STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00082

ALE VERK

Sholem Aleichem

Permanent preservation of this book was made possible by
Henry Goldhirsch, M.D.
in memory of
Dovid Zalman Goldhirsch

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון שלום-עליכם

אידישע ראָמאַנען

שלום־עליכם פאָלקספאָנד אויסגאַבע—ניו־יאָרק, 1919

Copyright, 1918, by Olga Rabinowitz (Sholom-Aleichem), New York

ערשטע אויפלאַגע — — — — — — — — — — — אָקטאָבער 1918
צווייטע אויפלאַגע — — — — — — — — — — — — מאַי 1919

אידישע ראָמאַנען

אינהאַלט

סענדער בלאַנק און זיין געזינדעל 7

סטעמפעניו 121

סענדער בלאנק
און זיין געזינדעל

אַ ראָמאַן אָהן אַ „ראָמאַן".

געשריבען אין יאָהר 1887

דאס ערשטע קאפיטעל.

דער פארהאנג הויבט זיך אויף — און די קאמעדיע הויבט זיך אן.

צו א גרויסען צווייגארענדיגען מויער אויף דער שענסטער גאס פון דער שטאדט .א (אזוי הויבען־אן אלע ראמאניסטען, אזוי הויב איך אויך אן) פאהרען־צו און פאהרען־אפ א גאנץ פריהמארגען פאיעטאנען מיט דראזשקעס מיט פערשיעדענע פארשוינען; די פארשוינען שפרינגען־אראפ און בעצאהלען דעם קוטשער מיט דער ברייטער האנד, נישט געדונגען זיך.

חוץ וואס עס פאהרען אהער א גאנצען טאג מענשען, איז שוין דא געוועזן צוויי מאל דער דאקטאר קלוגער, און נאך יעדען מאל, וואס ער איז ארויסגעגאנגען פון דאנען, האבען איהם בעגלייט יונגע לייט מיט ווייבער און האבען מיט איהם א היבשע ווײלע פערבראכט אויף דעם טראטואר, און איינע פון די ווייבער, די יונגערע, האט אלע רגע צוגעטראגען א קלאר ווייס טיכעלע צו די אויגען און האט חוץ דעם געשנייצט די נאז מיט אזא כח, גלייך ווי זי האט געוואלט אויסשנייצען אינגאנצען איהרע צרות דורך דער נאז. דער דאקטאר קלוגער האט זי בערוהיגט מיט אלע מעג־ליכקייט; ער האט אויסגעשאטען פאר דער אומגליקליכער פרוי א סך מיט שענע ווערטער, וואס איך מיין, אז קיינער האט פון זיי ווינציג־וואס פערשטאנען, מחמת דער דאקטאר קלוגער האט ליעב איבערצושיטען זיין שפראך מיט זעהר פיעל הויכע ווערטער, אדער גאר ווערטער פון דער מעדיצין.

— בארוהיגט זיך, מאדאם זעמעל, קומט צו זיך! באטראכט זיך, אז איהר זענט א מוטער פון קינדער, א יונגע מוטער, — וואס טהוט איהר דאס? זייט רוהיג: אייער פאטער וועט, אם ירצה השם, זיין געזונט. אמת, ער דארף איבערטראגען זעהר א שווערען

קריזיס, נאָר די נאַטור פונ'ם מענטשען איז שטאַרקער פון אייזען. איהר האָט געוויס געהערט דאָס וואָרט: „אַ מענטש איז שוואַכער פון אַ שטרוי און שטאַרקער פון אַ שטיין". אַ וואָהל וואָרט, כלעבבען, אַ קלוג וואָרט! מיר דאַרפען זיין צוגעגרייט צו אַלעם, ווי אַ גרויסער חכם האָט געזאָגט: „סי וויזע פּאַצום פּאַרראָבעלאָם". אויף אונזער לשון הייסט דאָס: ווילסט דו שלום, טאָ גרייט זיך צו אַ מלחמה... פאַרשטעהט איהר, מיינע ליעבע דאַמען? אדיעו! אין צוויי שעה אַרום בין איך ווידער דאָ...

— אוי, שוויעגער! איהר פאַרשטעהט וואָס דער דאָקטאָר זאָגט? ער זאָגט, מע דאַרף זיין גרייט, מע דאַרף זיך ריכטען, איהר פאַרשטעהט, שוויעגער?

— אוי, איך ווייס ניט! איך ווייס נאָר, אַז איך בין אומגליקליך, עלענד און אומגליקליך! וועה איז צו מיר און צו מיינע יונגע יאָהר!...

פון דעם טיעפען האַרצען איז דער מחבר זיך מודה ומתודה, אַז דער טוידט פונ'ם נגיד מאַכט אויף איהם אַ סך אַ גרעסערען איינדרוק ווי, למשל, פון דעם קבצן; ער האָט זיך נאָך ביז אַהער ניט אָפּגעגעבען קיין דין וחשבון, פאַר וואָס דאָס איז אַזוי; דער קבצן איז דען ניט אַזאַ מענש, ווי דער נגיד? פאַר וואָס זשע ווערען מיר אוים גאַנץ קאַלט, ווען דער שמש קלאַפּט מיט דער פּושקע: „צדקה תציל ממות!", אַז יוסעל דער שניידער, אָדער הערשעל דער שוסטער איז געשטאָרבען? און אַז מע זאָגט אונז: „איהר ווייסט? רב יוסעלע איז דאָך געשטאָרבען!" אָדער „רב הערשעלע איז געשטאָרבען!" — מהומ עס אונז אַ חאַפּ און אַ טראַג אין דער לופטען, און מיר ווערען פערצאַפּעלט: „הא? וואָס? רב יוסעלע? וויפיעל איז געבליבען געלד? וויפיעל קינדער? ער האָט מסתמא געלאָזט אַ צואה? אַזאַ גוטס! אַזאַ גוטס! אַ רחמנות, כלעבען, אויפ'ן ווייבעל!" וועט אונז דען קומען אויפ'ן זינען אפילו צו בעדויערען די לאַגע פון יוסעל דעם

שניידער׳ס, אָדער הערשעל דעם שוסטער׳ס אַלמנה? ווער וועט זיך דאָס פלוצים אַנידערזעצען מאַכען אַ רעכענונג, וויפיעל קינדער זיי האָבען געלאָזט? וואו וועלען זיי זיך פּריטולען מיט די וויסטע אַלמנות, זייערע מוטערס, און וואָס וועט זיין פון זיי דער תכלית?

מען קאָן אָבער פון דעם אמת ניט אַוועקגעהן אַפילו אויף קיין טריט, און מיט׳ן גאַנצען ווילען בעגעהרען מיר צו וויסען, וואָס טהוט זיך דאָ אין דעם דאָזיגען הויז? ווער איז דאָ אַזוי מסוכן קראַנק? מיר ווייסען, אַז דאָ וואָהנט סענדער בלאַנק, כמעט דער גרעסטער גביר פון דער דאָזיגער שטאָדט! קאָן עס דען געמאָהלט זיין, אַז סענדער אַליין זאָל זיין שלאַף און אַזוי מסוכן שלאַף? מיר קאָנען דאָס שוין מעהר אויף זיך ניט טראָגען און בעטען אונזערע נייגיעריגע לעזער מטריח זיין זיך מיט אונז צוזאַמען צו סענדער בלאַנק אין שטוב אַריין איהם מבקר חולה צו זיין. נאָר לעת־עתה וועלען מיר אויף אַ ווײַלע אָפּשטעלען זיך דאָ פון הינטען און צו־הערען די שענע רעה, וואָס פּרויקע דער משרת האַלט פאַר דעם גאַנצען קאָמיטעט דיענסטען, משרתים און פּריקאַזטשיקעס; און הגם עס איז זעהר ניט שען איבערהויפּט אונטערהערען זיך, ובפרט נאָך אין קיך, וואָס דיענסטען רעדען צווישען זיך, נאָר וואָס זאָל נעבאַך טהון, זאָגט אַליין, איין אָרעמער פאַנאַראַמשטשיק, וואָס וויל צופריעדען שטעלען אַלע זיינע ליעבע געסט? וואָס זאָל נעבאַך טהון אַ מחבר אַ ראָמאַניסט, וואָס וויל, אַז אַלע קלאַסען לעזער זאָלען זיין צופריעדען? לאָז אייך צו קיין חרפה ניט זיין, עדעל־סטע דאַמען! צווישען אייך געפינען זיך אַ סך בעלי־בית׳טעס אַזעלכע, וואָס שטעהען ניט איין מאָל מיט׳ן אויהער הינטער דער טיר צו כאַפּען עפּיס אַ וואָרט פון די דיענסטען אין קיך; פון דעם רעדט מען שוין ניט, אַז אַ שוויגער איז מחויב זיך אונטערהערען, וואָס רעדט עפּיס דאָס איידעמעל מיט דער טאָכטער אויף איהר, אויף דער שוויגער? און די שנור פון איהר זייט מוז דאָך אוודאי וויסען, וואָס שושקעט זיך עפּיס דער שוועהר מיט דער שוויגער דאָרט, און וואָס ווינקט עפּיס דער שוואָגער מיט דער שוועגערין?

אויהערען, מיינע ליעבע פריינד, אויהערען האָט אונז גאָט געשענקט במתנה, אז מיר זאָלען דורך זיי הערען, וואָס מע רעדט!...

— איך ווייס ניט, — זאָגט פרויקע, ווישענדיג די גלעזער און קייענדיג קאָרענעם לעקאך — איך ווייס ניט, וואָס פאַר א רוח האָט זיך אריינגעכאַפּט צו אונזער „אלטען“ אין בויך אריין! אליין ליגט ער, ווי א קלאָץ, אויסגעצויגען, מיט אָנגעבלאָזענע באַקען, מיט א רויטען פּיסק, מיט א קאַרק, אויף מיר געזאָגט געוואָרען, און שרייט, ווי א משוגע'ן קעלבעל: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק!“ ניט מיט אזא פּנים לעגט מען אין דער ערד אריין, ניין! און דער דאָקטאָר גיסט אין איהם רעצעפּטען, מיט פלעשלעך, מיט דער רוח ווייסט וואָס! מע זאָל ביי מיר פרעגען, וואָלט איך איהם געהייסען אויסטרינקען א גלאָז ריצענאויל, א טאָפּ סאָראָוועץ מיט א דריי קריגלעך זויערמילך, וואָלט עם איהם באַלד געעפענט די אויגען! ניט אזא בויך נעמט מען מיט פלעשלעך!

— די בעל־הבית'טע וויינט דאָך און זאָגט, אז ער שטאַרבט שוין אוועק? — האָט זיך אָנגערופען זעלדע די קעכין און האָט אריינגעקוקט אין אויוועון אריין.

— זי זאָגט? שפּייט איהר אָן א פולען פּנים! — האָט פרויקע מיט היץ געענטפערט און ארויסגעשלעפּט פון קעשעני נאָך א שטיק לעקאך. — זי ווייסט דאָך יאָ מעהר פון א טוידטען! דאָס האָבען איהר די קינדער איינגערעדט; דאָס וואַכסט פון רעוועקע'ן!

— וואָס האָסט דו צו מיין מאַדאַם, פרויקע? — האָט זיך איינגעשטעלט פאַר איהר בעל־הבית'טע א יונג מיידעל פון א יאָהר צוואַנציג מיט דעם נאָמען מלכה־סאָסעל.

— ד י י ן מ א ד א ם? — איז אויף איהר פרויקע אָנגעפאַלען.— דיין מאַדאַם וואָלט שוין לאַנג געהרען, אז דער „אלטער“ זאָל אויסציהען די פּיסלעך; פאַר וואָס — דאָס איז שוין „אונזער“ עסק און ניט פאַר דיין קאָפּ צו פאַרשטעהן אזעלכע זאַכען! דיין רעוועקע קאָן נאָר שפּיעלען אין קאָרטען מיט פרעמדע יונגע לייט און אָסיפּ'ען ארויסשטעלען דריי פייגען, און אמאָל שטילערהייד, אז קיינער זעהט

ניט, אָפּשטעקען איהם מאַקי אַ פינסטערען פּאַטש אויך. פון וואַנען איך ווייס — דאָס איז שוין „אונזער“ עסק! זי האָט אזוי ליעב דעם טאַטען, ווי אויגען־וועהטיג; זי קאָן נאָר אָפּנאַרען איהם גוט! און איצט, אז ער איז עפּיס ניט געזונט, האָט זי זיך עם אביסעל צעפּעסטעט — ננו! גראָד איז זי איצטער געוואָרען אַ גוטע שוועס־טער מיט דער שוועגערין; זי שושקעט זיך מיט איהר און סוד'עט זיך אַ גאַנצען טאָג, און נאָכדעם שיקט זי מיך, איך זאָל שטעהן אונטערהערען זיך, וואָס רעדט דאָרטען סאָני מיט דער שוויעגער. אַ גוטע סחורה דיין רעוועקע, קיין מעשה ניט! „מיר“ קענען זיי; „מיר“ זענען דאָ אויך ניט קיין נעכטינע, פאַרשטעהסט דו מיך...

— מיין מאַדאַם סאָני הערט זי, ווי דעם פּאַראַיאָהריגען שניי! — האָט זיך אָנגערופען זלאַטקע די שוואַרצע, סאָני'ס דיענסטמיידעל. — ביי אונז אין דער היים...

— דיין מאַדאַם — האָט איהר פרויקע איבערגעשלאָגען — איז אויך געקומען אהער מאַנצען אויף דער חתונה און אָפּלעקען אַ ביינדעל; נאָר האָט צייט אביסעלע — פּפיו!!! (דאָ האָט פרוי־קע אויסגעצויגען אַ לאַנגען סווישטש). דיין מאַדאַם האָט אויך נישט פיינד קיין פּליאַטקעס פיהרען און אָנרעדען אויף איהר איי־גענער שוועסטער כל הצרות אויף איהר קאָפּ! אומזיסט האָט זי מיך געמוטשעט דריי טעג מיט דריי נעכט בסדר, איך זאָל איהר דערצעהלען וואָס טהוט מאַרקוס? וואוהין געהט ער דאָס אלע טאָג? צו וועמען שרייבט ער דאָס קוויטעלעך, און וואָס לויף איך אלע טאָג אויף דער פּאָסט נאָך בריוולעך? אָ! דיין סאָני איז דאָך גאָר איין אנטיק! דערפאַר אָבער האַלט זי דער מאַן שטאַרק אין די הענט! נאָר איין אָסיפ איז אַ בראַווער מאַן. ער וואָלט יאָ געוועזען אפשר אַ שטיקעל לייט, ווען ער זאָל ניט זיין אזאַ שקרן, אזאַ לאַך, אז ער זאָל ניט האָבען אין זיך קיין וואָהר וואָרט און זאָל...

פרויקע האָט געהאַלטען אָפען דאָס מויל און וואָלט נאָך אפשר גאַנץ לאַנג געדעקאָמענדירט פאַר אונז זיינע פּרינציפּאַלען; נאָר אַ שטאַרקער קלונג פון'ם גלעקעל האָט איהם איבערגעשלאָגען אין

מיטען די רעד. ער האָט אַ וואָרף געטהאָן דאָס האַנטוך מלכה'ן אין פּנים אַריין און האָט זיך געשווינד געלאָזט לויפען צו די טרעפּ אַרויף, אויף דעם אויבערשטען עטאַזש; אָבער ווי פערוואונדערט און דערשטוינט איז ער געוואָרען, אַז ער האָט אַליין מיט זיינע אויגען דערזעהען, ווי צוויי הויכגעשעצטע און געעהרטע דאַמען שטעהען הינטער דער קיך־טיר! און אַז די דאַמען האָבען איהם דערזעהען, האָבען זיי זיך גלייך מיט איהם געלאָזט לויפען אויף די טרעפּ! אונזער אָרעמע פעדער איז ניט אימשטאַנד אַרויסצוּ־לאָזען די דאָזיגע ווערטער, נאָר דער אמת פאָדערט פון אונז אויפ־דעקען פאַר אונזערע ליעבע פריינד, אַז... גוואַלד! די דאָזיגע צוויי דאַמען זענען געווען נישט קיינער, נאָר די הויכגעשעצטע מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל און די געעהרטעסטע מאַדאַם סאָני בלאַנק, וועלכע האָבען מיט אונז קיין וואָרט נים דורכגעלאָזט פון דעם, וואָס פּרויקע דער משרת האָט גערעדט.

אונזערע פיעלגעשעצטע דאַמען, רעוועקאַ און סאָני, לויפענדיג אַרויף אויף די טרעפּ, האָבען זיך פּלוצים ביידע אין איין אויגענ־בליק אַ חאַפּ געטהאָן צוריק אַראָפּ, און מיט דעם דאָזיגען מאַנעוווער האָבען זיי געוואָלט אָפּנאַרען פּרויקע'ן, בכדי ער זאָל מיינען, אַז זיי קומען ערשט אָן און לויפען נאָר אַראָפּ, ניט אַרויף. צי דער מאַנעוווער איז זיי געראָטען, צי ניין, — דאָס קאָנען מיר בשום אופן נישט וויסען, וואָרום פּרויקע האָט נאָר אַ קוק געטהאָן אויף זיי מיט אויסגעגלאָצטע אויגען, האָט געטהאָן אַ שמייכעלע, אַ וואָרף מיט דער גריוועּ (נויטיג צו בעמערקען, אַז ביי סענדער בלאַנק זענען אַלע געגאַנגען אָהן היטלען, חוץ סענדער'ען אַליין, וואָס האָט גע־טראָגען אַ יאַרמעלקע) און געשווינד אַרויפגעלאָפען אויף די אויי־בערשטע טרעפּ.

אונזערע געעהרטע דאַמען זענען תחילת געבליבען שטעהן און געקוקט איינע אויף דער אַנדערער מיט גרויס חרפּה ובזיון, און נאָט ווייסט, מיט וואָס דאָס אַלץ וואָלט זיך געקאָנט ענדיגען, מיט וואָס וואָלט פּרויקע אָפּגעשפּיעלט פאַר זיין שאַרפע צונג, און ווי

אזוי וואָלטען די דאָזיגע צוויי דאַמען געקאָנט זיך קוקען גלייך אין פּנים אריין, ווען צווישען זיי וואָלט זיך ניט פערבונדען, טאַקי דאָ אויף די טרעפּ, אזאַ מין שמועס:

— נו, וואָס זאָגט איהר עפּיס, רעוועקאַ, אויף אייער טאַטענ׳ס משרתים? דעם גרעסטען בזיון קאָן מען דורך זיי האָבען! אַ מערכה באַלעדיגט צו ווערען דורך אזעלכע הינט? עס איז מיר אַ חידוש, כלעבען, אז איהר, רעוועקאַ, זאָלט דערלאָזען האַלטען אזאַ הונט אין שטוב? מיר דאַכט זיך, אז אייערם איין וואָרט וואָלט ביי׳ם שוועהר...

— זאָגט דאָס ניט, סאָני! דער פּאַפּאַשאַ איז ניט שולדיג; דאָס איז „איהר" פליגעל־אדיוטאַנט, און דאָס בן־יחיד׳על „איהרס" הענגט זיך פּשוט אויף זיין האַלז. דער פּאַפּאַשאַ זאָל וויסען אַ צעהנט־חלק, אַ הונדערט־חלק פון אַט די אַלע זאכען... אַ, סאָני! ניט אומזיסט קרענקט ער פון „איהר"! „זי" איז זיין מלאך־המות! „זי" דערגעהט איהם דעם עק!...

— און פון דעסטוועגען באריהמט „זי" זיך, אז „איהר" מאַר־קוסעל וועט זיין אַ האַלבער יורש... אייער טאַטענ׳ס גוטס וועט אריינפאַלען אין אַ מקום קדוש...

— וואָס מיינט איהר דאָמיט? איהר האָט תמיד ליעב, סאָני, יענעם באַלעדיגען אומזיסט און אומנישט מיט שטעכווערטלעך און אויפ׳ן וואונק...

— שטעכווערטלעך, רעוועקאַ? איך וויים ניט, ווער האָט ליעב יענעם צו שטעכען, אזוי ווי איהר, רעוועקאַ?

— סאָני! איהר זענט ערשט נעכטען געקומען אהער, הויבט איהר זיך שוין אָן צו קריעגען! איהר מיינט, עס איז אַמאָליגע יאָהרען, ווען איהר זענט געזעסען ביי אונז אויף קעסט?

— ב י י אַ י י ך אויף קעסט, רעוועקאַ?...

ווער ווייסט, מיט וואָס דאָס וואָלט זיך געענדיגט, ווען אין דער מינוט זאָל נישט געווען דורכלויפען דער יונגער הערר בלאַנק, מארקוס בלאַנק, מיט וועלכען מיר וועלען זיך אין גיכען בעקענען.

און ווען מאַרקוס זאָל ניט געווען מיט אַ שמייכעלע אַ קוק טהון אויף די דאָזיגע צוויי דאַמען, וואָס האָבען געפונען, אַז דאָס דאָזיגע שמייכעלע איז פאַר זיי די גרעסטע בעלעדיגונג.

— וואָס זאָגט איהר עפּיס, סאָני, אויף „איהם“?

— אויף אייער ברודער, רעוועקאַ? וואָס זאָל איך זאָגען? אַ וואוילער יונגערמאַן, אַ גאַנץ פיינער יונגערמאַן; איין עבירה וואָס ער איז ביז אַהער נישט אַנטלאָפען, נישט באַנומען דעם שוועהר און נישט אַנטלאָפען שאַרלאַטאַנעווען...

— אַנטלאָפען?

— ווייסט איהר וואָס? נאָט אייך אָט דאָס בריוועל, לייענט — וועט איהר אויך וויסען.

און איינע האָט איבערגעגעבען דער אַנדערער אַ בריעף, וואָס מיר ערלויבען זיך איבערגעבען אונזערע לעזער וואָרט אין וואָרט, ווי אַ דאָקומענט, וואָס איז נויטיג צו דעם דאָזיגען ראָמאַן.

„מיין טייערער אַריה־לייב! מיין עהרליכער לעהרער! מיין גוטער חבר! מיין ליעבסטער פריינד! וואָס וועט זיין פון דעם דער תכלית? איך קאָן דאָס שוין מעהר נישט איבערטראָגען! וואָס ווייטער ווערד אַלץ ערגער און ערגער. וואָס טהוט מען? וואָס טהוט מען? מע מוטשעט מיך, מע האַלט מיך אויף איין אייזערנער קייט, מע בעלעדיגט מיך אויף יעדען טריט! מע רעדט מיר שידוכים, מע וויל מיך חתונה מאַכען. איהר פערשטעהט, אַריה־לייב? חתונה מאַכען מיט גוואַלד! מע וויל מיר אָנהענגען אַ ווייב, אַ ווייב צו נייענצעהן יאָהר! איהר פערשטעהט? מע וויל מיך פערקויפען, ווי מע פערקויפט אַ זאַך, אַ חפץ, פונקט אַזוי ווי עס ווערד בעשריבען אין אַ ראָמאַן! און ווען? דעמאָלט, ווען איך בין דערפון אַזוי ווייט, נאָך ווייטער ווי איהר, אַריה־לייב, זענט פון מיר! אָ, גוטער, ליעבער, טייערער אַריה־לייב! גיט מיר איין עצה: איך בין גרייט אויף אַלעס! איך פיהל, אַז אין דער דאָזיגער מינוט איז ביי מיר אויסגעוואַקסען פליגעל — און איך וואָלט זיך

געלאָזט פליהען, לויפען אין דער וועלט אריין, וואוהין די אויגען וועלען מיך טראָגען! אבי אנטלויפען, אנטלויפען ווייט פון דאַנען, ווייט פון די דאָזיגע ווילדע חיות, מערדער, דעספּאָטען, טיראַנען, וואָס האָבען קיין שום געפיהל פון קיין מענשען, וואָס האָבען קיין שום בעגריף פון דער השכלה, וואָס האָבען נישט געהערט פון קיין ציוויליזאַציע, וואָס זענען איבערגעגעבען מיט זייער גאַנץ חיות צו דעם געלד און צו די אַלע נאַרישע, בלינדע, אונמענשליכע געפיהלען. אָ! קיינער, קיינער פערשטעהט מיך נישט, נאָר איהר, אריה־ליוב! נאָר איין מענש אויף דער וועלט!... ווי אַזוי רייסט מען זיך אַרויס פון דאַנען? קיין לעהרער ווילען זיי מיר נישט האַלטען; קיין ביכער ווילען זיי מיר נישט קויפען — און איך בין עלענד, עלענד, ווי אַ שטיין, ווי אַ פערבלאָנזעטער אין דער וויסטעניש, ווי אין געפענגעניש. איך האָב אפילו נישט פאַר וועמען אויסגיסען מיין ביטער האַרץ, אַ חוץ אייך, מיין עהרליכער אריה־ליוב, איז דאָס — מיט גרויס מיה, ווייל איך האָב מורא פיעל צו שרייבען, זיי זאָלען מיך נישט בעמערקען, — און איהר ווייסט דאָך, ווי עס איז שווער אויסצוהאַלטען מיין פאָטער'ס אָפּעקע. דערום קאָן איך אייך אָפט ניט שרייבען, און די בריעף אָפּטראָגען אויף דער פּאָסט אַליין קאָן איך ניט, מע זאָל מיך נישט בעמערקען. איהר ווייסט דאָך, ווי אַזוי דאָ האָט מען ליעב צו קוקען מיט זיעבען אויגען, דערום מוז איך שיקען דעם בריעף דורך אונזער פרויקע'ן, פון וועלכען איך האָב גענוג צרות מיט יסורים ביז איך רעד איהם צו און ביז איך בעצאָהל איהם גוט — איהר געדענקט דאָך וואָס פאַר אַ פּאַרך און אַ גנב ער איז... ווי גאָט איז אייך ליעב, אריה־ליוב, ענטפערט מיר וואָס גיכער אויף דעם דאָזיגען בריעף מיט איין עצה פון איין אמת'ען גוטען ברודער: וואָס זאָל איך טהון? אַצינד וועל איך אייך פאָלגען אַלעס, וואָס איהר וועט מיר שאַפען — אפילו אין פייער אריין! אייערע בריעף שיקט ווידער אויף דעם זעלבען אדרעס, וואָס פריהער, און פערגעסט ניט צו שרייבען „Для пере-дачи Фройкѣ Крокману", — ווען ניט בין איך אַ פערפאַלענער!

„אייער איבערגעגעבענער תלמיד, געטרייער חבר און בעסטער, בעסטער פריינד

מ א ר ק ו ס ב ל א נ ק.

P. S. אריה־לייב! איהר געדענקט דאך מיין שוואגער אסיפ זעמעל? האט דער דאזיגער פראלער נישט לאנג ארייגעשריבען א בריעף, אז ער עפענט א ניי געשעפט, איין אמעריקאנישע וואש־פאבריק, און האפט צו געווינען א גרויסען פראצעס פון אנדער־האלבען מיליאן! עס פערשטעהט זיך, אז מע האט איהם דערויף אפילו נישט געענטפערט...

אייער מ א ר ק ו ס".

— וואו האט איהר געקריגען אזא בריעף, סאני?

— וואו? אייער אסיפ האט דאס מיר געגעבען, טאקי אסיפ אליין!

— מיין אסיפ? ווי ארום? וואס הייסט דאס?

דאס דאזיגע שענע בריוועל האט אין איין אויגענבליק אויפ־געמונטערט די פערזארגטע, פערקלאגטע רעוועקא. שען, הויך, געזונד און פריש איז רעוועקא געוועזען, חאטש זי האט געהאט געלע האר מיט גרויע אויגען. א קליינינקע, א שווארצינקע, א לעבעדיגע, מיט גאנץ שווארצע האר, מיט גרויסע שווארצע אויגען, מיט א קליין נעזעל, א צענויפגעציפעט מיילכעל, ווי אויף שנירלעך, מיט גריבעלעך אין די בעקלעך, אפילו ווען זי האט ניט געלאכט — אט האט איהר סאני'ן אינגאנצען.

— סאניטשקע! ליובעניו, הארצעניו, נשמה'ניו! — אזוי האט זיך רעוועקא גאנץ פריינדליך געווענדט צו איהר שוועגערין. — איך בעט אייך, געהט, נעמט, רעדט מיט אסיפ'ען! לאז ער אייך אקור־ראט דערצעהלען, וואו האט ער דערטאפט דאס דאזיגע בריוועלע? אלץ, אלץ, אלץ ווערד געוואהר, איך בעט אייך, סאניטשקע, הארצעניו! טאקי באלד לויפט ארויף! איך וועל ארייגעהן צום פאפאשא און וועל אייך ארויסשיקען אסיפ'ען. גיכער!

— די רגע! — האָט סאָני געענטפערט. און ווי די פויגעלעך, זענען אונזערע געשעצטע דאַמען ארויסגעפלויגען אויף דעם אויבערשטען עטאַזש, וואוהין מיר בעטען אויך אונזערע לעזער, זיי זאָלען זיך מיט אונז מטריח זיין.

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

די אַקטיאָרען שפּיעלען געצייכענט גוט.

ווי איין אָרענטליכער ראָמאַניסט, זענען מיר מחויב פאָרצושטעלען אַ בילד פון סענדער בלאַנק'ס הויז און ניט דורכלאָזען קיין קלייניגקייט; נאָר מחמת מיר זענען זעהר נייגיעריג שוין אָנצוקוקען דעם הערר בלאַנק עטליכע שעה פאַר זיין טוידט, מוזען מיר די בעשרייבונג פונ'ם שענעם הויז אָפּלעגען אויף איין אַנדער צייט, און איצט נאָכגעהן טריט ביי טריט אונזער געשעצטע העלדין, רעוועקאַ זעמעל, גלייך צו סענדער'ען אין צימער אריין.

דער שאַרפער ריח פון די אַפּטייק-פלעשלעך שטעלט אונז פאַר אין דער פאַנטאַזיע איין אויסגעצויגענעם חולה מיט אַ בלאַס געזיכט, מיט אַ פּאָר גלעזערנע אויגען און מיט פערשמאַכטע ליפּען, און מיר פיהלען, אַז דאָ האָט זיך דער טוידט געמאַכט אַ נעסט, און דער מלאך־המות ליגט ערגיץ אין אַ ווינקעלע און מיט אַ לאַנגען שעכט-מעסער אין דער האַנד היט ער איהם די נשמה, אַזוי אַז אַ פראָסט לויפט דורך איבער'ן לייב; און יעדער פון אונז, אַפילו דער גרעסטער אַפּיקורס, דערמאָנט זיך אויך אין דעם לעצטען טאָג פונ'ם קורצען לעבען, און יעדער, נאָך זיין פערשטאַנד, הויבט אָן צו פילאָזאָפירען אויף זיין שטייגער: דער מאַטהעמאַטיקער זאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז געגליכען צו אַ ראָד, און דער טוידט איז דער צענטר, און מיר, מענשען, זענען נישט מעהר ווי אומגלייכע ראַדיוסען, וואָס שפּאַרען זיך אָן אַלע אויף איין פּונקטום... דער זייגערמאַכער זאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז געגליכען צו אַ

ציפערבלאַט, די ווייזערס — דאָס איז אונזער לעבען, דער אומ־רוה — דאָס זענען מיר, און אַז די וואָג פאַלט אַראָפּ — איז אונ־זער לעצטע היסטאָריע... דער שוסטער זאָגט, אַז די וועלט איז גע־גליכען, להבדיל, צו אַ חאָליווע, און דער מענש — דאָס איז דער האַמער... דער בעל־עגלה זאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז בעשאַפען געוואָרען נאָר צוליעב דעם בעל־עגלה; אַי וואָס דרעהען זיך דאָ אַרום אַזוי פיעל מענשען? — דאָס, זאָגט ער, זענען אונזערע פּאַרשוינען, פון וועלכע מיר האָבען פּרנסה... פון אַ באַנדער האָב איך אַליין געהערט, ווי ער האָט געזאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז געגליכען, להבדיל, צו אַ פּעסעל, וואָס אַז סע ווערד נאָר צעלעכצט, מוז דאָס דער באַנדער אָנשלאָגען...

אַריינגעקומען צו סענדער בלאַנק אין חדר אַריין, צום חולה, האָט זיך פאַר אונזערע אויגען פאָרגעשטעלט אַזאַ מין בילד: אויף אַ גרויסען אייזערנעם בעט ליגט מיט׳ן בויך אַרויף אַ איד פון אַ יאָהר פופציג, מיט געלע האָר, מיט אַ גרויסער געלער באָרד, דאָס גאַנצע פּנים כמעט מיט די הענד בעוואַכסען מיט גילדענע האָר, מיט לאַנגע געלע ברעמען אויף די אויגען (אַ סך עהנליכקייט מיט זיין טאַכטער ריוועקאַ). סענדער איז געשלאָפען, ווי עס האָט אויסגעוויזען, מיט אַ זיסען געזונדען שלאָף, און אויף זיינע באַקען האָט געפלאַמט אַ פייערעל.

ריוועקאַ איז שטיל צוגעגאַנגען צו זיין בעט, האָט צוגעלעגט אַ פינגער צום מויל: „ש־ש־ש־ש־ש־ש־ש־ש!!!" — און דער אומגליקליכער חולה האָט זיך נעבאַך אויפגעחאַפּט, האָט אויפגע־עפענט זיינע גרויסע אויגען און האָט אַרויסגעלאָזט עפּיס ווי פון אַ לעדיגען פאַס: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק!" — אַז די פענסטער האָבען געציטערט. אין איין אויגענבליק האָט זיך ריע־וועקאַ׳ס פריילין שען געזיכט ווידער פערענדערט, און אויף איהר שענעם ווייסען שטערן האָבען זיך פּלוצים אויסגעלעגט מיט אַ מאָל עטליכע טיעפע, טיעפע קנייטשען, און איהרע אויגען האָבען זיך בענעצט מיט אמת׳ע, ביטערע טרערען.

— פּאַפּאַשאַ! — האָט איהם אונזער העלדין געזאָגט, אַרויס־שיקענדיג אָסיפּ׳ען מיט אַ וואונק, און האָט זיך געזעצט ביי׳ם פּאַ־טער צוקאָפּענס און האָט אַנידערגעלעגט איהר ווייכע, ווייסע האַנד אויף זיין שטערן. — פּאַפּאַשאַ! ווער שוין געזונט. סע איז שוין צייט. זעה, וואָסער אַ פּנים דו האָסט באַקומען, פּאַפּאַשאַ! שטאַרק זיך! פאַל נים אַראָפּ ביי זיך! לאָז זיך ניט אָפּ איינגאַנצען!

— אוי, שלעכט, שלעכט, טאָכטער! — האָט איהר דער פּאָטער געענטפערט. — איין עק! איין עק! גאָט ווייסט, צי איך וועל דערלעבען מאָרגען, גאָט ווייסט! רבקה! קינדער! חיים! מאַר־קוס! וואו זענט איהר? וואו זענען מענטשען? רופט מיר מענ־טשען! איך וויל שרייבען אַ... אַ... אַ... צוואָה!

— אַ צוואָה? ווייס איך, וואָס דו רעדסט, פּאַפּאַשאַ! נאַ דיר גאָר אַ צוואָה! מילא, אַז מע איז ניט געזונט, איז וואָס? סע מאַכט זיך! אַ מענטש איז ניט קיין אייזען...

— אָ... אוי, טאָכטער, איך וויל שרייבען אַ צוואָה. איך האָב עטליכע געצעהלטע שעה צו לעבען, צו מוטשען זיך. גוואַלד! גוואַלד!

דער דאָזיגער „גוואַלד“ האָט אויפגעהויבען דאָס גאַנצע הויז אויף די פיס. צום אַלעם ערשטען האָט מרים־חיה, סענדער׳ס ווייב, גע׳חלש׳ט, און דאָס ווייסען מיר דאָך אַלע, ווי גרינג דער שוואַכער פרוי איז צו חלש׳ען; צו איהר איז צוגעלאָפען די מאַדאַם סאָני מיט אַזאַ שרעקליך געשריי „שוויעגער! !“ — אַז ווען מרים־חיה זאָל טאַקי אויף איין אמת געווען חלש׳ען, וואָלט זי זיך אויך בע־דאַרפט אויפכאַפּען — און זי האָט זיך טאַקי אויפגעכאַפּט, אויפ־געעפענט די אויגען, אַנידערגעלעגט דעם קאָפּ ביי דער שנור אויפ׳ן האַרצען און גענומען צו לייענען אַ צעטעל, ווי אַזוי אומגליקליך און עלענד זי איז, ווי אַזוי זי בלייבט ווי אויפ׳ן וואַסער, ווי אַ פער־וויסטע אלמנה — אַ יונגע נאָר אַ פערוויסטע אלמנה! ווער וועט זיך אויף איהר אַרומקוקען?

אויף איהר קוקענדיג, איז סאַני צעגאַנגען געוואָרען פּאַר געוויין, און פאַר גרויס רחמנות האָט זי כמעט פערגעסען אין איהרע אייגענע צרות און האָט גענומען טרייסטען די „ווײסטע אַלמנה“ מיט די דאָזיגע ריהרענדיגע און הארצרייסענדיגע ווערטער:

— גענוג אייך צו טרויערען, שוויעגער, כּלעבען, גענוג! פערגעסט ניט אָן גאָט און זינדיגט נישט מיט אייערע רעד, שוויעגער! גאָט וועט אייך ניט פערלאָזען. איהר זענט נאָך אַ יונגענד, און אייער מזל קאָן קיינער נישט וויסען. איהר זענט ניט די ערשטע, און ניט די לעצטע. גאָט קאָן אייך נאָך באַשערען, און איהר קאָנט נאָך וויסען פון אַ וועלט, און מסתמא וועט אייך דער שוועהר ניט פערגעסען אין דער לעצטער מינוט און וועט אייך באַוואָהרענען. אָבער איך, שוויעגער, איך קאָן זיך צו אייך נישט גלייכען, איך בין באַפּאַלען מיט קינדער, און דאַרף האָבען פיעל זכות־אָבות, ביז איך זאָל פּועל'ען ביי גאָט, אַז דער שוועהר זאָל מיך אויך נישט פערגעסען מיט מיין מאַן. איהר ווייסט, איך האָב נאָך כמעט קיין חיי־שעה נישט געהאַט, חוץ דחקות, יסורים און הארצוועהטיג. האָטש מיין חיים איז איין עהרליכער, אַ שטילער, אַ לייטישער יונגערמאַן, ניט אַזוי ווי אונזער אָסיפּ, דער שאַרלאַטאַן, וואָס פאַרשפּיעלט, זאָגט מען, אין קאָרטען אַ יאָהר וויפיעל איך מיט מיין מאַן און מיט מיינע קינדער דאַרפען פאַרלעבען, און פון דעסטוועגען ווייסט איהר, וויפיעל מתנות רעוועקאַ האָט תמיד פון'ם שוועהר, און איך, אַ חוץ דעם נדן, נישטאָ וואָס צו רעדען!...

און מיט די דאָזיגע ווערטער האָט נעבאַך סאָני בעהאַלטען איהר ווײנענדיג פּנים ביי מרים־חיה'ן אויפ'ן הארצען, און אַזוי האָבען נעבאַך די דאָזיגע צוויי אומגליקליכע ווייבער אויסגעגאָסען איינס פאַר אַנדערען זייערע הערצער, זייערע ביטערע הערצער, וואָס זענען אָנגעזאָדען פון אַ צייט מיט יאָהרען מיט קנאה, שנאה, פערדראָס, הארצוועהטיג מיט נאָך אַנדערע געפיהלען... מיר זענען אַלע אַזוי, לעזער, ווער וויניציגער, ווער מעהר, ווער קלינגער, ווער נארישער, ווער אָפען, ווער פערבאָרגען — אָבער עגאָאיסטען זענען מיר אַלע,

האָט אויף מיר קיין פּאַראיבעל ניט! אמת, מיר האָבען אַ בעד־קאַנטען איינעם, רב הערץ אָדער רב זרח — דאָס איז אַלץ איינס — געדענק איך גאַנץ גוט, ווי אַזוי צוריק מיט אַ יאָהר צוויי, אָדער דריי, אַז דער דאָזיגער רב הערץ אָדער רב זרח האָט בעדאַרפט שטאַרבען און זיינע קינדער מיט זיינע פריינד זענען זיך צענויפ־געפאָהרען צו איהם — איז כדאַי געווען צו זעהען, מיט וואָס פאַר אַ ריהרענדיגער פריינדליכקייט, מיט וואָס פאַר אַ ווירקליכער איבער־געבענהייט און ליעבשאַפט דאָס דאָזיגע געזינדעל איז געגאַנגען און געהאַנגען ארום דעם חולה; עס איז כדאַי געווען צו זעהען, ווי אַזוי דער גאַנצער עולם האָט ארומגערינגעלט דעם דאָקטאָר, און ווי אַזוי איינער איבער'ן אַנדערען זענען געלאָפען צו בעדיענען דעם חולה; און שטעלט אייך פאָר, אַז אַלע האָבען פערגעסען אַן זיך און מע האָט נאָר געהאַט צו טהון מיט'ן חולה, און ביז דער לעצטער מינוט האָבען זיינע קינדער און זיין ווייב זיך נישט געזעצט צו בעד־דויערען זייער אייגענע לאַגע, ווי אונזערע געשעצטע פרויען מרים־חיה בלאַנק מיט איהר ליעבסטער שנור סאָני בלאַנק, וואָס האָבען, ווי עס ווייזט אוים, בעצייטענס בעוויינט ניט דעם הערר בלאַנק, וואָס האָט זיך געקלויבען שטאַרבען, — זיי האָבען בעקלאָגט זיך אַליין. שטעלט אייך פאָר, אַז בשעת רב הערץ אָדער רב זרח האָט זיך געראַנגעלט מיט'ן מלאך־המות, האָט קיינער נישט אין זינען געהאַט מיט קיין צוואָה מיט קיין בעוואָהרענישען, און ווען עמיצער זאָל זיך געווען דערפון אויסרעדען, וואָלט דאָס געווען די גרעסטע בע־לעדיגונג פאַר דעם גאַנצען הויזגעזינד. ניט אַזוי ווי דאָ, ביי אונזער בעריהמטען הערר בלאַנק, וואו די מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל האָט אַ וואונק געטהאָן צו איהר פיעלגעליעבטען מאַן אָסיפ זעמעל, ער זאָל לויפען און ברענגען וואָס גיכער מענשען, דעם רב, דעם נאָ־טאַריוס, און אַז דער דאָזיגער וועלטליכער דיפּלאָמאַט, מיט וועלכען מיינע לעזער וועלען זיך באַלד בעקענען גאַנץ נאָהענט, אַז דער דאָזיגער הערר זעמעל, זאָג איך, איז געקומען צום נאָטאַריוס, האָט ער מיט איהם געמאַכט אַ גאַנץ לאַנגען שמועס וועגען זאַקאָנעס

בכלל און וועגען ירושה בעזונדער. ער האָט בעוויזען, ווי ווייט ער איז קלאָר אין זאַקאָנעס, און חאָטש ער איז, דאַנקען גאָט, ניט אַזוי נויטבעדערפטיג, דאָך פערהאַפט ער, אַז זיין געליעבטער שוועהר, דער הערר בלאַנק, וועט איהר אָפּשרייבען דעם גרעסטען חלק ירושה, מחמת איהם, אָסיפּ'ען, האָט ער ליעב, ווי איין אייגענעם זוהן. און שפּעטער, אַז דער נאָטאַריוס מיט די איבעריגע זענען געקומען צום חולה, האָט אָסיפּ אַרום זיי שטאַרק אַרומגעטאַנצט, און אַזוי איינגענומען און אויפגעלעגט, אַז אַ מענש פון דער זייט האָט גע־קאָנט מיינען, אַז דאָ וועט מען שרייבען תנאים, ניט קיין צוואָה, אַז דאָ איז אַ התונה, ניט קיין געפעהרליכער קראַנקער, וואָס גע־זעגענט זיך מיט'ן לעבען... נאָר איין רעוועקאַ האָט זיך ניט פער־לאָרען: די דאָזיגע געטרייע טאָכטער איז ניט אָפּגעטראָטען אויף קיין מינוט, אויף קיין רגע, פונ'ם קראַנקען פאָטער; אויף איהר פּנים זענען געווען אָנגעצייכענט אַזעלכע יסורים, אַזעלכע טיעפע שמערצען, אַז דער געפעהרליכער סענדער האָט זי געטרייסט:

— וואָס וויינסט דו, נאַרלע?

די דאָזיגע עטליכע ווערטער האָבען געעפענט ביי דער זעל־טענער טאָכטער אַ נייעם קוואַל פון טרערען, און קוים מיט צרות האָט זי געקאָנט אויסרעדען אָדער אויסקוויטשען:

— טאַטע! מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!

— וואָס, נאַרעלע? וואָס דאַרף מען ניט, נאַרעלע?

— קיין צוואָה דאַרף מען ניט! מע דאַרף ניט! איך וויל ניט! איך קאָן דאָס ניט איבערטראָגען! דו וועסט נאָך לאַנג, לאַנג לעבען!

— געה שוין, געה, נאַרעלע! זעהסט דאָך, אַז איך עק זיך!

– מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!

וואָס האָט געקלערט אונזער שענע רעוועקאַ, שרייענדיג: „מע דאַרף ניט", ביי זיך אין הארצען? עס איז נישט גרינג צו וויסען, ליעבער פריינד, וואָס איהר אָדער איך קלערען אין הארצען; דאָס איז בכלל זעהר אַ שווערע זאַך צו טרעפען, און היינטיגע יאָהרען איז גאָר ניטאָ דער נאָר, וואָס זאָל אַרויסגעהן און דערקלערען, וואָס

דער אַדער יענער טראַכט ביי זיך אין הארצען; יעדער אויף זיינע געדאַנקען איז בעל־הבית און קאָן זיך מיט זיי בענוצען, ווי ער פער־שטעהט... על כל פנים, דאָס קאָן איך אייך זאָגען, אז נאָך דעם געוויין מיט׳ן געשריי פון אונזער פיינער העלדין רעוועקאַ „מע דארף ניט! מע דארף ניט!“ האָב איך אַליין מיט מיינע אויגען געזעהן, ווי זי, רעוועקאַ, האָט אוועקגערופען איהר געשעצטען מאַן, אַסיפ זעמעל, און האָט זיך מיט איהם עפּיס גע׳סוד׳עט און גע־שושקעט עטליכע מינוט, און איהרע אויגען זענען געווען טרוקען, ווי פעפער. וואָס האָבען זיי גערעדט — קאָן איך עד היום נישט וויסען; איך האָב נאָר געחאַפּט עטליכע ווערטער: „ירושה“... „צוואָה“... „אַ חלק“... „זאַקאָן“... „איין אַכטעל“... „אַ זוהן“... „אַ טאָכטער“... און דאָס איז שוין גענוג פאַר אונז, און מיר שטויסען זיך שוין אָן, פון וואָס דאָס דאָזיגע פּאָרפאָלק האָט דאָ געשמועסט. די מאַדאַם רעוועקאַ איז געווען עפּיס זעהר צעטראָגען, ווי אַ סוחר בשעת ער שמועסט פון אַ גרויס געשעפט, און דער הערר אַסיפ זעמעל האָט אריינגעשטעקט ביידע הענד אין די הויזענקעשענים, פעררוסען די נאָז מיט די אשקאָלירענע ברילען און האָט אביסעל ווי אונטערגעשפּרונגען, ווי אונטערגעטאַנצט, סקריפּענדיג שטאַרק מיט די שטיוועל, און אויף זיין פרייליך פּנים איז געווען קלאָר, אז עס איז איהם היינטיגען טאָג בכלל זעהר אויפגעלעגט אויפ׳ן הארצען...

דאָס אייזערנע בעטעל, וואָס דער אומגליקליכער קראַנקער ליגט אויף דעם אצינד און אמפּערט זיך מיט׳ן מלאך־המות, איז, איי־גענטליך, ניט קיין שלאָף־בעטעל, נאָר אזא מין קושעטקע, אַ גאַנץ גרויסע, וואו סענדער האָט ליעב געהאַט צו לעגען זיך אָפּרוהען נאָך יעדען מאָהלצייט מיט אַ גאַנץ גרויסער גראָבער ציגאַר אין די צייהן. ווי עס ווייזט אויס, האָט סענדער ליעב פון תמיד אָן שטאַרק און מאַסיוו מעבעל; דאָס קאָן מען בעמערקען נאָך דעם גאַנץ גרויסען דעמבענעם שרייבטיש, און נאָך דער הויכער דעמ־בענער קרעסלע (פאָטעל), וואָס האָט גיכער אַ פּנים פון אַ גאַר־

דערָבנע שאָפּע, איידער פון אַ קרעסלע, חאָטש אין מיטען איז אויסגעהאַקט איין אָרט אויף סענדער׳ס געזים, בעצויגען מיט אַ גאַנצער יוכטענער פעל. מערקווירדינער, שטאַרקער און מאַסיווער פון אַלץ איז דאָס שרייב־געצייג מיט די אַלע שמאָכטעליאַקעס, וואָס געפינען זיך ביי יעדען לייטישען מענשען פון היינטיגער וועלט אויפ׳ן שרייבטיש. אַלץ איז אָפּגעאַרבייט און אָפּגעטעסעט אַזוי ערנסט, אַזוי אָרענטליך, אַזוי געטריי, — ניט אַנדערש, ווי „פּאָ־זאַקאַזו“ געמאַכט געוואָרען, וואָרום אַז מע קויפט ביי די היינטיגע טאַנדעטניקעס, איז דאָס נאָר קיי און שפּיי, מיט׳ן ווינד און מיט׳ן רויך, אַבי נאָר געלד אויסצונאַרען און גענוג! ניין, סענדער איז ניט פון די דאָזיגע שפּרינגערס, וואָס היינט לעבען זיי און מאָרגען פּו־פּאַ! סענדער האָט ליעב שטאַרקס, פעסטיגס, מאַסיוועס — און איז אַליין אויך שטאַרק, פעסטיג און מאַסיוו, פערפּראַוועט פון געזונדע מאכלים מיט די בעסטע וויינען און פערזאָרגט אויף היבשע, היבשע עטליכע יאָהר. נאָר — אַך! ניטאָ קיין אייביגע זאַך אויף דער וועלט! איין איבעריגער טראָפּען וואַסער אין טייך מאַכט אַ גרויסע בעוועגונג אין די חוואַליעס; איין איבעריג שטיקעל געפּילטע פיש פון אַ דריי־פיער פונט מאַכט־אָן אַ גאַנצע סומאַטאָכע, אַ רעוואָלוציע אין בויך — און מיר זענען אַלע ביי גאָט אין די הענד!... ווער וואָלט זיך דאָס געקאָנט ריכטען, אַז איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן זאָל חרוב ווערען אַזאַ גרויסע שטאָדט, ווי ביתר? ווער וואָלט זיך דאָס געקאָנט ריכטען, אַז איבער אַזאַ גאָרנישט מיט אַ נישט, ווי אַ שטיקעל העכט, זאָל עס נעמען אומוואַלגערען אַזאַ מויער, ווי סענדער בלאַנק, וואָס האָט זיך נאָך אויף זיין לעבענס קיינמאָל נישט געקלאָגט, אַז סע זאָל איהם עפּיס וועה טהון? און פון דעסטוועגען זעהט איהר דאָך, אַז אויף דער וועלט קאָן זיך אַלץ מאַכען.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

איז אביסעל צו גרויס, דען עס ווערד דאָ בעשריבען אַ סך פאַרשווינען און געשמועסט פון פערשיעדענע זאכען.

אַלסדינג קאַן זיך מאַכען אויף דער גרויסער וועלט, און יעדער צופאַל קומט־אָן אַזוי אומגעריכט, פּלוצים, אַז אונזער מענשליכער פערשטאַנד שטעלט זיך אַנידער און ווערד פערגליווערט, אַז ער בעגעגענט אַזעלכע וואונדערליכע זאכען אין דער נאַטור.

דער פּערפאַסער פונ׳ם דאָזיגען בוך איז אַליין געווען איין עדות ביי אַ סך אַזעלכע אומגעריכטע צופאַלען. ווי היינט שטעהט אונז פאַר די אויגען אונזער „רב יוסעל־דוד פּאַני״ מיט דער גרויסער באָרד, מיט דער צעפּלעצטער נאָז, מיט׳ן גראָבען בויך, מיט דער ברייטער ליסענע אויפ׳ן קאָפּ; אָט איז ער געקומען פונ׳ם דאַווענען, אָט האָט ער געמאַכט „שהכל״ אויף אַ גלעזעל ספּירט און האָט פערביסען מיט עטליכע הייסע קאַרטאָפּלים, אָט האָט ער זיך צוגעלעגט אַ מינוטקעלע אויפ׳ן טאַפּטשאַן — און אָט האָט ער ניט געסטייעט!... און אַלי? אַלי דער טלית׳ניק ווי אַזוי איז געשטאָרבען? אין באָד פרייטאָג, אויף דער אויבערשטער באַנק! נאָר ווען מיר זאָלען נאָר וועלען זיך אַריינלאָזען אין לאַנגע שמועסען, וואָלטען מיר געקאָנט אָפּצעהלען נאָך צוואַנציג אַזעלכע צופאַלען, וואו דער טוידט קומט פּלוצים, נישט געריכט. נאָר ניט דאָ איז דער אָרט צו פערנעמען זיך מיט אַזעלכע „ספּורי־מעשיות״, און אַז אַ ראָמאַניסט זאָל וועלען אין איין בוך אַרויסשרייבען אַלץ, וואָס ער ווייסט, וואָלט זיין ראָמאַן קיינמאָל קיין עק ניט געהאַט, ביז׳ן טוידט אַריין...

מיט אונזער געעהרטעסטען סענדער בלאַנק איז אויך געווען איין אומגעריכטע זאַך. דאָס איז געווען אין אַ שענעם פריהמאָרגען, נישט אין קיין חמאַרנעם טאָג, איז זיך סענדער אויפגעשטאַנען, ווי אַ מענש דאַרף אויפשטעהן, און טרינקענדיג טיי האָט ער, פּונקט ווי אַלע טאָג, אַ ציה געטהאָן ביי׳ם גלעקעל, און עס איז אַריינגע־

קומען אונזער בעקאנטער פרויקע, אויסגעצויגען זיך פאר דעם בעל־הבית, ווי א סטרונקע.

— מע האט שוין געבראט די פיש? — האט סענדער א פרעג געגעבען און האט אפגעזופט א האלבע גלאז טיי.

— געבראכט! — האט פרויקע געענטפערט, ווי א חוואט.

— העכט?

— העכט.

— גרויסע העכט?

— גרויסע העכט.

— פרישע?

— פרישע.

— זאג זעלדע'ן, די פיש זאלען זיין מיט מעהרען געקאכט, — האט סענדער ארויסגעגעבען א בעפעהל און האט א זופ געטהאן די אנדערע האלבע גלאז טיי.

— מיט מעהרען געקאכט, — זאגט איהם פרויקע נאך, ווי נאך א סידור.

— עטליכע קארטאפלים אין די פיש איז אויך נישקשה, — האט סענדער בעפעהלען ווייטער.

— אויך נישקשה, — זאגט פרויקע.

— און בע'מעמ'ט, מאסטקע, ווי מיט קליי, רויטליך, געדעכט, מיט פעפער, הייס, אויסגעזאדען. דו הערסט, צי ניין?

— איך הער, איך הער.

— קיין זראזע דארף מען היינט נים, — האט סענדער ווייטער ארויסגעגעבען א אינסטרוקציע.

— דארף מען היינט נים, — זאגט פרויקע.

— אויפ'ן ארט פונ'ם זראז — איין עסיג־פלייש.

— עסיג פלייש, — זאגט פרויקע.

— גענזען־פלייש אין סופ.

— גענזען־פלייש אין סופ, — זאגט פרויקע.

— די דרויבעלעך פון די גענז, אויך אין סופ אריין.

— אויך אין סוף אריין.
— באַשיטען מיט גרייפּלעך.
— מיט גרייפּלעך.
— אַ צימעס פון פּאַסטערנאַק.
— פון פּאַסטערנאַק.
— סע איז נאָך דאָ ביי אונז פונ'ם ווייסען ווײַן? — האָט פּלוצים סענדער אַ פרעג געטהאָן און אַנידערגעשטעלט אויף פּרוי־קע'ן אַזעלכע אויגען, גלייך ווי אייגער רעדט: „זאָג שוין, זאָג, ממזר, נאַ, שטעך מיך, קוילע מיך!"... פּרויקע איז גאָר צעמישט געוואָרען; ער האָט זיך אַ חאַפּ געטהאָן מיטביידע הענד ביי'ם שטערן, ביי די קנעפּלעך פונ'ם פּידזשאַק, ביי די עלענבויגענס, ביי די קעשענים, און האָט אַ וואָרף געטהאָן מיט די אויגען אויף דער סטעלי, גלייך ווי דאָרט איז געווען אָנגעצייכענט, וויפיעל בוטעל־קעס ווײַן עס געפינט זיך נאָך ביי סענדער'ען אין קעלער, און קוים מיט צרות געענטפערט:
— האַ? וואָס? ווייסער ווײַן? ניין! יאָ! סע איז נאָך דאָ.
— פאַרגעס ניט שיקען נאָך ביער.
— נאָך ביער, — זאָגט פּרויקע.
— מע מעג שוין עפענען אַ נייע פאַס אוגערקעס.
— אוגערקעס.
— געדענק זשע, וואָס איך האָב דיר אָנגעזאָגט מכח די פיש.
— מכח די פיש — זאָגט פּרויקע.
— איצט געה!

פּרויקע איז אַרויסגעגאַנגען, און סענדער האָט גיך־גיך געענ־דיגט מיט'ן אָנבייסען, האָט זיך אַרומגעטרייסעלט, אָפּגעווישט מיט דעם טישטיכעל די ליפּען, די הענד, אויפגעשטאַנען, אויסגעגלעט דעם בויך, פערדרויכערט אַ גראָבע ציגאַר און האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין דער בעקאַנטער קרעסלע אריין. די ציגאַר האָט אַרויסגעלאָזט און צעטראָגען איבער'ן גאַנצען קאַבינעט זעהר אַ שענעם אַראָמאַט, און סענדער'ס געדאַנקען זענען אַוועק ווייט־ווייט אין קיך אריין,

און עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז ער הערט אַ ריח פון געַ־קאָכטע פיש; סענדער האָט צעשפּרייט די נעזלעכער און האָט מיט'ן גאַנצען כח גענומען אריינשלעפּען צו זיך אין נאָז אריין דעם שענעם, געשמאַקען אראָמאַט פון די אויסגעצייכענטע געפיל־טע פיש, און אַזוי האָט ער געהאַפּט אַ דרימעל, זיצענדיג אין קרעס־לע, אויף אַ האַלבע שעה. אויפגעשטאַנען, האָט ער זיך גענומען אביסעל צו די געשעפטען, אַפּגערעדט מיט אַ צוויי־דריי מעקלערס, איבערגעזעהן די בריעף פון דער פּאָסט, אַפּגעענטפערט וועמען מע דאַרף און האָט אַ קלונג געטהאָן צו פרויקע'ן און האָט געהייסען גרייטען צום טיש.

אז אונזער סענדער האָט אריינגעטראָטען מיט אַ פער'חלש'ט הארץ אין עס־צימער אריין, איז שוין דער לאַנגער דעמבענער טיש געווען איינגאַנצען גרייט מיט די טעלער, מעסערס, לעפעל, פלעשער און קליינע פלעשעלעך, גלעזער און קליינע גלעזעלעך, מיט אַלערליי געזאַלצענס, הערינג געשניטענער, הערינג געהאַקטער, שמאַלץ־הערינג, גערויכערטער הערינג, געמאַראַנירטער הערינג, קליינע הע־רינגלעך, סערדעלען, איקרע און ווארשעווער קאַלבאַסען. דאָס עס־צימער אַליין האָט מיט דער שטאַרקייט פונ'ם מאַסיווען מעבעל געהאַפּט דעם אָפּבליק פון סענדער'ס קאַבינעט; די דאָזיגע צוויי חדרים האָט סענדער ליעב געהאַט מעהר פון זיין גאַנצען גרויסען הויז, מחמת די איבעריגע חדרים זענען געווען אויפגעפּוצט אויף היינטיגען מאַניער, און זייער גרינג, רויכיג מעבעל האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטען אויף זיך דעם שווערען קערפּער פונ'ם גע־שעצטען הערר בלאַנק. דריי פּריבאָרען זענען אויפ'ן טיש געשטאַ־נען: פאַר סענדער'ען, פאַר זיין ווייב און פאַר מאַרקוס'ען.

אונזערע לעזער זענען נאָך ניט בעקענט מיט די איבעריגע צוויי פּאַרשוינען. ביז וואַנען סענדער וועט זיך אָפּפּאַרטיגען מיט די גע־זאַלצענע זאַכען, וואָס שטעהען דאָ אויפ'ן טיש, ווילען מיר מיט איין קוק בעטראַכטען סענדער'ס ווייב מיט איהר זוהן מאַרקוס'ען.

מרים־חיה, די מאַדאַם בלאַנק, איז נאָך גאָר אַ יונגע פרוי, פון אַ יאָהר זעכס און דרייסיג, נישט מעהר; זעהר אַ שענע, אַ קלאָר־ווייסע, ווי געפּאַלענער שניי, מיט זעהר שענע בלויע אויגען און שוואַרצע ברעמען, מיט זעהר איין איינגענומען סימפּאַטיש גע־זיכט; די גוטסקייט איהרע ליגט איהר, ווי מע זאָגט, אויפ'ן פּנים. מרים־חיה איז אַ פּשוט'ע, עהרליכע און אַ פרומע אידישע פרוי. זי טראָגט נישט קיין אייגענע האָר. פרעמדע טונקעל־רוסאַווע צעפּ בעשענען איהר קאָפּ. און געקליידט איז זי ניט נאָך דעם לעצטען זשורנאַל, נאָר ריין, ציכטיג, טשעפּקע, איינגענומען. איהר וואוכס איז ניט זעהר קליין, דאָך ווייזט זי אויס ווי אַ קינד, ווי אַ ליאַלקע, אַקעגען איהר מאַן, וואָס זי שעצט איהם העכער און גרעסער פון אַלעמען אויף דער וועלט, און סענדער'ס וואָרט איז ביי איהר, להבדיל, אַ דין. זי איז ביי איהם די צווייטע פרוי און האָט מיט איהם איין־און־איינציגען זוהן מאַרקוס, וואָס די נאַטור האָט איהם געשענקט מרים־חיה'ס שענקייט מיט סענדער'ס גבורה, און איג־איינעם איז פון איהם אַרויס אַקוראַט אזא זעלטענער העלד, ווי מיר דאַרפען אין אונזער ראָמאַן. אַרויסלאָזען איהם אויף דער גאַס, ווען עס שפּאַצירען אונזערע מאַמזעלען מיט די דאַמען, איז געווען, מיין איך, אַ געפעהרליכע זאַך, וואָרום אין דער שטאָדט, וואו עס קומט־פאָר אונזע אמת'ע געשיכטע, איז דער צווייטער מאַרקוס ניט געווען. אמת, סע זענען געווען נאָך צוויי, דריי מאַרקוסען, נאָר ניט אזעלכע מאַרקוסען, ווי אונזער מאַרקוס, מיט אזעלכע גרויסע בלויע אויגען, מיט אזא ברייטען ווייסען שטערן, מיט אזעלכע שענע בלאָנדע געקרייזעלטע האָר, מיט אזעלכע שענע ווייסע הענד, מיט אזא הויכען גרויסאַרטיגען שטאַלט, מיט אזא שען ליכטיג ריין פּנים, מיט אזעלכע איידעלע מאַניערען, מיט אזא איינגענומענעם רעדען... לאַכט, לאַכט, איהר געבילדעטע מאַמזעלען, קורסיסטקעס! אויב אייערע איידעלע הערצער זענען נאָך ניט פערדאָרבען געוואָ־רען פון פערשיעדענע פרייע, מאָדנע געדאַנקען, וועלען זיי זיך נאָך קאָנען קלאָפּען, בעגעגענענדיג אזא מאַנספּאַרשוין, אזא שענעם קאַ־

וואליער, ווי אונזער יונגער העלד מארקום בלאנק, מיט וועלכען מיר טרעטען־ארוים מיט גרוים גדלות אויף די בלעטלעך פון אונזער אמת'ער ערצעהלונג. איך וויים, איהר וועט מיר ענטפערען: וואס קומט אונז ארוים פון א שען פנים מיט א גרויסען שטאלט? דער עיקר איז — צי האט ער עפים אין קאפ, אין הארצען? וואס אמת איז אמת: מיין העלד האט די נאטור ניט געשענקט קיין בעזונדערע פעהיגקייטען, אדער טאלאנטען; ווער פערמאגט אבער אזא גוט, ווייך, ווארעם הארץ, ווי מארקום האט? ווער פערמאגט אזא גליקליכע לאגע צו זיין א זוהן, א בן־זקונים ביי סענדער בלאנק, וואס קאן איהם געבען נדן, וויפיעל מיינט איהר? צוואנציג טויזענד, דרייסיג טויזענד, און פאר וואס ניט קיין פופציג טויזענד רובעל? סענדער וועט איהם געוויס געבען פופציג טויזענד רובעל, אויב ער וועט גרויבען דעם שידוך, וואס ער וויל. און דעם שידוך, וואס ער וויל, פאר וואס זאל ער איהם ניט גרויבען? מיט וואס איז סענדער בלאנק ערגער פון גרשון מירמעלשטיין?

— וואס זאגסט דו, מרים־חיה, אויף דעם דאזיגען פארך? — זאגט סענדער צום ווייב און קוקט אריין אין די פיש אריין.

— אויף וואסער פארך, סענדער? וואס פאר א פיש ווילסט דו? א מיטעלשטיק? איין עקשטיק? צי א קאפ?

— לאז זיין א מיטעלשטיק מיט איין עקשטיק מיט א קאפ, — זאגט סענדער. — איך רעד פון דעם שייגעץ, רעד איך.

— וואסער שייגעץ, סענדער? נעם — אט דאס איז א גוט שטיקעל, סענדער.

— טויזענד מאל דארף מען דיר זאגען, צי וואס? איך רעד פון גדליה דעם שדכן, רעד איך. ער שרייבט שוין ווידער א מאל וועגען דעם דאזיגען גראביאן!

— וועגען וואסער גראביאן?

— איך האב דיר שוין, דאכט מיר, צעהן מאל געזאגט, אז גדליה דער שדכן דולט מיר א ספאדעק, איך זאל א שידוך טהון

מיט מאיר קוואַשע, אַט דעם בעל־עגלה־יונג, וואָס פאַרמאָגט ניט מיין מיסט. דו פאַרשטעהסט? אַ העזה פון אַ שייגעץ!

— וואָס הייסט, סענדער? מע זאָגט דאָך אָבער, אַז ער איז איין עושר, אַ גביר! נעם, סענדער, דו האָסט דאָך ליעב אַ גע־פילטען קאָפּ?

— איין עושר? אַ גביר, זאָגסט דו? אַ קבצן, איין עני ואביון! זעהסט דו, דער שותף זיינער, מאַטעל פריעדמאַן, האָט אביסעל געלט, נאָר וואָסער אַ געלט? געראַבעוועט, גע'גזל'ט, אויס־געריסען מיט גוואַלד. אַזוי ווי ראובן בייטשעלע, אָדער שמחה פייג איז אויך אַ גלייכער שידוך? האַ? ווי מיינסט דו, אשטייגער? איאַ, אַ פיינע זאַך? סענדער בלאַנק מיט שמחה פייג — צוויי גלייכע מחותנים, איאַ?

— איך ווייס? מיר דאַכט, אַז רב שמחה איז אַ... פיינער מענטש...

— אַ פיינער מענטש, זאָגסט דו? נו, און רב יואליק שלעפּ־פער? און רב אייזיק פאַטשיילע? און זלמן קרום־פּנים? אויך פיינע מענטשען? האַ? זאָל איך זיך מיט זיי אויך משדך זיין? ווי מיינסט דו?

— איך זאָג דען, סענדער, אַז...

— אַז וואָס? חס ושלום! דו ווילסט נאָר, איך זאָל נעמען אויף מיינע עלטערע יאָהרען און אוועקגעבען אַזאַ קאַפּיטאַל מיט געלט דער רוח ווייסט וועמען — עפּיס פּייפּערס, גנבים, שלעפּערס!

— שלעפּערס?

— פאַרשטעהט זיך, שלעפּערס! זאָלסט דו טאַקי וויסען, אַז סע איז שלעפּערס, קבצנים, כלבים, שאַרלאַטאַנעס, פּליהערס, אַנ־זעצערס, ניטאָ איינער אַ רעכטער, אַלע אויף פרעמד געלט, אַבי קאַרעטעס, פערדלעך! סע איז גאָלע הולטאַיעס, בלוטזויגערס, קור־לעספּאַט... קולעספּאַטאַרניקעס... ווי אַזוי הייסט דאָס דאָרטען ביי דיר, מאַרקוס, אין די היינטיגע ביכלעך?

— עקספּלאָאַטאַטערס, — פערעכט איהם מאַרקוס.

— עקסלאַפּאַטאַטשניקעס, מערזאָווצעס, סוואָלאַטשעס, און גע־נוג! און מע וויל, איך זאָל מיך מיט זיי משדך זיין! אַ, ווי לאַנג קרענקען זיי, ניט דערלעבען זאָלען זיי דאָס!

— עס, סענדער. דערווייל עסט דו ניט.

— איך עס, איך עס, וואָס דען טהו איך? זעהסט דו, אַט דער דאָזיגער גרשון, גרשון מירמעלשטיין — אַט דאָס הייסט אַ לייט־שער מענטש, אַ מענטש, אַ פיינער מענטש, אַ געשטעלטער מענטש, אַ באַרוהטער מענטש, אַ מענטש, וואָס סע הייסט מענטש, וואָס מע קאָן אויף איהם זאָגען מענטש, מיט איינעם וואָרט — אַ מענטש!... ווי מיינסט דו, מרים־חיה, אשטייגער, אַז איך זאָל וועלען מיט איהם אַ שידוך טהון, וואָס וואָלט ער געזאָגט, האַ?

— איך וויים? וואָס קאָן ער זאָגען, סענדער? איך וויים וואָס?

— אדרבה, ווי מיינסט דו, מרים־חיה? איך וויל הערען דיין מיינונג.

— מיין מיינונג? איך מיין, אַז... איך מיין גאָרניט.

פאַרהאַן ביי אונז אַ סך אַזעלכע ווייבער, וואָס מיינען גאָר־ניט, וואָס מיינען נאָר דאָס, וואָס דער מאַן וויל און וואָס דער מאַן הייסט. מרים־חיה איז געווען איינע פון די ווייבער, וואָס האָבען דרך־ארץ פאַר'ן מאַן, נישט מחמת „אהבה“, נאָר מחמת „יראה“, דאָס הייסט, נישט אַזוי פאַר ליעבשאַפט, ווי פאַר אָפּשיי. סענדער איז געווען אַ איד, וואָס ביי זיך אין שטוב האָבען אַלע פאַר איהם געהאַט דרך־ארץ, פונ'ם ווייב ביז'ן געבאַלעוועטען מי־זיניק מאַרקוס. אויפ'ן לשון פון די „העכסט־אינטערעסאַנטע ראָ־מאַניסטען“ קאָן מען זאָגען, אַז סענדער איז געווען אַ דעספּאָט, אַ טיראַן... איך וואָלט נאָך צוגעזעצט דאָס וואָרט „מערדער“, איז ער אָבער געווען ווייט פון אַ מערדער. ער איז געווען אַ איד גלייך מיט אַלע אידען, וואָס ביי זיך אין שטוב האָט ער געהאַט די דעה, און ווייטער קיינער ניט. און אַז מיר האַלטען שוין דער־ביי, געבען מיר דאָ איבער אביסעל זיין ביאָגראַפיע אין קורצען:

סענדער איז געווען אַמאָל אַ קליין מענשעלע, גאָר אַ קליין מענ־
שעלע. דאָס איז געווען שוין לאַנג, אָבער גאַנץ לאַנג, נאָך איידער
ער האָט געהאַט די קלינגערס, אַז ער האָט נאָך געהייסען סענדער
חלפן (למאי זאָלען מיר לייקענען? ער איז געווען אַ חלפן), האָט
ער זיך דעמאָלט אָנגעליטען פון די שענע אידען, זיידענע יונגע־
לייט, נגיד'ישע קינדער. אוי, האָט ער זיך פון זיי אָנגעליטען!
אוי, פלעגט ער שטעהן פאַר זיי בעבדא קמיה מאריה, האָבען דאָס
נייעניעהריגע קדחת! אוי, פלעגט ער זיי מקנא זיין, און אוי,
פלעגט איהם אויף זיי ברענען!... און נאָכדעם, אַז ער איז פון
אַ חלפן ארויף אויף דער מדרגה פון אַ בעל־הלואה, און פון אַ בעל־
הלואה — אויף אַ פעלהענדלער, פון אַ פעלהענדלער — אַ גראַבאַר־
שטשיק, פון אַ גראַבארשטשיק — אַ צעלניקער, פון אַ צעלניקער —
אַ קאָמיסיאָנער, פון אַ קאָמיסיאָנער — אליין אַ סוחר, אַ צוקער־
הענדלער, אַ גרויסער סוחר, אַ רייכער סוחר, ביז אַ באַנקיר, — איז
ער אַלץ געוואַכסען העכער און העכער אין די אויגען פון זיינע בע־
קאַנטע, און ער האָט אָנגעהויבען אַראָפּוואַרפען איינציגווייז די פריי־
העריגע נעמען, ווי אַ פויגעל, וואָס וואַרפט פון זיך איינציגווייז
די אַלטע פעדערען, און האָט אָנגעהויבען צו בעקומען נייע נעמען:
סענדער גראַבאַרניק, סענדער צעלניקער, סענדער האַרטאָוויק.
איינער פון זיינע אָרעמע קרובים האָט איהם געשענקט פון זיך
אַ „על" — איז געוואָרען „סענדערעל". און צום סוף (אַ צייט
מיט יאָהרען האָט מען נישט געוואוסט זיין פאַמיליע) — סענדער
בלאַנק!... רב חיים'קע, רב זיאַמקע, רב מאיר'ל האָבען ביסלעכ־
ווייז אויפגעהערט צו פעררייסען פאַר סענדער'ען די נאָז און האָבען
אָנגעהויבען ארומדרעהען זיך אַרום דעם אויפגעקומענעם נגיד, פריי־
הער געבענדיג איהם צו וויסען, אַז ער איז פון די „אויפגעקומענע",
מיט אַזעלכע אויסרעדלעך, למשל: „אַ! שלום עליכם, אַ באַקאַנ־
טער איד! דאַכט זיך, סענדער? וואָס זשע מאַכט איהר עפּיס
גוטס? עפּיס זאָגט מען אויף אייך, אַז סע געהט אייך, אָהן עין־
הרע, זעהר גוט?"... און נאָכדעם שוין: „רב סענדער סערדצע!

מיר שטעהען, דאַכט זיך, אויף איין סטאַנציע? קומט אַריין אויף דער נאַכט צו אונז אַביסעל!"... „אַ, רב סענדער! איהר דער־וויטערט זיך שוין פון אונז?"... „איך האָב צו אייך אַ קליינע בקשה, רב סענדער: עטליכע טויזענד קערבלעך אויף צוויי חדשים"... „אַך! ווען זעה איך? ווען איך ווייס, אַז איהר זענט היע!"... און נאָכדעם: „מיר ווילען, די גאַנצע שטאָדט וויל, זי חלש'ט, אויסקלויבען אייך פאַר אַ גבאי, פאַר גלאַסנע, דעפּוטאַט, פאַר דירעקטאָר אין באַנק"... „הערר בלאַנק! מיר האָבען די עהרע, מיר בעטען, איהר זאָלט אונז ניט אָפּזאָגען. זייט אַזוי גוט און געהט אַריין אין אונזער לאָגע, איהר זענט דאָך ביי אונז, ווי זאָגט מען עפּיס, איהר פאַרשטעהט, צי ניין?"...

אונזער סענדער איז ניט געוועזען פון די דאָזיגע, וואָס פער־חלינען זיך מיט זייער מזל און בלאָזען, ווי מע זאָגט, פון זיך; ניין! ער קאָן אויסהערען די דאָזיגע אַלע קאָמפּלימענטען גאַנץ גלייכגילטיג, מיט ענוות, גלייך ווי ער וואָלט גאָר אַזאַ כבוד ניט פערדיענט, און ענטפערען, אַז ער איז נישט מסוגל, נישט מיט אַלעמען, נישט אויפגעלעגט, סע איז דאָ גרעסערע פון איהם. אָבער דאָרט, טיעף־טיעף אין הארצען, האָט ער געמעגט שטאַרק אָנקוועלען פון ביידע זייטען: אי וואָס ער האָט דערלעבט אַזאַ כבוד, אי וואָס אָט די אַלע כלבים האָבען אַראָפּגעלאָזט די וויידלען און פערשטעהען דרך־ארץ. און נישט פאַר קיינעם, נאָר פאַר'ן ווייב האָט ער ליעב זיך פערגיסען אַמאָל מיט אַ געלעכטער.

— וואָס זאָגסט דו עפּיס, מרים־חיה, אויף רב זיאַמקע דעם מיוחס, האַ־האַ־האַ? געדענקסט איהם האָטש, אַ רוח אין זיין טאַטען?...

קיין פעטער אָנבייסען, קיין גוט גלאָז ווייז האָט ניט געקאָנט איהם צושטעלען אַזאַ פערגעניגען, ווי רב זיאַמקע וכדומה אַזעלכע לייט, ווען זיי האָבען בעדאַרפט אָנקומען צו איהם. אויפ'ן שענ־סטען אופן און מיט'ן גרעסטען כבוד האָט אונזער סענדער צוגע־נומען דעם געעהרטעסטען גאַסט ביי זיך אין קאַבינעט, געבעטען

זיצען, געגעבען אַ פּאַפּיראָס, אָנגעצונדען און אונטערגעטראָגען דעם גאַסט אַ שוועבעלע, געפרעגט: „וואָס האָט איהר עפּיס אַזאַ שלעכט פּנים?" און געגעבען איין אויסרעד: „פאַר וואָס זעהט מען אייך עפּיס ניט?" ווי אויף נאָדלען איז דער גאַסט געזעסען; ער האָט שוין לאַנג אויסגערויכערט דעם געשענקטען פּאַפּיראָס; ער האָט שוין לאַנג זיך אויסגעהוסט דריי מאָל און אכצעהן מאָל זיך אונטערגעהויבען אויפ'ן בענקעל, אָפּגעווישט דעם שווייס, גוט אויסגעשנייצט די נאָז, אַרויסגענומען און געמאַכט זיך איין אייגענעם פּאַפּיראָס, איינעם, דעם אַנדערען, דעם דריטען, עטליכע מאָל געפּרובט אָנהויבען צו רעדען, וואָס ער בעדאַרף, און איבערגעהאַקט געוואָרען אויפ'ן ערשטען וואָרט, — און סענדער האָט אַלץ דערצעהלט פון זיינע געשעפטען, פון זיינע פערפאַלענע חובות, פון זיינע משפטים, וכדומה, מיט גרויס התלהבות, גלייך ווי דער גאַסט בעט איהם, וויינט און חלש'ט פאַר איהם, ער זאָל איהם „אינגאַנצען" דערצעהלען און חס־ושלום ניט דורכלאָזען קיין ברעקעלע... נאָר יעדע זאַך דאַרף זיך אָבער האָבען איין עק, און אַ מענש האָט אין זיך אַ גאַל! דער גאַסט, רב זיאַמקע, אָדער רב חיים'קע, חאַפּט די מינוט און הויבט־אָן גלייך, אין איין אָטהעם:

— איך האָב אייך געוואָלט בעטען, רב סענדער, איהר האָט דאָך געהערט מסתמא, אַז איך האָב אָוועקגעקויפט ביי דעם פּריץ שישינסקי'ן אינגאַנצען די ווייץ, און מחמת...

— איך ווייס, איך האָב געהערט! — שלאָגט איהם סענדער איבער אינמיטען. — איך האָב געהערט פון אייער גילדענעם געשעפט. איך בין אייך ווייניג־וואָס מקנא, רב זיאַמקע, אָבער גאָר ווייניג! ווייסט איהר זשע, פאַר וואָס? איך וועל אייך דערצעהלען! אָט דער שישינסקי האָט ביי מיר פאַר פיער יאָהרען געוואָלט לייהען פופציג טויזענד קערבלעך, און דוקא אויף גוטע קאָנדיציעס. איך האָב אָבער דעמאָלט געהאַט איין עסק מיט'ן קאַשקיווקער פּריץ. די מעשה איז אַזוי געווען...

און סענדער האָט אוועקגעצויגען אַ שפּאָגעל־נייע מעשה אויף נייע זעכס שעה. רב זיאַמקע איז שוין פּיטש־נאַס: עס רינען פון איהם ריקעס שוויים; ער ווישט זיך נעבאך מיט דער פּאָלע און זיפצט, ווי איין אומגליקליכער פּלענער אין געפענגעניש; רב זיאַמקע שלאָגט איהם איבער די רעד:

— האָט מיר קיין פאַראיבעל ניט, רב סענדער, וואָס איך שלאָג אייך איבער די רעד... איהר ווייסט, וואָס איך בין געקומען צו אייך?

— ניין; פון וואַנען זאָל איך וויסען?

סענדער בלאַנק האָט גאַנץ גוט געוואוסט, וואָס רב זיאַמקע'ס וויזיט בעדייט, נאָר ער מאַכט אַ נאַאיוו פּנים און קוקט איהם אין די אויגען אריין.

רב זיאַמקע איז אויפגערעכט געוואָרען און זאָגט זיך גאַנץ פרייליך:

— פאַרשטעהט איהר מיך, רב סענדער, די מעשה דערפון איז אזוי: איך האָב די ווייץ אוועקגעקויפט מיט אַ שותף, מיט אברהם זאַלצוואַסער...

— מיט אברהם זאַלצוואַסער? גאָט זאָל אייך אָפּהיטען, רב זיאַמקע! דאָס איז דאָך אַ שווינדלער, אַ דרעהער, אַ רוצח, אַ קוילער! שטעלט אייך פאָר, אז פאַר צוויי יאָהרען ווינטער, אַרום חנוכה, צי אַרום פּורים, — איך געדענק ניט אַקוראַט — קומט צו מיר אריין אַ איד. גוט מאָרגען! — גוט יאָהר! זעהר פיין! און מישט מיר אויף אַ מעשה...

רב זיאַמקע בייסט זיך די נעגעל, קראַצט זיך אונטער דער יאַרמעלקע. ער הוסט, ער קלאַפּט מיט די פיס, עס פערשפּיליעט זיך די קאַפּאָטע, ער רוקט־אָן דאָס היטעל שטאַרק, שטאַרק. און סענדער דערצעהלט גאָר אַ נייע מעשה גאַנץ אנגענעהם, בהדרגה, מיט זעהר שענע וויצען פערפּראַוועט, אָהן איין אויסלאַז, אָהן איין עק! רב זיאַמקע שפּרינגט שוין אונטער און פאַלט אריין אין די רעד, שוין גאָר אָהן דרך־ארץ:

— פאַרשטעהט איהר, רב סענדער? האָב איך ביי אייך געוואָלט בעטען אַ גמילות־חסד אויף אַ קליינער צייט.

— אַ גמילות־חסד?! — פרעגט סענדער שטאַרק־שטאַרק פערוואונדערט, גלייך ווי מע האָט איהם דערצעהלט, אַז דער און דער האָט גענומען דאָס גרויסע געווינס, אָדער ס'איז געווען נאַר־וואָס אין דרויסען אַ הריגה, אַ שרפה, אַ מגפה...

— יאָ, אַ גמילות־חסד, — ענטפערט זיך רב זיאַמקע נישט הויך, נישט שטיל, נאָר אַזוי, מיטעלמעסיג, ניט צו פערשטעהן, וואָס וואונדערט זיך דאָס עפּיס אַזוי רב סענדער? — יאָ, אַ גמילות־חסד, ביז וועסנע; נישט קיין סך: אַ רובעל צעהנטויזענד.

— איצט האָב איך נישט, בנאמנות, איך האָב ניט איצט ביי זיך, איך זאָל אַזוי ניט האָבען קיין שלעכטס, איך זאָל אַזוי ריין זיין פון שלעק מיט אייך אינאיינעם. פאַר וואָס האָט איהר מיר נעכטען ניט געזאָגט? נעכטען האָב איך גראָד יאָ געהאַט, איז געקומען צו מיר אַ מענטש פון גבריאל פעלקענשטיין און לעגט מיר פאַר איין עסק, אַזוי ווי אין טיטיקיווקע סטראָיעט זיך היינט אַ נייע פאַבריק, און גבריאל פעלקענשטיין האָט געמאַכט אַ קאָנטראַקט מיט די שותפים נאָך פאַראַיאָהרען, אַז דער וואַלד דער טיטיקיוורקער... און אַזוי ווייטער — אָהן איין אויסלאָז, מיט מעשיות און מיט קליינע מעשה'לעך געבונדען און געפלאָכטען, אַזוי, אַז סע ברעכט דעם מוח!...

און אַזוי געהט זיך רב זיאַמקע אַוועק נעבאָך אָהן געלד, אָהן כח, איין אויסגעמוטשעטער, אַ נאַסער פון שוויים, און פאַר זיין אַוועקגעהן מוז ער נאָך אויסהערען אַ לאַנגע נאָטאַציע פון רב סענדער'ען, אַז ניט אַזוי האַנדעלט מען, אַז מע זאָל דאַרפען אָנקומען צו יענעם, און מע טאָר זיך ניט פיהרען אַזוי גרויס, און מע דאַרף זיך היטען פון שלעכטע שותפים, און מע דאַרף וויסען, ווי אַזוי צו האַנדלען און מיט וועמען צו האַנדלען, און מע זאָל פרעגען ביי איהם, ביי סענדער'ען, וואָלט ער קלאָר געמאַכט און געוויזען אַ דרך אין אַלע געשעפטען. און ביי'ם געזעגענען זיך בעט איהם

סענדער אמאָל אריינקומען, מהיכא תיתי, אביסעל שמועסען... רב זיאַמקע לויפט אַהן איין אַטהעם און האָט מורא זיך ארומקוקען! עס געהט איבער אַ קליינע צייט. מע דאַרף אָבער פּאַרט די קליי־נערס, — וואָס טהוט מען? ער געהט נאָך אַ מאָל צו רב סענ־דער'ען, טאַמער, אַ קשיא אויף אַ מעשה?... און ווייטער די זעלבע געשיכטע; ווייטער אַ מאָל דאָס אייגענע! און אַזוי איז מיט רב זיאַמקע'ן, מיט רב חיים'ען, מיט רב איציקל'ען, און אַזוי איז מיט אַלע זיינע אַלטע בעקאַנטע. אַט אַזאַ מין נפש איז ער.

אונזער סענדער איז ניט בעסער און ניט ערגער פון אַלע אַנ־דערע אויפגעקומענע גבירים, פשוט'ע מענשלעך, וואָס קאָנען קיין אַנדערע פערגעניגענס נישט האָבען פון קיין זאַך, אַ חוץ געלד און כבוד.

אייגענטליך, וואָלט איך דאַ בעדאַרפט אביסעל בעשרייבען די ביאָגראַפיע זיינע: ווער איז ער? פון וואַנען שטאַמט ער ארוים? ווער זענען זיינע עלטערען? מיט'ן גרעסטען און מיט'ן שענסטען כבוד וואָלט איך דאָס געטהאָן, ווען איך זאָל דאָס וויסען. איז דען מעגליך, אַז ראַמאַניסטען זאָלען קענען אַ גאַנצע וועלט? און וואָס איז אונז דער אונטערשיעד — לאָמיר שמועסען עפענטליך: — וואָס געהט אונז אָן, ווער איז געווען סענדער'ס זיידע, צי סענדער'ס באָבע? צי איז זיין פאָטער געווען אַ מלמד, אַ שוסטער, אַ באַנדער, צי אַ מעקלער? מיר ווייסען נאָר סענדער'ען; מיר געדענקען איהם, אַז ער איז אַמאָל, ניט היינט געדאַכט, געווען אַ געמיינער איד, אַ חלפן, אַ פעלהענדלער, אַ מוכר־תבואה'ניק, און היינט... היינט איז ער ס ע נ ד ע ר ב ל אַ נ ק! קוקט אייך גוט צו צו איהם: אפשר איז ער אייך אויך קענטליך, אַזוי ווי מיר?

ד אָ ס פ י ע ר ט ע ק אַ פּ י ט ע ל.

טראַקטירט פון מאַרקוס'ען אַליין.

שוין צייט, שוין צייט צו פערנעמען זיך אביסעל מיט דעם יונגסטען פון דער פאַמיליע בלאַנק; שוין צייט, אַז אונזערע לעזער

זאָלען אביסעל נעהענטער זיך בעקענען מיט אונזער יונגען העלד, מיט אונזער שענעם מארקום בלאַנק, — דאָס קלענסטע און דאָס בעסטע קינד פון סענדער'ען.

„דאָס קלענסטע און דאָס בעסטע" — אזא מיינונג איז געווען וועגען מארקום'ען דער פאָטער אליין איבער צוויי זאכען. ערשטענס, האָט סענדער ליעב געהאט זיינע קינדער, ווען זיי זענען נאָך געווען קליינע, ברעקעלעך, קאראפוזיקעס; און ווי באַלד די דאָזיגע קאראפוזיקעס האָבען אָנגעהויבען אונטערצוואכסען, אזוי האָט אונזער פיינער סענדער אָנגעהויבען בעקומען צו זיי א שנאה, וועלכע איז געוואַכסען אַלע מאָל שטארקער און גרעסער. ער האָט געקוקט אויף זיי, ווי אויף שותפים, ווי אויף פרעטענדענטען אויף זיין גוטס, און אָהן קריעג, אָהן סצענעס, אָהן פעטש האָט זיך נישט געמאכט קיין שמחה, קיין חתונה; דער פאָטער האָט געארבייט מעשים, געטופעט מיט די פיס, די מוטער האָט געוויינט, די קינדער האָבען געגאָסען מיט טרערען, — און דער סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אז סענדער האָט געמוזט עפענען די האנד און מיט טוידטע קללות אָפּצעהלען געלד, וויפיעל מע האָט בעדארפט.

ביי א סך גאַנץ ליטישע מענשען פיהרט זיך אזוי. דער מחבר פון דער דאָזיגער געשיכטע איז נים איין מאָל געווען איין עדות ביי אזעלכע פיינע סצענעס, נים איין מאָל געווען א פערמיטלער צווישען פאָטער מיט זיינע אייגענע קינדער, וואו דער גאַנצער סכסוך איז געגאַנגען וועגען איבעריגע עטליכע הונדערטערס, וואָס מיט דעם האָט מען געקאָנט פשוט מציל זיין פון הונגער און פון דחקות א גאַנצעס הויזגעזינד; געלד האָט טאקי דער פאָטער נעגעבען, נאָר בלוט האָט ער אָפּגעצאַפּט ביי די אומגליקליכע קינדער א סך מעהר, ווי אויף עטליכע הונדערטערס... אז איך האָב אויף א ציקאַוועסט א פרעג געטהאָן דעם איינגעשפארטען פאָטער, צו וואָס האָט איהם געטויגט דער גאַנצער טארעראַם מיט די בזיונות, מיט די טרערען אומזיסט און אומנישט? — האָט ער מיר גאַנץ ערנסט געענטפערט:

— אַ קינד טאָר מען ניט ווייזן קיין וועג, אַ קינד איז אַ חזיר, אַ קינד דאַרף מען לערנען, סע זאָל וויסן, אַז אַ קערבעל איז ניט קיין הונט, וועט ער אויך וויסן אויף דער עלטער, ווי אַזוי זיך צו באַגעהן מיט אַ קינד און ווי אַזוי מע דאַרף היטען אַ קערבעל היינ־טיגע יאָהרען...

סע פערשטעהט זיך, אויף אַזאַ לאָגיקע האָב איך ניט געהאַט וואָס צו ענטפערען...

די צווייטע סיבה, וואָס מאַרקוס איז געווען טייערער בּיי סענ־דער'ען כּמעט פון אַלע קינדער, איז ווייל מרים־חיה איז ביי איהם געווען דאָס צווייטע ווייב, און אינגאַנצען איהר לעבען איז געווען אָפּגעהאַנגען פון איהר טייערען בן־יחיד.

„נו, מילא? — פרעגט מיך דער לעזער. — וואו שטעהט דאָס, אַז די קינדער פונ'ם צווייטען ווייב דאַרף מען בעסער ליעב האָבען?"

נו, מילא! — ענטפער איך אויך דאָס אייגענע. מילא אַהין, מילא אַהער — סע איז פּאַרט אַזוי איינגעפיהרט ביי אַ געוויסער קלאַס אידען. נאָר למאַי זאָלען מיר אוועקגעהן פונ'ם אמת? מאַר־קוס איז טאַקי געווען איין אַנטיקעל, וואָס מע קריגט עס גאָר ניט. די גאַנצע שטאָדט האָט מיט איהם געהאַט צו טהון; אַז סענ־דער האָט געבראַכט דעם ערשטען שבת דעם פינפיעהריגען מאַרקעל אין בית־המדרש מיט אַ זיידען העמדעל, סאַמעטענע הויזלעך און מיט אַ גילדען היטעלע, האָבען איהם אַרומגערינגעלט אַ מאַסע יונג־לעך, וויסע־חבורה'ניקעס, און יעדער האָט איהם אַ טאַפּ געטהאָן. פון יענעם שבת אָן איז אוועקגעגאַנגען אַ שם אויף דער גאַנצער שטאָדט, אַז ביי סענדער בלאַנק איז דאָ אַ מיזיניקעל, אַ מאַרקעל, עקט זיך מיט איהם די וועלט! עס איז איהם ניט אין פּנים אַריינ־צוקוקען, און קלוג איז ער, אַז עס זאָל איהם גאָר קיין גוט אויג ניט שאַדטען... איך וואָלט אַ בעלן געווען אָנטהון לייזער דעם בעל־עגלה'ס יונגעלע אין אַ זיידען העמדעל, סאַמעטענע הויזלעך מיט אַ גילדען יאַרמעלקע, און הערען, וואָס וועלען זאָגען אָט די אַלע צבוע'קעס, וואָס דאַרפען אָנקומען צו סענדער'ס קעשענע, אויף

לייזער׳ס אַנטיקעל, וואָס איז שעֶן און קלוג, אַז „עס עקט זיך מיט איהם די וועלט״? אָבער דערווייל זעהען מיר פאַר אונזערע אויגען סענדער׳ס מיזיניקעל און מיר לייענען גרויסע גילדענע אותיות, אָנגעצייכענט אויף זיין ווייסען שטערן:

„געלד ועסט דו האָבען,
אַ פערד וועסט דו זיין״...

און דאָרט, ביי דער זייט, שטעהט לייזער דעם בעל־עגלה׳ס אַ זוהנדעל, אַ שוואַרץ „איגגבערעל״ מיט אַ שטיק בולקע אין דער האַנד (קוים דערלעבט דעם גליקליכען שבת!), אָפּגעריסען און באָרפיס, מיט אַ פּאָר גלעזערנע אויגען, און אויף זיין בעוואַכסע־נעם שוואַרצען שטערן איז אָנגעצייכענט פערקעהרט:

„אַ פערד וועסט דו האָבען,
אַ קבצן וועסט דו זיין״...

אַך! פאַר וואָס בין איך ניט קיין פּאָעט? איך זיץ אצינד בע־גייסטערט, פול מיט מחשבות; איך וואָלט אָנגעשריבען דערויף אַ גאַנצען שיר אין שענע קלינגענדיגע פערזען, מיט מעלאַנכאָלישע, פילאָזאָפישע, הויכע געדאַנקען, מיט טענות צום בורא־שמים, פאַר וואָס קומט דאָס, אַז סענדער׳ס קינד, וואָס איז פּונקט אַזוי קלוג און מיט די זעלבע טאַלענטען, ווי לייזער׳ס אידיאָט, און פון דעסט־וועגען געהט יעדער צו צו מארקלען מיט אַ פּאַרטיג שמייכעלע, מיט אַ חנופה׳לע, מיט אַ קניפּ אין בעקעל, און צו לייזער׳ס פּעמ־פּעק וויל קיינער אפילו קיין קוק ניט טהון, און אַז ער קומט זיך יאָ עמיצען אונטער די הענד, טהוט מען איהם אַ שטורך, אַ שנעל אין נעזעל, אַ ציפּ ביי׳ם אויהער, אָדער מע רוקט איהם אָן דאָס היטעלע איבער די אויגען און מע מאַכט פון איהם חוזק...

און שפּעטער, אַז מיר האָבען דערלעבט צו זעהן אונזער קליינעם העלד צו דער בר־מצוה, האָבען מיר זיך זאָט ניט געקאָנט אָנקוקען זיין שענע צורה, און הגם מיר האָבען פון איהם אליין קיין בע־זונדערע שאַרפע חכמות ניט געהערט, דאָך האָט מען אונז דער־צעהלט פון דעם דאָזיגען פייער, פונ׳ם דאָזיגען מאַרקעל, אַזעלכע

אנטיקלעך, אַז מיר זענען באמת געווען אנטציקט פון דעם דאָזיגען יונגאַטש. „שטעלט אייך פאָר, — אַזוי האָט דערצעהלט חיים־חנא דער מלמד — אַז מיט זיינע פּליצליכע קשיות, וואָס ער פרעגט ביי איהם, ביי זיין רבי'ן, שטעלט ער איהם אַזוי אַנידער, אַז ער, רב חיים־חנא, מאַהלט אייך, וואָס איז באמת אַ חריף, בלייבט אָפּהענגיג און קאָן קיין מויל ניט עפענען אקעגען דעם דאָזיגען תלמיד, וואָס דאַרף אויסוואַכסען עפּיס אַ מין גאון, אָדער איך וויים אַליין ניט וואָס!"... איז נאָך דאָ וואָס צו רעדען פון סענדער'ס פערגעניגען און פון מרים־חיה'ס גליק, וואָס האָט זיך אויסגעגאָסען אין טרערען? מיט וואָס האָט זי פערדיענט ביי גאָט אַזאַ ברכה? מיט וואָס האָט זי זוכה געווען צו האָבען אַזאַ תכשיט, וואָס גאָט און לייט טהוען זיך פרייהען מיט איהם? ניט אַנדערש, אַז דער־וואָס־לעבט־אייביג האָט זיך ארומגעקוקט אויף איהר, ווי זי קומט נעבאַך אָפּ ביי סענדער'ען, כמעט ווי אַ דיענסט — גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד! ניט אַנדערש, אַז דאָס איז איהר אַ רפואה צו דער מכה...

נאָר מרים־חיה האָט, אַפּנים, ניט פערדיענט ביי גאָט, אַז איהר זוהן זאָל באמת זיין אַ גאון־עולם; כל זמן רב חיים־חנא דער מלמד האָט געלעבט, איז מאַרקעל געווען אַזאַ תכשיט, אַזאַ גילדען קעפּעל, אַז קיינער האָט איהם ניט געקאָנט נעמען פערהערען, מחמת חיים־חנא איז דערצו געווען אַ מזיק; ער האָט קיינעם ניט געלאָזט אויסרעדען אַ וואָרט: ניט דעם פערהערער, ניט דעם תלמיד. ער האָט גערעדט פאַר אַלעמען; ער האָט אַליין געפרעגט און אַליין געענטפערט. און אַז יענער האָט געפרעגט דעם תלמיד, למשל: „וואָס לאָזט מיך דאָ, מאַרקעל, דער תנא הערען?" — האָט חיים־חנא פערקאַטשעט די אַרבעל, געמאַכט מיט די הענד און אין דער גיך געענטפערט: „נו, זאָגט ער דאָך אייך, אַז עבודה זרה איז ניט גלייך, זאָגט ער, צו דער פּרה אדומה; פאַר וואָס? זאָגט ער, מחמת עבודה זרה, זאָגט ער, איז איין אַנדער זאַך, און די פּרה אדומה, זאָגט ער, איז ווידער איין אַנדער זאַך; איז געדרונגען, זאָגט ער,

אַז דער תנא האָט זיך געשטעלט, זאָגט ער, אויף דעם פּסוק, צו פרעגען, זאָגט ער, אַ וויעדעראַנאַנד: מה דאָך, זאָגט ער, עבודה זרה איז אַזוי, איז דאָך פּרה אדומה, זאָגט ער, על אחת כמה וכמה!"...
און מיט דעם דאָזיגען „זאָגט ער" האָט חיים־חנא אַזוי פּערעדט און פערקלאַפּט די צייהן, אַז דער פערהערער איז געבליבען זיצען, ווי אַ מענש, וואָס מע האַפּט איהם אויף פונ'ם שלאָף און מע זאָגט איהם: „קוק!" — ער קוקט און ווייסט ניט, וואו ער איז אין דער וועלט...

אַז חיים־חנא איז געשטאָרבען, און מאַרקעל איז אַריינגעפאַלען צו אַנדערע מלמדים אין די הענד אַריין, האָבען די דאָזיגע אָנגעהויבען בעמערקען, אַז רב סענדער'ס זוהן האָט אביסעל „אַ האַרט קעפּעל", אַ „שווערע תפיסה" מיט אַ „קורצען זכרון"; דערצו האָט סענדער אָנגעהויבען ווערען רייכער און ביי לייטען האָט ער געזעהען, ווי אַזוי מע לערענט קינדער אויף דעם נייעם שניט, האָט ער געקריגען מאַרקוס'ען אַ צוויי־דריי לעהרערס פון „היינטיגער וועלט", וואָס אונזער יונגער העלד האָט ביי זיי גענאַשט פון יעדער זאַך צו ביסלעך, עטוואָס פון אויבען, אַזוי, אַז צו זיבעצעהן־אַכצעהן יאָהר האָט ער געהייסען זעהר אַ פיין בחור'על, ניט ערגער פון אַ סך אַזעלכע בחורים'לעך, וואָס איך מיט אייך קענען זיי זעהר גוט: זיי געהען זעהר שען אויסגעפּוצט, זיי האָבען ביי זיך אַ סך ביכלעך; צווישען זיך שמועסען זיי אויף דער גאַס וועגען טורגעניעוו'ען, און שרייען אַזוי שטאַרק, אַז איהר מוזט זיי בעמערקען; צייטונגען לייענען זיי אַלערליי, און מיט פרעמדע הענד שרייבען זיי אַליין אויך אַ מאָל אַריין אַ קאָרעספּאָנדענציע אין אַ אידיש בלאַט, און שפּעטער, אַז ער ווערד עלטער, דערמאָנט ער אייך, אַז ער האָט אַמאָל, אין די יונגע יאָהרען, „געשריבען אין די צייטונגען". מיט איינעם וואָרט, אונזער אויסגעצייכענטער מאַרקוס וואָלט געווען אַ יונגעל אַ משכיל, ווי אַלע משכילים אין דער פּראָווינץ, אַ „אינטעליגענט", אַ געוועהנליכער טיפּ פון אַ אידיש בחור'על אַ נאַחאַל, וואָס נעמט אַ שענע כלה מיט רויטע בעקלעך,

און מיט אַ סך גדן, — און האָט חתונה, און ווערד אַ פיין איידע־מעל, אַ בעל־הלואה, אַ שטיקעל סוחר, אַ גרויסער סוחר, אַ יונגער־מאַן אַ גביר מיט עטליכע קינדער, וואָס בעקומען ביי איהם פונקט אַזאַ ערציהונג, ווי זיינע עלטערען האָבען איהם געגעבען, און אַזוי איז „דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת“ — איין דור געהט נאָך דעם אַנדער׳ען, ווי אַ זייגער... נאָר ניין! אונזער שענער העלד האָט געהאַט איין אַנדער השגה אין דער וועלט, און זיין צוועק איז געווען ניט אַזוי, ווי מיר האָבען פון זיינעטוועגען אויסגעבעטען. יע־דער מענש האָט זיך זיין קאַפּריז, זיינע השגות; פאַר וואָס זאָל מאַרקוס בלאַנק זיין ערגער פון אַלע אַנדערע מענשען? איך זעה, אַז מיינע לעזער ווילען טרעפען, אַז מסתמא מוז דאָ זיין אַ שען מייד־דעל אינמיטען, און מאַרקוס איז שטאַרק פערליעבט... ניין! איהר דאַרפט געדענקען, אַז מיין ראָמאַן איז „אַ ראָמאַן אָהן אַ ראָמאַן“! איך וועל אייך ניט געהן שווערען, אַז ווען מיין שענער העלד זאָל געווען בעגעגענען ערגיץ אַ מין ראָזאַ, אָדער אַ יעליזאַבעטאַ, וואָלט ער פון איהר אַנטלאָפען וואו דער שוואַרצער פעפער וואַכסט. איך וויים נישט. די עפּאָכע צווישען אַכצעהן און צווישען צוואַנציג יאָהר איז די געפעהרליכסטע צייט פאַר די יונגע קינדער, און אַזוי ווי דאָס ברעקעלע קינד מוז נעבאך איבערקומען פּאָקען, מאָזלען און צייהנדלעך, אַזוי מוז דאָס גרעסערע קינד איבערקומען די צייט פון ליעבע. — און למאי זאָלען מיר זיך נאַרען? מיר האָבען דאָך אַלע געפּאָקט, געמאָזעלט, ליעב געהאַט און, דאַנקען גאָט, איבער־געקומען אָט די אַלע וועהטיגען געזונדערהייד... וואָס קאָן איך אָבער טהון מיט מיין יונגען העלד, אַז עס האָט זיך איהם פּאַרט ניט גע־טראָפען דער צופאַל? קאָן איך איהם דען מיט גוואַלד זאָגען: „געה, מאַרקוס, ליעב זיך אייך, שרייב פלאַמפּייעריגע בריוועלעך, ווער צע־גאַנגען ווי אַ וואַכס, הענג זיך, טרינק זיך, אַבי איך זאָל האָבען שטאָף אויף אַ „העכסט־אינטערעסאַנטען ראָמאַן“? ובפרט, אַז מיין יונגער העלד האָט געהאַט גאָר איין אַנדער אידעע, איין אַנדער ציעל, וואָס ער האָט זיך צו דעם געשלאָגען דורך טיר און דורך טויער מיט

אַלע כחות פון זיין געזונדען יונגען קערפּער, — מיט איינעם וואָרט, מיין מאַרקוס האָט געוואָלט שטודירען. איין מאָל פאַר אַלע מאָל שטודירען: אויף דאָקטאָר, אויף אַדוואָקאַט, אויף אינזשעניער — שטודירען און גענוג!

ווען און ווי אַזוי איז דער דאָזיגער געדאַנק איינגעפאַלען מאַרקוס'ען אין קאָפּ אריין — קאָן איך אייך אַקוראַט ניט זאָגען; נאָר די בריוולעך, וואָס ער האָט געשריבען צו איינעם פון מיינע חברים, צו אריה־לייב'ען, זענען געווען מיט אַזאַ פייער געשריבען, אַזוי היים, אַזוי ענערגיש, אַזוי אמת, אַז איך האָב זיך אויף קיין מינוט ניט פערטראַכט, אַז דער דאָזיגער יונגער מענש וועט זיין צוועק דערגרייכען. (איינע פון די דאָזיגע שענע בריעף האָט דער לעזער בעגעגענט אין דעם ערשטען קאַפּיטעל פון אונזער אמת'ער מעשה).

נאַטירליך, האָט דער פאָטער ניט געטאָרט וויסען פון דער דאָזיגער פיינער אידעע, און איך רעכען, אַז עס איז גלייכער, וואָס סענדער האָט ניט געוואוסט, וואָס מאַרקוס טראָגט ביי זיך אין קאָפּ און אין האַרצען: גאָט ווייסט, וואָס עס וואָלט געקאָנט דער־פון אַרויס! סענדער האָט געהאַט צו טהון מיט די שידוכים, און מאַרקוס האָט געשריבען הייסע בריוולעך צו אריה־לייב'ען, אַזוי ווי אויבען איז געשטאַנען.

מעהר ווי אַלע מאָל האָט זיך אויפגעהויבען דאָס פייער ביי אונ־זער יונגען העלד זומערצייט, פונקט אין דער עפּאָכע, ווען עס קומט פאַר אונזער נאַטירליכע געשיכטע; אין דער דאָזיגער צייט זענען זיך צענויפגעפאָהרען אַלע תלמידים פון די גימנאַזיעס מיט אַלע סטודענטען פונ'ם אוניווערסיטעט. אך! ווי שטאַרק אונזער מאַר־קוס האָט זיי נעבאַך מקנא געווען אויף זייערע גילדענע קנעפּלעך, די אָפּיצערסקע היטעלעך, די העמדלעך פון די סטודענטען; ווי פריילִיך, ווי פריי, ווי גליקליך זענען די דאָזיגע מענשען, און ווי טרויעריג, געבונדען און אומגליקליך איז ער נעבאַך! דעמאָלט, ווען זיי שיפען זיך אויף דער לאָדקע אין דער אויסגעצייכענטער זומער־

נאַכט און זינגען ליעדלעך אַקעגען דער זילבערנער לבנה, מוז ער נעבאַך זיצען אין דער היים און אויסהערען אַט די אַלע מעשיות מיט די רעד פונ׳ם פאַטער, וואָס האָבען זיך איהם שוין אַזוי צוגעגעסען! ער איז פּשוט געפּענטעט אין קייטען; ער איז אין געפענגעניש; מע האָט איהם פערשפּאַרט, מע האַלט איהם אין אָסטראָג; מע לאָזט איהם ניט אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין. וואָס האָט מען נעבאַך צו איהם און צו זיינע יונגע יאָהר און טעג? פאַר וואָס קאָן ער ניט געניסען פון דער זיסער יוגענד, גלייך מיט אַט די אַלע יונגע מענשען? פאַר וואָס איז פאַר איהם אַלץ פערשלאָסען, אַלץ בעהאַלטען, אַלץ פערבאָטען? אַלע מעגען, נאָר ער, מארקוס, טאָר ניט; ער דאַרף דאָ זיצען און פערשווארצט ווערען — ביז וואַנען? ביז ווי לאַנג נאָך?

מיט אַזעלכע שוואַרצע געדאַנקען זיצט נעבאַך אונזער יונגער העלד, אָנגעשפּאַרט דעם שענעם קאָפּ אויף די ווייסע הענד, און סענדער דערצעהלט זעהר אַ שענע געשיכטע, ווי אַזוי אַ שותף האָט איהם אַריינגעפיהרט אין אַ געשעפט אַריין, ווי אַזוי ער האָט איהם געוואָלט „אָפּקאָכען“, ווי אַזוי זיי זענען ביידע געקומען צום פּריץ, ווי אַזוי דער פּריץ האָט איהם געבעטען זיצען, ווי אַזוי דער שותף האָט זיך אַריינגעהאַפּט צו איהם אין די הענד אַריין, ווי אַזוי דער פּריץ האָט זיך מיט איהם אָפּגערעכענט און האָט איהם געזאָגט: „עי, מאָשקאָ! יאַק סיעמאַש, פּאַן מאָשקאָ?“ האַ־האַ־האַ! — סענדער לאַכט און זיין פעט לייב טרייסעלט זיך פאַר געלעכטער. מרים־חיה לאָזט ניט אַראָפּ קיין אויג פון איהר טייערען זוהן, וואָס איז נעבאַך שוין פון אַ צייט אַזוי בלאַס, אַזוי אומעטיג; ער עסט ניט, ער טרינקט ניט — וואָס איז „דעם קינד“?

— וואָס איז דיר, מאַרקעל? וואָס טהוט דיר וועה, מיין קינד? — אַזוי זאָגט איהם די געטרייע מוטער פאַר׳ן שלאָף, קוקט איהם אין די אויגען אַריין און נעמט איהם אָן ביי דער האַנד, און טרערען קלויבען זיך איהר אויף די אויגען.

— אַי, טשעפּע זיך אָפּ פון מיר! גאָרניט! גאָרניט! — מאַר־קום שלעפּט אַרויס זיין האַנד פון איהרע הענד, און מרים־חיה געהט־אַוועק מיט אַ טיעפען זיפץ פונ׳ם האַרצען.

איך פרעג אייך: ביי אַט אַזעלכע פערשיעדענע אומשטענדען, וואָס איז דער חדוש, אז יעדען צופאַל, וועלכער זאָל קאָנען אונזער פיינעם העלד אויסלייזען פון זיין טרויעריגער לאַגע, וואָלט ער בע־געגענט מיט פרייד? וואָס איז דאָ צו וואונדערען זיך, וואָס מאַר־קום האָט גלייך מיט אַלע אונזערע בעקאַנטע ביי סענדער׳ען אין הויז אַרויסגעקוקט אויף דעם דאָזיגען צופאַל, וואָס קיינער פון זיי האָט אויך ניט אַרויסגערעדט און וואָס יעדער בעזונדער האָט גע־טראַכט ביי זיך טיעף־טיעף אין האַרצען?...

ליעבער לעזער, טייערער פריינד! ווער דו ביזט דאָרטען און וואָס דו ביזט דאָרטען — געב מיר אַהער דיין האַנד און לאָמיר זיך ביידע ווינשען, אז עס וועט קומען אַמאָל די צייט, ווען מיר וועלען זיך דאַרפען אָפּגעזעגענען מיט׳ן דאָזיגען נאַרישען וועלטעל, זאָל אונז גאָט שומר ומציל זיין פון אַזאַ טרויעריגער לאַגע, וואו אונזער געעהרטער סענדער בלאַנק האָט זיך געפונען אין דער צייט, ווען זיין פיינע משפחה האָט זיך צענויפגעפאָהרען צו איהם „מבקר חולה זיין“...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

סענדער׳ס משפחה פאָהרט זיך צענויף ביסלעכווייז.

מיר האָבען איבערגעלאָזט סענדער בלאַנק אין קאַבינעט נאָך דעם גרויסאַרטיגען אָנבייסען. סענדער האָט זיך געפיהלט עפּיס ניט אין בעסטען; אַ שרעקליך שניידעניש איז אויף איהם אָנגעפאַלען, און אַ גאַנצע מלחמה האָט זיך אויפגעהויבען אין זיין בויך.

— שלעכט! שלעכט! — האָט ער געזאָגט צו מרים־חיה׳ן. — ס׳איז מיר שלעכט, זעהר שלעכט!

— וואָס זשע איז דיר אַזעלכעס? גאָט איז מיט דיר, סענדער!

— איך ווייס ניט. אָט דאָ איז ביי מיר איין אומגליק! — און סענדער האָט אָנגעוויזען מיט ביידע הענד אויפ'ן בויך. ראשית חכמה, האָט מרים־חיה געשיקט רופען דעם דאָקטאָר. הגם סענ־דער גלויבט ניט אין קיין דאָקטאָר און זאָגט, אַז די גאַנצע „שפּיעל" (די מעדיצין) איז נאָר אַ שאַנטאַזש, אַ „פּאָקוס" אויף צו נאַרען געלד, פון דעסטוועגען לאָז איהם וועה טהון אַ פינגער — שיקט ער באַלד צום דאָקטאָר. פאַרהאַן אַ סך אַזעלכע צווישען אונזערע אי־דען, וואָס האָבען עפּיס קיין „אמונה" ניט אין דער מעדיצין, חאָטש (די מעדיצין) איז נאָר אַ שאַנטאַזש, אַ „פּאָקוס" אויף צו נאַרען אויף דער וועלט, און ער מעג יאָ גלויבען און ניט גלויבען — אַלץ איינס!

אונזער געהערטער סענדער האָט זיך געהאַט זיין דאָקטאָר, דעם דאָקטאָר קלוגער, און מיט איהם האָט ער ליעב געהאַט אין אַ פרייער צייט אריינצושמועסען מכח „דאָקטאָריע". דער דאָקטאָר האָט לאַנג געקנעלט, ביז ער האָט איהם איינגעבילדעט, אַז פּונקט אַזוי ווי ער קאָן שטאַרבען פון אַ שלאָפקייט, אַזוי קאָן מען זיך געזעגענען מיט'ן לעבען געזונדערהייד. דער דאָזיגער כלל איז סוף־כל־סוף איהם אריין אין קאָפּ, און פון יענער צייט אָן האָט ער געפּיהלט, אַז זיין לעבען הענגט אויף אַ האָר, חאָטש אפילו ער איז געזונד און שטאַרק אויף אַלע אברים. דעריבער האָט ער זיך געריכט טאָג אויף טאָג און האָט זיך שוין לאַנג צוגעגרייט אַ צואה, אויסגערע־כענט ביז דער לעצטער פּרוטה (דאָס איז ביי איהם געווען בסוד), און יעדער טאָג איז ביי איהם געווען אַ געשענקטער, און דעריבער טאָקי פלעגט ער זיך אָנטהון כל התענוגים אויף דער וועלט: גוט עסען, רעכט טרינקען, אויסרוהען די ביינער, גענוג אויסלאַכען זיך אויף „די היינטיגע", „די קבצנים", אָפּגעבען גאָט זיינס, דאָס הייסט, דאַווענען אַלע טאָג, אַמאָל, אַז עס איז געווען צייט, אָפּ־זאָגען אַ צוויי־דריי קאַפּיטלעך תהלים, און אַמאָל שענקען אַ נדבה (זעלטען, זעהר זעלטען). אך! ווען יעדער פון אונז זאָל האָבען

בכה, אזוי ווי מיין העלד, מקיים זיין אַלע חובות, וואָס ליגען אויף אונז, און דערצו נאָך אזוי בערוהטש אַפּלעבען זיך דאָס וועלטעל — אַך, ווי גרינג וואָלט אונז געווען צו געהן פון דער וועלט! ווי אנגע־נעהם וואָלט ביי אונז געווען דער טוידט! בערעכענט זיך אליין: איך עס מיר אָפּ אָנבייסען, פּעררויכער מיר אַ געשמאַקע ציגאַר, טרינק מיר אויס אַ גוט גלאָז ביער, זאָג מיר אָפּ אַ פּאָר קאַפּיטלעך תהילים, שענק מיר איין אַרעמאַן אַ צוויי גראָשען, איך נעם מיר דעם טינט־און־פּען און מאַך מיר אַ חשבון: דעם זוהן אזוי פּיעל, דער טאָכטער אזוי פּיעל, עטליכע קערבלעך אויף דער שוהל, אַ פּאָר רובעל אויפ'ן מרחץ, להבדיל, עטליכע גריוונעס אויף צעטיילען די תלמוד־תורה־יונגלעך פאַר דער מטה, אַז זיי זאָלען פון מיין כבוד וועגען שרייען: „צדק לפניו יהלך!" נאָכדעם זאָג איך מיר אָפּ גאַנץ בערוהיגט ווידוי מיט אַ גלאַטען לונג־און־לעבער און מיט אַ ריינעם סאָוועסט, איך לעג מיך צו, פערמאַך מיר איין אויג, דאָס אַנדערע אויג — און ווער אַנשלאָפען... און אויף מאָרגען ווידער אַ מאָל דאָס אייגענע... אַז דער דאָקטאָר איז געקומען צו סענדער'ען, האָט ער איהם געפונען זעהר אין אַ טרויעריגער לאַגע.

די ערשטע פראַגע, וואָס סענדער האָט פאַרגעלעגט דעם דאָק־טאָר, איז געווען:

— איז מיין שלאָפקייט ניט געפעהרליך, און צי וועל איך נאָך קאָנען געזעגענען זיך מיט מיינע קינדער?

— ווען איהר זאָלט זיין אזוי געפעהרליך, — האָט איהם דער דאָקטאָר קלוגער גאַנץ ערנסט געענטפערט — וואָלט איך איצט ניט געהאַט דאָס גליק מיט אייך צו רעדען; נאָר נאָך די קינדער שיקט וואָס צום גיכסטען. טהוט־אָפּ אייערס, וועט איהר זיין רוהיג, אראָפּ אַ משא!

טוידט ווי די וואַנד איז סענדער געוואָרען, אַז ער האָט דער־הערט דעם דאָקטאָר'ס רעזאָלוציע. און ער האָט אָנגעהויבען צו ציטערען, צאַפּלען מיט אַלע אברים: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק! אָט דאָס איז שוין מיין עק! אָט דאָס איז מיין עק!"...

— זאָגט מיר, דאָקטאָר, דעם אמת, דעם ריינעם, לויטערען אמת: צי קאָן איך האָבען אַ שטיקעל האָפענונג? איך בין ערשט אַלט דריי און פופציג יאָהר! מיין פאָטער האָט געלעבט פיער און אַכציג יאָהר, מיין מוטער — זעכס און נייענציג יאָהר, און מיין זיידע, זאָגט מען, האָט אָפּגעלעבט מעהר אַלס הונדערט יאָהר; פאַר וואָס זשע קומט עס מיר, איך זאָל אַזוי גיך?...

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט זיך סענדער צעוויינט, ווי אַ קליין קינד. מרים־חיה האָט גע׳חלש׳ט, און מאַרקוס, וואָס האָט געהאַט זעהר אַ גוט ווייך האַרץ, האָט זיך געווישט די נאַסע אויגען.

און דער דאָקטאָר קלוגער האָט צענומען די הענד, אויסגעצויגען דעם קאָפּ און געמאַכט אַזאַ מינע, פונקט ווי דער רייזענדער מאַכט, בשעת עס ברעכט זיך איבער איין אַקס און דער וואָגען טהוט אַ טראַסק אין דער ערד אַריין.

די דאָזיגע מימיקע האָט אויף אונזער סענדער׳ען געווירקט שרעקליך: עס האָט זיך איהם דייטליך פאָרגעשטעלט, ווי זיין איינווענינגסטע „מאַשינעריע“, די „גערעדערים“, האָבען פלוצים געלאָפּנעט, און צוהערענדיג זיך צום בויך, האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אַז דער מאָגען האָט זיך איהם ווירקליך אַנידערגעשטעלט אויף אייביג. דאָך האָט ער זיך געשעמט אַ פרעג טהון דעם דאָקטאָר און האָט איהם נאָר געבעטען, ער זאָל איהם נאָך אַ מאָל גוט בעטראַכטען. דער דאָקטאָר קלוגער איז מרוצה געוואָרען צו בעטראַכטען דעם חולה נאָך אַ מאָל און האָט זיך צוגעלעגט מיט׳ן אויהער צום קראַנקען׳ס בויך. בעטראַכטענדיג איהם, האָט דער דאָקטאָר ניט אַרויסגעלאָזט קיין פּיפּס פון׳ם מויל, נאָר גלאַט אַזוי געקנייטשט מיט די פּלייצעס, געדרעהט מיט׳ן קאָפּ, געסמאַרעט מיט דער נאָז, לאַנג־לאַנג געטראַכט, געקוקט דעם חולה אין די אויגען אַריין, געזיפצט, ווייטער געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, געקנייטשט מיט די פּלייצעס און אַזוי ווייטער. סענדער בלאַנק האָט דאָס אַלץ גוט בעמערקט, און טראָפּענס שוויים, קאַלטער שוויים, האָבען אַרויסגעטראָטען אויף זיין פּנים. נאָכדעם האָט זיך דער דאָקטאָר אויפ־

געחאַפּט, אויסגעשנייצט די נאָז שטאַרק־שטאַרק און האָט אַזוי געזאָגט:

— מיין ליעבער הערדר בלאַנק! איהר ווייסט, אַז איך בין אייך אַ גוטער פריינד. איך וועל טהון אַלע מיטלען. נאָר איהר וועט מיך פאָלגען, צי ניין? רופט נאָך אַ דאָקטאָר, וועלען מיר מאַכען אַ קאָנסיליום. ביי אונז אין דער מעדיצין איז דאָ אַ גלייך וואָרט: איין קאָפּ איז גוט, צוויי איז נאָך בעסער... — מיט די דאָזיגע ווער־טער האָט ער זיך אָפּגעזעגענט מיט'ן חולה און מיט אַלע אַנדערע און איז געשווינד אַרויסגעגאַנגען פון קאַבינעט. אַראָפּגעלאָפען פון די טרעפּ און געקומען אַראָפּ, האָט ער געטראָפען פרויקע'ן מיט זיין פּאַלטאָ אין די הענד. אַרויפגעוואָרפען אויפ'ן דאָקטאָר דעם ראָק, האָט זיך פרויקע ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט אַ פרעג געטהאָן דעם דאָקטאָר: „וואָס הערט זיך מיט'ן בעל־הבית?“ האָט איהם דער דאָקטאָר קלוגער געענטפערט מיט אַ זיס שמייכעלע אויף לאַטיין (דער דאָקטאָר קלוגער איז זעהר אַ פּשוט'ער ביי זיך, זעהר אַ ליעבענסווירדיגער מענש און איז מיט יעדען אַ גוטער ברודער):

— נישקשה, אַביסעלע גאַרגולעס, אַביסעלע פּלעריז קסוחאַטי־וואַ, נאָר סע וועט זיין רעכט: דער דאָקטאָר קלוגער שלאָפט ניט!...

— דער רוח ווייסט איהם, וואו ער נעמט אַזעלכע טערקישע ווערטער! — האָט פרויקע געזאָגט צו זיך אַליין און פערשלאָסען די טיר.

מיר ווייסען וואָהל פאַר קלאָר, אַז פרויקע האָט זיך גאָרניט אָנגעקעהרט מיט די בלאַנקס; נאָר מחמת ער דיענט שוין דאָ אַ יאָהר זיעבען־אַכט, דערפאַר האַלט ער זיך מיט זיי שטאַרק היימיש, נאָהענט, כמעט ווי אַ וויטער קרוב, און דעריבער האָט זיך פרויקע גערעכענט ביי זיך, אַז על־פּי יושר קומט איהם אויך אַ שטיקעל חלק פון סענדער בלאַנק'ס ירושה. ער איז געווען, נאָך זיין השגה נאָך, זעהר גערעכט: האָרעווען האָט ער געהאָרעוועט, ווי איין אייזעל, און אין דער גאַנצער צייט פון זיין געטרייער דיענסט האָט

ער נאָך ניט געזעהען פון זיין בעל־הבית קיין מתנה אפילו פאר א צווייער, און חוץ לזה האָט נאָך סענדער געהאַט א טבע אָפּנעמען חשבון ביי פּרויקע'ן פונ'ם מאַרק ביז דער לעצטער קאָפּיקע! מיט זיין גאַנצען לעבען איז פּרויקע געווען איבערגעגעבען דעם בעל־הבית, און פון זיינעטוועגען וואָלט ער געגאַנגען אין פייער און אין וואַסער, און דעריבער האָט פּרויקע געשאַרפט די צייהן אויף דריי טוץ זילבערנע לעפעל, א גרויסען זילבערנעם הדס, א גוטען בור־שטיינענעם, אין גאָלד געפאַסט, ציגאַרען־שפּיץ, וואָס נאָך זיין רעכע־נונג נאָך האָט ער בעדאַרפט ווערטה זיין, צום וועניגסטען, פינף און דרייסיג רובעל, א טוץ געפּרעסטע העמדער, מיט נאָך אַזעלכע קליינינקייטען, וואָס די יורשים וואָלטען זיך ביי'ם טראַסק ניט ארומגעקוקט. און איבערהויפּט איז פּרויקע געווען אַנטציקט פון סענדער'ס גילדענעם זייגער מיט דער מאַסיווער גילדענער קייט; דאָס דאָזיגע קייטעל האָט סענדער בלאַנק אליין געלאָזט מאַכען אין דער פאַבריק, און דעריבער איז דאָס געווען אַזוי מאַסיוו. פּרויקע פלעגט ניט איין מאָל האַלטען דאָס קייטעל מיט'ן זייגער, אָנמעס־טען זיי אויף זיך, קוקען אין שפּיגעל אריין און אָנקוועלען פון זיך. נאָר פּרויקע איז ניט געווען קיין גנב; חלילה! גאָלד האָט געמעגט ליגען פאַר זיינע אויגען, וואָלט ער ניט געטשעפּעט. „נאָר נאָך דעם בעל־הבית'ס טויטע, — האָט ביי זיך פּרויקע גע'פּועל'ט — ווען אַלע וועלען נעמען, וועל איך אויך נעמען: ווער וועט זיך ארומ־קוקען אויף דעם עלענדען פּרויקע'ן?“ און איצט, אַז פּרויקע האָט דערזעהען, ווי זיין בעל־הבית פּאַכט מיט דער נשמה, האָט אין איהם אָנגעהויבען קלאַפּען דאָס הארץ פאַר שרעק, און זיצענדיג אונטען אויפ'ן בענקעל און וואַרטענדיג, אַז אָט־אָט וועט מען איהם שיקען נאָך דער „חברה־קדישא“, האָט זיך פּרויקע דערווייל גע־מאַכט א צעטעל, וואָס ער דאַרף, און אַז עס איז געקומען צום זייגער מיט דער קייט, האָט ער זיך געטראַכט, וואָס זאָל ער טהון מיט זיי: צי זאָל ער זיי פערקויפען, צי זאָל ער נעמען זיך דעם זייגער און דאָס קייטעל אוועקשענקען בליומקע'ן (זיין כלה), צי

אפשר זאָל ער גאָר איבערמאַכען דאָס קייטעל אויף אויהערינגלעך מיט אַ בראָש פון בליומקע׳ס וועגען ?...

— דזין! דזין! דזין! — האָט דאָס גלעקעל זיך געלאָזט הע־רען פון אויבען. פייל אוים דעם בויגען האָט זיך פרויקע געלאָזט לויפען אַרויף און אין עטליכע מינוט אַרום איז ער אַראָפּגעלאָפען מיט צוויי דעפּעשען, וואָס מע האָט איהם געגעבען אָוועקצושיקען עקסטרע צו די קינדער און מע האָט איהם צעהן מאָל אָנגעזאָגט: „ער זאָל לויפען גיך, אויף איין פוס!“ פון דעסטוועגען האָט זיך פרויקע ערלויבט צו צוזעצען זיך אויף אַ רגע׳לע, זעהען, וואָס שטעהט דאָ אין די דעפּעשען.

צום כבוד פונ׳ם דאָזיגען געטרייען דיענער מוזען מיר בע־מערקען, אַז אין די פינף יאָהר, וואָס פערשיעדענע לעהרערס האָבען פערבראַכט ביי די בלאַנקס אין הויז, האָט זיך פרויקע צוגעלערענט אַביסעל רוסיש לייענען און שרייבען. מע קאָן ניט זאָגען, אַז פרוי־קע האָט זעהר טייערע פעהיגקייטען צום לערנען; דערפאַר האָט אָבער מאַרקוס אַליין געגוג געקנעלט מיט איהם, ביז ער האָט דער־לעבט, אַז פרויקע קען שוין האַלב טראַף (סקלאַדעס) און חתמ׳ענען זיך אויף רוסיש: „פרויקע קראַקמאַן“, אַזוי אַז עס איז אויסגעקור־מען גאָר: „מאַנפרויקערקאַקער“. נאָר צום רעכענען האָט פרויקע געהאַט אַ זעלטענעם קאָפּ, און ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ מאַטהע־מאַטיקער פון איהם וואָלט אַרויס, ווען זיין פאָטער, קאָפּעל קראַקמאַן, זאָל ניט געווען זיין קיין קוימענקעהרער און זאָל ניט געווען פון בראַנפען שטאַרבען און פאַר דעם טוידט אָפּגעבען פרויקע׳ן צו אַ קאָוואַל, און דער קאָוואַל זאָל איהם ניט געווען שלאָגען אַלע טאָג ווי אַ הונד, און פרויקע זאָל ניט געווען אָנקומען פריהער צו זיין אַ הויף־משרת און נאָכדעם אַ לאָקיי ביי סענדער בלאַנק. די גרעס־טע „זאַדאַטשע“ האָט פרויקע געקאָנט אויסרעכענען אויפ׳ן קאָפּ, אַזוי אַז דער בעל הבית פלעגט ניט איין מאָל נבהל ונשתומם ווע־רען.

בכן, האָט אונזער געבילדעטער משרת צוגעטראָגען די דעפּע־שען צום פענסטער און איז אָפּגעשטאַנען איבער זיי קרוב צו אַ האַלבער שעה, ביז ער האָט יאַקאַש צענויפגעלעגט.

— בוקי... אָן... על... יע... נאַש — באַליען... שלאַף! אָן... פּאַקאַי... אַז... סלאַוואַ... נאַש... אָן — אָפּאַסנאַ... זעהר געפעהר־ליך! אָפּאַסנע! דאַס הייסט, אַט שטאַרבט ער. אהאַ?...

און פרויקע'ס געדאַנקען האָבען זיך ווייטער איינגעפלאָנטעט אין דעם גילדענעם זייגער מיט דער שווערער קייט... אויף דעם טע־לעגראַף האָט פרויקע פריהער געוויזען די דעפּעשען עפּיס אַ רויטען אידען, ער זאָל זיך מטריח זיין איבערלייענען און געבען איהם צו פערשטעהן, וואָס שטעהט דאָרטען.

„אַך, ווען מע זאָל מיך געוועזן לערנען אין די יונגע יאָהרען!" — האָט זיך פרויקע געטראַכט, אראָפּגעלאָזט טיעף אין דער אונטער־שטער קעשעני די צוויי רובעל מיט די פערציג קאָפּיקעס אויס־גאָב, אַזוי, אַז זיי זאָלען טאַקי ביי איהם בלייבען, מחמת ווער וועט זיך היינט אַרומקוקען, צי עס איז דאָ אויסגאָב, צי ניין? נאָר ווי איבעראַשט איז ער געוועזן, אַז אַריינגעקומען צו רב סענדער'ען אין קאַבינעט, האָט איהם זיין געפעהרליכער פּרינציפּאַל באַלד אַ חאַפּ געטהאָן:

— אויסגאָב, פרויקע! צוויי מיט פערציג!...

„ער האָט שוין אפילו אויסגערעכענט, דער אַלטער גאַנאַמ־ניק!" — האָט פרויקע געטראַכט און האָט במחילת כבודו אויסגע־לעגט אויפ'ן טיש די צוויי רובעל מיט די פערציג קאָפּיקעס און איז מיט אַ ביטער האַרץ אַוועק אין זיין רוה אַריין.

באַלד אויפ'ן אַנדערען טאָג איז געקומען סענדער'ס עלטערער זוהן, חיים בלאַנק, מיט זיין ווייב סאָני און מיט צוויי קליינע קינ־דער: פאַני — אַ מיידעל פון אַ יאָהר אַכט, און מאַני — אַ קלייי־ניטשקע פון זעכס יאָהר.

ווי אַזוי סענדער'ען איז געגאַנגען אין זיינע געשעפטען גוט, אַזוי איז זיינע קינדער געגאַנגען שלעכט. אַז חיים איז אַראָפּ פון קעסט, האָט ער געהאַט זיינע עטליכע טויזענד רובל.

— געדענק, חיים, — האָט איהם דער פאָטער געזאָגט — אַז איך האָב פון מיין צד געווען יוצא געווען: דיך אויסגעהאָדעוועט, חתונה געמאַכט, געגעבען נדן, געהאַלטען פינף יאָהר אויף קעסט אויך — און וואָס נאָך? האָסט צו מיר כלל וכלל ניט! מיט מיר קעהרסט דו זיך שוין היינט וויינציג־וואָס אָן: איך האָב נאָך קינדער; איך האַלט אַ טאָכטער אויף קעסט און דאַרף חתונה מאַכען אַ זוהן. פאָהר דיר געזונטערהייד און זיי מצליח! אַז דו וועסט זיך שאַנעווען, וועסט דו האָבען געלט און סע וועט דיר זיין גוט, אם ירצה שם. זעה, היט־אָפּ אַ קערבעל, וועסט דו זיין אַ מענטש!...

אַז חיים איז געבליבען אָהן געלד, האָט ער צום פאָטער ניט געוואָלט שרייבען: ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז עס וועט זיין אומזיסט. נאָר אַז מע האָט שוין אַלסדינג אויסגעפערקויפט פון שטוב, און די קינדער האָבען געבעטען ברויט און עס איז ניט געווען, האָט זיך חיים געזעצט און האָט אָנגעשריבען אַזאַ מין בריעף:

„לכבוד אהובי אָבי היקר הגביר המפורסם החכם ומופלג כש"ת מוהר"ר סענדער נ"י.

„שוין מעהר אַז צוויי יאָהר, זינט איך בין געבליבען אָהן אַ קאָפּיקע, האָב איך דיר דען אפילו מזכיר געווען, זעהסט דו דאָך אַליין, אַז מסתמא האָב איך שוין קיין געלד ניט... וואָס רעד איך? די קינדער און מיין ווייב און איך שטאַרבען פאַר הונגער... איך בין דאָ אַ פרעמדער... על כן, אהובי אָבי! פערשטעהסט דו שוין... ניטאָ וואָס צו רעדען... אַזעלכע צוויי קינדער, ווי איך האָב, דאַכט מיר... און מיין ווייב איז דוקא ניט קיין אויסבראָנגערין, ווי אַנדערע... און איך ווייס? פערקעהרט, מיט אַלע מעגליכקייטען... ווען ניט אַט דער פייפערמאַן, אָט דער גזלן... ער האָט ביי מיר אויסגענאַרט דריי טויזענד רובעל... מזומנ'ע דריי טויזענד קאַרבען!... קיין אַנדערע געשעפטען איז דאָ ניטאָ... אפשר דאָרט, אין דיין

שטאָדט, וואו מע קען מיך, מע ווייסט ווער איך בין... מע זאָגט, אז יעקב־משה צוקערשטיין האָט געוואונען צעהן טויזענד רובל... גרים לאמי ח' היקרה מרת מרים־חיה, לאחותי היקרה מרת רבקה עם בעלה היקר מו"ה יוסף זעמעל מיט זייערע קינדער... ווי געהט עס זיי היינט? גרים לאָחי המשכיל החכם מוהר"ר מארקום שיחיה. זייט געזונד און פיל גליקליך, ווי עס ווינשט אייך

דיין זוהן חיים בלאַנק.

„גם איך האָב דיר פערגעסען מודיע זיין, אַז זוגתי מרת סאָני שתחיה איז איצטער ניט בקו הבריאה, און מיין קלענערע טאָכטער מאַניטשקע פּאָקט.

חיים הנ"ל".

פון טאָג אויף טאָג איז חיים געגאַנגען אויף דער פּאָסט, און ערשט אין צוויי וואָכען ארום איז אָנגעקומען א בריעף.

— א בריעף, סאָני, א בריעף פון דער היים!

סאָני איז שוין געזונד געוואָרען און האָט זיך קוים ארומגע־שלעפּט איבער דער שטוב, נאָר דאָס קינד איז נאָך אַלץ געווען שלאַף. מיט גרוים ציטערניש האָבען זיי זיך געזעצט לייענען דעם לאַנג־ערוואַרטעטען בריעף:

„לבני היקר הרבני מוהר"ר חיים נ"י ע"ש זוגתו היקרה מרת סאָנע תחי' עכב"ב.

„ראשית מודיעכם, אַז מיר זענען אַלע ברוך השם אין בעסטען געזונד, געב גאָט דאָס נעמליכע פון אייך צו הערען ניט ערגער, אָמן! והשנית, פערשטעה איך ניט, וואָס האָסט דו געהאַט צו מיר, בני היקר, וואָס זאָלסט מיר אָנטהון אַזעלכע יסורים, און מיר אַלע זאָלען האָבען איבער אייך א פערשטעהרטען יום־טוב? לאַז מען פרעגען ביי דער וועלט, צי האָב איך ניט יוצא געווען אקעגען דיר, ווי דער בעסטער פאָטער? על כן, בני היקר, בעט איך דיך, זאָלסט מיר ניט מקצר ימים זיין און ניט שרייבען מיר אַזעלכע בריעף, וואָס זיי זענען מיר ניט לרצון. און אַהער האָסט דו ניט וואָס צו פאָהר־רען, מחמת אָהן געלד קריגט מען אין ערגיץ קיין געשעפטען ניט

הײנטיגע יאָהרען, און אַזעלכע פּײפּערמאַנס, וואָס נאַרען־אויס געלד, זענען דאָ אומעדום אויף דער גאַנצער וועלט. וואָס זאָל מען טהון? שווערע יאָהרען הײנט! פון דעסטוועגען, אַז מע איז אַ מענש, קומט מען ניט דערצו, אַז מע זאָל בלײבען ווי אויפ׳ן וואַסער. דײן שוואָגער מוהר״ר יוסף זעמעל האָט הײנט דאָס גרעסטע געשעפט, און מע זאָגט, אַז ער פערדיענט גרודעס מיט געלד. איך זיץ שוין היער מעהר פון דרײסיג יאָהר, האָט זיך מיר נאָך אײן מאָל ניט געמאַכט אַזאַ גליקליך געשעפט, ווי חתני מוהר״ר יוסף נ״י האָט בעקומען דאָרט אין זײן שטאָדט; עס איז אַ סברה, אַז ער קויפט זיך אַ דירה פאַר צוואַנציג טויזענד רובל, — לאָז איהם גאָט העלפען; איך פערגין איהם מיט׳ן גאַנצען הארצען. הײנט געהט מיר אַ נײע סדרה: מע דאַרף אַ שידוך טהון מיט מאַרקוס׳ען און געבען איהם אַ דרײסיג טויזענד רובעל נדן און אַ קוויטאַנציע פאַר אַ זעכס טויזענד רובל. הײנט הלבשה און חתונה־הוצאות! איך האָב צורעכט געמאַכט מײן הויז, קאָסט מיך בלאַ גוזמא צעהן טויזענד רובעל! הײנט איז בײ מיר געוועזען בתי מרת רבקה תחיה צו גאַסט מיט׳ן קינד (אַ זעלטען קינד!), האָט מען איהר געמוזט שענקען ת״ק קערבלעך אַ מתנה! פון וואַנען זאָל זיך דאָס נעמען אַלעס? גרים לזוגתך מיט די קינדערלעך.

פון מיר אָביך סענדער בלאַנק״.

נאָך אַ יאָהר — אַ שווער יאָהר! — האָט זיך חיים אָפּגע־מוטשעט, ביז ער האָט זיך געקריגען ענדליך אַ שטעלע מיט פופציג רובעל אַ חודש געהאַלט, און אין אַ יאָהר אַרום האָט מען זיך אַרומ־געקוקט, אַז חיים איז אײן אָרענטליכער מאַן און איז אַ געטרײער מענש, האָט מען איהם מוסיף געווען נאָך פופציג רובעל. דערפאַר האָט ער אָבער געהאָרעוועט און איז געוועזען אינגאַנצען פערקויפט דעם פּרינציפּאַל און האָט פערבראַכט גאַנצע טעג מיט נעכט אין וואַלד (דאָס איז געוועזען זײן שטעלע).

אין דער דאָזיגער לאַגע איז ער געוועזען, ווען ער האָט פּלוצים דערהאַלטען די עקסטרע־טעלעגראַמע פונ׳ם פאָטער, וואָס רופט איהם

ארוים, ער זאָל תיכּף ומיד קומען מיט די קינדער. חיים האָט ניט גע־קאָנט וואַרפען ד'עם וואָלד אַפילו אויף צוויי טאָג; נאָר עס איז אַ תירוץ, אַז דער פאָטער איז געפעהרליך שלאָף און רופט, מע זאָל קומען?

אַז חיים איז אַריינגעקומען צום פאָטער אין קאַבינעט אַריין, איז ער איהם געפאַלען אויפ'ן האַלז, און אויף סענדער'ס אויגען האָבען זיך בעוויזען טרערען. ער האָט צוגערופען צו זיך די שנור, געפרעגט „וואָס מאַכסט דו?" און האָט אויסגעצויגען די לינקע האַנד די צוויי אייניקלעך, אַז זיי זאָלען אַ קוש געבען דעם קראַנקען זיידען; דערפאַר האָט ער זיי אַ קניפּ געטהאָן אין בעקעל און גע־הייסען זיי געהן זיך שפּיעלען. די קינדער זענען מיט גרויס פער־געניגען אַרויסגעלאָפען זיך שפּיעלען און דערווייל בעטראַכטען דעם זיידענ'ס גרויסען הויף מיט'ן שענעם גאָרטען. אונטען האָט זיי פּרויקע איבערגענומען, געשענקט צו מאַרמעלאַדען און האָט זיך גע־נומען אויספרעגען ביי זיי: ווי רופט מען זיי? וויפיעל זענען זיי אַלט? וואָס טהוט זייער פאָטער אין דער היים? וואָס טהוט די מוטער? צי האָבען זיי אויך אַזאַ גרויסע שטוב, ווי דער זיידע? צי קאָנען זיי שוין לייענען, שרייבען? די עלטערע, פאַני, האָט איהם געזאָגט, אַז זי קאָן שוין גיך לייענען ניט נאָר געדרוקטע, אַפילו געשריבענע אויך. פּרויקע האָט זיך ניט געפוילט זי באַלד אויפ'ן אָרט אָפּעקזאַמענירען. ער האָט אַרויסגעכאַפּט אַ שטי־קעל פּאַפּיער פון דער קעשעני און האָט מיט אַ שטיפטעל אָנ־געצאַראַפּעט: „מאַנפּרויקערקאָקער". די קינדער האָבען אויסגע־שאָסען אַ געלעכטער און זענען מיט אַ קוויטש אַוועק אין גאָרטען אַריין, שרייענדיג: „מאַנפּרויקערקאָקער!!" אונזער גערימטער פּרויקע האָט דאָס געהערט, און פון יענער מינוט אָן האָט ער גע־טראָגען אַ שנאה אין הארצען אויף די דאָזיגע צוויי קינדער מיט זייערע עלטערען צוזאַמען.

חיים איז שפּעטער מיט צוויי שעה אַריינגעגאַנגען צו מאַר־קוס'ען אין קאַבינעט, וואו יענער האָט איהם בעוויזען אַלע זיינע אַנטיקלעך פון דער ביבליאָטהעק ביז די מינדסטע קליינינקייטען.

אונזער יונגער העלד איז געווען אַזוי צופריעדען, אַזוי גליקליך מיט'ן גאַסט, וואָס ער האָט זיך שוין אַזוי לאַנג מיט איהם נישט געזעהן, אַז ער האָט גאָר פערגעסען צו פרעגען חיים'ען, ווי געהט עס איהם. און חיים האָט פון זיין זייט אויך ניט געמאַכט פון זיך קיין רעדע און האָט די גאַנצע צייט, וואָס זיין יונגערער ברודער האָט גע־פּלאַפּלעט, קיין איינציג וואָרט ניט געזאָגט. און סאָני? סאָני איז געזעסען מיט מרים־חיה'ן אין אַ ווינקעלע און האָבען זיך שטילער־הייד געשמועסט פון היימישע זאַכען: פון די דיענסטען די הולטיי־קעס, פון די קינדערשע מלבושים'לעך, ווי עס קאָסט יעדע זאַך באַלד, פון דעם יקרות בכלל און פון היהנער, גענז, קאַטשקעס, אַז צו וואָס מע ריהרט זיך צו, הייסט מען זיך אָפּגילטען!

— אַנומעלט האָב איך מיר געהייסען ברענגען אייער — האָט מרים־חיה דערצעהלט דער שנור און זיי האָבען ביידע געפּלאַמט — ביי מיר איז שוין אַ מקח זיעבעציג קאָפּיקעס; סיידען ערב פּסח צאָהל איך אַ קערבעל, אַ קערבעל מיט פינף — אָבער נישט מעהר. איך צעהל־אָפּ די אייער... פינף שאָק האָב איך זיך געהייסען ברענ־גען, מחמת איך האָב געוואָלט אָפּבאַקען אַ טאָרט פון צעהן פונט, חאָטש אפילו יענע וואָך האָב איך אָנגעבאַקען אַ פולע שאַפע מיט צוקערלעקאַך, און עס איז אין דריי טעג פאַרשוואונדען געוואָרען; איך זאָל זאָגען אויף דער אידינע — קאָן איך ניט: ביי מיר איז היינט איין עהרליכע אידינע. איך זאָל האָבען אַזאַ יאָהר... שאַ! דו דאַרפסט זי קענען, זי איז ביי מיר געווען פאַר זעכס יאָהרען, זי הייסט זלאַטע...

— אוי! זלאַטע? שוויעגער, זלאַטע איז ביי אייך?

— יאָ, זלאַטע! זי האָט זיך שוין גע'גט מיט'ן מאַן און וויע־דער אַ מאָל חתונה געהאַט.

— ווענען האָט זי גענומען, שוויעגער?

— ווייס איך ווענען זלאַטע האָט גענומען! אַזאַ יאָהר זאָל ער האָבען! עפּיס אַ שאַרלאַטאַן, איין אויסוואורף. ער איז כלומרשט אַ שניידער, אַ קורנאָסער שלים־מזל!...

— אפשר מרדכי צפורה'ס? איִא איך טרעף, שוויעגער?
— יאָ, פון וואנען ווייסט דו, סאָני?
— און וואו איז היינט צפורה? זי דיענט נעבאך?
— יאָ? אוודאי! שוין לאנג געשטאָרבען!
— אוי! צפורה איז געשטאָרבען?! וואָס רעדט איהר, שוויע־גער?! אי־אי־אי!!!...

און גאָט ווייסט, וואוהין די געעהרטע דאַמען וואָלטען פער־קראָכען אין זייער לאַנגען שמועס, און צי זיי וואָלטען זיך אמאָל אומגעקעהרט צו די פינף שאָק אייער, צי זיי וואָלטען אזוי, שפּרינ־גענדיג, נים פערפאָהרען העט־העט, אין די ווייטע לענדער אריין, — ווען פרויקע זאָל נים געווען פלוצים אריינגעהן און אָנזאָגען א נייע בשורה, אז דער הערר אָסיף זעמעל מיט דער מאַדאַם און מיט'ן קינד, מיט נאָך עפּיס איין אַלטער אידינע, זענען געקומען צו פאָהרען.

מיינע לעזער וואונדערען זיך, וואָס אונזערע האָכגעשעצטע דאַמען האָבען אין אזא צייט, ווען דער אַלטער ליגט כמעט אויפ'ן טוידטען־בעט, נישט געפונען קיין אַנדער זאך אויף צו שמועסען, נאָר אייער מיט היהנער וכדומה?... שאַט! איהר האָט נים וואָס צו וואונדערען זיך: זיי זענען אומגעהרען אריינגעפאַלען אין אזא אינטערעסאַנטען שמועס מכח בעל־הבית'ישקייט, וואָס עס קומען אריין אין דעם אי היהנער, אי אייער, אי פּעטרעשקע, אי קובעבע מיט לאַקריץ. דער מחבר פונ'ם דאַזיגען בוך האָט אַליין געזעהען מיט זיינע אויגען, ווי א פּראָווינציאַלע דאַמע האָט זיך צוגעריים אין טהעאַטער, שען, פיין, ווי עס קעהר צו זיין; אפילו א בילעט גענומען אין דער ערשטער רייה קרעסלעס פאַר דריי רובעל מיט פופציג קאָפּיקעס. פלוצים, אין מיטען וועג, געהענדיג, דערזעהט זי, ווי א סאָלדאַט טראָגט א ווייסען האָהן אונטער'ן שיניעל און קוקט זיך עפּיס אַלע מינוט אַרום אויף אַלע זייטען. דער מאַדאַם איז איינגעפאַלען אין קאָפּ אריין א פרעג טהון דעם סאָלדאַט, עס קאָן זיין אויף קאַטאָוועס:

— טשטאָ טעביע זאַ פּיעטוחאָ?

— דוואַדצאַט פּיאַט קאָפּעיעק סערעבראָמ׳ס!

— וואָזמי דוואַדצאַט! — האָט איהם די דאַמע אויף געלעכ־טער געענטפערט און האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ רגע׳לע און האָט דערווייל געחאַפּט אַ קוק אויפ׳ן האָהן.

— פּאַזשאַליסטע דיענעך׳ס! — האָט איהר דער יון געענטפערט אויף איין אמת. די דאַמע האָט לאַנג ניט געטראַכט און האָט זיך פּערקערעוועט צוריק אַהיים מיט׳ן סאָלדאַט און מיט׳ן האָהן.

ערשט צום דריטען אַקט, אַז איך האָב אַ קוק געטהאָן דורך מיין בינאָקל אַרויף, האָב איך דערזעהען, ווי מיין דאַמע פונ׳ם האָהן איז אַריינגעקומען אין טהעאַטער אַריין און דאָס פּנים האָט איהר צוויי מאָל אַזוי פיעל געשיינט, ווי פריהער.

געקומען אַהיים פון טהעאַטער, האָב איך זיך דערמאַנט, אַז מאָרגען איז ערב יום־כפור און מע דאַרף אַ ווייסען האָהן אויף כפּרות...

„גליקליכער מאַן! — האָב איך זיך געטראַכט. — דו האָסט דאָס געטרייעסטע ווייב אויף דער וועלט!“...

דאָס זעכסטע קאַפּיטעל.

רעוועקאַ, איהר געשיכטע אין קורצען, און אַסיפּ זעמעל מיט זיינע ירושות.

אַז די פאַמיליע זעמעל איז אַריינגעקומען אין שטוב אַריין, איז די מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל אַרויפגעפאַלען דער שטיפמאַמע און דער שוועגערין אויפ׳ן האַלז אָהן ווערטער, און פון זיי איז זי מיט דעם אָנטהון מיט אַלעמען אַוועקגעפלויגען צום קראַנקען פאָטער אין קאַבינעט אַריין, און דער מאַן איהרער מיט די קינדער, מיט דער שוועגער און מיט דער שוועגערין זענען געבליבען דאָ. פאַר וואָס דער הערר אַסיפּ זעמעל איז אויך ניט אַריינגעגאַנגען באַלד מבקר־חולה זיין דעם שווער — וועלען מיר גיך געוואָהר ווערען; און דערווייל וועלען מיר זיך בענוצען מיט דער דאָזיגער געלעגענהייט צו בעקענען זיך מיט דעם הערר זעמעל.

ער איז אַלט אַכט און צוואַנציג יאָהר, און מע קאָן בשום אופן ניט וויסען, צי איז ער אַ שענער, צי אַ מיאוסער יונגערמאַן, ווייל די אויגען זענען פערשטעלט מיט אשקאָלירענע ברילען, די האָר מיט דער געראַזירטער באָרד זענען אָפּגעפאַרבט, אָנגעפּאָמאַדעט און לאָזען פון זיך אַ שרעקליכען אַראָמאַט. דער קאָלנער פון העמדעל איז אַזוי אָנגעקראָכמאַלעט, אַז דער הערר זעמעל קאָן זיך קיין ריהר ניט טהון מיט'ן קאָפּ און מוז זיך דרעהען מיט'ן גאַנצען קאָרפּוס פון זיין דינעם, לאַנגען שטאַלט. אויף זיין קלאָר־ווייסען קאַמזויל הענגען עטליכע קייטעלעך מיט מעדאַליאָנען, און אויף דריי פינגער — פּיער פערשיעדענע פינגערלעך מיט אַ גרויסען סיגנעט, און די שטיוועל סקריפּען ביי איהם אויף אַזאַ קול, אַז מע דאַרף אָפּטרעטען די שטוב. אונזער זעלטענער פּאַרשוין אָסיפּ זיצט ניט איין אויף איין אָרט, און אפילו ווען ער רעדט מיט עמיצען, האָט ער אויך ליעב אַרומשפּאַנען אַהין און צוריק און קוועטשען די סקריפּקעס פון די שרייענדיגע שטיוועל, האַלטענדיג די הענד אין די קעשענים. מיר האָבען שיער ניט פערגעסען בעמערקען, אַז אין דעם טייערען האַלזטוך ביי איהם שטעקט אַ גילדענע שפּילקע מיט אַ קעפּעל פון אַ חזיר, מיט זעהר שענע אָפּגעאַרבייטע חזיר'שע אויהערלעך, און אויפ'ן קליינעם פינגער פון דער לינקער האַנד איז ביי איהם אַ לאַנגער, גאַנץ לאַנגער נאָגעל.

— וואָס זשע מאַכט איהר עפּיס, סאָפיא אַבראַמאָוונאַ? — האָט זיך אָסיפּ געווענדט צו זיין געעהרטער שוועגערין און האָט זיך צוגעזעצט צו איהר; מרים־חיה איז אַוועקגעגאַנגען מיט די קינדער אין זאַל אַריין. — שוין אַ לאַנגע צייט האָבען מיר זיך ניט געזעהען!

— יאָ, אָסיפּ מאָיסעיעוויטש, — האָט סאָני געענטפערט, בעטראַכטענדיג דעם געשעצטען שוואָגער, — שוין גאַנץ לאַנג! אַ סך וואַסערען זענען אָפּגעלאָפען פון יענער צייט. גענוג צרות האָבען מיר איבערגעטראָגען! ווי געהט דאָס עפּיס אייך אין אייערע געשעפטען? דער שוועהר האָט אונז אַמאָל געשריבען, אַז דאָס גליק

·אָגט אייך פּשוט נאָך. איך ווייס ניט, ווי אַזוי היינט? מע זאָגט עפּיס, אַז אייערע שותפים האָבען אייך ניט שען באַהאַנדעלט, אַזוי ווי אונז... דער געוויסער מערדער פּייפּערמאַן...

— אָ, סאַפּיאַ אַבראַמאָוונאַ! — האָט איהר אָסיפּ געענטפערט און האָט זיך אויפגעהאַפּט פונ׳ם בענקעל, ווי איין אָפּגעבריהטער, און האָט אָנגעהויבען אַרומשפּאַנען איבער דער שטוב, סקריפּענדיג מיט די טייערע שטיוועל. — אָ, איהר ווייסט גאָר ניט, וואָס פאַר אַ שווינדלער עס איז דאָ אויף דער וועלט! זיי האָבען מיך געוואָלט אומגליקליך מאַכען אויף טויזענדער, אויף הונדערט טויזענדער, אויף מיליאָנען! טשעסטנאָיע סלאָוואָ! נאָר איך האָב זיך יאַקאָש אויסגעדרעהט פון זייערע הענט און האָב מציל געווען אַ גרויסען קאַפּיטאַל. און הגם דאָס געשעפט האָט זיך צוגעשטעלט אויף אַ קליינער צייט, פון דעסטוועגען שלאָף איך ניט און וועל מיט גאָט׳ס הילף אויספיהרען מיינס. איך רעכען, אַז היינטיגס יאָהר זאָל מיר אומקעהרען דאָס, וואָס מיינע שותפים האָבען ביי מיר צוגענומען... אַ חוץ האָט ביי מיר דאָס הויז, וואָס איך האָב געקויפט, צוגענומען גוטע פופציג טויזענד רובעל... דער גאָרטען אַליין קאָסט מיך אַ קאָסע געלט... דער גערטנער נעמט ביי מיר ת״ק קערבלעך אַ יאָהר. היינט וואו איז דער עקיפּאַזש מיט די פערד? וואו איז זייטיגע הוצאות? וואָס מיך קאָסט אָפּ אַ יאָהר אונטערהאַלטען קרובים און פרעמדע, וואָלט מען זיך, איך ווייס?... טשעסטנאָיע סלאָוואָ!

— נו, אין קאָרטען שפּיעלט איהר היינט אויך? — האָט איהם סאָני געפרעגט מיט אַ זיס שמייכעלע אויף די ליפּען.

— חס ושלום! — האָט איהר אָסיפּ געענטפערט מיט אַ געפיהל פון אַ מענשען, וועלכען מע בעלעדיגט אומזיסט. — לאָז מיך גאָט היטען! סיידען אַמאָל אין אַ פרייהער צייט, אין אַ לאַנגער ווינטער־נאַכט, אַז סע איז ניטאָ וואָס צו טהון, זעצט מען זיך אַמאָל צום „גרינעם טישעל“. אי דאָס, דאַרפט איהר געדענקען, אַז איך פאַרשפּיעל קיין מאָל ניט; פאַרקעהרט, איך געווין שטענדיג,

טשעסטנאָיע סלאָוואָ! (דאָ האָט זיך אָסיפּ צוגעשטעלט און האָט זיך צעלאַכט, בעוויזען זיינע שוואַרצע ציינער). אָט דאָ ניט לאַנג געפאָהרען פון אדעס, האָב איך זיך בעקענט מיט אַ יונגענמאַן אין וואַגאָן ערשטער קלאַס. ער פרעגט מיך, ווער איך בין? זאָג איך איהם: דער און דער. זאָגט ער מיר: אַזוי? קען איך דאָך אייך! פרעג איך איהם: ווי אַרום? ענטפערט ער מיר: מיין פאָטער האָט ביי אייך פאַראַיאָהרען געהאַנדעלט ווייץ אויף הונדערט טויזענד רובעל. ווער זשע איז אייער פאָטער? — פרעג איך איהם. האָט ער אָנגערופען זיין נאָמען. בקיצור, אַהין — אַהער, מיר האָבען זיך געזעצט שפּיעלען, און ביז קיעוו האָט ער מיר אַנידערגעלעגט פופצעהן טויזענד רובעל און איז געווען טוידט ווי די וואַנט, און איך האָב איהם נאָך געמוזט לייהען אויף הוצאות אַ פופציגער, חאַ־חאַ־חאַ! טשעסטנאָיע סלאָוואָ!...

ביי די לעצטע ווערטער איז רעוועקאַ אַריינגעקומען צוריק פונ'ם פאָטער'ס קאַבינעט און האָט זיך ווייטער אַרומגעהאַפּט קושען מיט סאָני'ן לאַנג־לאַנג, ווי צוויי געטרייע שוועסטער, וואָס האָבען זיך שוין פון צעהן יאָהר ניט געזעהן, און דער גוטער גאָט האָט זיי געבענשט, אַז זיי קאָנען זיך ווידער זעהן און, קושענדיג און האַלזענדיג, קאָנען זיי אויסגיסען זייערע הערצער... אַך! אין דעם דאָזיגען מאָמענט האָבען אונזערע צוויי געעהרטע דאַמען גאָר פערגעסען, אַז בשעת זיי זענען געווען אויף קעסט, האָבען זיי זיך געריסען, ווי די קעץ, און זענען געווען אַ גאַנץ יאָהר ברוגז דערפאַר, וואָס רעוועקאַ האָט געזאָגט אויף סאָני'ן, אַז זי האָט ביי איהר אָוועקגע'גנב'עט אַ נאָזטיכעל, און סאָני האָט איהר אויסגעוואָרפען דעם מאָן דעם „קאַרטיאָזשניק“. עס קאָן זעהר זיין, אַז אין דער דאָזיגער מינוט האָבען זיי זיך מיט'ן גאַנצען הארצען מוחל געווען, וואָס זיי האָבען זיך אַמאָל געקריעגט, געזידעלט, געיאָגט, און אַזעלכע צוויי גוטע פריינדה, ווי אונזערע געשעצטע דאַמען, רעוועקאַ און סאָני, אין דער מינוט, זענען אויף דער גאַנצער וועלט גאָר ניט געווען. עס איז שווער געווען צו חאַפּען אַלץ, וואָס זיי האָבען גע־

רעדט; ווי די פויגעלעך, האָבען זיי געשטשעבעטשעט, און האָבען „אנטפלעקט" און פערגלויבט איינע פאר דער אנדערער אַזעלכע זאכען, וואָס פאר זייערע געטרייע מאנען וואָלטען זיי דאָס געווים נים געטרויעט! סע איז נאָר אַ תענוג צו זיצען פון דער ווייטענס און קוקען אויף אַזאַ שענער קארטינע, וואו שענהייט, גראַציע, אויפ־ריכטיגקייט און אומשולדיגקייט ווערען צענויפגעגאָסען אינאיינעם, און איהר קוקט דערויף מיט פערגעניגען און מיט קנאה אינאיינעם...

ערשט אין אַ האַלבע שעה ארום איז רעוועקאַ אויפגעשטאַנען, האָט אָוועקגערופען אָסיפ'ען אויף אַ זייט און האָט איהם געזאָגט אויפ'ן אויהער:

— געה נאָר אריין צום טאַטען, אָסיפ; נאָר זעה האַלט צונג, ווארום ער קען דיך שוין, — גלויב מיר! טאָמער וועט ער דיך זידלען, שווייג איהם אָפּ היינטיגס מאָל, בכדי זאָלסט קיין חרטה נים האָבען. געדענק זשע!

אָסיפ האָט זיך כלומרשט צעלאַכט, און רעוועקאַ האָט איהם געזאָגט אויף אַ קול:

— געה, אָסיפ, דער פּאַפּאַשאַ וויל זיך מיט דיר זעהן! — און אָסיפ האָט מיט אַ פערריסענעם קאָפּ און סקריפּענדיג מיט די שטי־וועל אַוועקגעשפּאַנט ווייטער.

ווי אַזוי סענדער בלאַנק האָט איהם צוגענומען און וואָס זיי האָ־בען גערעדט — ווייסט נאָר איין פּרויקע, וואָס איז די גאַנצע צייט געשטאַנען הינטער דער טיר און האָט זיך צוגעהערט צום שמועס פון דעם געשעצטען שוועהר מיט זיין געעהרטען איידעם אָסיפ זע־מעל.

אונזערע לעזער זענען אומזיסט אין כעס אויף דעם פאַלשען משרת, וואָס האָט אַ העזה צו אונטערהערען זיך, וואָס די פּרינצי־פּאַלען רעדען צווישען זיך. איהר דאַרפט מוחל זיין דעם עלענדען משרת, וואָס איז נים מעהר ווי אַ פערקויפטער מענש, איין „אומ־גליקליכער קנעכט", וואָס מוז יעדען פאָלגען: — איהם האָט גע־שיקט אונזער געעהרטעסטע דאַמע סאָפיאַ אַבראַמאָווגאַ, ער זאָל

זיך אונטערהערען, וואָס זיי רעדען דאָרט, און דערפאַר וועט ער בעקומען אין יד אַריין וויפיעל ער האָט זיך קיינמאָל ניט געריכט...

שפּעטער מיט עטליכע שעה האָט שוין בליומקע (פּרויקע'ס כלה) אויך געוואוסט, אַז רב סענדער האָט קראַנקערהייד געזוידעלט דעם איידעם, ווי אַ הונד, און אָסיפּ האָט איהם דאָס אַנדערע וואָרט ניט געענטפערט און איז די גאַנצע צייט געשטאַנען, ווי אַ גולם מיט גלעזערנע אויגען, און נאָך אַ סך אינטערעסאַנטע זאַכען האָט פּרויקע דערצעהלט זיין געליעבטער כלה, פּערבייסענדיג מיט שטיקער טאָרט פון דער קעשעני, מיט ניס און מיט נאָך גוטע זאַכען.

לאָזען מיינע לעזער ניט מיינען, אַז אונזער אָסיפּ האָט קיין שכל ניט געהאַט ענטפערען דעם שוועהר צוריק, אָדער ער האָט אויף איהם געלעגט כבוד; אָבער גאָר לאו! אָסיפּ האָט געקאָנט פּעררעדען צעהן מענשען מיט אַ מאָל. און וועגען אָפּגעבען כבוד איז אויך אַ ספק. וואָרום סע איז געווען אַ צייט, ווען אָסיפּ איז געזעסען ביי'ם שוועהר אויף קעסט און האָט געהאַט אַ סך געלד, האָט, פּערקעהרט, דער שוועהר איהם אָפּגעגעבען כבוד. און ווער שמועסט, אַז אָסיפּ מיט רעוועקאַ'ן זענען אַראָפּ פון קעסט, און סענדער האָט דערהערט, אַז זיין איידעם מאַכט אַזעלכע גרויסע, גליקליכע געשעפטען, איז ער געווען צופריעדען גאָר אויף איין אַנדערען אופן; ער פלעגט זיי שיקען גאַנץ אָפטע בריעף און שענקען רעוועקאַ'ן אַמאָל די שענסטע מתנה, און אויף אָסיפּ'ען האָט ער געזאָגט, אַז איהם פּאַסט צו זיין אַ גרויסער גביר, אַז ער האָט אַ פּנים פון אַ „מיליאָנשטשיק".

די ערשטע שפּעקולאַציע, וואָס אָסיפּ האָט זיך צו איהר גענומען, איז געווען דער האַנדעל פון ברויט, ווען עס האָט גראָד געגאָלטען, — האָט ער, געוועהנליך, פּערדיענט אַ סך געלד; נאָר זאָגען האָט ער זיך ערלויבט צוויי מאָל אַזוי פיעל, און אַזוי איז ער אויסגעוואַכסען געוואָרען ביי יעדען אין די אויגען. דער מסחר פון ברויט האָט געפלאַמט, און אָסיפּ האָט נאָך מעהר געפלאַמט און האָט איינגעקויפט אַ היבשען טראַנספּאָרט ווייץ אויף אַ יאָהר און

אויף צוויי יאָהר; ווייץ איז געפאַלען, נאָר אַסיפ איז ביי זיך ניט געפאַלען: ער האָט אָפּגעשאָטען דאָס ברויט אין די שפּייכלערס און האָט דאָס געהאַלטען אַזוי לאַנג, ביז האַלב איז כפּרה געוואָרען, און די אַנדערע האַלב האָט ער נעבאַך געמוזט פערקויפען פאַר האַלב געלד. אַז סענדער איז געוואָהר געוואָרען פון אַזאַ מעשה, האָט ער איהם אריינגעשריבען אַ בריוועל, פול מיט שטעכווערטלעך, אַז ניט אַזוי האַנדעלט מען: מע דאַרף קאָנען טרעפען אַ צייט, מע דאַרף זיין געהיט, מע דאַרף ניט לאָזען קריכען ווייט. אַסיפ האָט איהם אָפּגעענטפערט, אַז אַזוי האַנדלען, ווי ער, אַסיפ, האַנדעלט, קאָן קיינער ניט, און סע וואונדערט איהם, אַז אַזאַ מענש, ווי זיין שווער, וואָס האָט קיינמאָל ניט אָנגעקוקט קיין פּוד ווייץ, לעהרענט איהם, אַסיפ'ען, ווי אַזוי צו האַנדלען... דעם דאָזיגען ענטפער האָט סענדער צעריסען און איז געווען ברוגז אַ קליינע צייט, ביז ער האָט פלוצים מקבל געווען אַ דעפּעש פון רעוועקאַ'ן, אַז אַסיפ'ס באַבע, אַ רייכע אַלמנה, איז געשטאָרבען און האָט איהם אָפּגעשריבען הונדערט זעכציג טויזענד רובעל. סענדער איז אויפגעמונטערט געוואָרען און האָט אוועקגעשיקט אַזאַ מין בריעף צו די קינדער:

„לכבוד חתני הגביר המפורסם החכם המשכיל היקר ומהולל מוהר"ר יוסף נ"י הער זעמעל.

ולכבוד בתי הגבירה המפורסמת החכמה המשכלת היקרה המהוללה מרת רבקה שתחי' עכב"ב. מיט פיעל עגמת־נפש האָב איך איבערגעלייענט אייער טעלעגראַמע, און סע טהוט מיר הערצליך לייד, וואָס דיין געריהמטע באַבע, מיין הויכגעשעצטע מחותנת'טע, איז נאָך גאָר יונג פון דער וועלט געגאַנגען. תנצב"ה! נאָר וואָס קאָן אַ מענש העלפען מיט זיין וויינען און טרויערען, מסתמא הייסט גאָט אַזוי, און דיין געטרייהע באַבע וועסט דו שוין ניט לעבעדיג מאַכען; לאָז זי האָבען אַ ליכטיגען גן־עדן, און איהר זענט נאָך יונגע קינדער און דאַרפט נאָך לעבען אויף דער וועלט. לכן, חתני היקר ובתי היקרה, נעמט זיך ניט צום האַרצען און פער־

נעסט, און לאָז גאָט געבען, מיר זאָלען שוין מעהר פון קיין צער ניט וויסען מיט דעם כלל ישראל, און קיין יונגערע זאָלען ניט שטאַרבען — אָמן! מיין דעה איז, קינדער, אַז דאָס געלד זאָל לעת־עתה ליגען אין באַנק, ביז גאָט וועט העלפען, איהר וועט זיך אַרומ־קוקען און סע וועט זיך אייך מאַכען עפּיס אַ רעכט געשעפט. איך רעכען, אַז דאָס פּריצענט פון אַזאַ קאַפּיטאַל דאַרף אייך טראָגען צום לעבען, ובפרט איהר ווייסט, אַז איך האַרעווע אויך פון אייערט־וועגען און וועל מיין געלד אין קבר אַריין ניט מיטנעמען, און אַ מענש לעבט ניט אייביג... בלייבט אייך געזונד און פיעל גליקליך, און איך זאָל האָבען פון אייך אַ גרעסערען נחת, ווי פון מיין זוהן חיים נעבאַך, וואָס האָט מיך ניט געוואָלט פאָלגען... גריסט אייער טהייער ליעב קינד גאַר פריינדליך.

פון מיר אייער געטרייער פאַטער

ס ע נ ד ע ר ב ל א נ ק.

נם זוגתי מרת מרים־חיה גריסט אייך אַלע הערצליך.

ס ע נ ד ע ר ה נ " ל".

דאָס דאָזיגע בריוועל איז געוועזען ביי אָסיפּ'ען שטאַרק אָנגע־לעגט: ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געזעהען, אַז זיין שוועהר זאָל איהם שרייבען: „הגביר המפורסם החכם המשכיל". האָט ער איהם צוריק אָפּגעענטפערט, דוקא אויף העברעאיש, אַ מליצה־בריעף מיט זעהר אַ סך גרייזען, און פון דעמאָלט אָן זענען זיי געוואָרען שלום אויף אַ היבשע צייט, ביז וואַנען אונזער פיינער אָסיפּ זעמעל האָט אָנגעוואָרען דאָס געלד, און ביז וואַנען ער האָט דאָס ניט געפּטר'ט אינגאַנצען, האָט ער זיך ניט בערוהיגט. און אַז ער האָט דאָס גע־פּטר'ט, איז איהם געוואָרען גרינגער אויף דער נשמה און ער איז פון דעסטוועגען ביי זיך ניט אַראָפּגעפאַלען דאַמיט; אונזער דאָ־זיגער פיינער העלד איז געבאָרען געוואָרען אונטער אַזאַ גליקליכען שטערן, אַז כמעט זיין גאַנצען לעבען האָט ער גענומען איין ירושה נאָך דער אַנדערער, און ביז ער האָט צעטראָנזשירט איין ירושה,

איז איהם שוין אונטערגעשפּרונגען אַ נייע ירושה; דאָס פון אַ באָבע, דאָס פון אַ פעטער, דאָס פון אַ מוהמע! און איך מיט אייך, ליעבער לעזער, האָבען גאָר קיין זכיה ניט ביי גאָט צו האָבען אַזעלכע באָבעס, פעטערס מיט מוהמעס, וואָס זאָלען אונז אויך דערמאָנען פאַר'ן טוידט צו גוטען... ניין! איך מיט אייך האָבען אַנדערע גליקען: איין אָרעמע פּלימעניצע חתונה מאַכען... אונטערהאַלטען אַ געפאַלענעם „שני שבשלישי“... צענויפלעגען זיך אויף אַ „נשרף“ נעבאָך פונ'ם ווייב'ס צד, אָדער פיהרען צום פּריזיוו אַ גליעדער־גליעדער־שוועסטער־קינד, עפּיס אַ שלים־מזל, אַ דער רוח ווייסט וואָס!... ניטאָ וואָס צו רעדען, לעזער! מע דאַרף צומאַכען די אויגען און מע מוז שווייגען.

. . . .

מע קאָן ניט זאָגען, אַז רעוועקאַ האָט תמיד געלעבט גוט און פיין מיט איהר מאַן. אמת, אַז רעוועקאַ איז אַ כלה געוואָרען פאַר אָסיפּ'ען, איז זי געוועזען כמעט איינגעליעבט אין איהר שענעם, רייכען חתן. רעוועקאַ איז נאָך געוועזען אַ קינד פון פופצעהן יאָהר, דאָך האָט זי פערשטאַנען, אַז עס ערוואַרטעט זי אַ גרויס גליק; דאָס האָט געזאָגט די גאַנצע שטאָדט, און ס'איז ניט געוועזען קיין ליגען: מ ש ה ז ע מ ע ל איז געוועזען אַ גרויסער גביר, און די מתנות, וואָס ער האָט איבערגעשיקט דער כלה, זענען טאַקי געוועזען גרויסאַרטיג. און די בריעף, וואָס דער חתן האָט איהר געשיקט אַ יאָהר כסדר, זענען געוועזען אַזוי שען, מיט אַזאַ פייער געשריבען, אַז די יונגע, שענע, געזונדע רעוועקאַ, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסען בעגריעף אין די שענסטע ראָמאַנען אויף דער וועלט, האָט זיך, ניט ווילענדיג, איינגעליעבט אין איהר חתן, וואָס איז שוין דענסטמאָל אַלט געוועזען צוואַנציג יאָהר. ניט איין נאַכט פלעגט די פערליעבטע רעוועקאַ אויסליגען אויפ'ן בעטעל מיט טרערען אויף די אויגען און איהר פאַנטאַזיע האָט איהר פאָרגעשטעלט איהר חתן, אָסיפּ זעמעל, פאַר אַזאַ שענעם העלד, פאַר אַזאַ גרויסאַרטיגען, הויכען, קלוגען מאַנס־

פֿארשווין, אַז יעדער טאָג, יעדע שעה, יעדע מינוט האָט זיך געצווי־
גען ביי איהר אין די אויגען אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג!... אמת, זי האָט
זיך אַ מאָל דריי געזעהען מיט איהר חתן, האָט ער ביי איהר אויס־
געוויזען ניט אַזוי, ווי די פֿאַנטאַזיע האָט איהר געמאָהלט. רע־
וועקאַ האָט פֿון איהם קיין גרויס קלוגשאַפֿט, שענקייט און בילדונג
ניט ארויסגעזעהען. פֿערקעהרט, זי האָט בעמערקט אין איהם איי־
ניגע קליינינגקייטען און נידעריגע תנועה'לעך, און אָפטמאָל געחאַפּט
אין אַ ליגען. דאָך האָט זי גערעכענט, אַז דאָס איז דערפֿאַר, ווייל
ער איז אַ געבאָלעוועטער, אַ ציטעריגער און אויף ראָסקאָש אויפֿגע־
צויגען, און אַז אָסיפּ פֿלעגט אָוועקפֿאָהרען און ווייטער שיקען זיינע
הייסע, פֿייעריגע בריוולעך, פֿלעגט זי ווידער אָנהויבען פֿאַנטאַזי־
רען, אַזוי אַז דער אמת'ער אָסיפּ איז ארויסגעפֿלויגען פֿון איהרע
געדאַנקען, און אויף זיין אָרט איז אויסגעוואַכסען ווייטער אַ גרוי־
סער, אַ שענער, אַ גוטער, אַ טייערער אָסיפּ, אַ ווירקליכער העלד!

מיט גרויס ציטערניש האָט רעוועקאַ געצעהלט די טעג צו דער
חתונה, און דאָ האָט מען געניהט אויף איהר די טייערסטע און
שענסטע מלבושים אויף דער וועלט: אונזער הויכגעשעצטער סענ־
דער בלאַנק האָט זיך צעבייטעלט, בכדי ער זאָל חלילה ניט פֿער־
שעמט ווערען פֿאַר אַזאַ מחותן, ווי משה זעמעל. אָט נאָך אַ חודש,
נאָך אַ וואָך, נאָך צוויי טאָג, נאָך אַ טאָג, נאָך אַ נאַכט, נאָך אַ
שעה, נאָך אַ מינוט — דער חתן איז שוין דאָ!... די חתונה... די
כּלי־זמר... דער באַל... די טענץ... דאָס ווייסע קלייד... די חברתהס...
די חופּה־וועטשערע... דאָס געזעגענען זיך... אויס חתונה...

דער ערשטער חודש, דער „האָניג־חודש“, ווי מע רופֿט דאָס,
דאָס איז דער פֿריהלינג ביי דעם יונגען פּאַרפֿאָלק. די גאַנצע וועלט
איז בעשאַפֿען געוואָרען פֿון זייער כבוד וועגען, זיי צו פֿריילוך מאַ־
כען; און אפילו אָט דער וואָסער־פֿיהרער, וואָס האָט געלאָזט אין
דער היים אַ קראַנק ווייב מיט הונגעריגע קינדער, בעקומט ביי זיי
אין די אויגען עפּיס אויך אַ מין חן, און דער בעטלער, וואָס שטעהט
מיט אַ הוילען קאָפּ, אָנגעלעהנט אויפ'ן שטעקען, מיט איין אויס־

געשטרעקטער האַנד — אַך, ווי שען דאָס איז!... אַך, עס זאָל זיך ציהען אייביג אַזוי!...

ניטאָ, ניטאָ קיין אייביגע זאַך אונטער'ן הימעל! דער פריה־לינג געהט אַוועק, דער „האָניג־חודש“ געהט אַוועק, — אַלץ געהט אַוועק! רעוועקאַ האָט פינף וואָכען נאָך דער חתונה בעמערקט איהר געליעבטען אָסיפ'ען, אַז ער געהט, קוועטשט ער אויף די סקריפּקעס, בכדי זיי זאָלען שרייען, און סע זשומעט איהר פשוט אין די אויהערען, און סע דרעהט זיך איהר דער קאָפּ... אָסיפּ האָט איהר געענטפערט, אַז סע ווייזט זיך איהר אויס, אַז סע איז ניט מעהר ווי אַ נאַרישער קאַפּריז, טשעסטנאָיע סלאָווא!... רעוועקאַ האָט איהם געענטפערט, אַז זי ווייסט ניט, ווער איז צווישען זיי דער נאַר און ווער איז דער קלוגער. אָסיפּ איז אָנגעצונדען געוואָרען און האָט איהר מיט כעס געענטפערט, אַז אַזעלכע קלוגע, ווי זי, האָט ער געזעהען, אַז שטעכווערטלעך האָט ער פיינט, אַז דאָס, וואָס זי ווייסט, האָט ער שוין לאַנג פערגעסען, טשעסטנאָיע סלאָווא!... רעוועקאַ איז שוין אויך בייז געוואָרען און האָט איהם געזאָגט, אַז זי פערשטעהט ניט, אין וואָס ליגט זיין חכמה מיט זיינע קענטעני־שען, אַז זי האָט זיך מעהר אָנגעלייענט פון איהם, אַז עס איז קיין מלאכה ניט זיין אַ פּוסטער גדלן מיט אַ שענעם, גלאַטען העמד און מיט אַ לעדיגען קאָפּ... אָסיפּ איז שוין אונטערגעשפּרונגען פאַר הארצוועהטיג און האָט איהר אויסגעוואָרפען איהר פאָטער דעם גראָבען יונגאַטש, וואָס פערמאָגט ניט דאָס מיסט, וואָס וואַלגערט זיך ביי זיין פאָטער אויפ'ן הויף, טשעסטנאָיע סלאָווא!... רעוועק־קא'ן האָט דאָס שטאַרק פערדראָסען, האָט זי איהם געזאָגט: אויב עס שטעהט איהם ניט אָן צו זיין ביי איין אָרעמען שוועהר, קאָן ער זיך פאָהרען געזונדערהייד צו זיינע רייכע עלטערען אפילו היינטי־גען טאָג, און זי, רעוועקאַ, וועט איהם כלל ניט נאָכלויפען... אָסיפּ האָט מיט גרויס קוראַזש אָנגעהויבען אַרומשפּאַנען איבער דער שטוב, מיט די הענד אין די קעשענים און מיט גרויס גדלות; ער וועט טאַקי אַוועקפאָהרען צו זיינע פיינע עלטערען, סע אַהרט איהם ניט,

אז רעוועקא וועט איהם ניט נאכלויפען; אזעלכע פיינע בריות, ווי זי, האט ער שוין געזעהען א סך, און דוקא שענערע, קליגערע און מעהר געבילדעט פון איהר, טשעסטנאיע סלאווא!... דאס האט שוין רעוועקא ניט געקאנט איבערטראגען און האט זיך בעגאסען מיט טרערען און האט, ווי א צעמישטע, געשריגען אויף א קול:

— וואן, וואן, שארלאטאן! וואן פון מיינע אויגען! איך קאן דיך ניט אנקוקען! וואן!!!

נישט מעהר ווי אין א האלבער שעה ארום איז שוין אונזער העלד אסיפ געשטאנען פאר זיין טייערער רעוועקא'ן אויף די קניעס, זי געבעטען מחילה, אז ער איז שולדיג, אז ער האט געזינדיגט פאר זיין טייערע, טייערער רעוועקא, אז ער איז ניט ווערטה איהרע טריט, איהר מינדסט פינגערעל, איהר נאזטיכעל, אז ער מעג זיין די כפרה פאר איהרע שענע ליכטיגע אויגען, אז ער מעג א מיתה-משונה איינגעמען פאר איהר איין שמייכעלע, אז וואס ער האט גערעדט האט ער געבילט, טשעסטנאיע סלאווא!...

אזעלכע און אנדערע סצענעס זענען געוועזן עפטער און עפטער, ביז אסיפ האט געמוזט מאכען פליטה צום פאטער אויף א דריי חדשים, און חאטש ער האט זיך אמאל געשווארען, אז צוויי שעה אפילו קאן ער אהן רעוועקא'ן ניט לעבען, פון דעסטוועגען האט דאס איהם חלילה ניט געשאדט און ער האט דאס, דאנקען גאט, אויסגע-האלטען און איז ניט געשטארבען. פערקעהרט, מע זאגט, אז ער האט זיך נאך אביסעל פעררעכט דארט אין זיין שטאדט, צווישען זיינע אלטע בעקאנטע, און שלעכטע מענשען, שונאים, האבען אונ-טערגערעדט, אז ער שדכנ'ט זיך יאק-בי צו זיינער א קוזינע, זעהר א שען פריילין, וואס ווארט נאר ביז אסיפ וועט זיך גט'ען מיט רעוועקא'ן (א, בייזע מיילער!)... די דאזיגע רכילות'ען האבען גע-גרויכט צו דער וויסטער עגונה — רעוועקא בלאנק, אדער רעוועקא זעמעל, — וואס עס האט זי גענוג געקרענקט און פערשאפט גענוג שמערצען, צי פאר גרוים ליעבשאפט, צי פאר שנאה — ווען קאן דאס וויסען?... גאט ווייסט, וואס וואלט דערפון ארוים, ווען עס

וואָלט ניט אָנגעקומען אזא מין דעפּעשע צו דער מאדאם רעוועקא זעמעל:

,,Передать Ревеккѣ, скончался папенька, оставилъ 300,000. Сердечно сокрушенъ. Пріѣзжай. Осипъ Земель.''

אויף אידיש הייסט דאָס:

„איבערגעבען רעוועקא׳ן, געשטאָרבען מיין פּאָטער, געלאָזט דריי הונדערט טויזענד. הערצליך דערשלאָגען. קום צו פאָהרען. אָסיפּ זעמעל“.

אונזער געריהמטער סענדער בלאַנק האָט געהאַלטען סאַמע אין מיטען מיטאָג, ווען עס איז אָנגעקומען די דאָזיגע טעלעגראַמע; פון דעסטוועגען איז דער פאָטער אוועקגעגאַנגען מיט דער טאָכטער אין קאַבינעט אריין, און זיי האָבען זיך דאָרט פערזאַמט אקעגען א האלבער שעה, און אז זיי זענען ארויסגעגאַנגען, איז רעוועקא געווען פערוויינט... פאר קיין געלד וואָלט רעוועקא ניט געפאָהרען צום מאַן! נאָר ווער ווייסט ניט, אז די פרויען זענען ווייכהערציג און האָבען רחמנות אויף אונז, מאַנספּאַרשוינען, אפילו ווען מיר טהוען זיי שלעכטס?... אָסיפּ איז נעבאך געבליבען א יתום און איז נעבאך דאָרט איינער אליין ביי אזא צופאל, ביי אזא שווערען נסיון!... רעוועקא האָט זיך זעהר שען אָנגעטהאָן, און פונ׳ם וויי־נען האָבען איהר געפלאַמט די בעקלעך. פערבייגעהענדיג אין זאַל, האָט זי דערזעהען איהר שטאַלט אין שפּיעגעל, און די האָט בשום אופן ניט געקאָנט ניט אָפּשטעלען זיך אקעגען שפּיעגעל און בע־טראַכטען זיך אביסעל. אויף איהר שען מיילכעל האָט זיך בעוויזען א שמייכעל, ווי איינער רעדט: „קיין מעשה ניט?“... שפּעטער, אז רעוועקא איז געזעסען אין וואַגאָן, און דער קוריער־צוג האָט זי געטראָגען אהין, אהין, צו איהר געליעבטען מאַן, צו איהר עלענ־דען אָסיפּ׳ען, האָט זיך איהר געטראָפען א צופאל, וואָס מיר קאָנען ניט פערדעקען פון אונזערע לעזער און מוזען איהם אין קורצען דער־צעהלען.

אריינגעקומען אין וואַגאָן אריין, האָט רעוועקאַ אָנגעהויבען זיך זוכען אַ רעכטען אָרט און איז אַ פּאָר מאָל דורכגעגאַנגען אַהין און צוריק איבער'ן וואַגאָן; ענדליך האָט זי זיך געפונען איין אָרט ביי'ם פענסטער — אַקעגען אַ יונגענמאַן, וואָס איז געווען פער־טיעפט אין אַ בוך. דער צוג איז שוין לאַנג אָפּגעפאָהרען, און דער יונגערמאַן האָט ניט אויפגעהויבען די אויגען פונ'ם בוך. רעוועקאַ איז בטבע געווען אַ פריילינע און האָט פיינט געהאַט זיצען און שווייגען; דאָך האָט זי ניט געוואָלט די ערשטע פערבינדען אַ שמועס מיט איהר שכן, איהר Vis-à-vis. זי האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט'ן עלענבויגען אויפ'ן פענסטער און האָט זיך פערטראַכט. רע־וועקאַ איז געווען געטליך שען אין דער דאָזיגער מינוט. דער יונ־גערמאַן האָט פערמאַכט דאָס בוך און האָט זיך געקלויבען חאַפּען אַ דרימעל; נאָר זיינע אויגען האָבען זיך, ניט ווילענדיג, אָפּגע־שטעלט אויף רעוועקאַ'ן, אויף איהר קלאָר ווייס הענטעל, וואָס איז געווען איינגעצען נאַקעט. דער יונגערמאַן איז וואַכענדיג גע־וואָרען און האָט פשוט אויפגעגעסען מיט די אויגען די יונגע שענע פרוי.

— איהר פאָהרט ווייט, מאַדמואזעל?

רעוועקאַ האָט דערהערט דאָס וואָרט „מאַדמואזעל", איז זי רויט געוואָרען און האָט נאָך שענער אויסגעזעהען ווי פריהער. זי האָט איהם געזאָגט, וואוהין זי פאָהרט, און צווישען זיי האָט זיך גיך פערבונדען אַ לאַנגער שמועס, פון וואָס רעוועקאַ איז געוואָהר געוואָרען, אַז דער יונגערמאַן איז אַ איד, אַ סטודענט, זעהר אַ פיינער, אַ קלוגער און אַ פריילינער יונגערמאַן. דער סטודענט האָט דערצעהלט טויזענדער אַנעקדאָטען, און רעוועקאַ האָט ערנסט, ערנסט געלאַכט, צום גרויסען פערגעניגען פונ'ם יונגענמאַן, וואָס האָט ליעב געהאַט זיין פריילינ און אויך יענעם פריילינ מאַכען. רעוועקאַ האָט אויך ניט געשוויגען און האָט, פון איהר זייט, אויך דערצעהלט עטליכע שענע מעשיות — און די יונגע מענשען האָבען שטאַרק־שטאַרק געלאַכט צוזאַמען. אויף די וואָקזאַלען זענען זיי

ביידע אָראַפּגעגאַנגען, געגעסען, געטרונקען, גענאַשט — אויך צו־זאַמען. אויף איין וואָקזאַל האָט מען בעדאַרפט וואַרטען אויפ'ן צוג דריי שעה. אונזערע יונגע רייזענדער זענען אַרומגעגאַנגען — גע־אָרעמט — אויף דער פּלאַטפאָרם, און דער סטודענט האָט געהאַל־טען עפּיס זעהר אַ לאַנגע און אַ שענע רעדע. רעוועקאַ האָט דאָס ערשטע מאָל דערהערט אַזעלכע זאַכען, וואָס זי האָט אין איהרע בעסטע ראָמאַנען ניט געלייענט. אַ נייע וועלט האָט זיך פאַר איהרע אויגען געעפענט, אַ שענע, אַ גרויסע, אַ ליכטיגע וועלט!... און די זון האָט געשיינט, געקוקט פון אויבען. עס האָט אַלץ געבליהט, געזונגען, געלעבט — עס איז געווען תחילת מאַי. איהר פער־שטעהט?... רעוועקאַ האָט אויפגעהויבען איהרע אויגען אויף דעם יונגען סטודענט און האָט זיך בעגעגענט מיט זיינע גרויסע, שוואַר־צע, פייערדיגע אויגען. זי האָט דערפיהלט, אַז זי איז רויט גע־וואָרען, און אויפ'ן האַרצען איז איהר געווען אַזוי גוט, אַזוי ליב־ טיג, אַזוי וואַרעם, ווי אין דער נאַטור. דער קאָפּ האָט אויף איהר ווי געברענט... רעוועקאַ האָט נאָך קיינמאָל אַזעלכעס ניט געפיהלט, ווי אין דער דאָזיגער מינוט. זי געדענקט ניט, ווי אַרום איהר האַנד איז געלעגען אין די גרויסע וואַרעמע הענד פונ'ם יונגען סטודענט. זי געדענקט ניט, וואָס ער האָט איהר אַזעלכעס געזאָגט. זי האָט נאָך אַ מאָל זיך בעגעגענט מיט זיינע שענע אויגען און האָט פּלו־צים אויסגעריסען איהר האַנד פון זיינע הענד און זי האָט זיך דער־מאַנט, אַז אויף איהר קוקט־אַרוים איהר מאַן אָסיפּ, איהר עלענ־דער אָסיפּ!... נאָך איין מינוט איז זי געשטאַנען און האָט געקוקט אויף דעם יונגענמאַן, גלייכענדיג איהם מיט איהר אָסיפּ'ען, זיי־נע שענע אויגען מיט אָסיפּ'ס קליינע רויטליכע אויגעלעך אונטער די אשקאָלירענע ברילען, זיין ליכטיגען קלוגען פרייליכען קאָפּ מיט אָסיפּ'ס שאָפּען־קעפּעל, וועלכעס איז לעדיג, ווי אַ מיאַטשיק, דעם יונגענמאַנ'ס גרויסאַרטיגע רעדע מיט אָסיפּ'ס ליגינים... „אוועקט, אוועקט, שלעכטע מחשבות! אוועקט, אוועקט, פאַלשע געדאַנקען!... אהין, אַהין דאַרף איך פאָהרען!... איך דאַרף, איך מוז, איך קאָן

ניט אנדערש!... ווער אנדערש? וואס אנדערש?... אהין! אהין!!!..." — האט רעוועקא געטראכט און האט זיך מיט א קלאַ־פּענדיג הארץ אַפּגעזעגענט מיט'ן סטודענט.

אז רעוועקא איז געקומען וואוהין זי איז געפאָהרען, האט זי נאך דורך דעם פענסטער דערזעהען אסיפ'ען שטעהן אויף דער פלאטפארם שטארק אויסגעפּוצט; און אין איהר קאָפּ איז, ווי א וויכער, דורכגעפלויגען דער יונגער סטודענט, וואס זי האט זיך מיט איהם אַפּגעזעגענט פריהער מיט צוויי שעה, און זי האט נאך ניט אוספּעיעט אפילו א קלער טהון, ווי עס געהער צו זיין, איז שוין אסיפ געוועזן מיט איהר אין וואגאן און האט זי געהאלזט און געקושט און גערעדט מיט היץ, מיט פייער. רעוועקא האט ניט געהערט גאָר־ניט... נאר אין פּאעטאן (אסיפ איז ארויסגעפאהרען מיט'ן פּאַטער'ס גרויסארטיגען עקיפּאזש אקעגען רעוועקא'ן) האט זי זיך אָנגע־שפּארט מיט איהר הייסען קאפּ אויף אסיפ'ס פּלייצעס און האט זיך צעוויינט, ווי א קליין קינד... אסיפ האט זי געטרייסט און איינגע־נומען, ווי וויט ער האט געקאנט, און אזוי זענען זיי געקומען אהיים. די נייע שטאדט, דאס נייע הויז, נייע קענטשאַפט, נייע קאמפּלימענטען מיט נייע געדאנקען האבען מיט גוואלד ארויסגע־טריבען פון רעוועקא'ס קאָפּ דאס בילד פונ'ם יונגען סטודענט.

אין דער דאָזיגער צייט זענען צווישען מאן און ווייב פארגע־קומען עטליכע מיאוסע סצענעס, וואו אסיפ האט געשפּיעלט די ראָלע פון א פערזינדיגטען, וואס האט אויף די קניעס געבעטען מחילה, און רעוועקא פלעגט איהם, פאר רחמנות, מוחל זיין... איינ־מאל אין א פריהמאָרגען האט זיי דאס שטובמיידעל געטראָפען אין א טרויעריגער לאגע: די מאדאם רעוועקא איז געשטאנען אין איין העמד און האט אויף זיך געריסען די האר, און דער הערר אסיפ איז געשטאנען מיט א שטיוועל אין איין האנד און מיט א פּאָר אש־קאלירענע ברילען אין דער אנדערער האנד. ווי אזוי אבער זענען זיי אלע מאג ארויסגעפאהרען מיט'ן קנאק און מיט'ן פייף! ווי גרויסארטיג איז רעוועקא געווען געקליידט! וויפיעל דאמעז און

מאַמזועלען האָבען איהר מקנא געווען אויף איהר רייכטהום, אויף איהר גרויסקייט! אַ כפרה, לעזער, אַ גוטער איידעלער געבילדע־טער מאַן פאַר אַ פּאָר גרויע פערדלעך! אַ כפרה, לעזערין, אַ גליק־ליך לעבען מיט דעם אָרעמען ליעבענדען מאַן פאַר אַ לאָזשע אין טהעאַטער! אַ כפרה, קינדער, אַלע אידעאַלען פאַר אַ גרויסאַרטי־גען אָבענד, פאַר אַ גלענצענדען באַל, פאַר אַ טאַנץ מיט איין אָפּי־ציער!...

אַז דער ערשטער טרויער איז איבערגעגאַנגען, און אָסיפּ האָט אויפגעהערט צו קלאָגען נאָך זיין טייערען פאָטער, האָט ער אין אַ יאָהר אַרום אויפגעבראָכען זעהר אַ גרויס געשעפט פון ערד־קויהלען מיט עטליכע שותפים, און אויף אָסיפּ'ס הויז איז פּלוצים, אין אַ שענעם פריהמאָרגען, אויסגעוואַכסען אַ גאַנץ גרויסע טאַבליצע, מיט גילדענע אותיות, מיט די דאָזיגע ווערטער:

„Главная Контора Каменоугольнаго Товарищества Земеля, Файфермана и Ко.”

אין דער דאָזיגער קאַנטאָר זענען תמיד געזעסען דריי בוכהאַל־טערס, צוויי קאָרעספּאָנדענטען, אַ סעקרעטער מיט אַ קאַסיר און האָבען פון זייגער נייען אין דער פריה ביז פינף ביימאָג געשפּיעלט אין פּרעפעראַנס; און זעמעל, פייפערמאַן מיט דער קאָמפּאַניע זע־נען געזעסען אין פּעטערבורג — גאָט ווייסט צו וואָס, צו ווען! רע־וועקאָ איז זיך געזעסען אין דער היים, זעהר אין אַ שען הויז, און די פיינסטע יונגע לייט פון דער שטאָדט פלעגען זיך דאָרט כמעט אַלע נאַכט צענויפקליבען „חאַפּען אַ קערטעל”. אַזוי איז אַוועק־געגאַנגען דריי יאָהר; דריי גוטע, בערוהטע יאָהר פאַר זעמעל'ס בוכהאַלטערס מיט די קאָרעספּאָנדענטען, דריי פריילעכע יאָהר פאַר רעוועקאַ'ן מיט איהרע בעקאַנטע, — און דריי ביטערע יאָהר פאַר דעם אומגליקליכען הערר אָסיפּ זעמעל, וואָס האָט נעבאַך געפּטר'ט אינגאַנצען זיין קאַפּיטאַל און האָט נאָך געהאַט אַ פּראָצעס מיט זיין שותף פייפערמאַן, וואָס האָט איהם אָנגעפייפט מחילה אין די ערד־קויהלען. שטיל, אָהן צערעמאָניעס, איז די גילדענע טאַבליצע

ארויף, און שמיל, אָהן צערעמאָניעס, איז זי אראָפּ פון זעמעל'ס הויז און אַרויפגעטראָגען געוואָרען אויפ'ן בוידעם. דאָרט, צווישען אַלע אַלטע חאַליעוועס, ליגט זי נאָך עד היום הזה; שפּינען בויען אויף איהר זייערע קונציגע שטיבעלעך און מייז טאַנצען אויף איהר אַרום מיט גרויס עזות... אויף איהר אָרט הענגט היינט איין אַנדער טאַבליצע, שוין נישט מיט קיין גילדענע אותיות:

,,Механическое Прачешное Заведеніе.''

דער נאָמען „זעמעל" שטעהט שוין ניט אַרויסגעשטעלט; נאָר מיר ווייסען, אַז די וועש-פאַבריק איז זיינע, און ס'איז גאָר קיין עולה ניט, אַבי פערדיענען געלד. דער חסרון איז אָבער, וואָס סע פערדיענט זיך ניט. אונזער אָסיפּ זעמעל האָט געעפּענט די פאַבריק, ווי אַ גרויסער פּריץ, און מיט אַזאַ שיק, אַז גאָט ווייסט, אויב זי וועט זיך האַלטען נאָך אַ חודש, אָדער העכסטענס צוויי חדשים.

ביי די דאָזיגע אומשטענדען און ביי דער דאָזיגער לאַגע פון זייערע געשעפטען האָבען זיי, אָסיפּ מיט רעוועקאַ'ן, פּלוצים ערהאַלטען די טרויעריגע דעפּעשע, און אָט אַזוי זענען זיי געקומען צו סענדער'ען אין שטוב אריין, וואו מיר האָבען געהאַט די עהרע זיי שוין צו זעהען.

דאָס זיעבעטע קאַפּיטעל.

וואו דער לעזער בעקענט זיך מיט צוויי זייטיגע פּאַרשוינען אין'ם דאָזיגען ראָמאַן.

די אַלטע לייט האָבען שוין אַזאַ מזל, משטיינס געזאָגט, אַז ווי באַלד זיי האָפּען זיך נאָר אריין צווישען יונגוואַרג, אַזוי פערגעסט מען גאָר אָן זיי, גלייך ווי זיי זענען גאָר ניטאָ אויף דער וועלט.

צווישען אַלע אונזערע פּאַרשוינען, וואָס דרעהען זיך דאָ אַרום ביי אונזער פיינעם סענדער'ען אין הויז, האָבען מיר גאָר דורגעלאָזען די מוהמע דאַבריש, סענדער'ס איין אייגענע שוועסטער, איין

אַלטע אידינע פון אַ יאָהר זיעבעציג, מיט אונטערגעבונדענע צייהן, אַ הויבע און אַ גראָבע, אויף סענדער'ס מאַניער.

— ווי קומט איהר אהער, מוהמעניו? — האָבען זי די יונגע דאַמען געפרעגט. — ווען קומט איהר אָן? ווי אַרום, און פון וואַנען?

— אַך! — האָט זיי די מוהמע דאַבריש געענטפערט, קרעכצענדיג און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ. — אַך! איך האָב דערהערט די גוטע בשורה פון אַ הינען בעל־עגלה, וואָס פאָהרט צו אונז אַלע וואָך; פון איהם בין איך געוואָהר געוואָרען פונ'ם שלאַג! אַך! איין ברודער! איין־און־איינציגער ברודער! און וואָסער אַ ברודער! אַזאַ ברודער! אַך! אַך!

— וואָס אָכקעט איהר, דאָבריש? — האָט זיך מרים־חיה אָנגערופען. — גאָט וועט געבען, וועט ער, אם ירצה השם, זיין געזונט.

— יאָ, מיין קינד, יאָ, ביי גאָט איז אַלץ מעגליך, יאָ! ער איז אודאי אַ גרויסער בריה! ער איז אַ דאָקטער איבער אַלע דאָקטוירים!

דיער בעריהמטער אָסיפּ זעמעל, וואָס האָט נאָר־וואָס געהאַט דעם שענעם פּסק פון זיין שוועהר, האָט פערבונדען אַ שמועס מיט דער מוהמע דאָבריש און האָט אויסגעשאָסען אינגאַנצען זיין סאַטירע, אַלע זיינע וויצען מיט די ווערטלעך איבער איהר, און דערמיט צעלאַכט דעם גאַנצען עולם. ערשט אין אַ פּאָר שעה אַרום נאָך איהר קומען האָט מען זי אריינגערופען צום קראַנקען ברודער, וואו זי איז אָפּגעזעסען עטליכע מינוט און איז צוריק אַרויסגעגאַנגען, שנייצענדיג די נאָז און ווישענדיג די אויגען. דער ניט־געפאַלענער אָסיפּ האָט זי בעגעגענט מיט אַ הילכיגען געלעכטער און האָט איהר אין די אויגען איבערגעקרימט, ווי זי וויינט און שנייצט די נאָז. דער עולם האָט אויסגעשאָסען אַ געלעכטער, און אָסיפּ האָט געשיינט פאַר שמחה.

— לאַכט, לאַכט, קינדערלעך! — האָט זיי די גוטע מוהמע

געענטפערט מיט גרויס הכנעה. — איהר וועט אמאל אויך אלט ווערען, וועט מען אייך אויך אויסלאכען!

דער לעבעדיגער אסיפ האט ניט אויפגעהערט צו שפעטען פון דער אלטער מוהמע, צום גרויסען פערגעניגען פון דער גאנצער פא־מיליע, און די גוטע מוהמע דאבריש האט ניט איבערגערעדט דאס צווייטע ווארט און האט געלאכט גלייך מיט זיי אלע.

שווער צו פערשטעהן די פראקטקייט און די וויבקייט פון דער דאזיגער אלטער: צי ווייל זי איז טאקי בטבע אזא גוטע פרוי, צי איבער איין אנדער זאך? מיר קענען די מוהמע דאבריש פאר א אידינע, וואס האט ביז פופציג יאהר עקספעדירט דריי געזונדע מאנען אויף יענער וועלט און איז געבליבען א „קטלנית". ווי עס ווערד ביי אונז אנגערופען, און קיין קינדער האט זי ניט געהאט.

די מוהמע דאבריש האט, ווי עס ווייזט אויס, געוואוסט, אז אויף דער עלטער וועט זי בלייבען עלענד, ווי א שטיין, האט זי פון פריהער צוגעגרייט א שטיקעל פערמעגען, עטליכע הונדערט רובעל מיט א קליין שטיבעלע און מיט איין אייג קלייטעל פון „באקא־ליע", פון וואנען זי ציהט זיך איהר בעדערפעניש. אין שטאדט הייסט זי ביי איטליכען „די מוהמע דאבריש", און כריסטען רופען זי „דאברוכא". א חוץ וואס זי האט א קלייטעל, איז די מוהמע דאבריש א שטיקעל רופא'טע אויך; ביי איהר קריגט מען אלערליי רפואות, פערשיעדענע גראזען, סם, מישיאק, ראזמארין, שאלווי, ראמאשקעס, און זי איז א ווילדע מומחה'טע אויף אפשפרעכען איין עין־הרע, צייהנווערטיג, א „בעשיכע", אפקוועטשען „זובישטשעס", אויסגיסען אויף וואכס, ווארפען אויף קארטען, ברענגען איין אנט־לאפענעם מאן אויף א קאטשערע, פערטרייבען מכשפות, שדים, לצים, „דאמאוויקעס" און א סך אנדערע תחבולות און סגולות. פאר דער מוהמע דאבריש האט יעדערער אפשיי, און די כריסטען גע־בען איהר אפ גרויס כבוד, נאך איהר ווערטה נאך. זומער קאן מען זי אפט בעגעגענען גאנץ פריה, איידער די זון געהט אויף, אין פעלד, קלויבען איהרע גראזען, און ווינטער, שפעט אין דער נאכט,

אקעגען דער לבנה, מאַכען מיט די הענד און שעפּטשען מיט די ליפּען. אין דער שטאָדט, וואו די מוהמע דאָבריש וואָהנט, דערצעהלט מען וועגען איהר עטליכע זעהר ניט קיין שענע מעשיות, און „נאַטשאַלסטווע“ האָט אויף איהר שוין לאַנג איין אויג, נאָר אין די קליינע שטעדטלעך ווערד אַלץ אָפּגעטהאָן פערנייהט און פערדעקט.

— איהר זענט דאָך עפּיס יאָ אַ מומחה׳טע, — האָט זיך צו איהר אָסיפּ ניט אויפגעהערט צו טשעפּען, — ווי זשע קומט דאָס, אַז איהר זאָלט ניט געבען קיין רעכטע רפואה דעם שוועהר?

— גאָט, גאָט וועט איהם צושיקען אַ רפואה שלמה, מיין קינד! ער איז אַ רופא כל בשר, מיין קינד! ער איז אַ מפליא לאיינסעם (לעשות), מיין קינד!...

די מוהמע דאָבריש קאָן אַ גוזמא לשון־קודש־ווערטער, און דערפאַר גילט זי פאַר אַ למדנ׳טע, אַ וואָהלקענענדיגע, אַ מאַנסבילשער קאָפּ.

— נו, און אָפּשפּרעכען העלפט דען ניט? — האָט איהר אָסיפּ ווייטער דעקוטשעט מיט זיין סאַטירע.

— ניין, מיין קינד! אין אַ פרעמדער שטאָדט קאָן מיין שפּרעכען ניט עולה יפה זיין, מיין קינד.

אונזער העלד אָסיפּ האָט לאַנג געטריבען קאַטאָוועס מיט דער מוהמע דאָבריש, וואָס האָט איהם גערופען „מיין קינד“ און איז ניט ברוגז געוועזן, וואָס מע שפּעט איבער איהר אַזוי אָפּענטליך; נאָר אָסיפּ׳ס סאַטירע האָט זיך סוף־כל־סוף צוגעגעסען איטליכען, האָט איהם רעוועקאַ געזאָגט:

— גענוג שוין, אָסיפּ! — און האָט אויף איהם אַזאַ קוק געטהאָן, אַז אָסיפּ איז אַנשטומט געוואָרען אויף אַ היבשער ווייל'ע, ביז דער דאָקטאָר קלוגער איז געקומען בעזוכען דעם חולה, און ביי׳ם געזעגענען זיך האָט זיך מיט איהם אָסיפּ צערעדט מכח זיינע געשעפטען. ער האָט איהם דערצעהלט וועגען דעם גרויסען פּראָצעס, וואָס ער פיהרט מיט זיין געוועזענעם שותף פייפערמאַן, וואָס

האָט איהם בעראַבעוועט אויף אַנדערהאַלבען מיליאָן, און וועגען דער אַמעריקאַנישער וועש־פאַבריק, וואָס געהט ביי איהם זעהר גוט — טשעסטנאָיע סלאָווא!

דער דאָקטאָר קלוגער האָט זיך תחילת שטאַרק פעראינטערע־סירט מיט אָסיפ'ס מעשיות און איז זעהר נייגיעריג געווען צו בעקו־מען א בעגריף וועגען דעם אינטערעסאַנטען פּראָצעס אויף אַנדער־האַלבען מיליאָן און וועגען דער אַמעריקאַנישער וועש־פאַבריק. אונ־זער העלד האָט זיך פשוט מחיה געווען, וואָס גאָט האָט איהם צו־געשיקט אזא מענשען, וואָס אינטערעסירט זיך מיט איהם. האָט ער ארויסגענומען א גאַנצען פּאַק פּאַפּיערען: פּראָשעניעס, קאָפּיעס, חשבונות, פּלאַנען, וועכסלען, קוויטלעך און גלאַט אזוי פּאַפּיערען. דער דאָקטאָר קלוגער האָט נעבאך געמוזט איבערקוקען דעם גאַנצען פּאַק מיט פּאַפּיערען, און א קאַלטער שוויים האָט איהם בעשלאָ־גען. וואָס האָט ער געקאָנט טהון, אז ער האָט זיך אליין אָנגע־פּרעגט איין אומגליק? עטליכע מאָל האָט ער זיך געריסען פון זיי־נע הענד, געקוקט אויפ'ן זייגער, נאָר אומזיסט: אָסיפּ איז איהם אריינגעפאָהרען מיט זיינע געשעפטען גלייך אין הארצען אריין און האָט איהם אָפּגעמוטשעט א גוטע שעה צייט, ביז רעוועקאַ האָט איהם מיט איהר אריינקומען איבערגעשלאָגען (פאַר איהר האָט אונזער העלד געהאַט דרך־ארץ).

אז דער דאָקטאָר קלוגער איז ארויסגעפאָהרען פון סענדער'ס הויף, האָט ער ארויסגעלאָזט א פרייען זיפץ פונ'ם הארצען, ארומ־געקוקט זיך, צי עס לויפט איהם נים נאָך דער הערר זעמעל מיט זיינע דאָקומענטען.

— א זעלטענער קאָפּ! — האָט דער דאָקטאָר קלוגער דער־צעהלט ביי זיינע אַנדערע פּאַציענטען. — אַנדערהאַלבען מיליאָן! איך בין געווען ביי א פּאַציענט, ביי דעם הערר בלאַנק; איהר קענט דאָך דעם הערר בלאַנק? האָט ער איין איידעם, א זעלטענער קאָפּ. שטעלט אייך פאָר, ער פיהרט א פּראָצעס אויף אַנדערהאַלבען מי־ליאָן!

— אזוי ? וואָס זשע מאַכט עפּיס אייער חולה ? ווי גערט עס דעם הערר בלאַנק׳ען אין געזונט ?

— עט ! דערווייל אָהן א שום פאַרענדערונג. סטאַטוס נער־וואָזוס... איך רעכען, אז מאָרגען אָדער איבערמאָרגען — ניט שפּע־טער — דאַרף זיין דער קריזיס, אָדער אהער, אָדער אהין... — און דער דאָקטאָר קלוגער האָט בעוויזען מיט׳ן גאַנצען גוף אהער און אהין.

— אוי־וואַ ! איין עבירה אזא מענטש, ווי רב סענדער, כלעבען. ווי זאָגט איהר, הערר דאָקטאָר ?

— אָ, אָהן א שום ספק ! א פיינער מענטש, א ליטישער מענטש, א פּאַטשטיענע מענטש, א זעלטענער מענטש !

— נו, און דאָס ווייב מיט די קינדער, הערר דאָקטאָר ?

— אָ, פרעגט גאָר נישט ! אודאי, א גרויסער בראָך, א גרוי־סער בראָך, א גרויסער אומגליק פאַר׳ן ווייב מיט די קינדער נע־באַך. גוטע מענטשען, עהרליכע לייט, אלע, די גאַנצע פאַמיליע ! וואָסער א פּאַסטוך, אזעלכע שאָף. דאָס עפּעלע פאַלט נישט ווייט פונ׳ם בוימעלע... לייטישע מענטשען ! נאָר וואָס זאָל מען טהון ?

— א דימענטענער מענטש, א גילדענער מענטש, אָט דער דאָק־טאָר קלוגער !

אזוי זאָגען איהם נאָך זיינע פּאַציענטען, און אזוי זאָגען מיר איהם אויך נאָך דעם זעלבען שבח : א דימענטענער, א גילדענער מענש ! אלע קענען איהם. אומעטום איז ער דאָ. וואוהין מע זאָל איהם נישט רופען, פאָהרט ער ; וועקט איהם אויף אין האלבע נאַכט, וועט ער מיט אייך פאָהרען אין עק וועלט אריין, אבי דאָס האלבע קערבעל... אוי, האָט ער ליעב דאָס האלבע קערבעל !

זייט זשע מוחל, וואָס האָט איהר געוואָלט : אומזיסט זאָל ער צו אייך פאָהרען ? פון די דאָזיגע אידעאַליסטען איז ניט אויסצו־שטעהן !

דער דאָקטאָר קלוגער האָט ליעב דאָס האלבע קערבעל ; ער האָט דאָס אזוי שטאַרק ליעב, אז ער לויפט נאָך דעם נאָך, און

דינגט זיך מיט'ן אָרעמאַן, וואָס קאָן עס איהם נישט געבען, אַזוי לאַנג, ביז ער מוז עס איהם געבען. און איך זעה דאָ בפירוש נים אַרויס קיין שום עולה פון זיין זייט, ובפרט, אַז מע טרייבט איהם:
— געה, נשמה מיינע, איך האָב געהערט אין מאַרק, אַז ער ליגט אויף אַ טיפוס, און ביי דעם מאַזעלט אַ קינד! געה, מיין לע־בען, גיכער. דאָרט קאָנסט דו נעמען אַ קערבעל, און אפשר טאַקי צוויי, מחמת איך וויים, וויפיעל פלייש מע נעמט אַהין יעדען טאָג. און דו זאָלסט זעהן, וואָסער אַ טואליעט זיין ווייב מיט זיינע טעכ־טער טראָגען, וואָלסט דו אַליין געזאָגט, האַרץ מיינס, אַז דער רוח וועט זיי ניט נעמען! נישקשה, מאַמע מיינע, האָסט געגוג געהאָ־רעוועט, ביז דו האָסט בעקומען דעם דיפּלאָם צו מזל! שעם זיך נים, מיין קרוין, דאָס איז דיין פרנסה; דאָס איז מיין קלייט, מיין קראָם, און דאָקטוירים איז היינט דאָ גענוג...

איך רעכען, אַז מיין לעזער שמויסט זיך שוין אָן, אַז אַזעלכע זיסען רעד קאָן נאָר זאָגען אַ ווייב — אַ ווייב, וואָס איז איבערגע־געבען צום מאַן מיט'ן גאַנצען לעבען. אַז וואָהל איז דיר, הערר דאָק־טאָר, אויף דער וועלט, און אַז וואָהל איז דיין ליעבען נאָמען, גע־בענשטער, דער גליקליכסטער פון אַלע, פון אַלע מאַנען! מיר פער־גינען דיר מיט'ן גאַנצען, גאַנצען האַרצען!...

איך מוז ווידער אַ מאָל בעטען מחילה פון מיינע לעזער און לעזערין, וואָס איך האָב אוועקגעוואָרפען אונזער ליעבסטע פאַמי־ליע בלאַנק און האָב זיך אַביסעל פערנומען מיט זייטיגע פּאַרשוי־נען: ערשטענס, איז די גוטע מוהמע דאָבריש אונזער סענדער'ס איין אייגענע שוועסטער, בלוט און פלייש; און אַזוי ווי די דאָ־זיגע בארמהערציגע שוועסטער האָט געקאָנט קומען מבקר חולה זיין דעם ברודער, האָט זי געווים פערדיענט אַ שטיקעל אָרט אין אונזער כראָניקע; און צווייטענס, דעם דאָקטאָר קלוגער האָבען מיר אַהער ניט געבראַכט; איהם האָט געבראַכט צו פיהרען פּרווי־קע דער משרת.

ווי באַלד דער דאָזיגער גוטער דאָקטאָר איז געקומען צו פאָהרען דאָס ערשטע מאָל, האָט ער אָנגעהויבען צו פאָהרען אהער פינף מאָל אין טאָג און האָט געמאַכט פון סענדער'ס בויכוועהטיג אַ גאַנצען יריד, און זיין געטרייע פרוי, די דאָקטאָרשע, האָט צעקלונגען איבער דער גאַנצער שטאָדט, אַז דער אַלטער בלאַנק איז פערביי, איין אומגליק, אַ מין חלירע! סע געהט אַרום אַ חלירע אין שטאָדט! מע דאַרף זיין געהיט זעהר, זעהר! מע דאַרף זיך זעהן בעצייטענס מיט'ן דאָקטאָר, נישט אָפּלעגען אין דער לאַנגער באַנק אריין!...

ד אָ ס אַ כ ט ע ק אַ פּ י ט ע ל.

דער זאמער גלויבט נים דעם הונגעריגען, די געזונדע פערגעסען אינ'ם חולה, און עפּים נאָך.

דער זייגער האָט געקלונגען צעהן, אַז סענדער בלאַנק'ס משפחה האָט זיך געזעצט עסען וועטשערע.

אויבען־אָן, אויף מרים־חיה'ס אָרט (מרים־חיה איז געזעסען אין קאַבינעט נעבען איהר מאַן דעם חולה), איז געזעסען רעוועקאַ; נעבען איהר, פון דער רעכטער האַנד — סאָני, ביי דער לינקער האַנד — חיים; נעבען חיים'ען איז געזעסען אָסיפּ, נעבען סאָני'ן איז געזעסען מאַרקוס, נעבען אָסיפּ'ען — די אַלטע מוהמע דאָבריש. דער מאָהלצייט איז צוגעגאַנגען גאַנץ געוועהנליך; אַלע זענען געזעסען סטאַטעטשנע, ווייל סענדער'ס שטוהל איז געשטאַנען לעדיג, און עס איז עפּים געווען נים פריילין. אונזער ניטפערלאָרענער העלד אָסיפּ האָט יאָ אַ פּאָר מאָל אַ לאַך געטהאָן איבער דער מוהמע דאָבריש, נאָר זיין סאַטירע האָט אָבער דאָ ניט געווירקט. די מוהמע דאָבריש האָט געגעסען מיט גרויס דרך־ארץ, דהיינו: זי האָט נאָך יעדען זופּ אַוועקגעלעגט דעם לעפעל און אָפּגעווישט די ליפּען, און אַזוי ווייטער. פרויקע האָט דערלאַנגט צום טיש מיט גרויס קוראַזש: ער האָט זיך געוואָלט אויספּיינען פאַר די געסט, און פאַר גרויס אימפעט האָט ער אויסגעגאָסען אויף דעם הערר זעמעל אַ טעלער

יויך; אונזער פּראַנט האָט זיך אויפגעהאַפּט פון׳ם אָרט און האָט אָפּגעשטעקט דעם געטרייען משרת עטליכע פייערדיגע פּעטש און האָט מיט טרערען אויף די אויגען זיך געגומען ווישען, בערשטלען, רייניגען און שעלטען פּרויקע׳ן מיט טוידטע קללות, און פון יענעם אָבענד אָן איז צווישען אונזער אריסטאָקראַט זעמעל מיט פּרויקע דעם משרת געוואָרען אַ ברענענדיגע שנאה אויף טוידט.

נאָך דער וועטשערע זענען אַלע געגאַננען זאָגען דעם קראַנקען פאָטער „אַ גוטע נאַכט“. מרים־חיה איז געבליבען ביי סענדער׳ען אין קאַבינעט. די מוהמע דאָבריש האָט זיך געלעגט שלאָפען ער־גיץ אין אַ ווינקעלע מיט גרויס הכנעה און עניוות. די קליינע קינ־דער זענען שוין לאַנג געשלאָפען מיט׳ן זיסען, טייערען שלאָף, און חיים, מאַרקוס, רעוועקאַ, אָסיפּ און סאָני האָבען זיך אַלע בעזעצט אין דער שענער, גרויסאַרטיגער זאַל — און איך ווייס עד היום נית, ווי אַרום, פון וואָס און פון וואַנען זענען אַלע פּלוצים מוסכם גע־וואָרען צו שפּיעלען אין קאָרטען? — נאָך איידער מע האָט זיך אַרומגעקוקט וואו מען איז אין דער וועלט, האָט שוין אָסיפּ געהאַל־טען אַ פּעשעל קאָרטען אין די הענד און דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט פאַר שמחה. נאָר אָסיפּ׳ען איז היינטיגען אָבענד נית בעשערט געווען צו טיילען קאָרטען, ווייל רעוועקאַ האָט זיך נית געשעמט און אויסגעשריען אויף אַ קול צו איהר געליעבטען מאַן:

— זייט זשע מוחל, אָסיפּ מאָיסעיעוויטש, גיט אַהער די קאָר־טען, מחמת איהר זענט צו אַ גרויסער מזיק אויף פּינף טייז...

דער עולם האָט זיך צעלאַכט, און אָסיפּ האָט זיך נעבאָך גע־ביסען די נעגעל פאַר דאָסאַדע; ער האָט אויסגעלאָזט זיין ביטער האַרץ צום אומגליקליכען פּרויקע׳ן, וואָס האָט אין דער מינוט אַריינ־געטראָגען ליכט מיט אַ שטיקעל קרייד. פּרויקע האָט דערלעבט אַ נקמה אין זיין שונא און האָט שוין כמעט פערגעסען, אַז פון אָסיפּ׳ס פּעטש איז איהם אויפגעלאָפען אַ באַק.

רעוועקאַ האָט געטיילט קאָרטען, און דער גאַנצער עולם האָט כלומרשט געשפּיעלט אָהן חשק, אָהן ווערטער; נאָר ביסלעכווייז,

וואָס ווייטער, איז מען געוואָרען אַלץ מונטערער, לעבעדיגער ; יע־דער האָט גערעדט, געקוקט, גערעכענט, געצעהלט און געשטעלט געלד, געהאַפּט אַ קוק צו יענעם אין די קאָרטען אַריין, געוואונקען, געשמייכעלט, חוץ איין חיים, וואָס איז געזעסען, ווי אַ פרעמדער, און האָט כסדר צעביטען איין קערבעל נאָך דעם אַנדערען. מעהר פון אַלע האָט געלעבט דער הערר אָסיפּ זעמעל : זיינע האָר זענען געווען צעקאָשמעט, דאָס פּנים פערפלאַמט, דער שטערן פערשוויצט, און אַליין איז ער אַלע מאָל אונטערגעשפּרונגען :

— וואַליאַי !... איך קויף !... שנייד !... געב איהם אַהער, דעם חברה־מאַן !... איך בראָק ווייטער !... דער מלכה אַ קניפּ אין בעקעל, און דעם מלך אַ פייג אונטער דער נאָז !... צוויי טייז, ווי די מייז !... אַ פליאַסק אין פּיסק !... אַהאַ, רעוועקאַ !... געב נאָר, געב !... גוט־גוט !... נאָך ! נאָך ! נאָך !... אָט אַזוי לערענט מען ביי אונז !... האַק אַ צדיק!... דו פּייפּסט, ברודער?... קריך, קריך, חיים־סערצע !... סאָפּיאַ אַבראַמאָוונאַ ! לעגט זיך שלאָפען !... אָט־אָט־אָט־אָט־אָט־אָט !... האַק ! טפּררררו ! לויף ניט !... מאַרקוס, שטעל געלט !... זוך, זוך, חיים !... רעוועקאַ, מאַלאָדיעץ !...

אונזער געעהרטער אָסיפּ האָט אַזוי לאַנג געסמאַליעט אַ וועלט, ביז ער האָט זיך אויסגעבייטעלט ביז גאָר, איז ער אויפגעשטאַנען און האָט עפּיס איינגערוימט רעוועקאַ'ן אַ סוד אויפ'ן אויהער.

— איך וויל ניט, איך וויל ניט ! — האָט איהם זיין ליעבסטע פרוי געענטפערט אויף אַ קול. — בעסער הער־אויף צו שפּיעלען, אַז דו האָסט קיין געלט ניט !

אָסיפּ איז געווען אויסער זיך פאַר כעס ; פון דעסטוועגען האָט ער זיך איינגעהאַלטען און האָט געזאָגט הויך אויף אַ קול :

— דו מיינסט, אַז איך האָב קיין געלט ניט ? איך האָב, טשעסטנאָיע סלאָווא ! אָט וועל איך באַלד ווייזען.

און אונזער העלד איז אַוועקגעלאָפען גלייך צו פרויקע'ן אונ־טען, ביי די טרעפּ, און ביי איהם געבעטען אַ הלואה ביז מאָרגען זייגער אַכט אין דער פריה, טשעסטנאָיע סלאָווא !... פרויקע האָט

איהם דערמאנט די פייערדיגע פעטש און האט לאנג ניט געוואלט געבען; נאר ער האט אויף איהם רחמנות געהאט (פרויקע האט זעהר א גוט הארץ!) און האט איהם געליהען צעהן רובעל, בתנאי, אז ניט שפעטער ווי מארגען זייגער אכט זאל ער איהם דערפאר געבען פופצעהן רובעל.

אסיפ איז אריין מיט גרוים קוראזש אין זאל אריין:

— א פיינע שטאדט! זייגער צוועלף ביינאכט קאן מען שוין ניט צעבייטען קיין הונדערטער, טשעסטנאיע סלאווא!

עס איז איבערגעגאנגען נאך א האלבע שעה, און ביי אסיפ'ען האבען די צעהן רובעל געטאגט, און חברה וואלט זיך אפשר צע־גאנגען פון די קארטען בשלום יעדער אין זיין רוה אריין, ווען דער צעהיצטער הערר זעמעל וואלט פלוצים זיך ניט אויפגעהאפט פונ'ם ארט, ווי איין אפגעבריהטער, מיט א גוואלד:

— סאפיא אבראמאוונא! איהר דארפט געדענקען, אז איהר שפיעלט ניט מיט קיין זשוליקעס! איך האב פיינט אזעלכע אפע־רעס! טשעסטנאיע סלאווא!

סאני איז געווארען אלערליי פארבען, און דער עולם איז אנ־געפאלען אויף אסיפ'ען:

— הא? וואס איז דארטען? וואס? ווי אזוי? וואו? ווען?

— סטייטש! — האט אסיפ געשריגען ניט מיט זיין קול. — ווי אזוי דערלאזט איהר גאר אזעלכעס? מיר זענען ניט קיין קאר־מאנשטשיקעס! דא שפיעלען ארענטליכע מענטשען, ניט קיין קאר־טיאזשניקעס! סאפיא אבראמאוונא! איך פראטעסטיר פאר אלע־מען, אז איהר האט געשטעלט א גילדען און האט ארויסגענומען א פערציגער אויסגאב! זייט זיך מודה! טשעסטנאיע סלאווא!

— אך, איהר קארטיאזשניק! — איז אויף איהם סאפיא אבראמאוונא אנגעפאלען. — איהר זענט אליין דער גרעסטער אפעריסט! איהר מיינט, אז איך זעה ניט, ווי איהר טרעט־אן רעוועקא'ן אלע מאל אויף די פיס אונטער'ן טיש?

— אַ, דו מערזאַווקע איינע! — איז רעוועקאַ אויף איהר אָנ־געפאַלען. — דו האָסט שוין אַנגעהויבען דיינע אַלטע שטיק?... — און רעוועקאַ האָט איהר אַ וואָרף געטהאַן די קאָרטען אין פּנים אַריין און איז אַרויס פונ׳ם טיש.

— דו ביזט אַליין אַ מערזאַווקע! — האָט איהר סאַני גענענט־פערט מיט כעס. — און דיין פראַנט האָט פאַרשאַרלאַטאַנעוועט אינ־גאַנצען זיין ירושה אין פעטערבורג אויף גוטע זאַכען...

— האַ?! וואָס?!! איך???!! איך???!!! איך???!! מִשְׁעֶסְטְנַאִיע סלאָוואַ!!!!

— לאָז זיין שטיל!

— וואָס זאָגסטו דו אויף דער קאַטאַסטראָפע, אויף אַזאַ טראַ־געדיע? — האָט מאַרקוס געזאָגט צו זיך אַליין.

— שששששששאַ! דער בעל־הבית האָט באַפוילען, עס זאָל זיין שוין שטיל! — האָט פּרויקע געזאָגט, אַריינגעלאָפען אַ דערשראָ־קענער.

ווי דער כח פון עלעקטרי, האָבען דאָ פרויקע׳ס ווערטער גע־ווירקט, און חברה האָט זיך ערשט דערמאַנט, אַז ניט איצט איז די צייט אין קאָרטען שפּיעלען — און יעדער איז זיך צעגאַנגען אָנגע־בלאָזען, מיט איין אַראָפּגעלאָזטער נאָז, צו זיך אין זיין רוה אַריין, אָהן ווערטער, אפילו אָהן אַ „גוטע נאַכט“, שטיל, אויף די שפּיץ פינגער...

* * *

ליגענדיג אין בעט, האָט חיים אַ פרעג געטהאָן זיין סאָני׳ן: „וואָס הייסט דאָס?“ — און סאַני האָט זיך געשוואָרען ביי איהרע קינדער, אַז זי ווייסט ניט „פון קיין פּותר און פון קיין חלום“, און זי וועט געהן שווערען ביי אַ ספר־תורה, אַז זי האָט אַליין געזעהען, ווי אָסיפ האָט אונטערגערוקט עטליכע מאָל זיינע קאָרטען רעווע־קאַ׳ן, און ווי רעוועקאַ האָט געוואונקען אויף מאַרקוס׳ען...

— מענסט זיך טאַקי איבערנעמען, חיים, מיט דיין משפחה! ביי מיין טאַטען וואָלט אויך אַזוי געווען, איאַ, חיים? חאָטש דיין

שוועסטער איז אַ טאָכטער, ניט קיין זוהן, וועט זי נעמען מעהר ווי דו! איך האָב פאַרשפּיעלט צוויי און צוואַנציג קערבלעך, און רע־וועקאַ האָט זיי אָפּגעוואונען, און ירושה וועט זי אויך נעמען מעהר פון אונז, חאָטש זי איז אַ טאָכטער און דו ביזט אַ זוהן!... רעוועקאַ האָט תמיד געקאָנט מאַכען דעם שוועהר חניפה'לעך מיט חנ'דלעך, דערפאַר וועט זי זיין אַ גרעסערע יורש'טע פון דיר, דאָס זאָג איך דיר פריהער, חיים! דו מעגסט זיין אויף מיר ברוגז וויפיעל דו ווילסט!...

* * *

— וויפיעל האָסט דו געוואונען, רעוועקאַ? — האָט אָסיפּ אַ פרעג געטהאָן, ארומגעהענדיג איבער'ן צימער האַלב אויסגעטהאָן און נאָך אַלץ שטאַרק פערפלאָמט.

— דו דאַרפסט דאָס טאַקי נויטיג וויסען, אָסיפּ? — האָט איהם רעוועקאַ געענטפערט און האָט זיך גענומען איבערצעהלען איהר קאַפּיטאַל: — פערציג, פופציג, זעכציג, פינף און זיעבעציג, אַכציג, דריי און אַכציג, זעכס און אַכציג, זיעבען און אַכציג, נייען־ציג, צוויי און נייענציג מיט פערציג קאָפּיקעס... צוויי און נייען־ציג רובעל מיט פערציג קאָפּיקעס... אָסיפּ! גיב נאָר אַהער מיין שקאַטולקע! — אָסיפּ האָט איהר צוגעטראָגען די שקאַטולקע, און רעוועקאַ האָט אַהין אריינגעלעגט איהר ביסעל אַרעמקייט, האָט פערשלאָסען און געגעבען אָסיפּ'ען צוריק דאָס קעסטעלע, ער זאָל דאָס אוועקשטעלען. מיט גרויס קנאה האָט נעבאַך אָסיפּ געקוקט אויף רעוועקאַ'ס קעסטעלע.

— עס וואָלט שוין, כלעבען, אַ יושר געווען, רעוועקאַ, אַז דיין „אַלטער“ זאָל...

— וואָס מאַכט ער דיר קאַליִ, אַז ער לעבט, אָסיפּ?

— איך מיין פון דיין טובה וועגען, רעוועקאַ! טשעסטנאָיע סלאָווא...

— איך בעט דיך, זאָלסט ניט זאָרגען פאַר מיר, אָסיפּ!

— המ...

— ווי אזוי ווייזט „ער“ דיר אויס, אַסיפּ?

— שלעכט, זעהר שלעכט, רעוועקאַ. היינט, מאָרגען... טשעסט־נאָיע סלאָוואָ!

— נו, נו! ביים זיך אָפּ די צונג!

— המ...

— וואָס זאָגט דער דאָקטאָר, אַסיפּ?

— ער זאָגט, אז „ער“ דאַרף שרייבען אַ צוואה, מחמת...

— דער דאָקטאָר איז אזאַ שוטה, ווי דו!

— המ...

— איך מיין, אַז ביי איהם ליגט ערגיץ אַ גרייטע צוואה! ווי מיינסט דו, אַסיפּ?

— לאָם איך דיר דערצעהלען, רעוועקאַ, נאָר דו וועסט דאָך מיר אויף קיין שבועה ניט גלויבען, — שווער איך דיר, אַז ווען ניט, זאָל איך אַ מיתה משונה איינגעמען דאָ אויפ'ן אָרט, איך זאָל ניט דערלעבען אויפשטעהן, טשעסטנאָיע סלאָוואָ!...

— אַ? דו שווערסט זיך שוין? איז דאָס געוויס אַ ליגע'! גענוג, גענוג, אַסיפּ!

. . . .

אַ גוטע נאַכט! מיר האָבען בעלעגט אַלע אונזערע העלדען, וואָס דאַרפען אצינד רוהען און געניסען דעם זיסען שלאָף נאָך אַלע נאַרישקייטען מיט די שטות'עריען פונ'ם גאַנצען טאָג. איך מיין, אַז עס דאַרף זיין אַ גרעניץ פאַר דעם ראָמאַניסט אויך, ביז וואַנען איהם איז ערלויבט נאָכצוגעהן מיט'ן לעזער פיס־טריט נאָך זיינע העלדען. פון אונזער זייט איז דאָס אַליין שוין אויך ניט אזוי שען און איידעל, וואָס מיר האָבען זיך ערלויבט אונטערהערען, וואָס אונזערע פיינע העלדען שמועסען צווישען זיך פאַר'ן שלאָף. ארוים־געהענדיג פון סענדער'ס הויז, האָבען מיר דאָס רעכט ביי זיך און צווישען זיך רעדען, שמועסען, בעדויערען און חוזק מאַכען פון אַלע,

מיט וועלכע מיר האָבען זיך דאָ בעקענט — קיינער קאָן אונז נישט שטעהרען; דערויף בין איך אַ שרייבער, און איהר, מיין ליעבער פריינד, אַ לעזער, אַז מיר זאָלען רעדען פון „יענעם“ — און „יענער“ לאָז רעדען פון אונז, וואָס ער וויל און וויפיעל ער וויל... אַ גוטע נאַכט!

דאָס נייענטע קאַפּיטעל.

אַט דאָ הויבט זיך אָן דאָס רעכטע שפּיעל, וואו די אַקטיאָרען קאָנען בעווייזען איינגאַנצען זייער קונסט.

עס מאַכט מיר פערגעניגען, וואָס איך האָב די געלעגענהייט אָנצוהויבען דאָס דאָזיגע קאַפּיטעל, ווי איין עכטער ראָמאַניסט, און פאָרשטעלען מיין ליעבען לעזער אויך האַרצרייסענדיגע סצענעס מיט ריהרענדיגע בילדער, גלייך מיט אַלע מיינע חברים די ראָמאַניסטען, וואָס האָבען שוין לאַנג קונה־שם געווען און וואָס איך קאָן זיך צו זיי בשום אופן נישט גלייכען, דען זייער קליין פינגערעל איז גרעבער פון מיינע לענדען, און אַז איך זאָל אפילו לעבען נאָך הונדערט יאָהר, וואָלט איך אויך נישט געקאָנט אָנשרייבען אַזוי פיעל שענע ראָמאַנען, מיט וועלכע אונזער ניי־זשאַרגאָנישע ליטעראַטור האָט זיך נישט וואָס צו שעהמען אַקעגען אַנדערע ליטעראַטורען, און איך פערהאָף אויף דעם וואָס לעבט אייביג, אַז עס וועט, אם ירצה השם, קומען אַ צייט, וואָס מע וועט די דאָזיגע שענע זשאַרגאָנישע ראָמאַנען אַנגרוזען גאַנצע וואַגאָנעס און מע וועט זיי עקספּעדירען וועיט־וועיט, און איך האָב מורא, אַז דער, וואָס וועט זיי אָוועקהאַנדלען, וועט געוויס פּערדיענען אַ גוזמא געלד אינ׳ם דאָזיגען „פּאַפּיער־מסחר“... איך שטעל מיר פאָר די טרויעריגע לאַגע פון די דאָזיגע ראָמאַניסטען (אויב זיי וועלען דאָס דערלעבען) מיט זייערע אויסגעצויגענע פּנימ׳ער, אַז זיי וועלען דערזעהען, ווי אַזוי זייערע אינטערעסאַנטע ווערק ווערען געפּאַקעוועט אין זעק און אין טיוקעס, ווי אַזוי אַ באָסיאַק האַפּט אַ גאַנצען טיוק מיט

„העכסט־אינטערעסאַנטע“ ראָמאַנען פון פיער טהייל מיט איין עפּי־לאָג און מיט אַ „שיר“ און טהוט איהם אַ שליידער אין וואַגאָן אריין! אַוועק־אַוועק אַט די אַלע בלאַנדע העלדען, די שרעקליכע מערדערס, די אידישע גראַפען מיט די באַראָנען, די ווילדע מיליאַ־נערען, די אומגעלומפּערטע אידישע פּראַצענטניקעס, וואָס זענען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען, אָנגעצויגען אויף הויכע דרוקעס אין דער ווילדער פאַנטאַזיע פון די דאָזיגע בעהעלפער, וואָס האָבען זיך אַ נאָמען געגעבען שרייבערס, פּערפאַסערס, ראָמאַניסטען!...

נאָר אַזוי ווי ביז דעמאָלט דאַרף נאָך אַוועקגעהן אַ היבשע צייט, ביז וואַנען דאָס אידישע פּובליקום וועט זיך אַרומקוקען, אַז מע האָט זיי געהאָדעוועט אַ לאַנגע צייט מיט שמאַטעס, געגעבען קייען שטרוי, פּשוט ווי בהמות, און די בעהעלפערס וועלען זיך נעמען צו זייער אַלטער מלאכה און וועלען אויפהערען צו פּאַטשקען ריין פּאַפּיער, — ביז אַט די דאָזיגע גליקליכע צייט וועט קומען, וועלען מיר זיך אויך פּרובען חאַטש אויף אַ מינוט נעמען זיך אויף דעם דאָזיגען שניט און געבען די לעזער אַ ראָמאַנטישע סצענע, ווי אַ סורפּריז, ווי אַ פּרעמיע צו דעם דאָזיגען ווערק.

בכן, איז געווען איין אויסגעצייכענטע, אַ זעלטענע זומער־נאַכט: אויפ'ן הימעל איז אַרומגעשוואומען די שענע לבנה (וואָס אַלע פּערליעבטע זענען זעהר געהרען), און האָט מיט איהר בלאַס געזיכט אַראָפּגעקוקט אויף דער ערד, צו זיין איין עדות אויף די אַלע נידעריגקייטען, וואָס ווערען אָפּגעטהאָן צווישען די זינדיגע מענשען. די שטערען זענען געווען, ווי בריליאַנטען, אויסגעשאָטען אויף דעם ריינעם בלויען הימעל, און אַ שרעקליך שטילשווייגעניש האָט געטהאָן הערשען אויף דער ערד, גלייך ווי די גאַנצע נאַטור מיט אַלע איהרע בעשעפּענישען זענען אַנשלאָפען געוואָרען מיט אַ זיסען, אַ שרעקליכען שלאָף, גלייך ווי אַלץ איז אויסגעשטאָרבען אויף דער ערד. מע האָט נישט געהערט קיין קול פון קיין מענשען, קיין געזאַנג פון קיין פויגעל, קיין בילען פון קיין הונד, קיין שאָרכען פון קיין גרעזעלע, קיין בעוועגונג פון קיין צווייגעלע. אַלץ איז

געשלאָפֿען מיט'ן טייערען, מיט'ן זיסען שלאָף אין דער שענער שטאָדט .N, וואו עס קומט־פאָר אונזער פיינע געשיכטע.

און איך, דער פערפאַסער פון'ם דאָזיגען בוך, נאָר איך אליין בין געווען דער איינציגער מענש אין דער גאַנצער שטאָדט, וואָס האָט געוואַכט די דאָזיגע שענע זומער־נאַכט; איך האָב מיר גע־שפּאַציערט איינער אליין איבער אלע גאַסען, פערטיעפט אין גע־דאַנקען, און געזוכט מאַטעריאַל צום שרייבען, און וויפיעל איך האָב ניט געטראַכט און געקלערט, האָב איך גאָרנישט געקאָנט אויסקלע־רען אזעלכעס, וואָס זאָל טויגען אין אַ ראָמאַן אריין, ביז גאָט האָט רחמנות געהאַט אויף אַ יונגען שרייבער, און מיינע אויגען האָבען דערזעהען עפּים אַ רעדעל פון שווארצע פיגורען... די פיגורען זענען צוגעגאַנגען אלע מאָל נעהענטער צו מיר, און מיר האָט זיך אויס־געוויזען, אז איך זעה מתים, אַנגעטהאָן אין שווארצע קליידער; די מתים האָבען עפּים ווי געדעדט צווישען זיך, גע'טענה'ט און געקריעגט זיך; זיי זענען געשטאַנען ארום אַ מיטה, און איך וואָלט געקאָנט שווערען, אז זיי האָבען געהאַלטען אַ מין זאַך, ווי אַ פּלע־שעל, אַ בוטעלקע, וואָס יעדער בעזונדער האָט זי אָנגעבויגען צו זיך אין מויל אריין און איבערגעגעבען דעם צווייטען, דער צווייטער דעם דריטען, און אזוי ווייטער. אַ פראָסט איז איבערגעגאַנגען איבער מיין לייב, און די האָר האָבען מיר זיך געשטעלט קאָפּויר. איך האָב געוואָלט זיך לאָזען לויפען, האָבען מיך די פיס ניט גע־פאָלגט. עד היום הזה קאָן איך עס ניט פערשטעהן, ווי אזוי איך בין ניט געשטאָרבען פאַר שרעק, פאַר פחד! נאָר שטעלט אייך פאָר מיין איבעררַאשונג, אז די דאָזיגע מתים מיט דער מיטה זענען צוגעגאַנגען נאָהענט צו מיר, און איך האָב זיי דערקענט!

— אַ גוטען אָבענד! דאָס זענט איהר, חברה שמשים? חברה מקברים?

— גוט יאָהר! יאָ, דאָס זענען מיר, מיר.

— פון וואַנען? וואוהין?

— פונ׳ם בית־הקברות צו רב סענדער דעם נגיד... זלמן! וואו זענען די כלים? ביי לוי־מרדכי׳ן? שטעלט אַנידער די מיטה און גיט אהער דאָס פלעשעל, וועלען מיר נעמען צו קאַפּעטשקעלעך.

— רב רפאל! וואָס רעדט איהר? רב סענדער איז גע־שטאָרבען?

— יאָ געשטאָרבען, ניט געשטאָרבען — ס׳איז נישט אונזער עסק: מע האָט געשיקט רופען, געהען מיר. מסתמא ניט פאַר וואוילטאָג, פאַרשטעהט זיך! ווען קומט מען אָן צו רפאל דעם אויבער־שמש? אַז מע געהט אויף יענער וועלט.... מיכאל, האָסט, דאַכט זיך, אַ שמעק טאַבאַק?

— אַזוי? הייסט דאָס, איז רב סענדער אויך אָפּגעשטאָרבען, רב רפאל? איין עבירה, כלעבען.

— איין עבירה? וואָס איז? געהאַט אַ גראָבען בויך? לאָזען זיך די ווערעם פרייהען.. אויסבאַהאַלטען זיך פונ׳ם טוידט איז אַביסעל שווערליך, און אויפ׳ן בית־עולם איז דאָ אָרט גענוג, טאַטע מיינער!... חברה, נו? גענוג אייך שוין צו חלעפּטשען, לאָזט איין אָרט אויף שפּעטער. סענדעריכע איז אַ גאַנץ וואוילע אידינע, און איין עמער שפּירעט וועט מסתמא זיין, האַ? מיר זאָלען איהם חאָטש קאָנען ביז טאָג מאַכען זיין רעכט... ווי מיינט איהר, ס׳איז שוין שפּעט?

— זייגער צוועלף, רב רפאל.

— האַ? צוועלף? קינדער! קינדער! די נאַכט שטעהט ניט! היידאַ!

די פּלוצימדיגע בשורה פון סענדער׳ס טוידט האָט אויף מיר אַזוי שטאַרק געווירקט, אַז איך האָב זיך געלאָזט געהן מיט דער חברה שמשים, נישט געפרעגט זיך, וואוהין און צוליעב וואָס. אַז סענדער האָט געלעבט, איז ער מיר ווענינ־וואָס אָפּגעגאַנגען, און אַז איך האָב דערהערט, אַז ער איז געשטאָרבען, האָט דאָס מיך עפּיס ווי אַ ציפּ געטהאָן, אַ ריס אין הארצען: וואָס פרעגט איהר? אַ מענש לעבט, עסט, געהט אַרום, און פּלוצים — נאַ דיר! ווי

אזוי זאָל דאָס נישט אָננעמען ביי'ם הארצען? ובפרט נאָך אזא סענדער, וואָס... וואָס...

נאָר לאָמיר בעסער הערען, וואָס זאָגט די שטאָדט, וואָס רעדט דער עולם, אָט די אַלע רעדלעך, וואָס שטעהען דאָ ארום דעם הערר בלאַנק'ס הויז, ביי דעם הערר בלאַנק אין הויף, ביי'ם הערר בלאַנק אין שטוב?...

דער ערשטער אקט.

— וואָס פאַר אַ גרויסער עולם, קיין עין־הרע ניט!

— ניט אומזיסט זענען מיר אידען, רחמנים בני רחמנים.

— וואָס זשע מיינט איהר? ער האָט אודאי פארדיענט, אז מע זאָל איהם אָנטהון אַ כבוד.

— וואָס איז דאָרט אזעלכעס? מיט וואָס?

— יאָ, די גרויסע טובות, וואָס די שטאָדט האָט פון איהם דאָ געהאַט? די גליקען?

— טובות ווילט איהר? וואָס פאַר טובות?

— צי אפשר אַ בעל־צדקה אַ גרויסער?

— וואָס הייסט ביי אייך, רב מאיר, אַ בעל־צדקה?

— צי גלאַט אזוי אַ גרויסער נדבן?

— איך וויים ניט, וואָס איהר ווילט האָבען?

— און דערצו אַ גרויסער למדן מסתמא?

— יאָ, אַ גאון־עולם, חוץ זיין שאָדען...

— דערפאַר איז ער אָבער געווען אַ גרויסער ירא־שמים!

— יאָ, אַ גוואַלדאָוונע זאַך!

— אַ למדן־ואו'ניק, חאַ־חאַ־חאַ!

— איהר זענט אַלע זעהר פרום!

— פרום, זאָגט איהר? אונזערע קינדער געהען אויך אָהן היטעלען, ווי רב סענדער'ס קינדער, האַ? וואָס זאָגט איהר, רב חיים? מיין איידעם רויכערט אויך אַ פּאַפּיראָס אים שבת, איאַ?

— און אונזערע טעכטער טראָגען מסתמא אויך די אייגענע האָר, האַ?
— קומט אייך אַ דאַנק!
— וואָס טויגען אונז אָט די אַלע שטות'ערייען, איך בעט אייך? וואָס זאָגט עפּים אונזער גבאי?
— אונזער גבאי פון חברה־קדישא?
— יאָ, יאָ, אונזער רב קלמן פלאָקען?
— איך ווייס? איך מיש מיך שוין ניט אין קהל'שע זאַכען... לאָזען זיי זיך דאָרט שלאָגען קאָפּ אין וואַנט!
— וואָס זאָגט איהר אויף איהם? ער מישט זיך שוין ניט אין קהל'שע זאַכען!... גוטע יאָהרען? האַ?
— איך מיין, וואָס טויג אונז אָט די דאָזיגע פּוסטע מחלוקת'ען? זאָגט בעסער, מע וועט עפּים געבען געלט?
— וואָס הייסט געלט?
— וויפיעל געלט? געלט צו געלט איז ניט גלייך!
— איך מיין אַ צעהן זעקלעך...
— פאַר וואָס ניט קיין צוואַנציג, איך בעט אייך?
— צוואַנציג טויזענד קערבלעך? וועה איז מיר! וואָס וועלען מיר טהון מיט אַזאַ סומע געלט?
— טפו זאָלסט דו ווערען, אַז אָך און וועה איז דיין שכל!... וואָס זאָגט איהר אויף אַזאַ שאלה פון אַ תם?...
— איך זאָג אייך דעם אמת, צוואַנציג טויזענד קערבלעך איז גאָר ניט אַזאַ אײַ־אײַ־אײַ! וואָס איז דאָרטען? וועט אָנקומען וויג־ציגער אביסעל די יורשים! אַ גרויסער אומגליק!...
— ער האָט אָנגעזאַמעלט געגוג, נישקשה!...
— כשר געלט!
— מיט פרעמדע הענט!
— אידיש בלוט!
— שאַ!... וואָס איז דאָרט אַזאַ גוואַלד?

— וואו? אין שטוב? מע קעהר איהם שוין „אויפהויבען"? ניין! מיר דאכט, אז עס איז געצעל'ס קול?

— וואסער געצעל'ס?

— געצעל דעם שניידער'ס!

— וואס וויל ער? דאס איז א שייגעץ! אומעטום מישט ער זיך אריין!

— א שניידערעל, א פאלגע! איהר ווייסט דען ניט?

— אזוי טאקי? און איהר קאנט דאס ניט סובל זיין? ווי באלד א נאשבראט זאגט א ווארט, אזוי האפט אייך אוועק דער רוח!... אז געצעל איז א שניידער, איז אייך וואונד און וועה? איך בין אויך א שניידער און שעם מיך כלל נישט מיט מיין מלאכה! אבי ניט קיין פוסטעפאסניק, קיין בלוטזויגער, קיין שבתי־צבי'ניק! א רוח אין אייער טאטענ'ס ביינער אריין, פאר וואס זאל מען טאקי דא נישט אפלעקען קיין ביינדעל?... איהר האט א סך אזעלכע רב סענדערס? פאר וואס זאל מען טאקי נישט נעמען אויפ'ן שניידערשען שוהלכעל אויך א מטבע? פרעסערס! זויפערס! שקצים! הולטאיעס!...

— איהר האט זיך אפגעזוכט כבוד, וואס טויג מיר מעשיות...

— וואס שרייט מען דארט אזוי?

— דאס טענה'ט א טרעגער; ער שרייט — דרייסיג טויזענד! דרייסיג טויזענד, און גענוג!

— דרייסיג! פערציג! דרייסיג!

— פערציג! פערציג!

— וואס פערציג?

— פערציג טויזענד קערבלעך!

— פערציג! פערציג! פערציג!...

— שרייט, קינדער, פערציג!

— פערציג! פערציג! פערציג!!!...

דער צווייטער אַקט.

— איך פרעג אייך אַליין, רב קלמן, איהר זענט איין עהרליכער איד: ווי קומט דאָס, איהר זאָלט אַזעלכעס זאָגען?...

— וואָס זאָג איך, וואָס? איך זאָג דען חלילה עפּים? וואָס זענט איהר מיך דאָ חושד, רב חיים? אייער פאָטער — לאָז איהם גאָט געבען יאָהרען, גאָט איז אַ גרויסער קינצלער — נאָר ווען חלילה וחס, די שעה זאָל ניט זיין, ער מאַכט־צו איין אויג, וועט מען אייך צעטראָגען די שטוב אויף שטיקלעך! איהר זעהט? טהוט אַ קוק, זייט מוחל, דורך דעם פענסטער, וואָס פאַר איין עולם עס קלויבט זיך!

— וואָס זשע ווילט איהר, רב קלמן?

— וואָס וויל איך? וואָס זאָל איך וועלען? איך וויל נאָר־ניט! פראָמענע — לאָז זיין ווי איהר ווילט! איך בין אייך, גלויבט מיר, דער בעסטער גוטער פריינד, און מיט אייער פאָטער — איז איך ווייס? מיט׳ן שענסטען אופן! מיט אַ הלואה, מיט אַ גמילות־חסד, מיט, מיט אַלץ... איך מיין אייער טובה דאָ. איהר מוזט דאָ יוצא זיין. פּאָרט, ווי זאָגט מען, אַ קאַפּיטאַל... דער ערשטער גביר אין שטאָדט... דער ראש וראשון!... און לּמאַי זאָלען מיר זיך דאָ טאַקי נארען? אייער פאָטער איז אודאי געווען אַ פיינער מענטש, איין עהרליכער מענטש... אויב ער לעבט נאָך, לאָז איהם גאָט געבען יאָהרען... און אויב ניט, לאָז ער מיר מוחל זיין... ער האָט פּאָרט נישט יוצא געווען פאַר דער שטאָדט!... איז אַ יושר, אַז איהר, אַ יורש, איין עלטערער זוהן... אַ... אַ... ווי זאָגט מען...

— וואָס האָט איהר צו אונז, רב קלמן, גאָט איז מיט אייך? דער טאַטע איז טאַקי פאַרביי... ער איז דאָך אָבער נישט געשטאָר־בען — ער לעבט דאָך נאָך! עס איז דען נישט קיין שפּיכות־דמים? איך פרעג אייך, רב קלמן? איהר האָט גאָר קיין מורא ניט פאַר גאָט?...

— ע, רב חיים, איהר שמועסט זיך מיט מיר אויס גאָר אויף איין אַנדער אופן! ווער איז שולדיג? איהר זענט אַליין שולדיג!... איהר האָט געמאַכט א גוואלד: „אידען, ראַטעוועט!“ איז זיך דער עולם ביסלעכווייז צענויפגעלאָפען... מע הערט אזא געוויין!... מע זעהט אַלע לויפען, אַלע שרייען: „געשטאָרבען! געשטאָרבען!“... מע האָט געפרעגט דעם דאָקטאָר, זאָגט ער: „שלעכט! שלעכט!“... אייער משרת זאָגט: „איין עק! א סוף!“... און דאָ ווייגט מען, — נו, איז מען דאָך אידען, לויפט מען! אייער פאָטער איז דאָך פאָרט, ווי זאָגט מען... און פרובט זאָגט דעם עולם, אז ער איז נאָך ניט געשטאָרבען, וועט מען אייך דען גלויבען? שוין צו שפעט!... אָן געהען די חברה נושאי המיטה, — נו געה, טענה מיט זיי!... שקצים! ווער האָט געשיקט נאָך אייך?... שכורים, ארוים, אין אייער טאַטענ'ס מאמע'ס טאטען אריין!...

דער דריטער אקט.

— אוי, א דונער האָט מיך דערשלאָגען! זעלדע, איהר הערט א געוויין? איהר הערט, ווי די בעל־הבית'טע רעוועט?

— וויסט איז מיר! זלאַטקע, אָט דאָס איז ער אויסגעגאַנגען, אפנים! וואונד איז מיר! ניטאָ שוין מיין בעל־הבית!... מלכה! זלאַטקע! לויפט אַרויף און טהוט א פרעג ביי פרויקע'ן, א מכה איז מיר א גרויסע!

— אָן לויפט פרויקע.

— וואו? וואָס טראָגט ער דאָס? עפּיס א פעקעל?

— פרויקע־סערדצע, וואָס הערט זיך דאָרט? שוין, צי נאָך ניט? פרויקע! וואָס שטומסט דו? רעד! שוין, צי נאָך ניט?...

— שוין... נאָך ניט... געפעלט דיר אביסעל, ווי זי האָט גע־עפענט א מויל! ליגט אין דער ערד אַלע! ווערד די כפרה פאַר מיר און פאַר מיין בליומקע'ן! א שענע פאַדיאַקע! געדיענט און געדיענט — זאָלסט זאָגען, אפילו אין האנט אריין אָנגעשפיגען...

ווער? וואָס? ווענען? איין אויבערשטע העמד, איין אַלטען זשילעט — מכות־בכורות איך אַלע מיט אייער בעל־הבית'טע צו־זאַמען! זי האָט דערזעהען ביי מיר די שליסלעך, האָט זי זיי ביי מיר צוגענומען... געווען זיבען יאָהר, האָב איך קיין פּאָדעם נישט גענומען, וועל איך געהן היינט צו דער שאַפע, געהן זאָלט איהר אויף קוליעס!... האָרעווע פון אייערטוועגען טאָג מיט נאַכט, ווי אַ פּאַרקויפטער, קיין חיי־שעה, — און וואָס?... ברענען זאָלט איהר אויפ'ן פייער! איין אומגליק וואָלט געווען, ווען פרויקע זאָל האָבען נאָך אַ גאַרניטער מיט נאָך אַ פּאָר שטיוועלעטען!... און אַ זייגער? ווער האָט היינט ניט קיין זייגער? אַ ליאַדע פאַרך טראָגט זיך היינט אַרום מיט אַ זייגער: נאַ, זעה, קוק מיך אָן! און פרויקע דאַרף ניט! פרויקע דאַרף גאַרניט! פרויקע דאַרף נאָר דיענען יעדען באַזונדער, ווי אַ הונט!... די שטיוועל פּוץ, צום טיש דער־לאַנג, גענג לויף, אַ בריעף טראָג־אָפּ, אַהין געה, דאָרט שטעה — טפו זאָלט איהר ווערען אַלע מיט אַנאַנדער!... זעלדע! די לע־פעל! גיט אַהער די לעפעל!

— וואָסערע לעפעל? וואָס טשעפּעסט דו זיך?

— אָנאָ, די זילבערנע לעפעל! אַ טוץ לעפעל! גיט נאָר אַהער, זייט מוחל, די זילבערנע לעפעל, זעלדע! נו, גיכער, גיכער!...

דער פיערטער אקט.

— אוי, מיין קרוין, מיין סענדער! אויף וועמען לאָזט דו מיך איבער? ביי נייען און דרייסיג יאָהר איין אַלמנה — וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַזעלכעס?...

— וויינט ניט, שוויעגער, נאָט איז אַ פּאָטער, און דער שוועהר קאָן נאָך לעבען בלייבען, שוויעגער!

— אוי, זאָג עס ניט, סאָניטשקע, זאָג עס ניט! דו האָסט איהם נישט געזעהן היינטיגע נאַכט, סאָניטשקע! סע איז גאָר ניט דער סענדער, וואָס פריהער!

— אָט וועלען מיר הערען, וואָס וועט דער דאָקטאָר זאָגען, שוויעגער! דער דאָקטאָר איז דאָרט?

— אוי, וואָס קאָן איהם דער דאָקטאָר העלפען, סאָניטשקע, אז איך בין אזוי זינדיג ביי גאָט און אזוי אומגליקליך, עלענד און אומגליקליך?...

— אוי, אזא ברודער, איין־און־איינציגער ברודער, ווי איין אויג אין קאָפּ! קינדערלעך, בעט גאָט, ער איז אַ גרויסער גאָט, אַ שטאַרקער גאָט, אַ גוטער גאָט, ער קאָן אַלץ, ער קאָן פון טוידט אויך לעבעדיג מאַכען!... אוי, מיין טייערער סענדער! געדענקסט דו, ווי טייער דיין איינציגע שוועסטער, דיין דאָבריש, איז ביי דיר געוועןִ? געדענקסט דו, סענדער מיינער, ווי געטריי, ווי גוט איך בין געוועזן צו דיר, אז דיר איז, ניט היינט געדאַכט, די צייט געוועזן ניט אין בעסטען, און איך האָב דיך, סענדער, אונטערגעהאַלטען מיט אַלץ, ווי וויט איך האָב געקאָנט, און דו האָסט מיר צוגעזאָגט, אז גאָט וועט דיר צושיקען אַ שטיקעלע הצלחה, וועסט דו מיר אָפּדאַנקען מיט'ן גרעסטען כבוד, און צום סוף, סענדערעל, האָסט דו פאַרגעסען אָן דיין איינציגע שוועסטער דאָבריש, וועלכע איז דיר אפשר געטרייער פון איין אַנדערען, סענדערעל, לאָז דיר גאָט מוחל זיין, ווי איך בין דיר מוחל מיין קריוודע, סענדערעל! מסתמא וועלען מיר דיינע טייערע קינדערלעך ניט פאַרלאָזען אויף דער עלטער, און עמיצער וועט זיך אפשר אָרומקוקען אויף מיר אויך, דיין איינציגע שוועסטער, אַ פאַרוויסטע אַלמנה און אַ קראַנקע, סענדערעל! נאָר איך האָב נאָך אַ בטחון אויף דעם, וואָס איך בין ניט ווערטה זיין הייליגען נאָמען צו דערמאָנען אָט דאָ, אז אויב איך האָב ביי זיין שטוהל אַ שטיקעלע זכות, וועט ער איהם נאָך צושיקען אַ רפואה־שלמה, אם ירצה השם, חאָטש אַנדערע קוקען אַרויס, סענדערעל, אויף דיין טוידט, און איך וועל נאָך האָבען די זכיה צו רעדען מיט דיר, אם ירצה השם, און דאָס אַלץ דערצעהלען אין פריידען!...

דער לעצטער אקט.

דער דאָזיגער לעצטער אַקט קומט־פאָר אין אַ צוגעשלאָסענעם חדר, וואוהין מיר קאָנען בשום אופן נישט אריין. איך האָב נאָר געקאָנט זעהען דורך דעם פענסטער אונזער געעהרטעסטע מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל, וועלכע איז געזעסען מיט זעהר אַ פערפלאָמט פּנים ביי אַ קיילעכיגען טיש, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויף איהר שענער ווייסער האַנד, און איהרע גרויע אויגען האָבען אומגעבלאָנזעט פער־טראַכט.

נאָר איין גאָט ווייסט, וואָס טראַכט אצינד די דאָזיגע פיינע פרוי? אַרום איהר דרעהט זיך אַרום איהר ליעבליבער מאַן, דער געריהמטער אָסיפ זעמעל, מיט די הענד אין די קעשענים, קוועטשענ־דיג די סקריפּענדיגע שטיוועל; ער וויל צוגעהן צו רעוועקאַ'ן און וויל איהר עפּיס זאָגען, נאָר, ווי עס ווייזט אויס, קאָן ער ניט...

וואו איז אונזער מאַרקוס, דער יונגסטער פון אַלע יורשים?... סע קאָן זיין, אַז ער איז דער איינציגער, וואָס זיצט אצינד איבער'ן פאָטער'ס קאָפּ. סע קאָן זעהר געמאָהלט זיין, אַז מאַרקוס איז דער איינציגער, וואָס האָט אין דער מינוט לחלוטין פערגעסען אָן זיך און טרעט נישט אָפּ פונ'ם קראַנקען פאָטער, וואָס איז פאַרביי. אַלע קאָן זיין אויף דער וועלט, און מיר זענען נישט מחויב אריינ־קריכען יעדען בעזונדער אין הארצען אריין. גיט אהער אייער האַנד, לעזער, און לאָמיר אַוועקגעהן פון דעם דאָזיגען הויז אין דער דאָ־זיגער נאַכט, מחמת קיין פערגעניגען, ווי איהר זעהט אַרוים, קאָנען מיר דאָ היינטיגע נאַכט נישט געניסען... לאָז גאָט געבען פּריילי־כערע און מעהר איינגענעמענע סצענעס אין אונזער לעבען!

דאָס צעהנטע קאַפּיטעל.

וואו אונזער געשיכטע בעקומט גאָר איין אַנדער פּנים.

שווארצע וואָלקענס האָבען זיך אָנגערוקט אויף סענדער בלאַנק'ס הויז און אַ פינסטערע, אַ שרעקליך פינסטערע נאַכט האָט זיך דאָ

אויסגעצויגען: אַ נאָט׳ס שטראָף האָט זיך אויסגעגאָסען אויף סענ־דער׳ס קאָפּ מיט זיין גאַנץ הויזגעזינד. נאָר... לּמאי זאָלען מיר זיך נארען? איהר האָט שוין געוויס געלייענט געגוג ראָמאַנען און זענט שוין מסתמא גוט בעקענט מיט די אַלע אַנשטעלען, מיט די קונצען פון דעם ראָמאַניסט, וואָס פיהרט אייך און פיהרט אייך, און איהר מיינט, אַז איהר זענט שוין מיט איהם אינגאַנצען פאַרטיג! צום סוף — סטאָפּ! אייערע נערוועז זענען שטאַרק אָנגעצויגען און ביז׳ן סוף געפינט איהר זיך אין איין ציטערניש, אין איינע פּחדים. ניין, רבותי! איך בין אַ שלעכטער ראָמאַניסט, איך קאָן ניט אָט די מלאכה, און סודות האָב איך פיינט: אונזער פיעל־געליעבטער העלד סענדער איז ניט געשטאָרבען, הגם איך וואָלט געקאָנט אויס־פיהרען גאַנץ לייכט, אַז ער זאָל יאָ שטאַרבען, אַזוי ווי עס שטאַרבען פיעל העלדען ביי׳ם פערפאַסער אונטער דער האַנד און ווערען ביי איהם דערטרונקען אין איין טראָפּען טינט. נאָר, איך פרעג אייך, איז דאָס אַ קונץ אַ גרויסער — אַזוי זיך בעגעהן מיט אַ פרעמד לעבען? מע דאַרף האָבען יושר, מיינע ליעבע פריינד, און מע דאַרף בערעכענען יעגעם אויך. סענדער בלאַנק האָט טאַקי געשריי־בען אַ צוואה, געזאָגט ווידוי, זיך פיין געזעגענט מיט דער פאַמי־ליע, נאָר שטאַרבען האָט ער פונקט אַזוי געוואָלט, ווי איך מיט אייך ווילען שטאַרבען.

— נו? וואָס האָב איך געזאָגט? ווער איז גערעכט? האָב איך אייך דען ניט געזאָגט, אַז עס מוז קומען אַ קריזיס? אָט קאָ־עזאַר אָט ניהיל — אַהין אָדער אַהער! דאַנקען און לויבען גאָט, וואָס אַהער!

אַזוי האָט געזאָגט אונזער געטרייער דאָקטאָר קלוגער מיט אַזאַ רוהיגער שטימע, אַז די מוהמע דאָבריש האָט זיך צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, און האַלטענדיג די הענד איבער׳ן קאָפּ, האָט זי צע־שטופּט דעם גאַנצען עולם און האָט זיך געלאָזט צום חולה אין קאַ־בינעט אריין.

— אוי, לאָזט מיך! לאָזט מיך! לאָזט מיך! לאָזט מיך צו איהם! איך וויל איהם זעהען מיט מיינע אויגען! איך וויל איהם אָנקוקען! לאָזט מיך! לאָזט מיך!

ביי די דאָזיגע ווערטער האָבען זיך אַלע אונזערע בעקאַנטע פרויען איבערגעקוקט צווישען זיך. אונזער געליעבטער סאַטיריק אַסיפּ זעמעל האָט אַזוי אָנגעטראָמטען מאַרקוס'ען אויפ'ן פוס, אַז יענער האָט אַזש אויסגעשריגען פאַר וועהטיג.

דאָס גאַנצע געזינדעל האָט זיך צענויפגעקליבען אַרום דעם קראַנקען סענדער'ען, וואָס איז פון טוידט לעבעדיג געוואָרען — מזל טוב!

— וואָס זאָגט איהר אויף מיין מאַן? — האָט די גוטע דאָקטאָרשע געקלונגען אין אַלע גאַסען. — וואָס זאָגט איהר עפּיס? איאַ, מע מעג בעטען גאָט פאַר אַזאַ דאָקטאָר? פון טוידט לעבעדיג געמאַכט! וואָס? ניין אפשר? וואָס, איך בעט אייך? אַ מענטש האָט עפּיס אַ ווערטה? אַט לעבט ער, און אַט — טפו!

און די גוטע דאָקטאָרשע שנייצט די נאָז און ווישט די אויגען, און אַלע גוטע ווייבער שנייצען די נעז און ווישען די אויגען.

. . . .

אַך, ווי שעהן, ווי אייננעהמען, ווי זיס דאָס איז אָנצוקוקען פון דער ווייטען אַזאַ אידיליע, ווען די גאַנצע פאַמיליע טאַנצט־אַרום אַרום דעם קראַנקען, וואָס האָט איבערגעלעבט די שווערע קראַנק־הייט, איבערגעקומען, אָפּגעשוויצט, איבערגעטראָגען דעם קריזיס, און אַצינד הויבט ער אָן קומען צו זיך, ביסלעכווייז ווערען אַ מענש, איבער־אַ־נייעס לעבען, לעבען צוזאַמען מיט אַט די אַלע איבערגע־געבענע, ליעבע, געטרייע, וואָס קוקען איהם אין די אויגען אריין און קאָנען זיך גאָר זאַט ניט אָנקוקען, גלייך ווי מע האָט איהם ניט געזעהען שוין פון צוואַנציג יאָהר, גלייך ווי ער האָט זיך אומגע־קעהרט פון אַ ווייט לאַנד, און יעדער לויפט איהם מקבל־פּנים זיין, און ביי יעדען אין די אויגען בעקומט ער גאָר איין אַנדער חן, און

וואָס ער זאָל ניט זאָגן, איז דאָס אַ חכמה. אַלע דרעהען זיך אַרום איהם, נאָר מעהר פון אַלע איז דאָס ווייב. מיר דאַכט זיך, אַז די ווייבער זענען דערויף בעשאַפען געוואָרען, אַז זיי זאָלען וויינען, ווען מיר ליגען שלאָף, און פרייהען זיך און אַרומטאַנצען אַרום אונז, ווען מיר הויבען־אָן געזונד צו ווערען.

דער מחבר פונ'ם דאָזיגען בוך האָט ערגיץ אַ חבר און זעהר אַ נאָהענטען גוטען פריינד, וואָס איז אָפּגעלעגען דריי וואָכען אויף אַ היציגע שלאָפקייט, און אַז ער האָט אָנגעהויבען קומען צו זיך, און איך בין געקומען איהם צו בעזוכען, האָט מיך בעגעגענט אין פאָרצימער זיין ווייב, זעהר אַ צערטליך בעשעפעניש, וועלכע איז איהם געוועזען אַזוי שטאַרק איבערגעגעבען, טאַקי נאָר ווי אַ גוט, אַ געטריי ווייב קאָן זיין איבערגעגעבען איהר מאַן אַ יאָהר דריי נאָך דער חתונה.

— נו, וואָס מאַכט ער, דער פיינער מענטש?

— אָ, ער האָט אויסגעטרונקען אָט ערשט דריי לעפעל זופּ, דריי גאַנצע לעפעל זופּ!... — און דאָס יונגע ווייבעלע האָט זיך בעגאָסען מיט טרערען.

— איך פאַרשטעה ניט, וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו וויינען, אַז אַ מענטש טרינקט־אויס דריי לעפעל זופּ? איך בין אייך מבטיח, אַז שפּעטער מיט עטליכע טעג וועט ער קאָנען אויסטרינקען אַ סך מעהר פון דריי לעפעל, ניט נאָר זופּ, אפילו באָרשטש, און נאָך בעסערס פון באָרשטש!

— אָ, וואָס ווייסט איהר? וואָס ווייסט איהר? פריהער מיט דריי טאָג האָט ער מיך שוין כמעט־כמעט גאָרנישט דערקענט!... און רעדען? וואָס ווייסט איהר? וואָס ווייסט איהר?...

— פע, כלעבען, אַ חרפּה, אַ בושה אייך צו וויינען אַצינד! פרייהען דאַרפט איהר זיך, פרייהען, לאַכען, זינגען, טאַנצען, ניט וויינען!

— וואָס איז, איך וויין דען? — האָט מיך דאָס דאָזיגע נאַרישע ווייבעל געפרעגט, און טרערען האָבען זיך געגאָסען פון איהרע שענע

אויגען, וואָס איז אַיין עבירה געווען, זיי זאָלען זיין רויט און נאַס פון געוויין.

— אוי, פּאַוואָלי! פּאַמעליך! — האָט זי אָנגעשריגען אויף מיר, אַז איך האָב מיין חבר אַ גרינגען קוועטש געטהאָן ביי דער האַנד. — זעצט זיך אַט דאָ, ביי דער זייט, אָט שטעהט אַ בענקעל. איהר קאָנט איהם חלילה אומגעהרען אַ זעץ טהון מיט דער האַנט, אָדער מיט'ן פוס... — און אַליין האָט זי זיך געשטעלט אויף די קניעס ביי איהם צוקאָפּענס און האָט אָנגעהויבען צו איהם רעדען, ווי מע רעדט צו אַ ברעקעלע קינד, וואָס ליגט נאָך אין וויעגעלע און עס שפּיעלט זיך מיט די פיסעלעך:

— נו, מוציקעל? וואָס ווילסט דו? ווי אַזוי איז דיר, מור־ציקעל?

און „מוציקעל" איז געלעגען, פערוואָרפען דעם קאָפּ אַרויף, און האָט זיך געפּעסטעט, געמאַכט חנ'דלעך, ווי אַ קליין קינד, און אַז איך האָב געוואָלט מיט מיין חבר, וואָס איז אַצינד געווען אין בעסטען געזונד, אביסעל שמועסען וועגען אונזערע געשעפטען, האָט דאָס דאָזיגע ווילדע ווייבעל אַנידערגעלעגט איין הענטעל אויף איהר מאַנ'ס מויל און דאָס אַנדערע הענטעל אויף מיין מויל און האָט אונז מעהר קיין וואָרט נישט געלאָזט אויסרעדען.

דאָס אַנדערע מאָל, אַז איך בין געקומען צו מיין חבר און האָב נאָך ניט אוספּעיעט אַראָפּוואַרפען די קאַלאָשען פון די פיס, איז שוין זיין ווייבעל געלאָפען אַקעגען מיר מיט פּאַרטיגע קולעקעס; איך האָב געמיינט, אַז זי וויל מיך דאַ טוידטען אויפ'ן אָרט.

— וואָס איז ביי...?

— שששששששאַ! שששאַ! ששאַ! שאַ! ער שלאָפט. נאָר־וואָס אַנשלאָפען געוואָרען. ששאַ!

— ער שלאָפט? לאָז ער שלאָפען געזונטערהייד! לאָז...

— שששששאַ!!! אוי, איך בעט אייך, ששששאַ!...

און אויף איהר פּנים איז געווען אויסגעגאָסען אַזוי פיעל רחמנות מיט געבעט, אַז איך האָב געמוזט אַנטרונען ווערען פון דאַנען און

ניט שטעהרען דעם זיסען שלאָף פון מיין גליקליכען חבר. וואָס, איך בין זיך מודה, איך האָב שטאַרק־שטאַרק מקנא געווען איהם אין דער דאָזיגער מינוט!...

איינער פון די דאָזיגע געבענשטע לייט, וואָס אויף זייער דאָלי איז אָנגעצייכענט געוואָרען צו פערזוכען דעם טעם פונ׳ם דאָזיגען גליק, איז געווען, בלתי ספק, אונזער געשעצטער סענדער בלאַנק. בשעת ער איז איינגאַנצען געזונד געוואָרען און איז אויפגעשטאַנען פונ׳ם בעט. דער ערשטער, וואָס איהם איז בעשערט געווען אָנצוקוקען איהם פריהער פאַר אַלע, איז געווען אונזער בראַווער משרת; מיט ציטערענדיגע הענד האָט פרויקע גענומען אַרויפציהען אויף זיין בעל־הבית די מלבושים. און אַז עס איז געקומען צום גילדערנעם זייגער מיט דער שווערער קייט, האָט זיך פון פרויקע׳ס הארץ ארויסגעחאַפּט אַ שווערער, שווערער זיפץ.

מיט גרויס פּאַראַד איז אונזער העלד אריינגעקומען און האָט זיך געזעצט צום טיש מיטאָג עסען, אַרומגערינגעלט מיט זיין גאַנצער פאַמיליע. סענדער׳ס הארץ איז אַזוי צעווייקט געוואָרען, קוקענדיג אויף זיינע קינדער מיט די אייניקלעך, אַז ער האָט אָנגעהויבען צו לאַכען, זאָגען ווערטלעך, אויספרעגען און אויסהערען יעדען בעזונדער, און דערמיט האָט ער פרייליך געמאַכט דאָס גאַנצע הויז, און יעדערער האָט דערצעהלט, ווי איבערראַשט, דערשראָקען ער איז געווען, אַז ער האָט דערהאַלטען די טרויעריגע טעלעגראַמע. און רעוועקאַ האָט, דערצעהלענדיג, זיך אַזש צעוויינט. האָט זי דער פאָטער בערוהיגט:

— וואָס וויינסט דו, טאָכטער? אָט בין איך שוין געזונט, נאַרעלע!...

— יאָ, פּאַפּאַשאַ! — האָט איהם די געטרייע טאָכטער געענטפערט. — איך דערמאָן זיך אָבער, אין וואָס פאַר אַ טרויעריגער לאַגע איך האָב דיך געטראָפען, וויינט אין מיר מיין הארץ... אָך, פּאַפּאַשאַ!...

— ווייַן ניט, נאַרעלע! אַבי גאָט האָט געהאָלפֿען, איך קאָן זיצען גלייך מיט אייך אַלע ביי׳ם טיש, עסען און טרינקען, ווי אַ מענטש. דאַנקען גאָט דערפֿאַר, נאַרעלע!

— קיין עין־הרע ניט! — האָט די מוהמע דאָבריש אַריינגע־שטעלט איהר וואָרט.

— ווען קאָן איך אייך זעהען נאָך אַ מאָל, קינדערלעך? — האָט זיך סענדער געווענדעט צו דער גאַנצער פֿאַמיליע מיט זעהר אַ ריהרענדיגער שטימע. — איהר וועט זיך אַלע צעפֿאָהרען, יעדער אין זיין שטאָדט אַריין, און איך וועל ווייטער בלייבען אַליין! אַך, ווען איך זאָל אייך אַלעמען קאָנען האַלטען דאָ אַרום זיך! (סענדער האָט בעוויזען מיט זיינע גרויסע הענד אַרום זיך, ווי אַ קוואָטשקע מיט די פֿליגעל, וואָס שיצען אונטער זיך אַ סך היהנדעלעך).

— איהר קאָנט דאָס דען ניט אויספֿיהרען? — האָט זיך די מאַדאַם סאָני בלאַנק איינגעשטעלט פֿרעגען דעם גוטען, באַרעמ־הערציגען שוועהר.

— ניין, קינדער, איך קאָן דאָס ניט אויספֿיהרען: יעדער האָט זיך זיינע גענג און איטליכער לעבט זיך מיט זיין שכל, און עס איז זעהר שווער, אַז מיר זאָלען זיך אַלע קאָנען אויסגלייכען. גאָט זאָל מיר העלפֿען, איך זאָל שוין פּטר׳ן, חתונה מאַכען מיין בן־זקונים, וואָלט איך שוין מעהר ניט באַדאַרפֿט האָרעווען און וואָלט מיר געלעבט מיט מיין אַלטיטשקער, ווי זאָגט מען, דיד דאַ באַבאַ. האַ? וואָס זאָגסט דו, מרים־חיה׳ניו?

— נו, און מיט׳ן געלט וואָס וועט איהר טהון? — האָט זיך אָסיפּ ניט ווילענדיג אַרויסגעהאַפּט און איז פֿאַרטיג געווען די רגע נעמען דאָס וואָרט צוריק, נאָר עס איז שוין געווען שפּעט: סענדער איז אָנגעצונדען געוואָרען פֿאַר כעס און האָט איהם מיט אַ שטאָך געענטפֿערט:

— וואָס איך וועל טהון מיט׳ן געלט? איך וועל דאָס געבען, געוויינטליך, דיר, און דו וועסט שוין מסתמא מאַכען דערמיט גרויסע געשעפֿטען פֿון ערד־קויהלען מיט גרויסע אַמעריקאַנישע פֿאַבריקעס...

דער גאַנצער עולם איז געבליבען זיצען ווי אויף נאָדלען, און אונזער פיינער אַסיפּ האָט אַראָפּגעלאָזט די נאָז און האָט אָנגע־הויבען רייבען איין פוס אָן דעם אַנדערען. אַלע האָבען דערפיהלט, אַז דערפון קאָן אַרויס זעהר אַ מיאוסע סצענע, און האָבען, ווי מע זאָגט, געגאַפט אויף די נעגעל. נאָר איין מאַרקוס, וואָס איז עפּיס היינט געווען זעהר אויפגעלעגט און פריילידּ, האָט פּלוצים אויסגע־שאָסען אַזאַ שמאַרקען געלעכטער, אַז אַלע זענען פערציטערט גע־וואָרען. דאָס געלעכטער האָט זיך אָפּגעצויגען היבשע עטליכע מי־נוט, און מאַרקוס האָט זיך פערגאַנגען און איז געוואָרען ברוין און בלוי, אַזוי, אַז אַלע האָבען געמיינט, אפשר איז ער געריהרט...

— ערד־קויהלען!... חאַ־חאַ־חאַ! חאַ־חאַ־חאַ־חאַ!... — האָט מאַרקוס קוים אויסגערעדט און האָט זיך ווייטער פערגאַנגען אויף אַ לאַנגע צייט.

— און דאָס געלט פאַרטעכערען — זאָגט זיך סענדער ווייטער — און פיהרען נאָכדעם אַ פּראָצעס מיט פּייפערמאַנ'ען?...

— פּיי... חאַ־חאַ־חאַ! פּייפּ... חי־חי־חי־חי! פּייפער... חאַ־חאַ־חאַ! פּייפערמאַנ'ען?... — האָט מאַרקוס קוים אויסגעשריגען און האָט זיך פערגאַנגען פּשוט אויף צו שטאַרבען.

מיר ווייסען ניט, וואָס איז דאָ פאַרהאַן וואָס צו לאַכען אויף ערד־קויהלען, אָדער אויף אַ פאַמיליע פּייפערמאַן? ניט אַנדערש, אַז מאַרקוס'ען האָט געגומען אויף צו לאַכען דער הערר זעמעל אַליין מיט זיינע געשעפטען און פּראָצעסען, און וויל דעם פאַ־טער'ס ווערטער האָבען דאָ געהאַט דעם גרעסטען עפעקט, דעריבער האָט זיך מאַרקוס ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט געמוזט איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַרויסלאָזען דאָס, וואָס האָט איהם עטליכע טאָג כסדר אַזוי געשטיקט. אַקעגען זשע אָבער, פאַר דעם הערר זעמעל איז דאָס געווען די גרעסטע בעלעדיגונג, און מיר קאָנען איהם, על־פּי יושר, בשום אופן ניט שולדיג מאַכען, וואָס ער האָט זיך אויפגעחאַפּט פונ'ם אָרט און האָט אָפּגעשטעקט זיין געליעב־

סטען שוואַגער אַ פלאַם־פייערינען פּאַטש, אַזוי, אַז די פענסטער האָבען אַזש געקלונגען.

דער דאָזיגער אומגעריכטער פּאַטש האָט ווי אַ דונער דער־שלאַגען יעדען בעזונדער, און קיינער האָט קיין וואָרט ניט געקאָנט אויסרעדען. סענדער איז געוואָרען מלא כעס וחמה און די אויגען זענען ביי איהם אָנגעגאָסען געוואָרען מיט בלוט — און ער איז טאַקי גערעכט געווען: וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַזאַ עזות, אַז מע זאָל פּאַטשען פאַר איהם אין די אויגען, ביי זיין טיש, אין זיין הויז, זיין קינד, זיין פלייש און בלוט?!... ווי אַ צערייצטער בער, ווי אַ לייב, ווען ער חאַפּט זיך אויף פונ'ם שלאָף, ווי אַ בייזער לעמפּערט, איז אונזער סענדער אויפגעשטאַנען פונ'ם אָרט, האָט אָנגעוויזען מיט דער האַנד אויף דער טיר און האָט אויסגעבראָמט אויף דער גראָבער שטימע:

— וואָן!... וואָן פון מיין טיש!... וואָן פון מיין שטוב!... אַלע וואָן!... אַלע!... איהר האָט געמיינט, איך שטאַרב שוין, זענט איהר געקומען מיך ירש'ענען?!... וואָן!!!...

. . . .

גוואַלד, וואו נעמט מען אַזאַ פעדער צו בעשרייבען די דאָזיגע סצענע? וואו נעמט מען אַזאַ פּאַרב אויסצומאָהלען דאָס דאָזיגע שענע בילד, ווי עס זיצען פערשטיינערטע מענשען מיט גלעזערנע אויגען און מיט אָפענע מיילער, און אויף זייערע פּנים'ער שטעהט אָנגעקריצט שרעק, ציטערניש און פערשטומונג? וואו נעמט מען אַזאַ כח אַראָפּצולאָזען זיך צום גרונד פון יעדענ'ס האַרץ, וואָס יעדער האָט געפיהלט, וואָס יעדער האָט געטראַכט אין די דאָזיגע עטליכע שווערע מינוטען?... לאָזען זיך אונזערע לעזער אַליין פאָר־שטעלען, איטליכער ווי ער קאָן, נאָך זיין השגה נאָך.

דאָס לעצטע קאַפּיטעל.

דער פאַרהאַנג לאָזט זיך אַראָפּ און דאָס שפּיעל נעמט איין ענדע.

אַ טאַרעראַם, אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער! מרים־חיה האָט זיך געקושט מיט די געסט, געזעגענט מיט די קינדער. סאָני האָט גע־וויינט. דער הערר אָסיפּ זעמעל איז אַרומגעגאַנגען שטאַרק צע־רודערט און האָט געסקריפּעט מיט גרויס רעש. מאַרקוס האָט זיך בעהאַלטען ביי זיך אין צימער און האָט עפּיס אַלע מאָל אַרויס־גענומען אַ קאָנווערט און האָט איהם צוגעטראָגען צום מויל, צום האַרצען און ווייטער צום מויל. די קליינע קינדער האָבען צענויפּ־געלעגט זייער'ע קוקלעס, וואָס די באָבע האָט זיי געקויפט. נאָר איין רעוועקאַ איז אַרומגעגאַנגען זעהר צערודערט און איין באַק האָט איהר אַזוי געפלאַמט, אַז זי האָט זיך געמוזט פערשטעלען מיט'ן נאָזטיכעל. נאָר מעהר פון אַלעמען איז געווען פערנומען אונזער פיעלגעליעבטער געטרייער משרת פּרויקע: ער האָט דאָס נעבאַך געהאָרעוועט מיט אַלע זיינע כחות, לויפענדיג אויף די טרעפּ — טאָ אַראָפּ, טאָ אַרויף, און האָט געשלעפּט פון די קע־שענים לעקאַך, ניס און קאָנפעקטען, און האָט געקנייפּט זלאַטקע די שוואַרצע און מלכה דאָס מיידעל און האָט זיי געזאָגט:

— נו, קינדער? מאַרש! מאַרש! וואָס האָב איך אייך גע־זאָגט? האַ־האַ־האַ! מאַרש אין אייער רוה אַריין, פון וואַנען איהר זענט געקומען! און מיר, זעלדע, וועלען בלייבען פּאָסטאַראָמו אויף אונזער מיסט — טראַ־לאַ־לאַ! טראַ־לאַ־לאַ! טראַ־לאַ־לאַ!...

* * *

סענדער בלאַנק האָט זיך געזעגענט מיט די קינדער זעהר ליעב־ליך. ער האָט זיך צעקושט מיט רעוועקאַ'ן, מיט חיים'ען, מיט חיים'ס קינדער, און האָט עטליכע מאָל איבערגערעדט, וואָס ער האָט פערגעסען שענקען זיי עפּיס אַ מתנה.

— אַר־וואַ! אַר־וואַ! פאַר וואָס האָט איהר מיך נעכטען, אייער־גערנעכטען ניט דערמאָנט? אַר־וואַ!...

נאָר אַז עס איז געקומען צום געשעצטען הערר זעמעל, האָט איהם סענדער זעהר קאַלט געזאָגט „פאָהר־געזונט“ און האָט איהם אויסגעצויגען דעם גראָבען פינגער, וואָס אָסיף האָט שטאַרק־שטאַרק געדריקט און האָט מיט זעהר אַ ריהרענדיגער שטימע געזאָגט צום שוועהר:

— איך פאַרהאָף, אַז איהר וועט אונז געוויס פאַרצייהען. איהר ווייסט, אַז אונזער גאַנצער ווילען איז... אַז מיר... אַז איהר... אַז אייער געזונט... אַז דאָס, וואָס איהר זענט, דאַנקען גאָט, אין בעסטען געזונט... אַז מיר אַלע... אַז... אַז... אַז...

מיט דעם לעצטען „אַז“ האָט זיך דער שענער העלד זעמעל דערוואָרגען און איז געוואָרען רויט ווי פייער פאַר חרפּה, וואָס ער איז פערקראָכען דער רוח ווייסט וואוהין!...

אָנגעצויגען, שטאַרק אָנגעצויגען איז געווען דאָס געזעגענען זיך און דאָס אָפּרייזען פון דעם הערר בלאַנק׳ס קינדער, און יעדער האָט דאָס געפיהלט, און סע איז עפּיס יעדען געווען אַזוי ביטער, אַזוי שלעכט אויפ׳ן הארצען, אַזוי לעדיג אינווענינ!... נאָר ארויסרעדען, אויפדעקען דאָס איינער פאַר דעם אַנדערען האָט קיינער ניט געוואָלט און ניט געקאָנט. יעדער האָט זיך געהאַט זיינע געדאַנקען, יעדער איז געווען פערנומען מיט זיך זעלבסט. נאָר די קליינע קינדער האָבען פערטרויט איינס דעם אַנדערען זייערע געפיהלען מיט זייערע געדאַנקען.

— זעה נאָר זעה, מאַני, וואָס פאַר אַ הויכער מויער! אַי־אַי־אַי! ביי אונז איז ניטאָ אַזאַ שטוב! אַי־אַי־אַי! וויפיעל פענסטער! וויפיעל קוימענס! וואָס איז דאָס? פּאַפּאַשאַ! מאַמאַשאַ! וואָס איז דאָס? ווער זיצט דאָ? וואָס פאַר אַ גראָז! וואָס פאַר בוימער!

גליקליכע קינדער! קוועלט־אָן, קוועלט־אָן פונ׳ם גרינעם גראָז, פון די שענע בוימער, פון דער גרויסאַרטיגער רייכער נאַטור! גיך־גיך וועט איהר אפשר געוואָהר ווערען פון אַנדערע זאַכען, וואָס וועלען אייך פערשלאָגען דעם קאָפּ, און איהר וועט פערגעסען די נאַטור מיט איהרע שענע בילדער, גלייך מיט אייערע עלטערען

אצינד, וואס זענען אויך אמאל געווען קינדער און האבען אויך געקוקט אויף דעם דאזיגען גראז, מיט די דאזיגע בוימער, מיט דער דאזיגער זון, מיט די זעלבע אויגען, וואס איהר קוקט אצינד... גליק־ליכע קינדער! געב גאט אויף לאנג, אויף לאנג אייער גליק!...

נאר ווי וויסט און פינסטער עס איז אונזערע רייזענדער געווען אויפ'ן הארצען, אזוי, פערקעהרט, ליכטיג, פריש, ווארעם, גרין און פרייליך איז געוועזען אין דרויסען. אין די לעצטע טעג פונ'ם חודש מאי איז דאס געווען, און די זון האט נאך ניט אזוי געבראָ־טען, ווי געווארעמט, געלייכט, געמאכט לעבעדיג אלץ, אי דאס גראז, וואס אויפ'ן פעלד, אי די שעפעלעך, וואס אין פעלד, אי די מענשען מיט די קליינע מענשעלעך, די קינדער, וואס קריכען־ארוים גאנץ פריה פון די פינסטערע האלב־צעוואלגערטע שטיבעלעך, פונקט ווי די טאראקאנעס פון די שפאלטען — אלע און אלץ בענשען, לויבען און דאנקען די שענע ווארעמע ליכטיגע זון, וואס שטעהט אצינד אין האלבען הימעל און גיסט פון זיך איהר צערטליכע ווארעמקייט אויף דעם גרויסען ברייטען פעלד, וואס האט דא ניט לאנג ארויפ־געצויגען אויף זיך דאס גלאטע גרינע קלייד. ווי א לויטערער שפיעגעל איז ריין דער הימעל; עס שווימען ארום ערטערווייז שי־טערע שטיקער וואלקענס, נישט אויף א רעגען, נאר אזוי שווימען זיי, אזוי לאנג, ביז זיי ווערען צעקראכען, צעגאנגען, און מע ווייסט ניט, וואוהין זיי זענען אוועק. ווייט־ווייט אויפ'ן האריזאנט זעהט זיך ארוים א שפיץ קלויסטער, אדער א גרינער דאך פון א פריצ'י־שען הויף, עס בעוויזט זיך אויף א מינוט און עס ווערד ווייטער פערשוואונדען. דער וועג איז א פאסט־וועג און איז גלייך, ווי אויף א ברעט. דער שטויב איז נאך ניט אזוי גרויס, ווי אין חודש תמוז. די סטאפעס פונ'ם טעלעגראף פליהען פארביי! פארביי! און עס שווינדעלט אין די אויגען, און מע הערט א געזאנג פון פויגעלעך, און מע זעהט דעם גערודער, וואס עס טהוט זיך צווישען די קליינע בעשעפענישען אין דער נאטור. גויים מיט זייערע אכסען און מיט זייערע אקער־צייג בעגעגענט מען גאנץ אפט; אייניגע פון זיי נע־

מען־אַראָפּ דאָס היטעל און געבען־אָפּ דעם גוט־מאָרגען פון דער ווייטען.

פלוצים, מע קוקט זיך גאַרנישט אַרום, אָט איז שוין דער וואַלד! פלוצים איז ווי פינסטערער געוואָרען און עס האָט מיט אַ מאָל אַ זעץ געטהאָן אַ גרינער, אַ פרישער אַראָמאַט אין נאָז אַריין, און עס איז עפּים ווי קיהלער געוואָרען אויפ'ן לייב. מע הערט כמעט יעדען קלאַפּ פון די פיס פון די פערד און פון די רעדער. ווי אַ לאַנג, שמאָל שנירעל ציהט זיך דער וואַלד; פון ביידע זייטען יונגע בעריאָזעס, ווי מיט קרייד אָפּגעווייסט; קיין ווינט איז ניטאָ, און זייערע גרינע בלעטלעך געפינען זיך בערוהיגט, שטיל; צווישען דעם ים מיט בוימער לייכט זיך דורך די ליכטיגקייט — לויטער, פונקט ווי אַ שפּיגעל. פון ווייט הערט מען אַ קול: „אַאו!“ און דער ווידער־קול ענטפערט אויך „אַאו!“... נאָר אָט האָט זיך שוין דער וואַלד אויך געענדיגט, און מע איז אַריינגעפאָהרען אין אַ זאַמד, אַ געדיכט, טרוקען זאַמד, וואו די פערד געהען געמאָסטענע טריט, און דער וואָגען קאַטשעט זיך פּאַמעליך, און אָפּטמאָל חאַפּט זיך אַרוים פון איין אַקס אָט ווי אַ זיפץ, אָדער אַ קרעכץ. די פערדלעך איז נישט גרינג צו שלעפּען די פיס פונ'ם זאַמד. דער רייזענדער איז דעמאָלט אויפגעלעגט אַנצושפּאַרען זיך אויף אַ זייט און חאַפּען אַ דרימעל, אָדער אַזוי ליגען אויסגעצויגען און קוקען אַהין, אין דער ווייטקייט, און קלערען, טראַכטען, אָדער גאָר ניט קלערען, אַזוי לאַנג, ביז דער בעל־עגלה טהוט אַ געשריי אויף די פערד מיט אַ פייף, און די פערד טהוען פלוצים אַ שלעפּ דעם וואָגען און הויבען־אָן ווייטער לויפען, ווי פריהער, ביז עס קומט צום טייך, וואו די פערד שרעקען זיך פריהער און נאָכדעם געהען זיי טריט ביי טריט, און דאָס וואַסער זשומעט, רוישט אונטער די רעדער. און אַז מע קוקט אַראָפּ, זעהט מען דעם אָפּשיין פון דער זון, וואָס ציטערט אין וואַסער און וויעגט זיך אַהין און אַהער, גלייך ווי מע וואַרפט זי אונטער אין אַ ליילעך... נאָך דעם טייך איז נאָך אַביסעל זאַמד, און ווייטער — דער זעלבער בךייטער פּאָטשטאָווער שליאַך מיט די

גרינע פעלדער פון ביידע זייטען און מיט די סטויפּעס פון דעם טעלעגראַף, גלייך צום וואָקזאַל, וואָס מע זעהט אַרויס פון דער ווייטען.

אויפ'ן וואָקזאַל, אין הויף, האָבען אונזערע פּאַרשוינען שוין געטראָפען עטליכע דראָזשקעס מיט פּאַסאַזשירען. אין די זון האָט זיך שוין אָנגעהויבען אַראָפּלאָזען נידעריגער און נידעריגער. אַראָפּגעשפּרונגען פונ'ם וואָגען, האָט אָסיפּ געחאַפּט די דאַמען אונטער די הענד, ווי איין עכטער קאַוואַליער, און האָט זיי אַראָפּגעטראָגען אויף דער פּלאַטפאָרמע, אויסגעשריגען אויף אַ קול: „נאָסילשטשיק!", חאָטש דער נאָסילשטשיק (טרעגער) האָט שוין גאָרניט געהאַט וואָס צו נעמען, מחמת חיים בלאַנק האָט אין זיינע ברייטע אָרעמס אַריינגעחאַפּט אַלע חפצים מיט די קינדער, אפילו די בולקעס מיט די בייגעל, וואָס האָבען בעדאַרפט פערנעמען איין אָרט כמעט ווי אַ פּאַסאַזשיר; נאָר אונזער געהערטעסטער אָסיפּ זעמעל האָט געהאַט אַ „ברייטען כאַראַקטער", און האָט ליעב געהאַט אין וועג אויסשטעלען זיך לייטיש, ווי אַ פיינער מענש, אַזוי, אַז אַלע זאָלען אַרום איהם פערדיענען... אַריינגעלאָפען אין זאַל ערשטער קלאַס, האָט דער הערר זעמעל אַ געשריי געטהאָן זעהר ברייט: „עי, טשעלאָוויעק! טשאַיו!" — חאָטש עס איז געווען צעהן מינוט צום צוג, און קיין טיי האָט זיך לחלוטין קיינעם ניט געגלוסט. דער הערר זעמעל האָט נישט געקאָנט ליידען, וואָס דער בופעטשיק שטעהט צענויפגעלעגט די הענד. קיין טיי האָט ער אַליין נישט געטרונקען, ווייל ער האָט בעדאַרפט אַוועקלויפען נאָך בילעטען, און בדרך הליכה איז ער צוגעלאָפען צום בופעט, האָט גיך בעטראַכט דורך די אַשקאַלירענע ברילען און אויסגעשמעקט מיט דער נאָז אַלע גוטע זאַכען, וואָס אויפ'ן בופעט, האָט אויסגעטרונקען (ווייטער אָהן חשק) און פערביסען, זיך צעצאָהלט אָרענטליך, גענומען בילעטען, מיט אַ צוויי־דריי בעקאַנטע זיך געוויטעט, שטאַרק געסקריפּעט מיט די שטיוועל, געקוקט דורך די אַשקאַלירענע ברילען אויף אַ יונגע דאַמע אַזוי שטאַרק, אַז די דאַמע האָט געמוזט אָפּ־

טרעטען אין איין אַנדער זייט, און האָט זיך גענומען אריינצווזעצען די דאמען, רעוועקאַ'ן מיט סאָני'ן, אין וואַגאָן אריין אַזוי געטריי, גלייך ווי ער וואָלט דערפאַר גענומען גאָט ווייסט וואָס פאַר א געהאַלט!...

אין צוויי מינוט אַרום איז שוין קיין צוג נישט געווען; נאָר א ווייסער צעגאַנגענער רויך האָט זיך געקויקעלט־געקויקעלט און איז אויך פערשוואונדען ווייט־ווייט, אין דעם אונטערגעפאַרבטען הימעל, און א שטאַרקער פייף מיט א טויבען גערויש האָט נאָך אביסעל געקלונגען אין די אויהערען פון דעם פערשוואונדענעם צוג. נאָר גיך איז אַלץ שטיל געוואָרען. דער בופעטשיק פערמאַכט שוין זיין קרעמעל; דער סטאַראָזש פערקלאַפּט שוין די טיר; די נאָך־סילשטשיקעס מיט די זשאנדאַרמען צעגעהען זיך, דער אהער, דער אהין; און עס ווערד אומעטיג, — פונקט ווי אין א אידישער שוהל פרייטאָג צו־נאַכטס, נאָך מעריב, אַז אַלע צעגעהען זיך אהיים, נאָר אהרן־משה דער שמש דרעהט זיך נאָך אַרום צענויפקלויבען די איבערגעלאָזענע סידורים אויף די סטענדערס, און יאַרעמע דער שוהל־סטאַראָזש קריכט פערלעשען די לאָמפּען מיט'ן מויל און די ליכט מיט צוויי בעשפּיגענע פינגער, און קוקט־אַרום, אַז עס זאָל שוין זיין נאָך וועטשערע, בכדי ער זאָל שוין קאָנען געהן פערלעשען די ליכט ביי עטליכע בעלי־בתים און חאַפּען דערפאַר א טרונק בראָנפען מיט א שטיקעל „שבת'קאָווע“ קוילעטש.

נישטאָ קיין צוג, נישטאָ קיין פּאַרשוינען, נישטאָ קיין העלדען. אפשר ווילען מיר זיך נאָך א מאָל מיט זיי בעגעגענען?

עס קאָן זיין.

דערווייל לאָמיר זיך געזעגענען.

אויף ווידערזעהן!

סטעמפעניו

א אידישער ראָמאַן.

געשריבען אין יאָהר 1888

לכבוד מיין ליעבהארציגען זיידען

רב מענדעלי מוכר־ספרים.

טייערער, געטרייער זיידע לעבען!

„סטעמפעניו", מיין ערשטער אידישער ראָמאַן, וואָס איז אָנגעשריבען לכבוד אייער ליעבען נאָמען, — איז אייערער; ער איז אייערער ניט נאָר דערפאַר אליין, וואָס איך האָב איהם לכבוד אייך געשריבען, נאָר אויך דערפאַר, וואָס איהר האָט מיר אריינגעגעבען אַ חשק אזא ראָמאַן צו שרייבען.

אין איינעם פון אייערע בריעף זאָגט איהר צו מיר:

„איך וואָלט אייך געראָטהען קיין ראָמאַנען גאָר ניט צו שרייבען, דען אייער גוסט, אייער זשאַנר איז גאָר עפּיס אַנדערש; און איבערהויפּט, אויב עס איז נאָר דאָ אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק ראָמאַנען, זענען זיי עפּיס גאָר אַנדערש, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. מען מוז עס גוט פערשטעהן און גאָר אַנדערש שרייבען"...

אייערע ווערטער זענען מיר טיעף אין מוח אריין, און איך האָב אָנגעהויבען צו פערשטעהן אויף וויפיעל אַ אידישער ראָמאַן דאַרף זיין אַנדערש פון אַלע אַנדערע ראָמאַנען, מחמת דאָס אידישע לעבען בכלל און די אומשטענדען, ביי וועלכע דער איד קאָן ליעב האָבען, זענען גאָר ניט גלייך, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. הײנט אויסער דעם האָט דאָך דאָס אידישע פאָלק זיין אייגענעם כאַראַקטער, זיין

אייגענעם אידישען גייסט מיט בעזונדערע מנהגים און רגילות'ען, וואָס זענען גאָר פערענדערט ווי ביי אַנדערע אומות. אָט די נאַציאָנאַל־סימנים אונזערע, וואָס בלייבען תמיד עכט אידיש, מוזען זיך אַרויסווייזען אין אַ אידישען ראָמאַן, אויב ער איז נאָר באמת געגומען פֿונ'ם לעבען. דאָס האָב איך אָפּגעלעהרענט פון אייערע רעד און דאָס האָב איך געוואָלט אַרויסזאָגען דורך דער אידישער טאָכטער, רחל'ע די שענע, וואָס שפּיעלט די גרעסטע ראָלע אינ'ם דאָזיגען ראָמאַן, און דורך אַלע אַנדערע פּאַרשוינען, וואָס דרעהען זיך דאָ אַרום איהר. אויף וויפיעל דאָס איז מיר געראָטען — דאָס איז אַ בעזונדערע שאלה; נאָר מיין רצון איז געווען צו געבען אַ אידישען ראָמאַן, ווי איהר פֿאָדערט עס מיט רעכט פון יעדען אידישען ראָמאַן־שרייבער.

אויך דאָמיט איז סטעמפּעניו אייערע, ליעבער זיידע, ווייל דער נאָמען איז אייערער און די אידעע איז אייערע: ביי אייך, זיידע לעבען, אין איינעם פון אייערע לעצטע ווערק, האָב איך בעגעגענט פערבייגעהענדיג דעם נאָמען סטעמפּעניו מיט אַ פלעשעלע „ליעבע־טראָפּען“, וואָס אַלע משרתים און דיענסט־מיידלעך קויפען עס ביי איהם אויף אָפּצוטהון... דאָס איז שוין געווען גענוג אויף אויפצוועקען אין מיין זכרון די אַלע וואונדער־ליכע מעשיות, וואָס איך האָב זיך אָנגעהערט יונגעלוויז אין חדר אויף סטעמפּעניו'ן — און מיין פאַנטאַזיע האָט מיר שוין אונטערגעהאָלפען צו בעשאַפען דעם דאָזיגען ראָמאַן.

עס קאָן זיין, אַז אין פיעל מקומות, ווי למשל אין דער ליטאַ, האָבען אידען פון קיין סטעמפּעניו גאָר ניט געהערט, און דעריבער וועט דער נאָמען אַליין עפּיס אויסקומען ביי זיי משונה־ווילד; דער־פאַר אָבער איז דער דאָזיגער נאָמען זעהר גוט בעקאַנט ביי אונז, אין דער גאַנצער גלופּסקער סביבה פון מאַזעפּעווקע ביז יעהופּעץ, און ווער שמועסט דאָרט, אין אייערע שטעדטלעך, אין גנילאָפּיאַטסק, צוויאַטשיץ און טונעיאַדעווקע — דאָרט וויסט אַ קינד אויך, ווער

סטעמפעניו איז געווען, פון וואַנען ער שטאַמט און וואָס איז מיט איהם דער יחוס.

נאָר נישט סטעמפעניו אַליין איז דאָ אינגאַנצען דער מיוחס. מיין כונה איז געווען מיט דעם דאָזיגען ראָמאַן צו בעשאַפען דריי פּערזאָנען, אָדער, ווי מע רופט עס אָן, „הויפּט־העלדען“: דעם אידישען קינסטלער סטעמפּעניו מיט זיין פּיעדעלע, די אידישע טאָכטער רחל'ע די שענע מיט איהר אידישער עהרליכקייט און דאָס אידישע ווייבעל פריידעל מיט איהר סוחר'ישען גייסט און מיט איהר צי־טערען איבער'ן קערבעל — יעדער מיט זיין בעזונדער וועלטעל. סטעמפעניו, רחל'ע און פריידעל — דאָס זענען מיינע פּאַרשוינען די מיוחסים, וואָס זיצען אויבען־אָן אין בויד, און די אַלע איבעריגע זענען שוין גלאַט אַזוי זייטיגע פּאַרשוינען, וואָס האַפּען זיך איבער, ווי עס איז, זיצען תמיד אַקעגען. דערפאַר בין איך אָפּגעקומען די איבעריגע חברה מיט אַ צוויי־דריי ווערטער, און מיין גאַנצע האַרע־וואַניע האָב איך אַוועקגעגעבען יענע דריי מיוחסים.

איך מיין, אַז אידישע מוזיקאַנטען, דאָס הייסט, אונזערע חברה כלי־זמר, זענען פאַר זיך גאָר אַ בעזונדערע וועלט, און ס'איז כדאי אריינצוקוקען אין זייער לעבען אריין פיעל טיעפער, אַלס איך האָב עס געטהאָן אינ'ם דאָזיגען ראָמאַן. מע בעדאַרף דערצו האָבען אייער אויג, זיידע לעבען, אייער פעדער מיט אייער התמדה.

אַך, וואו נעמט מען התמדה, ישוב־הדעת? געדולד וואו נעמט מען?

„איבער אַ ווערק — זאָגט איהר מיר אין איין אַנדערען בריעף — איבער אַ ווערק, ליעב אייניקעל, בעדאַרף מען שוויצען, מען בעדאַרף ארבייטען, פיילען איטליכס וואָרט; געדענקט, וואָס איך זאָג אייך — פיילען, פיילען!“

פיילען! אָט דאָס איז טאַקי די צרה מיט אונז, יונגוואַרג, וואָס מיר האָבען קיינמאָל קיין צייט ניט און האַפּען־אָפּ דאָס גאַנצע ווערק, שטעהענדיג, ווי מע זאָגט, על רגל אחת, טאַקי אין איין

אַטהעם, נישט אָפּגעשטעלט זיך אויף יעדען גערדאַנק, אויף יעדען וואָרט בעזונדער, צו אַרבייטען און פּיילען, ווי איהר טהוט. איך ווייס, ליעבער זיידע, איך פיהל עס, ווי נויטיג עס איז געווען איבערצוליטערען „סטעמפּעניו'ן“ אין עטליכע וואַסע־רען. אודאי ביי אייך וואָלט סטעמפּעניו בעקומען גאָר איין אַנדער פּנים; פון אייערע הענד וואָלט ער ארויס אַנדערש, גאָר אַנדערש; ביי אייך, זיידעניו, וואָלט שוין דאָ געווען אַ „מעשה איבער אַ מעשה“, אַ „מעשה אין אַ מעשה“ און „די מעשה אַליין“.

„איך האָב ליעב, — זאָגט איהר ווידער אין אַ בריעף — אַז חוץ דעם שענעם פּנים'על זאָל אין אַ קאַרטינקע אויך זיין לעבען, שכל און געדאַנק, ווי אין אַ לעבעדיגען מענשען; אַ קאַרטינקע בערדאַרף, חוץ שענע מליצה, אויך מיך לאָזען עפּיס הערען“...

אַט דער סוד איז אָבער אַנטפּלעקט נאָר אייך אַליין און ווייטער קיינעם ניט; בעשאַפען בילדער, וואָס זאָלען האָבען אין זיך צוויי געשטאַלטען, אַ רעכטע זייט מיט אַ לינקער זייט, איין איבערצייג מיט איין אונטערשלאַג, אַזוי אַז אינ'ם אָפענעם זאָל ליגען בעהאַל־טען אַ פערבאָרגענעס, אַ תוך־זאַך — דערויף, זיידע לעבען, זענט איהר נאָר אַליין דער איינציגער קינסטלער אין אונזער ליטעראַטור, און ווער קאָן זיך צו אייך גלייכען? מיר, יונגוואַרג, דאַנקען גאָט, ווען די מעשה אַליין קומט ביי אונז ארויס בשלום, אָהן אַ מום, מיט אַלע אברים פון אַ ליטעראַריש בעשעפעניש.

נעמט זשע אויף, ליעבהאַרציגער זיידע לעבען, די מתנה — מיין ערשטען אידישען ראָמאַן, ויהי רצון, און ס'זאָל זיין דער גוטער ווילען פון זיין ליעבען נאָמען, אַז מיין סטעמפּעניו זאָל געפינען ליטזעליגקייט אין אייערע אויגען, און איהר זאָלט האָבען נחת, ווי איהר ווינשט זיך אַליין, פון אייער איבערגעבענעם אייניקעל

דעם מחבר.

קיעוו, 1886.

I.

סטעמפעניו'ס יחוס.

סטעמפעניו — דאָס איז אַ מין צונעמעניש, וואָס איז איהם איבערגעגאַנגען בירושה פון זיין טאַטען; זיין טאַטע, עליו השלום, איז געווען אַ כלי־זמר, האָט געהייסען בערעל באַס, אָדער „בערעל סטעמפעניר", פון סטעמפעני, אַזאַ דאָרף אינ'ם געגענד פון מאַזעפעווקע, געשפּיעלט אויפ'ן באַס און איז אויך געווען אַ גוטער בדחן, אַ שענער גראַם־זאָגער, אַ פערשלעפּטע קרענק, האָט זיך פערשטעלט אויף אַלע חתונות פאַר אַ בעטלער, איבערגעקעהרט די אויגען, געטאַנצט ווי אַ בער, נאָכגעמאַכט ווי אַ אידינע געהט צו קינד און שרייט: „באַבעניו, איך שוועהר אייך ביי אַ פּאָר תפלין, אַז עס וועט מעהר אַזוי נישט זיין!"... אָדער געלאָזט פלוצים אַ וואַסער אין מיטען שטוב, אַזוי אַז אַלע אידען האָבען פערקאַטשעט די פּאָלעס און די ווייבער האָבען אונטערגעהויבען די קליידלעך; אָדער גאָר אויפגעהאַנגען אַ לונג־און־לעבער דער מחותנת'טע אויפ'ן פאַרטוך, און נאָך אַזעלכע אָנשטעלען און קונצען לרוב.

כלי־זמריי איז ביי זיי געגאַנגען בירושה פון אַ סך דורות: בערעל באַס, אָדער בערעל סטעמפעניר, ווי מיר ווייסען שוין, האָט געשפּיעלט אויפ'ן באַס; בערעל'ס טאַטע, רב שמואל'יק טראָמייט, האָט געשפּיעלט אויפ'ן טראָמייט; זיין זיידע, רב פייביש צימבלער, האָט געשפּיעלט אויפ'ן צימבעל, און זיין עלטער־זיידע, רב אפרים פּאַיאָל... הכלל, סטעמפעניו קומט־אַרויס פון כלי־זמרים ביז צעהן דורות — און ער שעמט זיך דוקא ניט דערמיט, ווי ביי אידען, צווישען אונז רעדענדיג, שעמט זיך דער בעל־מלאכה מיט זיין גראַד; און עס איז גאָר קיין חידוש ניט: אַזאַ נאָמען, ווי סטעמפעניו האָט געהאַט אין מאַזעפּעווקע, אַזאַ שם, ווי ער האָט זיך געקויפט אויף דער גאַנצער וועלט כמעט, איז ניט קיין קלייניגקייט. אַ ווערטעלע אויסצורעדען — סטעמפעניו!

א זכיה איז געווען אומעדום ביי אידען, אז מע האט געהארכט ניסי בעלזער זינגען, גדיק ברחן — זאגען, און סטעמפעניו׳ן — שפיעלען. דערפון קאנט איהר זיך שוין מעלדען, אז סטעמפעניו איז ניט געווען קיין פשוט׳ער כלי־זמר, קיין אבי־וועד, און מסתמא האט ער זיך פערדיענט אזא שם צווישען אלע גרויסע נישט אומ־זיסט. אידען האבען ליעב מוזיק און פערשטעהען נגינה — דאס וועלען אונזערע שונאים אויך ניט אפלייקענען, און הגם, אז מע וויל שמועסען צוריק, קומט דאך דעם אידען אוים צו הערען מוזיק עפים ניט אזוי אפט, דען וואס איז מיט אונז אזוי די שמחה, מיר זאלען זיך פלוצים פערנעמען מיט שפיעלען אדער טאנצען? דאך, איהר מעגט אייך זאגען וואס איהר ווילט, זענען מיר פארט מבינים, שארפע מבינים הן אויף זינגען, הן אויף שפיעלען, הן אויף אלע אנדערע זאכען. צו אונז אז עס קומט אראפ א חזן, לויפען מיר אויף בילעטען איהם הערען, און כלי־זמר אויף א חתונה איז דאך אודאי ביי אונז א חיוב. הערען ווי די „קאפעליע״ שפיעלט א „שטיקעל״ צו דער גילדענער יויך, געוועהנליך, נישט קיין פריי־ליכם (א פריילינכס אויף שפעטער) — דערפאר וועלען מיר אוועק־געבען א זאק בארשטש. דער עולם זיצט מיט גרוים דרך־ארץ, און די כלי־זמר שפיעלען איין אומעטיגס, א „מאראלנע״, א וויינענדיגס. דאס פיעדעלע וויינט, פערגעהט זיך אויף דער גראבער סטרונע, און די איבעריגע חברה האלט איהם אונטער אויך גאנץ טרויעריג. עס פאלט־אן אויפ׳ן עולם א שטיקעל מרה־שחורה, און יעדער ווערד ווי פערזארגט, אפילו גאנץ אנגענעהם, נאר פערזארגט: יעדער פערטראכט זיך, לאזט־אראפ די נאז, און רייבענדיג מיט׳ן פינגער אין טעלער, אדער קנעטענדיג קייקעלעך פון דער פרישער חלה, פערטיעפט זיך יעדער אין זיינע געדאנקען, אין זיינע טרויעריגע געדאנקען, דען יעדער האט זיך מסתמא זיין זארג, און קיין צרות דארף א איד ניט געהן לייהען. און אזוי ווערד צענויפגעגאסען דאס אומעטיגע שפיעלען מיט די טרויעריגע מחשבות אינאיינעם, און יעדער קרעכץ פונ׳ם פיעדעלע „טיאך־טיאך־טיאך״ רופט זיך אפ

ביי די חתונה־לייט אין האַרצען און געפינט דאָרט אַ ווידער־קול. דאָס האַרץ בכלל, און דאָס אידישע האַרץ בפרט, איז אַ פידעלע: מע קוועטשט די סטרונעס און מע ציהט פון דעם אַרויס פערשיע־דענע, און צום מיינסטען טרויעריגע, וויינענדיגע ליעדער... מע דאַרף נאָר האָבען דערצו אַ רעכטען מוזיקאַנט, אַ בריה, אַ כלי־זמר, אַזאַ בריה, ווי סטעמפעניו איז געווען.

אוי, איז סטעמפעניו געווען אַ בריה! ער פלעגט אַ חאַפּ טהון דאָס פידעלע און אַ פיהר טהון מיט׳ן סמיק, איין פיהר טהון, נישט מעהר, פלעגט דאָס שוין אָנהויבען ביי איהם צו רעדען. אָבער ווי אַזוי, מיינט איהר, רעדען? טאַקי מיט ווערטער, מיט אַ צונג, ווי, להבדיל, אַ לעבעדיגער מענש. רעדען, טענה׳ן, זינגען מיט אַ געוויין, אויפ׳ן אידישען שטייגער, מיט אַ גוואַלדערניש, מיט איין אויסגע־שריי פונ׳ם טיעפען האַרצען, פון דער נשמה. דעם קאָפּ פלעגט סטעמפעניו פערוואַרפען אויף אַ זייט, די לאַנגע שוואַרצע פּאַטלע האָר צעוואָרפען אויף זיינע ברייטע אַכסלען, די אויגען, די שוואַרצע ברענענדיגע אויגען, פערריסען אַרויף, און דאָס שענע ליכטיגע פּנים פלעגט ביי איהם ווערען מיט אַ מאָל בלייך, ווי דער טוידט; אָט נאָך איין מינוט — אוים סטעמפעניו! מע זעהט נאָר, ווי אַ האַנד פליהט אַרויף און אַראָפּ, אַרויף און אַראָפּ, און עס הערען זיך פער־שיעדענע קולות, און עס גיסען זיך אַלערליי מיני געזאַנגען, און אַלץ אַזעלכע אומעטיגע, טרויעריגע, אַז עס נעמט־אָן ביי׳ם האַרצען, עס ציהט ביי דער נשמה, עס נעמט־אַרוים דאָס געזונד. דער עולם געהט־אוים מיט אַלע כחות, מע שטאַרבט, מע שטאַרבט מיט אַלע אברים. דאָס האַרץ ווערד פול, צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרערען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויינען. און סטעמפעניו? — ווער סטעמפעניו? וואָס סטעמפעניו? פרעגט איהם בחרם, וואו ער איז אין דער וועלט? ער טהוט זיך זיינס: „טיאָך־טיאָך־טיאָך" — און געגוג! און אַז ער הערט־אויף צו שפּיעלען, טהוט עס אַ שמיץ דאָס פידעלע און נעמט זיך אָן ביי׳ם האַרצען; די אויגען ברענען איהם דעמאָלט ווי צוויי הבדלות,

און זיין שען פּנים שיינט, ווי די גאַנצע וועלט. דער עולם חאַפּט זיך אויף ווי פון אַ שלאָף, פון אַ טרויעריגען נאָר אַ זיסען שלאָף, און אַלע אידען הויבען־אָן ארויסצוזאָגען זייער התפּעלות, אַלע אין איין קול. מע אַכקעט, מע אָכקעט, מע לויבט, מע שמוצערט, מע וואונדערט זיך, מע קאָן זיך גאָר ניט אָפּלויבען.

— ננננו, סטעמפּעניו! אַי, סטעמפּעניו!

און די ווייבער? פון די ווייבער איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדען. ס'איז אַ גרויסער ספק, אויב עס ווערד אין שוהל ערב יום־כפּור צו קנויטלעך לעגען פערגאָסען אַזוי פיעל טרערען, ווי־פיעל טרערען עס פלעגט דאָ אויסגעגאָסען ווערען ביי סטעמפּעניו'ס „שטיקלעך"; אויף חורבן בית־המקדש דאַרף מען אַזוי פיעל ניט וויינען, ווי די ווייבער האָבען געוויינט בשעת סטעמפּעניו'ס שפּיעלען.

— לאָז מיך גאָט בענטשען, אַז אויף מיין קלענערער טאָכטער'ס חתונה זאָל איך קאָנען אראָפּברענגען סטעמפּעניו'ן, רבונו של עולם!

אויף אַזאַ אופן האָבען זיך געווינשעוועט די ווייבער, אויסגע־ווישען זיך די פערשוואָלענע רויטע אויגען און אויסגעשנייצט זיך דאָס איבעריגע ביסעל נאָז, און דענסטמאָל, בשעת ווינשעווען, האָ־בען זייערע העלזער פערעל מיט די גילדענע אויהערינגלעך, מיט די פינגערלעך, מיט די בראָשען, גאָרגעל־קייטען און מיט דער איבע־ריגער אידישער ציערונג געשיינט און געבלישטשעט און געפינקעלט מיט פייער.

און ווער שמועסט די מיידלעך, די „מאַמזעלען", — די זענען גאָר געבליבען שטעהן צוגעקאָוועט צו זייערע ערטער, ווי די טאָקען, געקוקט אויף סטעמפּעניו'ן מיט זיין פיעדעלע, נישט געריהרט מיט קיין אבר, נישט געפינטעלט מיט קיין אויג; נאָר וואו ניט וואו, דאָרט ערגיץ אויף יענער זייט קאָרסעט, קלאַפּט דאָס הערצעל: טיק־טיק־טיק, און עס חאַפּט זיך ארויס אָפּטליך פון דאָרט אַ פער־באָרגענער זיפץ...

II.

סטעמפעניו מיט זיין „קאפעליע".

דעם רעש, וואס סטעמפעניו האט אנגעמאכט, קומענדיג ערגיץ אין א שטעדטעל מיט זיין קאפעליע (ארקעסטער), און דאס קאַ־בעניש, וואס עס האט זיך בשעת מעשה געקאכט, איז גאר ניט צו בעשרייבען.

— שאט, אן שניידט זיך עפיס א בויד פון הינטער די מיהלען מיט פיער פערד; דאס זענען אודאי די מחותנים, הא?

— ניין, דאס זענען די כלי־זמר. דאס פאהרט סטעמפעניו מיט זיין קאמפאניע.

— א? סטעמפעניו? סטעמפעניו איז שוין דא? אט דאס וועט עס זיין א פרייליכע חתונה ביי חיים־בנציון גלאק, א מכה איהם!

אידישע ווייבלעך ווערען רויטליך. די אידישע מיידלעך חאפען זיך צו פערקעמען און פערפלעכטען די לאנגע צעפ. יונגלעך פער־קאטשען די הויזלעך אריבער די פולקעס און מע לויפט מקבל פנים זיין סטעמפעניו'ן. און אפילו אידען, בעווייבטע אידען, שוין מיט בערד, בעווייזען אויך מיט א שמייכעלע, אז עס טהוט זיי וויל הנאה, וואס סטעמפעניו איז געקומען שפיעלען די חתונה צו חיים־בנציון גלאק; מהיכא־תיתי, וואס אהרט דאס זיי? עס קאסט זיי געלד?

ביז די בויד פאהרט־צו צו דער אכסניה ווערד דערוויי־ל די גאס פול מיט מענשען; יעדער איז נייגיעריג א קוק טהון אויף סטעמ־פעניו'ן מיט זיין קאמפאניע און שטעלט זיך אפ אויף א רגע'לע.

— זעה נאר, ווי מע שפארט זיך! — שרייט יעדער בעזונדער, און שפארט זיך ארויס צום אויבען־אן, ווי דער שטייגער איז ביי אידען. — זעהר נאר זעה, ווי ער ארבייט מיט די עלענבויגענס און וויל דוקא זיין דער ערשטער! וואס האט איהר דא ניט געזעהען? כלי־זמר ווי אלע כלי־זמר!

אזוי טענה'ט איטליכער פאר זיך און שטופּט זיך ארויס צו דער בויד, פון וועלכער די חברה כלי־זמר הויבען זיך אָן ארויסצורוקען איינציגווייז.

פריהער פון אלע קריכט־ארויס רב יאָקעל קאָנטרבאס (וואָס שפּיעלט אויפ'ן קאָנטרבאס), א בייזער איד מיט א צעפּלעצטער נאָז און מיט שטיקלעך וואַט אין די אויהערען. נאָך איהם רוקט זיך רב לייביש מיט'ן קלאַרנעט, א שלעפעריג אידעל מיט א פּאָר גראָבע ליפּען. שפּעטער בעווייזט זיך חייקעל האָרבעטש, דער גע־ווּיסער חייקעל בדחן מיט'ן האָרב. שפּעטער — א שוואַרצער קאָל־טענעוואַטער איד, שרעקליך בעוואַכסען, כמעט ווי א ווילדער מענש פון די מדבריות, מיט אַזעלכע לאַנגע ברעמען, אַז עס פאַלט־אָן א פּחד. דאָס איז רב שניאור־מאיר דער אונטערהאַלטער (סעקונדע). נאָך איהם שפּרינגען־ארויס א צוויי־דריי יונגען, משונה־ווילדע פער־זעהענישען מיט פערשוואָלענע באַקען, אונטערגעשלאָגענע אויגען, מיט שרעקליכע צייהן, ווי די לאָפּעטעס. דאָס זענען חברה לערענ־יונגלעך, וואָס ארבייטען נאָך דערוויל אומזיסט, און שפּעטער, מיט דער צייט, קאָן פון זיי ארויס לייטישע כלי־זמר. און גאָר צו לעצט קאַטשעט זיך ארויס מיט קרומע אויסגעבויגענע פיסלעך דער געלער מעכטשי פּייקלער מיט א באַראַבאַן, וואָס איז גרעסער פון מעכטשי'ן א גוזמא. ביי מעכטשי'ן הויבט זיך אָן אויסצושיטען א בערדעל, א געל בערדעל, נאָר אויף איין זייט פּנים, אין דער רעכטער זייט, און די אַנדערע זייט, די לינקע זייט פּנים, איז נאַקעט, הויל ווי א סטעפּ. ער, מעכטשי פּייקלער, מוזט איהר וויסען זיין, האָט חתונה געהאַט צו דרייסיג יאָהר און האָט גענומען, ווי מע שמועסט, א ווייב איין אַנדרוגינוס... ווייסע־חברה'ניקעס שווייגען ניט מסתמא, אַז סטעמפּעניו קומט־אָן מיט זיין קאַפּעליע. יעדעס מאָל פער'־גנב'עט זיך א חדר־יונגעל און טהוט א זעץ אין באַראַבאַן, אָדער א ציה די גראָבע סטרונע פונ'ם קאָנטרבאס. דער חברה־מאַן בע־קומט א שנייד אין האַלז און נאַקען פון רב יאָקעל קאָנטרבאס דעם בייזען. און די גאַס הויבט־אָן ביסלעכווייז צו רודערען און צו

קאָכען, דען דער חתן איז שוין אויך אַריינגעפאָהרען אין שטאָדט אריין מיט אַ האַלבער מאה בחורים, וואָס זענען ארויסגעפאָהרען אקעגען דעם חתן ביז צו יענער זייט מיהלען — והעיר יאַמפּעלי, און דאָס שטעדטעל יאַמפּעלי, צהלה ושמחה, — קלינגט און פרעהט זיך נאָר אויף איין אַנדער אופן...

אַזוי איז אין יאַמפּעלי, אַזוי איז אין סטריסטש, אַזוי איז אין אַלע שטעדטלעך, וועלכע האָבען אַ זכיה אַראָפּצובערענגען סטעמ־פּעניו׳ן אויף אַ חתונה, און אַזוי איז אויך דאָ, אין מאַזעפּעווקע, וואו סטעמפּעניו האָט זיך בעזעצט אויף תמיד. הכלל, עס קאָכט מיט סטעמפּעניו׳ן די גאַנצע וועלט!

III.

סטעמפּעניו׳ס הכנות.

וואָס איז אין מאַזעפּעווקע אַזוי גרויס די שמחה?

רב חיים־בנציון גלאָק מאַכט חתונה די קלענערע טאָכטער, די מיזינקע רבקה׳לע, — נו, פאַר וואָס זשע זאָל מען זיך ניט משמח זיין מיט איהם? עס איז כדאַי צו זיין אויף אַזאַ חתונה: פאַרט, ווי זאָגט מען, אַ נגיד אין שטעדטעל. אַלע וועלען זיין אויף דער חתונה: ווער פאַר גוט־פריינדשאַפט, ווער פאַר קנאה, ווער פון יוצא וועגען, און ווער צו בעווייזען דעם ווייב׳ס פּערעל, די אויהע־רינגלעך, אָדער די נייע גאָרגעל־קייט, וואָס ער האָט געבראַכט דעם ווייב פונ׳ם יריד, און נאָך מעהר — צוליעב סטעמפּעניו׳ן. הכלל, אַלע זענען דאָ אויף דער חתונה! גאַנץ מאַזעפּעווקע פרעהט זיך ביי חיים־בנציון גלאָק אויף רבקה׳לע׳ס חתונה! און ווער שמועסט אייזיק־נפתלי מיט׳ן ווייב און מיט די קינדער אודאי, דען אייזיק־נפתלי איז חיים־בנציון גלאָק׳ס אַ שותף אין קלייט, אַ שותף אין דער מיהל, און דערצו אַ שטיקעל קרוב אויך, סע הייסט, אייזיק־

נפתלי'ס ווייב קעהר זיך אָן אַ שטיקעל אייגענע מיט דער מחותנת'־טע, עפּיס אַ שטיקעל שני שבשלישי פון דער מאַמע'ס צד.

דעריבער דרעהט זיך אַרום אייזיק־נפתלי'ס ווייב, דוואָסי־מלכה, אויסגעשלייערט, ווי איין אמת'ע מחותנת'טע. זי דרעהט זיך אַרום און טהוט גאָר ניט, נאָר זי מאַכט מיט די הענד און שרייט און פּילדערט, גלייך ווי זי טהוט עפּיס. און דוואָסי־מלכה'ס שנור, רחל'ע די שענע, שטעהט נעבען דער כלה אויסגעצוויקעלט, ווי אַ בת־מלכה, און איהרע גרויסע בלויע אויגען שיינען, ווי צוויי גרויסע בריליאַנטען, און איהרע רויטע בעקלעך שפּיעלען איהר, ווי צוויי בליהענדיגע רויזען. מיט איין האַנד האַלט זי דער כלה'ס צעלאָזטע האָר, וואָס די ווייבער האָבען איהר צעפלאָכטען פאַר'ן „בעדעקענס“ מיט גרויס געוויין, און מיט דער אַנדערער האַנד גלעט זי זיך איהר ווייסען האַלז, גאַרנישט צו בעמערקען, ווי אַ פּאָר שוואַרצע ברע־נענדיגע אויגען קוקען אויף איהר די גאַנצע צייט גלייך אָהן איין אויפהער... די סאַרווערם מיט די סאַרווערקעס לויפען־אַרום, ווי די פּער'סמ'טע מייז. די מחותנים ליאַרעמען: „אוי, גוואַלד! שוין צייט צו באַדעקען די כלה! ביז וואַנען איז דער שיעור צו מוטשען די קינדער, וואָס פאַסטען נעבאַך אַזאַ זומער־טאָג?“ אַלע שרייען: „שוין צייט! שוין צייט!“ — נאָר טהון טהוט מען גאָרניט. איי־זיק־נפתלי דרעהט זיך אַרום מיט אַ סאַמעטען קאַשקעטעל, די הענד פּערלעגט אַרונטער, ווי אַ מגיד, און דוואָסי־מלכה פּילדערט אויף קולי־קולות. די איבעריגע מחותנים פוןביידע צדדים לויפען איינער איבער'ן אַנדערען מיט די הענד אויף־צו־פריהער, גלייך ווי זיי וואָל־טען עפּיס געוואָלט טהון אַזעלכעס, נאָר מע גיט זיי קיין ארבייט ניט.

— נו, פאַר וואָס טהוט מען שוין עפּיס ניט? — פרעגט חתנ'ס צד.

— פאַר וואָס הויבט מען שוין עפּיס ניט אָן צו טהון? — ענט־פערט כלה'ס צד.

— האָסט דו געזעהען, מע זאָל האַלטען אַזוי לאַנג הונגעריגע קינדער? — שרייט חתנ'ס צד.

— האסט דו געהערט, מע זאל אזוי לאנג האלטען הונגעריגע קינדער? — שרייט כלה׳ס צד.
— וואס לויפט מען ארום הין און צוריק?
— וואס איז פאר א לויפען, וואס מע לויפט?
— אלע לויפען, אלע פילדערען און מע שטעהט אויף איין ארט, — שעגע פאראדקעס!
— אבי מע לויפט און מע פילדערט — און טהון וויל קיינער פון דאנען אהין.
— טאמער וואלט שוין גענוג געווען צו רעדען? שוין צייט עפּיס טהון! עס מוז דאך אמאל האבען איין עק!
— נו, גענוג שוין רעדען! לאז מען שוין אנהויבען טהון! איין עק לאז דאס האבען!
— וואו זענען די כלי־זמר? — פרעגט חתנ׳ס צד.
— די כלי־זמר וואו זענען? — ענטפערט כלה׳ס צד.
און די כלי־זמר זענען זיך פערנומען מיט זייער ארבייט: מע שמירט די סמיטשקעס, מע שטעלט־אן די כלים. רב יאקעל באס טראגט א יונגעל פאר איין אויהער און טיילט איהם איין שטילער־הייד: „הער, ממזר, איך וועל דיר ווייזען ווי אזוי צו ציהען סטרו־נעס!“ מעכטשי פייקלער קראצט זיך דאס בעוואכסענע האלבע פנים, נישט קוקענדיג אויף קיינעם. רב חייקעל בדחן רעדט מיט א בעקאנטען מלמד, נעמט ביי איהם א שמעק טאבאק מיט צוויי פינגער און שיט ווערטלעך, ווי פון א זאק. און די איבעריגע כלי־זמר, די פערשוואלענע יונגען מיט די גרויסע צייהן ווי די לאפע־טעס, שטעהען ארום סטעמפעניו׳ן און שמועסען זיך מיט איהם אוים אויף זייער לשון וועגען א וויכטיגען ענין.
— ווער איז אט די דאזיגע שעכטע [1], וואס שטעהט נעבען דער סמיסאנקע [2]? — פרעגט סטעמפעניו אויף כלי־זמר־לשון, אנווייזענדיג מיט די אויגען אויף רחל׳ע דער שענער. — געה נאר,

---

[1] שעכטע — נקבה. [2] סמיסאנקע — כלה.

ירחמיאל, — זאָגט ער צו איינעם פון די געשוואָלענע כלי־זמר־יונגען, — געה נאָר און פראַבע־אוים[3] מהטאַם[4], אָבער חידקע[5], ירחמיאל, חידקע!

ירחמיאל קומט גיך צוריק מיט אַ קלאָרער תשובה:

— דאָס איז ניט קיין שעכטעל[6], דאָס איז שוין אַ יאַלדאָווקע[7]. דאָס איז אייזיק־נפתלי'ס שנור, פון סקווירע איז זי, און אָט דאָס איז איהר יאַלד[8] — זעהט איהר? אָט דרעהט ער זיך אַרום מיט אַ סאַמעטענער קאַטערוכע.[9]

— די כפרה זאָלסט דו ווערען, ירחמיאל! — זאָגט סטעמפעניו גאַנץ אויפגעלעגט. — אַזוי גיך ביזט דו געוואָהר געוואָרען? ע, זי איז דאָך טאַקי גאָר אַ קליווע[10] יאַלדאָווקע! זע נאָר, זעה, ווי זי מאַטרעט[11] מיט די זיקרעם[12]!

— אויב איהר ווילט — פרעגט ירחמיאל דער פערשוואָלענער ביי סטעמפעניו'ן — אויב איהר ווילט, וועל איך געהן מיט איהר טירען[13]...

— ליג אין דער ערד! — ענטפערט איהם סטעמפעניו. — מע בעט דיך ניט פאַר קיין שילאַטען־שמש. איך וועל אַליין טירען מיט צוזעניכע[14].

— אַנו, וואַרף נאָר אַרוים פון דער פיעדעל אַ פּאָר שוואַרצע אויגען! — רופט זיך אָן שניאור־מאיר אויף זייער לשון. — שלעפּ נאָר אַרוים פון דער פיעדעל אידישע קישקעס!...

סטעמפעניו נעמט זיך צום פיעדעלע, טהוט אַ וואונק צו דער חברה, און מע נעמט זיך אָנשטעלען די כלים.

---

[3] פראַבע אוים — ווער געוואָהר. [4] מהטאַם — ווער איז זי. [5] חידקע — געשווינד. [6] שעכטעל — מיידעל. [7] יאַלדאָווקע — ווייבעל. [8] יאַלד — מאַז. [9] קאַטערוכע — היטעל. [10] קליווע — שענע. [11] מאַטרעט — קוקט. [12] זיקרעם — אויגען. [13] טירען — שמועסען. [14] מיט צוזעניכע — מיט דער דאַזיגער.

IV.

סטעמפעניו'ס פיעדעלע.

בקיצור, גאָט האָט געהאָלפען, און סטעמפעניו האָט זיך גע־נומען בעזעצען די כלה.

אַך, איך פיהל, אַז מיין פעדער איז שוואַך צו בעשרייבען, ווי אַזוי סטעמפעניו האָט בעזעצט אַ כלה! דאָס איז ניט געווען גלאָט אַזוי געשפּיעלט, געדימפּעלט; דאָס איז געווען אַ מין „עבודה", אַ גאָט'ס דיענסט מיט עפּיס זעהר אַ הויכען געפיהל, מיט עפּיס זעהר איין אײַדעלען גייסט! סטעמפעניו האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַקעגען דער כלה און האָט איהר געהאַלטען אַ דרשה אויפ'ן פּיע־דעל, אַ שענע אַ לאַנגע דרשה, אַ ריהרענדיגע דרשה, איבער דעם פרייַ און גליקליך לעבען פון דער כלה ביז אַהער, פון איהר מיידעל־שטאַנד, און איבער דעם פינסטערען ביטערען לעבען, וואָס ער־וואַרט זי אויף שפּעטער, שפּעטער: — אוים מיידעל! איבערגע־דעקט דעם קאָפּ, פערשטעלט די שענע לאַנגע האָר אויף אייביג... ניטאָ די פרייליכקייט! זיי געזונד, יוגענד. אַט ווערסט דו אַ אי־דינע!... עפּיס זעהר נישט פרייליך, גאָט זאָל נישט שטראָפען פאַר די רעד!...

אַט אַזעלכע ווערטער הערען זיך כמעט אַרויס פון סטעמפּע־ניו'ס פיעדעלע. אַלע ווייבער פערשטעהען גוט דעם פשט פון דער דאָזיגער שטומער דרשה, אַלע ווייבער פיהלען עס; זיי פיהלען דאָס, און וויינען דערויף מיט ביטערע טרערען.

— ווי לאַנג בין איך אַזוי געזעסען — קלערט זיך אַ יונג ווייַ־בעל, שלינגענדיג די טרערען — ווי לאַנג בין איך אַזוי געזע־סען מיט צעלאָזטע צעפלאָכטענע צעפּ און האָב נאָר געמיינט, אַז מלאכים שפּיעלען זיך גאָר מיט מיר, אַז איך בין איינע אַ גליקלי־כע? צום סוף... אַך, צום סוף!...

— בעשער איהר, גאָט, — טהוט בעטען איין אַלטע אידינע, אַ מוטער פון דערוואַכסענע טעכטער — בעשער איהר, גאָט, מיין על־

טערער טאָכטער איהר זיווג אין גיכען, נאָר מיט מעהר מזל ווי מיר, נאָר מיט אַ שענערער דאָליע ווי איך האָב ביי מיין מאַן, גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען פאַר די רעד!...

אַט אין אַזעלכע מחשבות פאַלען־אַריין די ווייבער, און סטעמ־פעניו טהוט זיך זיינס: ער אַרבייט מיט אַלע כלים, און דאָס פּיעדעלע רעדט. דאָס שפּיעלט סטעמפעניו אַ וויינענדיגס, און די קאַפּעליע האַלט איהם אונטער. עס ווערד שטיל, אוים ליאַרם, אוים געפּילדער. אַלע, אַלע ווילען הערען סטעמפעניו׳ן. אידען ווערען פערטראַכט, ווייבער ווערען אָנשווינגען, יונגלעך, מיידלעך קלעטע־רען אַרויף אויף בענק און אויף טישען — יעדער וויל הערען סטעמ־פעניו׳ן.

— ששאַ! שטילער! עולם, לאָז זיין שטיל!!

און סטעמפעניו צעגיסט זיך אויפ׳ן פּיעדעלע און צעגעהט זיך, ווי אַ וואַכס: טיאָך־טיאָך־טיאָך — מעהר הערט מען נישט; אַ האַנד פליהט אויף און אָפּ — מעהר זעהט מען ניט. און עס הערען זיך אַלערליי קולות, און עס גיסען זיך פערשיעדענע מיני געזאַנגען, און אַלע אומעטיגע, טרויעריגע, אַז עס נעמט אָן ביי׳ם האַרצען, עס ציהט די נשמה, עס נעמט אַרוים דאָס חיות. דער עולם געהט־אוים מיט אַלע כחות, דער עולם שטאַרבט, שטאַרבט מיט אַלע אברים. דאָס האַרץ ווערד עפּים אַזוי פול, אַזוי צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרערען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויינען... און סטעמפעניו?—ווער סטעמפעניו? וואָס סטעמפעניו? מע זעהט איהם גאָרניט, מע זעהט ניט קיין סטעמפעניו, מע זעהט ניט קיין פּיעדעלע; מע הערט נאָר זיסע קולות, געטליכע געזאַנ־גען, וואָס פילען־אָן די גאַנצע שטוב... און רחל׳ע די שענע, וואָס האָט נאָך ביז איצט נישט געהערט קיינמאָל סטעמפעניו׳ס שפּיע־לען, רחל׳ע, וואָס האָט געהערט, אַז ס׳איז דאָ אַ סטעמפעניו. נאָר זי האָט נאָך נישט געהערט אַזאַ מין שפּיעלען, שטעהט און הערט זיך צו צו די בשופ׳דיגע געזאַנגען, צו די זעלטענע קולות — און פערשטעהט ניט וואָס דאָס איז? עפּים ציהט דאָס איהר דאָס

הארץ, עפּיס גלעט דאָס זי ביי דער נשמה, נאָר וואָס דאָס איז — פערשטעהט זי ניט. זי הויבט אויף די אויגען, אהין, פון וואנען עס גיסען זיך די זיסע קולות, און דערזעהט אַ פּאָר וואונדערשענע שווארצע אויגען, פייערדיגע אויגען, וואָס קוקען גלייך אויף איהר, און נעמען זי דורך, ווי שפּיזען, ווי שארפע שפּיזען. די וואונדער־שענע שווארצע פייערדיגע אויגען קוקען אויף איהר און ווינקען צו איהר און רעדען מיט איהר. רחל'ע וויל אראָפּלאָזען איהרע אוי־גען אראָפּ — און קאָן ניט.

„אַט דאָס איז סטעמפּעניו?"

אזוי קלערט זיך רחל'ע די שענע, ווען דאָס „בעזעצען" האָט זיך שוין געענדיגט און די מחותנים הויבען אָן צו טראַכטען מכח פיהרען צו דער חופּה.

— וואו זענען ערגיץ די ליכט? — פרעגט חתנ'ס צד.

— די ליכט וואו זענען? — ענטפערט כלה'ס צד.

און אזוי ווערד ווידער דער אייגענער געפּילדער, וואָס פריה־ער. אַלע לויפען און מע ווייסט ניט וואוהין. מע קוועטשט זיך, מע שטופּט זיך, מע טרעט־אָן אויף מאַזאָלים, מע צערייסט קלייד־לעך, מע שוויצט, מע זידעלט די סארווערס מיט די שמשים, און זיי זידלען צוריק די מחותנים, און די מחותנים אמפּערען זיך צווי־שען זיך — עס איז, ברוך השם, גאַנץ לעבעדיג!

אין דער מהומה, וואָס עס ווערד בשעת מע געהט צוריק פון דער חופּה, חאַפּט זיך סטעמפּעניו ארויס פון דער קאַפּעליע, און אַט איז ער שוין אויסגעוואַכסען צווישען די ווייבער, אַט דאָ, נע־בען אייזיק־נפתלי'ס שנור, רחל'ע דער שענער. ער וואַרפט זיך איבער מיט איהר מיט אַ פּאָר ווערטער, צושמייכלענדיג און קרייז־לענדיג זיך זיינע שענע לאַנגע האָר. רחל'ע ווערד רויטליך, לאָזט־אראָפּ די אויגען אויף דער ערד און ענטפערט איהם דאָס צעהנטע וואָרט. עס פּאַסט ניט עפּיס זיך שטעלען פּלוצים אויסשמועסען מיט אַ כלי־זמר, און נאָך פאַר אַזאַ עולם!...

V.

דאָס ערשטע בעגעגעניש פון סטעמפעניו'ן מיט רחל'ען.

דערצעהלען דערצעהלט מען פון סטעמפעניו'ן פיעל פערשיעדענע מעשיות. מע דערצעהלט פון איהם, אז ער קען זיך מיט אלע מכשפים און מיט אלע „גוטע לייט“, אז קוים וויל ער אָפּרעדען א כלה פון א חתן — קאָן ער, אז ער קען אזא מין „שפּרוך“, אז ער דאַרף נאָר א קוק טהון, א רעכטען קוק טהון אויף א מיידעל, — איז זי שוין אָפּגעקאָכט, — מע זאָל גאָר בעהיט ווערען! א סך מאַמעס ווייסען פון דעם סוד און היטען דעריבער זייערע קינדער, די כלה'ס, אז ווען זיי רעדען מיט סטעמפּעניו'ן, שטעהט ביי דער זייט איין עלטערע שוועסטער, א מוהמע, א שווענערין, אָדער אזוי א ווייבעל, וואָס האָט א מאַן... אמת, דאָס איז פאַר אונזער העלד נישט אזא שענער קאָמפּלימענט, נאָר וואָס מאַכט דאָס אוים? וואָס קעהר זיך אָן שלום צו מחלוקת? דערפון ווערד סטעמפּעניו'ס נאָמען חלילה נישט קלענער. אלע ווייסען, אז סטעמפּעניו איז א גוטער „ימח־שמו'ניק“, — נו, בכן איז וואָס? קיין שידוך טהוט מען דאָך ניט מיט איהם, כלעבען, און סטעמפּעניו בלייבט סטעמפּעניו.

געבענשט זענט איהר, אידישע ווייבלעך, וואָס האָבען מאַנען, און געבענשט זאָלען זיין די מאַנסבילען, וואָס האָבען אייך געשענקט אזא טייערע מתנה — פרייהייט — און וועה איז צו די מיידלעך נעבאַך, וואָס זענען געבונדען און געפּענטעט, געהיט און אָפּגעהיט, ביז מע דעקט צו דעם קאָפּ — און ערשט דאַן ווערען די מיידלעך אויך ווייבלעך, אויפגעבונדענע, פרייע, גליקליכע ווייבלעך...

רחל'ע, אלס ווייבעל, האָט שוין ניט געהאַט וואָס צו אַנטלויפען פון סטעמפעניו'ן, ווען ער איז צוגעגאַנגען צו איהר מיט'ן פּיעדעל אונטער דער האַנד און מיט א שמייכעלע אויף די ליפּען, —

וואָס האָט זי מורא? פאַר וועמען דאַרף זי זיך בעהאַלטען? דער שוועהר, רב אייזיק־נפתלי, איז פערטראַגען מיט דער התונה: ער געהט זיך אַרום פערלעגט די הענד אַרונטער און גיט אַכטונג אויף די סאַרווערס, אַז זיי זאָלען זיך ריהרען גיכער, און די שוויעגער, דוואָסי־מלכה, איז דאָך אַזוי פערפאַרעט, אַז מע זאָל ביי איהר אַראָפּנעמען דעם שלייער פונ'ם קאָפּ, וואָלט זי אויך ניט געפיהלט. פערביילויפענדיג, האָט זיך דוואָסי־מלכה אַפילו יאָ אָפּגעשטעלט אַ קוק טהון, וואָס טהוט דאָ עפּיס סטעמפעניו נעבען איהר שנור? נאָר זי האָט זיך באַלד בעקלערט: „וויים איך וואָס, נאַרישקייטען, זייערע זאַכען, נאַט אַייך אַ גראָשען!"... און איז אַוועקגעלאָפען ווייטער קאָמאַנדעווען מיט די סאַרווערקעס, זיי זאָלען טהון גיכער. רב אייזיק־נפתלי מיט דוואָסי־מלכה'ן האָבען געקאָמאַנדעוועט אויסגעצייכענט. די סאַרווערס מיט די סאַרווערקעס זענען אַרומ־געפלויגען, ווי די משוגעים, די מחותנים פוןביידע צדדים האָבען געפילדערט, ווי דער שטייגער איז, דער עולם האָט זיך געוואַשען און האָט אָנגעהויבען צו פערכאַפּען ערטער אויף די לאַנגע בענק אַרום די לאַנגע טישען, אויף וועלכע עס זענען דערווייל געלעגען אָנגעגרייט פרישע בולקעס אַ גאַנצע שורה, — פּלוצים איז געוואָרען אַ גוואַלד: עס איז אויסגעגאַנגען וואַסער פון דער דייזשקע!

— וואו קריגט מען ערגיץ וואַסער? — האָט געפרעגט חתנ'ס צד.

— וואַסער וואו נעמט מען? — האָט געענטפערט כלה'ס צד.

— וואַסער! — האָט געשריגען דוואָסי־מלכה, שוין אַביסעל הייזעריגליך.

— וואַסער, וואַסער! — האָט איהר אונטערגעהאָלפען שרייען אייזיק־נפתלי, פערקאַטשעט די פאָלעס און געמיינט, אַז ער טהוט עפּיס.

אין דער דאָזיגער נייער מהומה האָט סטעמפעניו נעהאַט די גע־לעגענהייט צו שמועסען נאָך אַביסעל מיט רחל'ען, וואָס איז גע־ווען ערנסט און עפּים ווי פערטראַכט. איהרע שענע בלויע אויגען

האָבען געקוקט ווייט־ווייט, ניט אויף סטעמפעניו'ן, און איהרע אויהערען האָבען אויסגעהערט פון איהם אַ גאַנץ לאַנגען שמועס.

און רעדען האָט סטעמפּעניו געקאָנט. ער האָט גערעדט גוט, דער כלי־בו'ניק! מיט די רעד האָט ער אַרומגענומען אַרום און אַרום, ווי אַ גוטער מזיק, געקוקט גלייך אין די אויגען אַריין... וואָס זאָג איך? אין הארצען אַריין, טיעף־טיעף אין הארצען אַריין.

סטעמפּעניו האָט גערעדט, און רחל'ע האָט געהערט, און דער רעש פון די חתונה־לייט איז געווען אַזוי גרויס, אַז מע האָט ניט געקאָנט הערען זייער שמועס, אַ חוץ די לעצטע עטליכע ווערטער:

— אָט דאָס איז אייער משה־מענדעל? — האָט זי סטעמפּעניו אַ פרעג געטהאָן, אָנגעוויזען מיט די אויגען אויף אַ יונגענמאַנטשיק, וואָס האָט געהאַלטען אַ לאַץ פון אַ אידישער קאַפּאָטע און האָט גע'טענה'ט צו יענעמ'ס לאַץ מיט אַלע חושים, מיט אַלע אברים.

— דאָס איז ער... — האָט איהם רחל'ע געענטפערט און איז אָפּגעטראָטען אויף אַ זייט, ווי בעלעדיגט.

רחל'ע האָט זיך געפונען בעלעדיגט און האָט שוין מעהר נישט געקוקט אפילו אין יענעם ווינקעל, וואו די כלי־זמר זענען געזעסען. סטעמפּעניו האָט נאָכדעם לאַנג אַרומגעפּאָדקעוועט אַרום איהר, — נאָר עס האָט איהם גאָרנישט געהאָלפען. מע קאָן בפירוש זאָגען, אַז ער איז איהר נמאס געוואָרען, נמאס ומאוס, אָט דער סטעמ־פּעניו מיט זיין עזות'דיגען קוק און מיט זיינע אַלע גענג... „פע, ס'איז אַ חרפּה, אַ בושה, אַז אַ אידישע טאָכטער זאָל גאָר שטעהן אין זיינע דל"ת אמות"...

אַזוי קלערט זיך רחל'ע, צוגעהענדיג צוריק צו דער כלה, און איז שוין פאַרטיג צו פערגעסען, אַז ס'איז דאָ אַ סטעמפּעניו אויף דער וועלט. נאָר — שאַ! וואָס איז דאָרט פאַר אַ גערודער פּלוּ־צים? סטעמפּעניו שפּיעלט שוין ווידער אַ וויינענדיגס, און די קאַפּעליע האַלט איהם אונטער; אוים ליאַרעם, אוים געפּילדער! אידען ווערען פערטראַכט, ווייבער ווערען אָנשוויגען, יונגלעך, מייד־לעך קלעטערען־אַרויף אויף די בענק און אויף די טישען — אַלע ווי־

לען הערען סטעמפעניו׳ן. אייזיק־נפתלי האַלט דעם קאָפּ אויף אַ זייט און הערט זיך איין, ווי אַ גוטער מבין. דוואָסי־מלכה, ווי זי איז געשטאַנען מיט׳ן זיידען טיכעל פערבונדען אַרונטער, מיט אַ טעלער אין דער האַנד, אַזוי איז זי געבליבען שטעהן אין דער פּאָזע. און אַפילו די סאַרווערס מיט די פערקאַטשעטע פּאָלעס און די סאַרוועריננס מיט די אונטערגעשטעקטע קליידלעך זענען אויך געבליבען, ווי פערגליווערט, אויף זייערע ערטער אין מיטען שטוב. און סטעמפעניו האָט זיך צעגאַסען אויפ׳ן פיעדעלע מיט אַזעלכע טרויעריגע אומעטיגע געזאַנגען, אַז דער עולם איז געבליבען אָהן אָטהעם, געשטאָרבענע, טאַקי פשוט געשטאָרבענע, טוידטע מענשען!... דאָס האַרץ ווערד פול, צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרערען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויינען... און סטעמפעניו? — ווער סטעמפעניו? וואָס סטעמפעניו? מע זעהט איהם גאָרניט, מע זעהט ניט קיין סטעמפעניו, מע זעהט ניט קיין פיעדעלע; מע הערט די זיסע קולות, געטליכע געזאַנגען, וואָס פילען־אָן די שטוב... און רחל׳ע די שענע, וואָס האָט נאָך ביז היינט ניט געהערט סטעמפעניו׳ס שפּיעלען, שטעהט און הערט זיך צו צו די כשוף׳דיגע געזאַנגען, צו די זעלטענע קולות — און פערשטעהט נישט, וואָס דאָס איז? עפּיס ציהט דאָס איהר דאָס האַרץ, עפּיס גלעט דאָס זי, נאָר וואָס דאָס איז — פערשטעהט זי ניט. זי הויבט־אויף די אויגען און קוקט אַהין, פון וואַנען עס גיסען זיך די וואונדערליכע מעלאָדיען, און דערזעהט אַ פּאָר וואונדערשענע שווארצע אויגען, וואָס קוקען גלייך אויף איהר, גלייך אויף איהר, וואָס נעמען זי דורך, ווי צוויי שאַרפע שפּיזען; די וואונדערשענע שווארצע פייערדיגע אויגען קוקען אויף איהר און ווינקען צו איהר און רעדען מיט איהר... רחל׳ע לאָזט־אַראָפּ דעם קאָפּ און זעהט די וואונדערשענע שווארצע פייערדיגע אויגען, רחל׳ע קוקט אויף אַלע זייטען — און זעהט אַלץ אָט אַ יענע וואונדערשענע שווארצע פייערדיגע אויגען...

VI.

נאך דער „חופה־וועטשערע“.

די „חופה־וועטשערע“ האט זיך שוין לאנג געענדיגט. עס איז שוין נאך אלע „וויוואטען“, נאך דעם „דרשה־געשאנק“, נאך דעם „כשר־טאנץ“ — דער עולם הוליעט, יעדער דינגט א טאנץ, מע האפט א פרייליכס; רב יאנטעל דער שוחט געהט א „קאזאקעל“, און אקעגען איהם צעלאזט זיך מיט גרוים קוראזש די מחותנת׳טע אליין מיט איהר גראבען בויך, מחילה, און דער גאנצער עולם פליעסקעט־אונטער רב יאנטל׳ען, וואס זעהט גאר ניט, אז ער טאנצט מיט א נקבה און מאכט „פריסיאדקעס“, ווי א חוואט, און אקעגען איהם העצקעט זיך די מחותנת׳טע מיט די הענד „פאדבאקאם“ און שמייבעלט צו רב יאנטל׳ען מיט א ברייטען שמייכעל איבער׳ן גאנצען ברייטען פנים, ווי די לבנה אין האלבען חודש... שפעטער ווערד נאך פרייליכער. מע טאנצט שוין, מחילה, אין איינע תחתונים. אייזיק־נפתלי שטעהט שוין אהן א קאפאטע, מיט די ברייטע ווייסע ארבעל. מע האט איהם לאנג געשלאגען, ביז ער האט מסכים געווען אויסצוטהון די קאפאטע, און אויפ׳ן קאפ האט איהם עמיצער אנגערוקט א קאפעליש ביז דער נאז — און אלע לאכען פון איהם מיט פער׳שכור׳טע אויגען, אפילו זיין אייגענער זוהן משה־מענדעל (רחל׳עס מאן) שלעפט אויך דעם טאטען פאר איין ארבעל „אין קאהן אריין“.

— פולקעס, פולקעס! — שרייט משה־מענדעל, שפרינגט ביז דער סטעלי.

די כלי־זמר שפיעלען שוין אליין, אהן סטעמפעניו׳ן. צווישען דער דאזיגער חברה איז געווארען גאר הפקר. דאס גאנצע רעדעל פיהרט איינער פון די געשוואלענע יונגען מיט די גרויסע צייהן. דער שווארצער קאלטענעוואטער רב שניאור־מאיר דער אונטערהאלטער (סעקונדע) דרימעלט, רב יאקעל קאנטרבאס שלאפט. נאר יונגווארג ארבייטען אויף אלע כלים, און מעהר פון אלע הארעוועט

נעבאך מעבטשי פייקלער: ער קאַכט אויפ׳ן פּויק, ווי אַ גזלן; זיין געל קעפּעל האָט ער בעהאַלטען אין באַראַבאַן אריין, און מע זעהט נאָר, ווי ער אַרבייט מיט די פּלייצעס, צוטופּענדיג מיט די קרומע פּיסלעך. און סטעמפּעניו? סטעמפּעניו שאַרט זיך אַרום די יונגע ווייבלעך, און נאָך מעהר — אַרום רחל׳ען.

— שוויעגער, קומט לאָמיר געהן אַהיים! — זאָגט רחל׳ע צו דוואָסי־מלכה׳ן, וואָס שטעהט און בעטראַכט אייזיק־נפתלי׳ן מיט די ווייסע אַרבעל און מיט׳ן קאַפּעליש.

— קום, טאָכטער, קום! מאָרגען איז אַ מאַרק, דאַרף מען זיך אָפּרוהען. זעה נאָר, ווי זיי האָבען זיך אַביסעל צעהוליעט!

און דוואָסי־מלכה געהט מיט רחל׳ען אַהיים.

דער טונקעלער־בלויער הימעל ווערד אין איין זייט אַביסעל העלער, ליכטיגער. עס שאַריעט אויף טאָג. עס טהוט אַ קרעה איין האָהן, און צעהן אַנדערע האָהנען ענטפערען איהם. ווייט־ווייט לאָזט זיך הערען דאָס בילען פון אַ הונד. אַלע שטיבעלעך, אפילו ביי די גוים, זענען נאָך צוגעמאַכט, נאָר ביי איין הערש־בער דעם שוחט לייכט זיך: הערש־בער דער שוחט שטעהט־אויף אַ שעה פאַר טאָג לערנען „פאַר זיך".

— וואָס זאָגסט דו, רחל׳ע, אויף גנעסי׳ס טאָכטער, ווי זי האָט זיך עס אַביסעל אויסגעסטראָצעלט? ביזט אַ מבין אויף איהר?

נאָר רחל׳ע ענטפערט איהר ניט דערויף. רחל׳ע איז פערנומען מיט איהרע אייגענע געדאַנקען. ווער ווייסט, וואָס און וועגען וועמען זי טראַכט אַצינד?...

— שוויעגער! — זאָגט רחל׳ע פּלוצים. — אָט דאָס הער איך דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לעבען סטעמפּעניו׳ס שפּיעלען.

— געה שוין געה, קינד, נאַ דיר גאָר דאָס ערשטע מאָל! — ענטפערט איהר די שוויעגער. — נו, און ביי אייער גביר רב לייבצי אברהם־הערש׳ס? און ביי רב נחמיה ביק? און ביי שרה בן־ציונ׳ס? און ביי׳ם רבי׳ן אַליין?

— איך געדענק נישט, — ענטפערט רחל'ע, — איך האָב נאָר געהערט — סטעמפעניו, סטעמפעניו, און געזעהען האָב איך איהם ניט.

— נו, ס'פארשטעהט זיך, ביזט נאָך דעמאָלט געווען... וואָס ביזט דו געווען? א פיסקליא ביזט דו געווען, ווען סטעמפעניו האָט געשפּיעלט אין סקווירע ביי'ם רבי'ן די חתונה. א חתונה איז דאָס געווען — אויף אַלע מיינע ליעבע, רבונו של עולם! א היבש שטיקעל חתונה! קאָנסט זיך מעלדען, אז איך האָב דעמאָלט גע־טראָגען, סאמע מיט יאָסעל'ען האָב איך געטראָגען, און בין געווען, הייסט דאָס, און בין געווען, אזוי גרויס, ווי אין זעכסטען... הא? ניין, אין אכטען חודש טאקי... וואוהין געהסט דו דאָס, רחל'ע? אָט איז דאָך אונזער שטוב, און דו ביזט פארקראָכען גאָר צו גנע־סי'ן, — ס'א גראַם, הע־הע!

— זעהט נאָר! — ענטפערט רחל'ע, ארומקוקענדיג זיך אויף אַלע זייטען. — א שענע מעשה, כלעבען, הא־הא־הא!

און לאַכענדיג זענען די שוויעגער מיט דער שנור אריינגעקומען צו זיך אהיים, זיך צולעגען אויף א פּאָר שעה אָפּרוהען, דען מאָרגען פריה שטעלט זיך אוים א גרויסער מארק אין מאזעפּעווקע, במעט א גאַנצער יריד.

VII.

רחל'ע קאָן ניט אנשלאָפען ווערען.

האָט איהר געהערט איין אומגליק? — רחל'ע קאָן ניט שלאָ־פען! זי קאטשעט זיך אויף אַלע זייטען, זי דעקט זיך צו און דעקט זיך אָפּ — נימאָ קיין שלאָף אויף איהר! וויפיעל זי פּלייסט זיך, אשטייגער, נישט צו טראַכטען וועגען איהם, וועגען סטעמפעניו'ן מיין איך, — און ער קריכט איהר אַלץ פאר די אויגען, דער גוטער יאָהר ווייסט איהם וואָס און ווען! זי מאַכט־צו די אויגען שטאַרק־שטאַרק — און דערזעהט איהם מיט זיינע וואונדערשענע שווארצע

פייערדיגע אויגען, ווי זיי קוקען גלייך צו איהר, ווי זיי ווינקען צו איהר, ווי זיי רופען זי צו זיך... „אַ, ניט געדאַכט זאָל ער ווערען!... משה־מענדעל זאָל חאָטש זיין!" — קלערט זי זיך. זי עפענט־אויף די אויגען און דערזעהט סטעמפעניו'ן מיט'ן פיעדעלע, און עס מאַהלט זיך איהר אויס, אַז זי הערט נאָך דאָס שענע זעלטענע שפּיעלען... „אָך, אַ מין שפּיעלען, נו, נו! ניט אומזיסט דער־צעהלט מען זיך אָן וועגען איהם אַזעלכע וואונדערליכע מעשיות"... און רחל'ע דערמאַנט זיך אָן אַלע יענע שענע מעשיות, וואָס זי האָט זיך אָנגעהערט וועגען איהם נאָך בשעת זי איז געגאַנגען אין חדר זיך לערנען שרייבען צו מאַטעל שפּרייז דעם מיידעלשען שרייבער, בשעת זיי זענען געזעסען אין סקווירע. אָט דאָרט האָט זי זיך דאָס אָנגעהערט פון איהרע חבר'טעס מעשיות, ווי אַזוי סטעמפעניו האָט אַמאָל אָפּגערעדט אַ כלה פון אַ חתן, און די כלה איז פאַר בזיון געשטאָרבען, און מע האָט געשטעלט אויף איהר אַ שוואַרצע חופה... ווי אַזוי סטעמפעניו האָט אַמאָל אָפּגעטהאָן אַ מיידעל דערפאַר, וואָס זי האָט איהם אָנגערופען מיט'ן נאָמען שאַרלאַטאַן... ווי אַזוי סטעמ־פעניו האָט אַמאָל געשפּיעלט אַ חתונה ביי אַ גרויסען פּריץ, אַ גראַף; ווי דעם גראַפ'ס טאָכטער, די פּאַניענקע, אַ זעלטענע שענ־הייט, האָט זיך אין איהם איינגעקאָכט און האָט געזאָגט: איין מאָל פאַר אַלע מאָל — דער טוידט זאָל איהר זיין און סטעמפּעניו'ן וויל זי... דער גראַף, אַז ער האָט דערהערט אַזאַ מעשה, האָט ער מיט איהם איינגע'טענה'ט, פריהער מיט בייזען, דערנאָך מיט גוטען, און לסוף האָט ער איהם צוגעזאָגט דריי דערפער, אַבי ער זאָל זיך איבערקעהרען און נעמען זיין טאָכטער, די פּאַניענקע, פאַר אַ ווייב. נאָר סטעמפּעניו האָט איהם געענטפערט אויף פראַנצויזיש (סטעמ־פעניו האָט געקענט דייטש און פראַנצויזיש), אַז ער מעג איהם אָנ־שיטען אַ פולע שטוב מיט רענדלעך, וועט ער זיין רענדעל נישט אויסבייטען (און דערפאַר איז ער געווען ביי אַלע עהרליכע אידען, אפילו ביי'ם רבי'ן, אַזאַ חשוב). און די פּאַניענקע, אַז זי האָט דאָס דערהערט, האָט זי זיך מיט'ן אָנטהון אַריינגעוואָרפען אין טייך,

אריין... און נאָך פיעל וואונדערליכע מעשיות, וואָס עס נעמט־אָן אַ שרעק, נאָר אויסהערענדיג זיי...

נאָך האָט זיך רחל'ע דערמאַנט, וואָס זי האָט געהערט פון איהרע חבר'טעס, אז סטעמפּעניו האָט אזאַ מין פלעשעלע „ליעבע־טראָפּען"... „ליעבע — ליובקע, קאָך לאָקשען! — האָט זיך רחל'ע געקלערט, דערמאַנט זיך אָן די אַלע שענע מעשיות. — נאַ דיר אַ גראָשען פאַר דער גאַנצער ליעבע! מיין משה־מענדעל, נישקשה, האָט מיך ליעב אָהן „ליעבע־טראָפּען". און איך איהם? איך משה־מענדל'ען?"...

און רחל'ע קעהרט זיך איבער אויף דער אַנדערער זייט, מיט'ן פנים צו דער וואַנד, און טראַכט וועגען דעם גאַנץ שטאַרק. דאָס ערשטע מאָל איז איהר אַרויפגעקומען אויפ'ן קאָפּ אזאַ מחשבה: „אַט האָסט דו דיר די אַנדערע טעג יום־טוב! וואָס עפּיס מיצקע־דרינען ליעב־שמיעב? פיינט געווים ניט!"...

און באמת טאַקי, פאַר וואָס זאָל זי איהם פיינט האָבען? משה־מענדעל איז, חלילה, ניט קיין מיאוסער יונגערמאַן, אַביסעל פון דער נייער וועלט, די פאות פערשאַרט אַרונטער, לייענט אַ בלאַט, מאַכט שען קידוש, האָט ליעב צו זאָגען אַ ווערטעל, מיט יונגעלייט אַ שטיעף טהון — גאָר אַ פיינער יונגערמאַן. אמת, צו איהר, צום ווייב, איז ער נאָך אַביסעל ווילד, רעדט מיט איהר קיינמאָל נישט קיין צוויי גאַנצע ווערטער, עפּיס נאָר מיט אַ ווערטעל און מיט אַ דרעה־זיך־אוים אָדער אין בית־המדרש, אָדער אין מאַרק. ער זאָל זיך עם אַ מאָל, אויף אַ ציקאַוועסט, אַנידערזעצען מיט'ן ווייב, ווי ביי לייטען פיהרט זיך, רעדען, שמועסען, גלאַט אזוי, — דאָס ניין, אַ ווילדע ציעג!

אוי, ניט דאָס האָט רחל'ע געמיינט כלה'ווייז! רחל'ע, אז זי איז אַ כלה געוואָרען, האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אז אַלע זענען איהר מקנא אויף איהר חתן; אז אזאַ משה־מענדעל (אָך, איז ער געוועזען שען חתנ'ווייז!) איז נאָר דאָ איינער ביי גאָט און דער אַנדערער ביי איהר — און זי וועט דאָס זיין איינע אַ גליקליכע...

און צום סוף? צום סוף זעהט זי, אז איהרע אלע חבר'טעס לעבען טאקי א גוטען טאג: די איז ערגיץ מיט איהר מאן אין א גרויסער שטאדט און שרייבט פון דארט אזעלכע בריוולעך, וואס עס לאזט זיך אויס די וועלט, און יענע איז שוין אליין א בעל־הבית'טע; אפילו חנה־מירעל, וואס האט חתונה געהאט פאר איין אלמן מיט פינף קינדער און וואס האט אזוי איינגעלעגט די וועלט, איז אויך גליקליך. און זי? און רחל'ע?... אך, ניטא וואס צו רעדען. א גאנצע וואך זיץ פערשפארט, ווי איין עוף אין א שטייג: עס, טרינק און שלאף! דער שוועהר און שוויעגער לאזען ניט אטהע־מען: טאג און נאכט נאר רחל'ע און רחל'ע! און משה־מענדעל מיט זיינע גענג, מיט זיינע ווערטלעך, גלייך ווי זי וואלט געוועזן ביי איהם א וויים איך וואס... שא! אן קלאפט עמיצער אין דער טיר. דאס קעהר אודאי זיין משה־מענדעל. די שוויעגער געהט איהם עפענען.

— משה־מענדעל!

— הא, וואס?

— ס'איז דו, משה־מענדעל? — פרעגט איהם די מוטער.

— נו, א טענצעל, ימח שמו, בררררר... — ענטפערט איהר דער זוהן.

— וואס לעפעטשעסט דו, משה־מענדעל? — זאגט ווידער צו איהם די מוטער. — טהו זיך אויס און לעג זיך שלאפען.

— ימח שמו, גוט געטרונקען, בערעל־מנשה, הא־הא־הא!

— גאט איז מיט דיר, משה־מענדעל! וואס פלאפעלסט דו? — זאגט צו איהם דוואסי־מלכה, אויסרייבענדיג א שוועבעלע.

— איהר הערט דען ניט, שוויעגער, אז ער איז שכור־לוט? — זאגט צו איהר רחל'ע. — צינדט איהם דארט אן א ליכט, זייט מוחל, ער וועט זיך ברעכען רוק און לענד.

— חיללל... נאך א גלעזעל, ימח שמו!...

מיט די דאזיגע האלבע ווערטער פאלט משה־מענדעל אנידער ביי זיך אין בעט און ווערד גיך אנשלאפען מיט א שרעקליך חרא־

פעריי. דוואָסי־מלכה ווערד אויך אַנשלאָפען. די קליינע קינדער שלאָפען שוין לאַנג. עס סווישטשעט און עס פייפט אין אַלע ווינ־קעלעך. אַלע שלאָפען געשמאַק אינ׳ם דאָזיגען שטיבעל, נאָר איין רחל׳ע קאָן נים אַנשלאָפען ווערען, האָטש נעם טהו זיך אָן אַ מעשה — ניטאָ קיין שלאָף!... די לבנה שיינט־אריין דורך אַ פענסטער, און אַ לאַנגע ווייסע פאַסמע פון איהר ליכטיגקייט פאַלט אויפ׳ן בעטעל, אויף וועלכען משה־מענדעל ליגט צעוואָרפען מיט׳ן פנים ארויף, דאָס מויל אָפען, די אויגען פערגלאָצט, דער האַלז פעררייסען, און אַ קנאָפּ, אַ שאַרפער קנאָפּ, שטעקט־ארויס פונ׳ם גאָרגעל, אַז עס איז אַ מיאוסע זאַך צו קוקען.

רחל׳ע וויל נישט קוקען — און קוקט פאָרט; קיינמאָל האָט איהר משה־מענדעל נישט אויסגעוויזען אַזוי העסליך, ווי אַצינד, ווי אין דער דאָזיגער נאַכט. און, נישט ווילענדיג, האָט זי איהם פערגלייכט מיט איין אַנדערען, מיט אַ יענעם ימח־שמו׳ניק סטעמ־פעניו... און דאָס איז דער אייגענער משה־מענדעל, וואָס פריהער? וואָס אַמאָל, בשעת חתנ׳ווייז, מיט זיין שען ווייס פנימ׳על, מיט זיין זיס שמייכעלע, מיט זיינע פרייליכע אויגעלעך, מיט זיין גלייך שטעלטעל, מיט זיין גענגעל און מיט אַלע זיינע בנעימות׳דיגע פאָ־סטעמקעס, מיט זיינע קלוגע גלייכווערטלעך? אָט דאָס איז יענער משה־מענדעל?...

און דאָ האָט איהם רחל׳ע, נים ווילענדיג, ווידער אַ מאָל פערגלייכט מיט איין אַנדערען, מיט סטעמפעניו׳ן...

אוועקט, אוועקט, פינסטערע מחשבות, פון אַ אידישער טאָכטער!

VIII.

צום „שלייער־וואָרמעס“.

אויף מאָרגען, אַז חיענע די שמש׳טע איז געקומען צו דוואָסי־מלכה׳ן זאָגען, אַז די מחותנת׳טע מיט׳ן חתן, מיט דער כלה, מיט

אַלע מחותּנים האָבּען געלאָזט בּעטען צום שלייער־וואַרמעס, איז שוין רחל׳ע געוועזן אויסגעשלייערט און אָנגעטהאָן נאָך דער לעצ־טער מאָדע פון רב דוד מעכאַניק דעם זשענסקי שניידער: אַ בּלוי זיידען מלבּוש, הימעל־קאָליר, מיט ווייסע קרוזשעווקעס און מיט גאַנץ בּרייטע אַרבּעל, ווי מע האָט דעמאָלט געטראָגען אין מאַזע־פּעווקע, וואו די מאָדע האָט פערשפּעטיגט אויף עטליכע יאָהר; אויפ׳ן קאָפּ אַ בּלוי זיידען טיכעל, אַזשורנע אַרבּייט, אַזוי, אַז מע האָט געקאָנט אַרויסזעהן דעם גאַנצען שלייער מיט די צעפּ... נאָר פּרעמדע צעפּ; די אייגענע בּלאָנדע האָר זענען שוין בּיי רחל׳ען פון לאַנג בּעהאַלטען, פערבּאָרגען אויף תמיד, אויף אייביג! עט־ליכע שנירעלעך פּערעל אויפ׳ן האַלז, אויפ׳ן ווייסען, אויפ׳ן שענעם האַלז, אַ גרויסע גאָלדענע קייט, אַ בּראָש, בּראַסליעטען, פינגערלעך, אויהערינגלעך — די גאַנצע אידישע ציערונג, דער גאַנצער אידי־שער מאַיאָנטעק.

איין אויסגעשלייערטע איז רחל׳ע געזעסען בּיי זיך אין חדר, וואו משה־מענדעל איז נאָך געלעגען אין דער נעכטיגער פּאָזע, מיט׳ן גאָרגעל אַרויף און מיט איין אָפען מויל, און האָט געהאַלטען אין איין חראָפּען.

„אַך, וואָס פאַר אַ גרויסער חילוק עס איז צווישען די צוויי משה־מענדלען, דאָס הייסט, צווישען משה־מענדעל דעם חתן און משה־מענדעל דעם מאַן: יענער משה־מענדעל איז עפּיס געוועזן מיט אַזוי פיעל חן, זיינע אויגען האָבּען געלייכט, ווי הבדלות, זיין קול איז געוועזן צוקער־זיס, זיינע אַלע פּאַסטעמקעס זענען געוועזן אַזוי אָנגענעהם, אַזוי ליעבּליך! און דער משה־מענדעל? עפּיס אַזוי משונה־לאַנג און שמאָל און סאָטולעוואַטע, און אַ געל בּערדעל שיט זיך איהם. פון וואַנען האָט זיך צו איהם גענומען אַזאַ צאַ־פּען־בּערדעל?

און נישט ווילענדיג, שטעלט זי זיך פאַר אַלץ אָט אַ יענעם כל־בו׳ניק, וואָס האָט זי אַ גאַנצע נאַכט ניט געלאָזט שלאָפען — אַ ריינער אומגליק! „איך בּין אַליין שולדיג — קלערט זיך רחל׳ע —

איך בין אליין שולדיג: פּלוצים נאָ דיר גאָר אַזאַ שלים־מזל, אַ סטעמפּעניו! ווער שטעלט זיך דאָס אָפּ פּלוצים רעדען מיט אַ כלי־זמר? פע, בזיונות! און וואָס וואָלט מען געקאָנט אויף מיר זאָגען, ווען מע זאָל מיך זעהן שטעהן און רעדען מיט איהם? אַ מערכה, וואָס ס'איז געווען אַזאַ געפּילדער. און וואָס וואָלט משה־מענדעל געזאָגט?"...

און מיט אַ שמייכעל איז רחל'ע צוגעגאַנגען צו משה־מענדעל'ס בעט און האָט זיך איינגעבויגען איבער זיין קאָפּ און האָט איהם אָנגערופען ביי'ם נאָמען. משה־מענדעל האָט אויפגעעפענט די גרויע אויגען און האָט לאַנג געקוקט און האָט ניט פערשטאַנען וואָס ער זעהט פאַר זיך.

— משה־מענדעל! — האָט איהם רחל'ע געזאָגט, אָנגעבויגען זיך איינגאַנצען צו איהם. — משה־מענדעל! דו דערקענסט מיך ניט, צי וואָס? קוק איהם אָן, ווי ער באַטראַכט מיך אַביסעל! איך בין דיר, אַפּנים, געפעלען אין שלייער?

— אַי, לאָז צורוה, וויל שלאָפען!... — און מיט די ווערטער דרעהט זיך משה־מענדעל אום מיט'ן פּנים צו דער וואַנד און לאָזט־אַדורך אַ משונה־ווילד חראָפּעריי.

— די מחותנת'טע און חתן־כלה און אַלע מחותנים האָבען גע־לאַזט בעטען אייך מיט אייער שוויעגער און מיט אייער מאַן אויפ'ן „שלייער־וואַרמעס".

אַזוי רופט־אויס חיענע די שמש'טע, אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין דער טיר אַריין, נאָר דערזעהען, ווי רחל'ע שטעהט איבער'ן מאַנ'ס צוקאָפּענס, טהוט זי זיך אַ וואָרף צוריק.

* * *

רחל'ע האָט געטראָפען די כלה נאָך ניט קיין אויסגעשלייערטע.ביידע חבר'טעס האָבען זיך צעקושט, און עס איז צווישען זיי גיך פערבונדען געוואָרען אַ גאַנץ וואַרעמער שמועס, ווי עס דאַרף צו זיין צווישען צוויי יונגע ווייבלעך.

דער עולם האָט זיך געקליבען ביסלעכווייז, און די סאַרווערס מיט די סאַרווערקעס האָבען בעדעקט די טישען מיט כל־טוב: מיט לעקאַך און מיט איינגעמאַכטס, מיט קומיש־ברויט און מיט מאַנדעל־בייגעלעך און מיט שטרודלען אַלערליי. די נעכטיגע שמשים מיט די נעכטיגע אָרעמע לייט זענען שוין אויך דאָ. דער מחותן, חיים־בנציון, לויפט־אַרום איין אויסגעצוואָגענער, מיט אַ סאַמעטען קאַש־קעטעל, און די מחותנת׳טע איז שוין הייזעריג, ווי די וואַנד; דאָך הערט זי ניט אויף צו פּאַראַדקעווען, טרייבט דעם אַהער און דעם אַהין און שרייט מיט די לעצטע כחות:

— איהר ווילט מיך אומגליקליך מאַכען, שונאי־ציון! איהר נעמט און שטעלט־אַוועק אַ בעקען מיט טאָרט און מיט איינגעמאַכטס דאָרט, וואו עס דאַרף גאָר שטעהן דאָס פלעשעל בראָנפען מיט די גלעזלעך, וואונד איז מיר און וועה איז מיר! געה צעריים זיך! נאַ דיר אַ חתונה! קאָסט אַ גרודע גאָלד, און צום סוף — נאַ דיר! אַפילו די כלי־זמר זענען נאָך אויך ניטאָ! טאַקי נאָר אַ מעשה קומט זיך אָנצוטהון און געווג!

— שאַ, לאָז זיין שטיל! — שרייט חיים־בנציון דער מחותן. — וואָס פילדערסט דו אַזוי? מע ווערד פון דיר ניט גליקליך! זי טהוט גאָרניט און שרייט! וואָס שרייסט דו וואָס? אַ נאָווינע ביי דיר אַ קינד חתונה מאַכען? דאָס ערשטע מאָל, צי וואָס? קוק זי אָן, זי חריפעט אַזש! צענויפגערופען געסט מיט קרובים אַ גאַנצע שטאָדט און לויפט־אַרום און שרייט! טאָמער ווייסט דו וואָס?

— ווער שרייט, משוגענער כהן? ווער שרייט?

— איך ווייס ווער סע שרייט? אַדרבה, זאָג שוין אַליין!

— איך שריי ניט; סע דו שרייסט.

— איך שריי שוין? אַזוי? גאָר פאַרקעהרט?

— אָט שרייסט דו דאָך, חיים־בנציון, וואָס איז דאָס דיר אָנגעקומען אַזעלכם?

— א גוטער מאָרגען זאָל קומען אויפ'ן מחותן מיט דער מחותנת'טע, אויפ'ן חתן מיט דער כלה, אויף אַלע מחותנים פון ביידע צדדים און אויף אַלע ליעבע פריינד, וויוואַט — גאַנץ פיין אויסגעשפיעלט!

מיט דעם הילכיגען אויסרוף פון חייקעל בדחן האָבען זיך די כלי־זמר גענומען צו די כלים, און די חתונה איז געוואָרען וויעדער א חתונה! דער עולם האָט זיך גענומען אויסוואַשען די הענד אין די פּאָלעס, פערקאַטשען די אַרבעל, און ערשט נאָכדעם זיך וואַשען, געזעצט זיך צום טיש פּראָווען דעם „שלייער־וואָרמעס" — און דאָ האָט זיך סטעמפּעניו גענומען דאָס פיעדעלע און האָט איבער־אָ־נייעס געמאַכט אַלע נעכטיגע קונצען נאָך מיט עטליכע צוזעצלעך און מיט א צוויי־דריי נייע שטיקלעך, פון וועלכע דער עולם האָט געגאַפט אויף די נעגעל און איז געווען אויסער זיך. אַלע אויגען האָבען געקוקט אויף איהם, אויף סטעמפּעניו'ן; נאָר איין רחל'ע האָט נישט געקוקט אין יענעם ווינקעל — און דאָך האָט זי איהם געזעהען, און דאָך האָט זי געפיהלט, אַז ער קוקט אויף איהר... ערשט דעמאָלט, אַז סטעמפּעניו האָט דאָס פיעדעלע אָוועקגעלעגט, און צווישען עולם איז געוואָרען א הו־האַ, — ערשט דעמאָלט האָט רחל'ע אויפגעהויבען איהרע בלויע אויגען און האָט דערזעהן... סטעמפּעניו'ן.

— וואָס זאָגט איהר אויף איהם? — האָט זיך צו איהר גע־ווענדעט די כלה, וואָס האָט ביז אַהער געשוויגען.

— אויף וועמען? — האָט זי רחל'ע געפרעגט בתמימות.

— אויף סטעמפּעניו'ן; א שענער כל־בו'ניק?...

רחל'ע האָט איהר גאָרנישט געענטפערט דערויף. זי האָט דער־פיהלט, אַז די פאַרב קומט איהר צו אין פּנים אריין. די כלה האָט דאָס בעמערקט און האָט זי א פרעג געטהאָן:

— ס'איז אייך הייס, רחל'ע? איאָ, ס'איז אייך הייס?

— יאָ, הייס, שרעקליך הייס! איך וועל ארויסגעהן אויף א מינוט אין דרויסען זיך אָפּקיהלען. — האָט איהר רחל'ע געענטפערט

און איז אַרויסגעגאַנגען פֿונ׳ם טיש, בעגעגענט זיך אויף יעדען טריט מיט אַ סאַרוועראַדער אַ סאַרוועָרקע, וואָס האָבען איהר אָפּגעטראָ־טען דעם וועג מיט גרויס כבוד, נישט אַזוי צוליעב איהר, ווי צוליעב איהר זיידען מלבוש. נאָר נישט אַזוי גיך האָט זי געטראָפען צו דער טיר, דען, ערשטענס, האָט זי בעדאַרפט דורכשפּאַרען זיך דורך די כלי־זמר, וואָס האָבען זי בעטראַכט „מיט אויגען" און האָבען זיך דורכגעוואָרפען אויף זייער לשון: „קליווע יאָלדאָווקע, מע דאַרף טירען מיט צוזעניבע"... און אַז זי האָט זיך בעגעגענט מיט סטעמ־פעניו׳ס אויגען, האָט זי דערפיהלט עפּיס אַ מין האַרצקלאַפּעניש, וואָס זי האָט נאָך ביז אַהער קיינמאָל נישט געפיהלט; דערפון איז זי געוואָרען נאָך רויטער און האָט דערפיהלט אַ שרעקליכע היץ אין פנים, ווי אַ מענש, וואָס געהט אויף אַ שׂרפה סאַמע ביי׳ם רעכטען פייער. צו די צרות האָט זי זיך נאָך געדאַרפט בעגעגענען מיט׳ן מחותן רב חיים־בנציון, שוין כמעט ביי דער טיר, און דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ נייע חתונה: רב חיים־בנציון איז געווען אַ איד אַ חסיד און האָט געציטערט פאַר אַ נקבה שרעקליך. אַז ער האָט זיך בעגעגענט פּלוצים מיט רחל׳ען, האָט זיך רב חיים־בנציון בעדאַרפט, אייגענטליך, אַ וואָרף טהון צוריק, ווי דער שטייגער איז. נאָר, מעשה שטן, האָט ער זיך גאָר אַ נעם געטהאָן רעכטס, און אַזוי ווי זי, רחל׳ע, איז אויך געגאַנגען רעכטס, איז אָפּגעגאַנגען אַ האָר, זיי זאָלען זיך צעבוצקען. לכן איז רב חיים־בנציון געפאַלען אויף איין עצה און האָט זיך באַלד אַ חאַפּ געטהאָן לינקס; צום אומגליק, איז זי אויך געפאַלען אויף דער זעלבער עצה און האָט אויך גענומען לינקס. דאָ האָט רב חיים־בנציון באַלד פערשטאַנען, אַז מע דאַרף זיך ראַפּטאַם אַ לאָז טהון טאַקי נאָר רעכטס, נאָר ביז ער האָט זיך אַ ריהר געטהאָן, איז איהם שוין רחל׳ע געשטאַנען אַקעגען, ווי אויף צו־להכעיס — און גאָט ווייסט ביז וואַנען זיי וואָלטען אַזוי אַוועק־געטאַנצט, ווען אויף זייער גליק זאָל ניט געווען אָנגעקומען די היי־זעריגע מחותנת׳טע און ניט שטעלען זיך אויס׳טענה׳ן מיט׳ן מחותן, אויף זייער געוועהנליכען שטייגער, און דערוויל האָט זיך רחל׳ע

ארויסגעחאפּט אין דרויסען ארויס, אביסעל אָפּקיהלען זיך פון דער שרעקליכער היץ.

IX.

רחל׳עס ביאָגראַפּיע און חיה־עטעל׳ס ראָמאַן.

אין דרויסען איז אָבער געווען נאָך הייסער. עס איז געווען א תמוז׳דיגער טאָג. די זון האָט געהאַלטען אין מיטען הימעל און האָט געסמאַלעט און געבראָטען גאָר אָהן רחמנות. אויף די הילצערנע און שטרויענע דעכער פון די מאַזעפּעווקער הייזער האָט זיך דער אָפּשיין פון דער זון צעגאָסען מיט טויזענדער פאַסען, וואָס ציטערען און שוועבען, ווי די חוואַליעס פונ׳ם טייך; חדר־יונגלעך רופען דאָס אָן: „די שכינה רוהט“.

אקעגען רחל׳ען שטעהט דער מאַרק: ער איז ברייט און פּוסט. די קלייטען מיט די רויטע פּאַרטיכלעך זענען אָפען, און די ווייבער זיצען אויף פיערעקעכיגע בענקלעך און ארבייטען א זאָק מיט א שרעקליכער געשווינדקייט. ביי דער זייט שטעהען מולטערלעך מיט יאַגעדעס, מיט קיכלעך און מיט קאַרזשיקלעך, און א ציעג גנבה׳ט זיך אונטער און האָט חשק צו מאַכען א שטיקעל אומגליק, נאָר מע דערלאָזט זי ניט. ווייט־ווייט געהען א פּאָר אָכסען מיט א גרויסער פוהר סנאָפּעס קאָרן; די פוהר מאַכט־אָן א מורא׳דיגען פּאָראָך ארום זיך, און הינטען געהט־נאָך א קליין שייגעצעל מיט א גרויס ווארעם היטעל, מיט א טאָרבע, מיט א לאַנגער בייטש און באָרפיס, און א גרויסער הונד לויפט איהם נאָך מיט איין ארויסגעשטעלטער צונג.

רחל׳ע שטעהט און בעטראַכט דאָס גאַנצע וואָכעדיגע אויסזיכט און פערגלייכט דאָס מיט איהר בלוי־זיידען מלבוש, הימעל־קאָליר, און מיט די פּערעלעך, בראַסליעטען, אויהערינגלעך, פינגערלעך — און זי פיהלט, אַז זי איז עפּיס גאָר ווילד־פרעמד מיט דעם דאָזיגען

בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור, עפּיס ניט אַהין, ניט אַהער, ניט מאַרק־אידינע, ניט גראַפינע — גלאַט אַ אידיש קינד, אַ אידישע טאָכטער, פּטור פון אַלץ. אָט האָט זי זיך אַ מאַן, עסט זיך קעסט ביי די שוועהר־און־שוויעגער, טהוט נישט קיין האַנד אין קאַלטען וואַסער, און דער מאַן איז אָדער אין בית־מדרש, אָדער אין מאַרק, געהט־אַרום מיט׳ן שטעקעלע און זאָגט ווערטלעך.

אַצינד, שטעהענדיג אָט דאָ, נאָהענט צו דער נאַטור, האָט זי זיך כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען גענומען רעכט בעטראַכטען, ווער זי איז, און עס איז איהר אַרויפגעקומען אויפ׳ן זינען אַ נייע מחשבה, אַז עס פעהלט איהר עפּיס. וואָס — ווייסט זי נישט, נאָר עפּיס פעהלט איהר, עפּיס געהט איהר אָפּ...

רחל׳ע איז געווען אַ פּשוט אידיש ווייבעל אָהן אויבערקעפּלעך, אָהן שפּיצלעך. מיט איינעם וואָרט — דאָס, וואָס מע רופט־אָן ביי אונז אַ א י ד י ש ע ט אָ כ ט ע ר. געוואַכסען צווישען אַ סך קינדער, איז זי ביי פאָטער און מוטער אין סקווירע געווען ניט אַזאַ אַנטיק: „ווייס איך, אַ מיידעל, לאָז זי זיך וואַכסען גע־זונטערהייד“... און בכדי זי זאָל זיך ניט אַרומבלאָנקעווען פאַר די אויגען און עס זאָל זיין ווינציגער מיט אַ קינד אין שטוב, האָט מען זי אָפּגעשיקט גלייך מיט אַלע איהרע ברידערלעך אין חדר אַריין. נאָכדעם, אַז זי איז שוין אַביסעל אונטערגעוואַכסען, האָט מען זי אָפּגעגעבען לערנען זיך שרייבען צו מ אָ ט ע ל ש פּ ר י י ז, דעם „מיידעלשען שרייבער“. דאָרט, ביי מאָטעל שפּריין, דעם „מיי־דעלשען שרייבער“, האָט זיך רחל׳ע געהאַט, געוועהנליך, איהרע חבר׳טעס, קליינע און גרויסע מיידלעך, נאָר מעהר האָט זי ליעב געהאַט צו שאַרען זיך אַרום די עלטערע מיידלעך, פון וועלכע זי האָט ליעב געהאַט צו הערען מעשיות, שענע וואונדערליכע מעשיות. די מיידלעך ווידער האָבען ליעב געהאַט רחל׳ען פאַר איהר זינגען, פאַר איהר שען זינגען.

— זינג אונז, רחל׳ע, האַרצעניו! זינג, נישקשה, אַצינד איז ניטאָ קיין יונגלעך.

פאר יונגלעך און פאר עלטערע האט זיך רחל׳ע געשעמט צו זינגען, בפרט נאך פאר גרויסע יונגלעך האבען איהר די חבר׳טעס אליין געזאגט, אז ס׳איז ניט שען, מע טאר ניט...

— נו, זינג שוין, רחל׳ע. קוק זי אן, מע דארף זי בעטען.

און רחל׳ע פאלגט די גרויסע מיידלעך און פערציהט אויף איהר דינער, וויכער שטימע א ליעדעל, א אידיש ליעדעל.

אויפ׳ן בארג שטעהט א טויב,
און טהוט זיך טרויעריג ברומען,
ערגיץ האב איך א ליעבען פריינד —
און קאן צו איהם נישט קומען...

רחל׳ע זינגט דאס דאזיגע ליעבע ליעדעל מיט גרויס געפיהל, גלייך ווי זי וואלט פערשטאנען דאס ווארט „ליעבע“. יענע אבער, איך מיין די עלטערע מיידלעך, האבען דאס, אפנים, יא פערשטאנען, מחמת זיי פלעגען זיך דערביי פערזארגען, זיפצען, און אמאל לאזען א טרער אויך...

מעהר פון אלע האט ליעב געהאט צו הערען די דאזיגע ליעדער־לעך, וואס רחל׳ע האט געזונגען פאר איהרע חבר׳טעס, איינע פון זיי מיט׳ן נאמען חיה־עטעל, זעהר א שען מיידעל, א יתומה. חיה־עטעל איז געווען איינע פון א סך מיידלעך. איהר ביאגראפיע איז די ביאגראפיע פון פיעלע אידישע טעכטער און קאן דערצעהלט ווערען אזוי קורץ און אזוי גיך, ווי מאכען א ברכה „שהכל נהיה בדברו“. אט האט איהר זי איינגאנצען:

אמאל (נישט זעהר לאנג) זענען געווען צוויי ברידער אין דער שטאדט סקווירע, איינער האט געהייסען אהרן און דער אנדערער האט געהייסען לייב. אהרן איז יונג געשטארבען און נאך איהם איז נאכגעשטארבען זיין ווייב, און עס איז פון זיי איבערגעבליבען א טאכטער חיה־עטעל. האט זיך אויף איהר דערבארעמט דער פעטער לייב און האט זי צוגענומען צו זיך מיט איהר ירושה. דער פעטער לייב האט זיך אפילו מיט דער יתומה נישט אזוי שען בע־

גאנגען, די גאנצע ירושה האָט ער זיך צוגענומען (אַ דריי טויזענד קערבלעך, זאָגט מען), און איהר, דער יתומה, האָט ער געגעבען, מחילה, אַ פייג. און האָט זי חתונה געמאַכט פאַר אַ חניאָק, אַ כלב שבכלבים, וואָס איז איהר דערגאַנגגען די יאָהרען, און חיה־עטעל איז יונג, צו צוויי און צוואַנציג יאָהר, געגאַנגען פון דער וועלט.

אָט מיט דער חיה־עטעל איז אונזער רחל'ע געווען אַ לייבליכע חבר'טע, און זיי האָבען זיך ביידע זעהר ליעב געהאַט. און אָט מיט דער חיה־עטעל איז אַמאָל געזעסען רחל'ע שבת בייטאָג ביי'ם פענ־סטער, גאַנץ פיין אויסגעקעמט און אָנגעטהאָן שבת'דיג, ווי עס געהער צו זיין. ווי דער שטייגער איז, האָט רחל'ע געזונגען איהרע ליעדעלעך, און חיה־עטעל האָט געהערט. רחל'ע האָט געזונגען:

אוי, דו פאַהרסט אוועק,
אוי, דו פאַהרסט אוועק,
און מיך לאָזט דו איבער!...

— רחל'ע, הארצעניו, נשמה'ניו! — זאָגט חיה־עטעל. — זינג דאָס נאָך אַ מאָל!

— איבערזינגגען דאָס נאָך אַ מאָל? — פרעגט זי רחל'ע פער־וואונדערט. — נו, איך קאָן דאָס דיר אָנהויבען נאָך אַ מאָל פון אָנהויב:

אוי, דו פאַהרסט אוועק,
אוי, דו פאַהרסט אוועק,
און מיך לאָזט דו אי־אי־בער!...

פּלוצים דערזעהט רחל'ע, ווי חיה־עטעל די יתומה ליגט מיט'ן פנים אויף דער האַנד און איהר קאָפּ מיט די פּלייצעס וואַרפען זיך. רחל'ע בלייבט שטיל און הערט, ווי חיה־עטעל חליפּעט.

— גאָט איז מיט דיר, חיה־עטעל, דו וויינסט? וואָס עפּיס אין מיטען דרינען געוויינט? זאָג מיר, וואָס איז דיר, חיה־עטעל, אזעלכעס געשעהן? פּלוצים גאָר, נאַ דיר אַ געוויין!

— אוי, רחל'ע! — ענטפערט זי איהר מיט א געוויין. — אוי, רחל'ע, דאס ליעדעל, דאס ליעדעל דיינס!

— דאס ליעדעל? וואס זשע איז דארט אזעלכעס? וואס דארף מען וויינען דערויף?

— אוי, רחל'ע, פרעג מיך נישט, פרעג נישט קיין פארביטערט הארץ! א פייער ברענט אין מיר! עס ברענט אין מיר א העליש פייער אט דא, זעהסט דו, אט דא־א!

און חיה־עטעל ווייזט איהר אן ביי זיך אויפ'ן הארצען. רחל'ע קוקט אויף איהר פערוואונדערט און צעמישט.

— וואס קוקסט דו אויף מיר אזוי, רחל'ע? דו פארשטעהסט ניט, דו קאנסט ניט פיהלען וואס מיר איז; מיין הארץ איז מיר אזוי שווער, איך בין אזוי עלענד, אזוי פארוויסט, איך טראג אזעלכע מכות, אז איך מוז דיר אלסדינג דערצעהלען — אלסדינג!

און חיה־עטעל דערצעהלט רחל'ען א גאנצע געשיכטע, א טרויעריגע מעשה, אפילו א געוועהנליכע, וואס טרעפט זיך גאנץ אפט ביי אידען, נאר זעהר א טרויעריגע מעשה, ווי אזוי איהר פעטער לייב האט זיך מיט איהר מיאוס בעגאנגען, און צומיינסטען — זי, ידי מרשעת, די מוהמע, און וועו ניט דעם פעטער לייב'ס יונגער זוהן בנימין, וואלט זי שוין לאנג אנטלאפען אין דער וועלט אריין, אדער אין טייך אריינגעווארפען זיך. אט דער בנימין איז געוועו איהר איינציגע נחמה אויף דער וועלט; מיט איהם איז זי דאס אויפגעוואכסען אינאיינעם; ער איז צו איהר געוועו ווי א ברודער, ווי איין אייגענער ברודער — און צום סוף איז ער אוועקגעפאהרען, האט זי איבערגעלאזט אויף צרות, ווי א פרעמדער, גאר ווי א ווילד־פרעמדער.

— איך פארשטעה ניט, חיה־עטעל, וואס באדארף מען דא אזוי איינלעגען די וועלט, ווען אפילו איין אייגענער ברודער פאהרט־אוועק, בפרט נאך ניט קיין אייגענער!

— אוי, רחל'ע, דו ווייסט נישט, ווי היימיש ער איז מיר געוועו, ווי איינגעבאקען אין הארצען, טאקי נאר ווי איין אייגענער, נאך

מעהר ווי איין אייגענער, זאָג איך דיר! אז איך האָב געזעהן פאַר זיך בנימינ׳ען, איז מיר געווען אַ ליכט אין די אויגען, און אז ער איז אוועקגעפאָהרען...

— בנימין האָט דאָך געמוזט אוועקפאָהרען, חיה־עטעל. ער האָט דאָך חתונה געהאַט.

— אוי, רחל׳ע־קרוין, זאָג עס מיר ניט, איך קאָן דאָס ניט הערען! דאָס וואָרט „חתונה־געהאַט" נעמט ביי מיר אַרויס מיין גאַנץ חיות! ווען איך דערהער, אז מע זאָגט: „בנימין האָט חתונה געהאַט", עקט זיך מיר דאָס לעבען. דו ווייסט דאָס ניט, רחל׳ע, הלואי זאָלסט דו דערפון נישט וויסען אייביג... וואָס קוקסט דו אויף מיר אַזוי? בנימין האָט מיר צוגעזאָגט, געשוואָרען, אז ער וועט מיך נעמען.

— נו, למאַי זשע האָט ער דיך ניט גענומען, חיה־עטעל?

— דו פרעגסט, ווי אַ קינד, רחל׳ע. מסתמא איז מיר ניט באַשערט. מסתמא איז דאָר איהר מזל.

— ער האָט דאָך דיר אָבער געשוואָרען, אז ער וועט דיך יאָ נעמען.

— נו, מילא, האָט ער געשוואָרען! ער האָט זיך אַלץ געקליבען זאָגען דעם פעטער, אָפּגעלעגט פון טאָג אויף טאָג: ער האָט מורא געהאַט פאַר איהם (דו קענסט דאָך מיין פעטער לייב), ביז ער איז אַ חתן געוואָרען פאַר איהר. און אז איך האָב געמאַכט מיט איהם אַ שמועס מכח דעם, האָט ער מיר געזאָגט, אז ביז דער חתונה איז נאָך ווייט, ער וועט נאָך קאָנען רעדען — און אַזוי זענען אוועקגע־גאַנגען די טעג מיט די יאָהרען, ביז ס׳איז געקומען די צייט, אָט אַ יענע פינסטערע צייט, אויף מיין שלים־מזל... איך בין אַליין געווען ביי דער חופה, איך האָב אַלסדינג געזעהן מיט מיינע אויגען, אַלסדינג, ווי אַזוי ער האָט איהר אָנגעטהאָן דאָס פינגערעל, געזאָגט וואָס מע באַדאַרף... דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען, און בנימין האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגען אויף דער ערד, ער זאָל

מיך ניט זעהן — נאָר איך ווייס, אַז ער האָט מיך געזעהן... אַך, רחל'ע, ווי אַזוי לעב איך? ווי אַזוי האַלט איך דאָס אויס?

— ווי באַלד אַזוי, חיה־עטעל, איז דאָך בנימין אַ גרויסער ליג־נער און איז ניט ווערטה, וואָס די ערד טראָגט איהם.

— ניין, זאָג דאָס ניט, רחל'ע, דו קענסט ניט בנימינ'ען; דו ווייסט ניט, וואָס פאַר אַ דימענט דאָס איז, וואָס פאַר אַ טייער הארץ ער האָט!... דאָס איז ער אינגאַנצען שולדיג, דער פעטער לייב, דער רוצח, מיין טאַטענ'ס בלוט זאָל איהם נאָר אָקעגען קומען, רבונו של עולם!

— איך זעה אַרויס, חיה־עטעל, אַז ער טהוט דיר, אַפּנים, גוט באַנג.

— באַנג, זאָגסט דו? איך שטאַרב, איך געה־אויס מיט די כחות — און זי זאָגט נאָר באַנג־שמאַנג!

— נו, און זי, חיה־עטעל, זי איז עפּים אַ שען ווייבעל?

— ווער זי?

— זי, בנימינ'ס ווייב מיין איך.

ביי די ווערטער האָט רחל'ע דערזעהן, ווי חיה־עטעל ווערד רויט און נאָכדעם בלייך, אַלערליי פאַרבען. רחל'ע האָט נאָך נישט געקאָנט פערשטעהן, פאַר וואָס חיה־עטעל וויל איהר דערויף ניט ענטפערען; נאָר פיהלען האָט זי געפיהלט, אַז נאָך אַ מאָל איבער־פרעגען זי דאַרף מען ניט. „מסתמא פּאַסט איהר ניט, אַז זי מאַכט אַ שווייג; מסתמא טהוט איהר וועה, אַז זי וויל דערפון ניט רעדען"...

אין אַ צייט אַרום האָט זיך רחל'ע בעגעגענט מיט חיה־עטל'ען אויף אַ חתונה, טאַקי ביי חיה־עטל'ען אויף דער חתונה. חיה־עטעל איז געווען אַ כלה, ווי אַלע כלות; געזעסען, ווי אַ כלה דאַרף זיצען, געשוויגען, געגאַנגען צו דער חופּה, אויף מאָרגען אויסגעשלייערט זיך, געווען אַפילו בלייכליך אויפ'ן פּנים, אַביסעל ווי פערטראַכט,

נישט פרייליך... נאָר נישקשה, עס מאַכט ניט אויס: אַ כלה דאַרף אַזוי זיין. וואָס זשע? טאַנצען זאָל זי געהן?...

ווער ווייסט, וואָס ביי חיה־עטל'ען איז געוועו אויף דער מחשבה, אויפ'ן הארצען? דאָס הארץ פון אַ אידישער טאָכטער איז אַ סוד, אַ גרויסער סוד. אַ קאַסטען, אַ פערשלאָסענער קאַסטען, און דערצו פאַסט טאַקי ניט פאַר קיין מאַנסביל אריינצוקוקען אַהין — עס איז עפּיס נישט קיין דרך־ארץ...

X.

און ווייטער אַ מאָל רחל'ע.

אויף דער שאלה: „וואָס טהוט זיך ביי חיה־עטל'ען אינוועניג אין הארצען?" — אויף דער שאלה האָט זיך רחל'ע פערטראַכט ביי חיה־עטל'ען אויף דער חתונה. רחל'ע האָט וועגען דעם מיט קיינעם נישט גערעדט; דאָך האָט זי פערשטאַנען מיט'ן שכל און אביסעל געפיהלט מיט'ן הארצען, אַז חיה־עטל'ען דאַרף אצינד זיין ניט אין בעסטען, זיצענדיג מיט איהר בעשערטען, אַ ווילד־פרעמדען בחור, און ווען איהר אייגענער בנימין איז דאָרט ערגיץ מיט זיין ווייב... רחל'ען האָט זיך אפילו שטאַרק געגלוסט אַ פרעג טהון אצינד חיה־עטל'ען, וואָס הערט זיך מיט בנימינ'ען, וואָס מאַכט ער, צי שרייבט ער בריוולעך? נאָר, צוגעגאַנגען נאָהענט צו חיה־עטל'ען און אריינגעקוקט איהר אין איהר בלייך פּנים אריין און דערהערט, ווי זי זיפצט גאַנץ אַפּטליך, — האָט איהר דאָס הארץ נישט פערטראָגען צו רעדען מיט איהר פון אַזעלכע זאַכען.

מיר קאָנען דענקען, אַז דאָס איז געוועו דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען, וואָס זי, רחל'ע, האָט זיך פערטראַכט וועגען אַזעלכע ענינים. עס קאָן זיין, אַז איין רעכטער פאַקט פונ'ם לעבען זאָל אַרויסרופען אַ סך מעהר מחשבות און אויפוועקען אַ סך מעהר געפיהלען, ווי צעהן גוטע ביכער. אמת, רחל'ע איז געוועו אַ פּשוט אידיש מיידעל, אָהן חכמות, נאָר קיין נאַריש מיידעל איז זי נים

געוועןְ; פאַר וואָס זשע זאָל זי נישט בענעמען אַ זאַך מיט איהר איינענעם געבאָר'ענעם שכל? אמת, רחל'ע האָט נישט געוואוסט פון קיין העלדען, פון קיין ראָמאַנען, אָבער אַ ריין הארץ, אַ ריין אידיש הארץ האָט זי געהאַט; פאַר וואָס זשע זאָל זי ניט פיהלען קיין פרעמדע צרות, נישט פערשטעהן קיין פרעמדע יסורים? אין דעם פרט, קאָן מען זאָגען, איז רחל'ע מיט אַ מאָל עלטער געוואָרען אויף עטליכע יאָהר, אַ דאַנק חיה־עטל'ען מיט איהר אידישען ראָמאַן.

אין יענער צייט איז שוין רחל'ע אויך געוועזן אַ כלה, און פון איהר חתן משה־מענדל'ען האָט זי זיך אָנגעהערט אַזעלכע שבחים מיט אַזוי פיעל מעלות, אַז זי האָט געקוקט אויף זיך, ווי אויף איינע אַ גליקליכע אין דער וועלט.

— קיין עין־הרע, אַזאַ גליק! — האָט זי געהערט פון אַלע זייטען.

— אַ שמאַלץ־גרוב! איין אָנקומעניש! רב אייזיק־נפתלי איז אַ איד אַ בעל־הבית, דער פיינסטער פון אַלע מאַזעפּעווקער בעלי־בתים, און האָט איין זוהן, איין־איינציגען זוהן, און נאָך וואָס פאַר אַ זוהן. נו, אַ מזל!

און באמת איז משה־מענדעל טאַקי געוועזן אַ פיין בחור'על און האָט געקאָנט געפּעלען יעדען: אַ וואָהלס, אַ לעבעדיגס, אַ גמרא־קעפּעל, אַ שענער בעל־תנ"ך, דערצו נאָך אַ כתבא־רבה אויף עטליכע הענד, אַזוי, אַז מיט זיינע כתבים האָט זיך גאַנץ מאַזעפּעווקע ארומ־געטראָגען, און אפילו מאַטעל שפּרייז אליין, דער „מיידעלשער שרייבער" אין סקווירע, האָט אָנגעזאָמעלט זיין רויטע נאָז מיט אַ פּאָר שפּאַקולען, האָט עטליכע מאָל בעטראַכט דעם חתנ'ס כתב, ווי איין עכטער מבין, און האָט מודה געוועזן, אַז דער חתן האָט אַ גאָלדען הענטעל, און אַז ער וועט זיך מיט דער צייט אויסשרייבען די האַנד, וועט ער, אם ירצה השם, קאָנען שרייבען.

גערעדט האָט רחל'ע מיט איהר חתן זעהר ווינציג, דען וואו איז ער געוועזן און וואו איז זי געוועזן? פון מאַזעפּעווקע קיין סקווירע איז גאַנץ ווייטליך, און געזעהען האָבען זיי זיך בסך־הכל איין מאָל,

אי דאָס — נאָר אַ צוויי שעה, אי דאָס — פּאָר אַ גאַנצען מנין אידען, אי דאָס — איז דער חתן געווען אין איין חדר און די כלה — אינ׳ם אַנדערען חדר. דערפאַר אָבער האָבען זיי זיך איבערגעשריי־בען מיט בריוולעך כמעט אַלע וואָך, אַ קיילעכיג יאָהר כסדר, ביז דער חתונה. אמת, אין דעם איבערשרייבעכטס — וואָס דאַרף מען דאָ לייקענען? — האָט מאָטעל שפּרייז געהאַט אַ גרויסען חלק. דען אַזוי ווי דעם חתן׳ם בריוולעך זענען געווען געשריבען אין דריי שפּראַך: העברעאיש, רוסיש און דייטש, דערום האָט מאָטעל שפּרייז געמוזט זעהן, אַז זי, די כלה, זאָל אויך עפּיס ניט פאַר־שעמט ווערען. און בכדי צו בעווייזען בעשיינפּערליך, אַז פון מאָטעל שפּרייז׳ם חדר געהען ניט ארוים קיין מיידלעך גלאַט אַזוי, ווי ביי אַנדערע שרייבערס, האָט ער זיך געפּלייסט, אַז אין דער כלה׳ם בריוולעך זאָל זיין צוגעזעצט נאָך פראַנצויזיש אויך, דאָס הייסט, פראַנצויזישע אותיות, אין וועלכע מאָטעל שפּרייז איז געווען נאָר אַ גרויסער בקי. בכלל קאָן מען זאָגען, אַז אַ גאַנץ יאָהר כסדר האָבען זיך חתן־כלה געשפּיעלט אין כתבים, און נאָר דעמאָלט האָבען זיי אויפגעהערט דאָס דאָזיגע שפּיעל, ווען מען האָט זיך שוין אָנגעהויבען רעכט גרייטען צו דער חתונה.

די חתונה איז אָפּגעלאָפען, ווי אַלע אידישע חתונות; אביסעל האָט כלה׳ם צד ניט יוצא געווען, נישט לייטיש זיך אויסגעשטעלט, גאַנץ אידישליך... און אביסעל האָט זיך חתנ׳ם צד געבלאָזען, גע־ווערטעלט און שטילערהייד אָנגערופען דעם מחותן מיט׳ן נאָמען „דבר־אחר“, ווי ער האָט דאָס אָרענטליך פערדיענט. נאָר גאָר־נישט, עס מאַכט נים אויס: מע מאַכט, ווי דער שטייגער, אַ כוסה, מע בעט זיך איבער, די כלה געזעגענט זיך אָפּ מיט אַלע איהרע ליעבע, מע בעגלייט זי ביז אַרוים דער שטאָדט, מע קושט זיך, מע וויינט, מע פּטר׳ט אַרוים אַ מאַכטער — און מע פיהרט זי אַוועק אַהין, צו די שוועהר־און־שוויעגער אויף קעסט.

XI.

און ווידער א מאל רחל'ע.

דארט, ביי שוועהר־און־שוויעגער, האט זיך אנגעהויבען פאר רחל'ען א נייע וועלט. ווי א שנור, און איין־איינציגע שנור, און א גערא̈טענע שנור, האבען זי אלע גיך ליעב געקריגען און מע האט זי אפגעהיט, געפּאנקעוועט, געבלאזען דאס ארט פאר איהר. און ווער שמועסט די שוויגער, דוואסי־מלכה, וואס האט קוים דערלעבט אזא נחת, האט פשוט דאס לעבען אוועקגעלעגט צוליעב איהר: נאר „רחל'ע און רחל'ע!" וואו ערגיץ א פעט שטיקעל פלייש, א מאר־בעדיג ביינדעל, א געשמאקע זאך — אלץ רחל'ען. גאנץ פריה, רחל'ע האט נאר־וואס געעפענט די אויגען — אהא, דאס קריגעל ציקאריע שטעהט שוין אויפ'ן טיש, און דוואסי־מלכה, וואס איז, אייגענטליך, א פערנומענע, א מארק־אידינע, דרעהט זיך ארום און זעהט, אז די שנור זאל האבען אלץ צו דער צייט.

— וואס דארפט איהר זיך מטריח זיין, שוויגער?

— נישקשה, טרינק, רחל'ע, עס, רחל'ע!

איין אנדערים מאל זעהט רחל'ע, ווי די שוויגער לויפט פון מארק אהן א נשמה און פאלט־אריין אין קיך מיט קולי־קולות אויף די מענשען, שעלט און קארעניעט, גלייך ווי מע וואלט זי דארט געקוילעט.

— וואס איז, שוויגער? — פרעגט זי רחל'ע.

— איך האב געמיינט, דו ביזט שוין לאנג אויפגעשטאנען, און די מילך שטעהט און זידט און זידט — זידען זאל, רבונו של עולם, מיין מויד'ס פּארע — און איך לויף, איך וויים וואו איך בין אין דער וועלט? אין קליים איז, קיין עין־הרע, איין ענגשאפט — מע זאל נאר באהיט ווערען, און ער, מיין דאליע, שטעהט די הענט פארלעגט ארונטער, ווי א מחותן! איך בעט איהם רחמים: נעם טראג־אוועק אהיים אט א צוויי פרישע בייגעל! טאמער ווילסט דו עסען — עס, רחל'ע, גוטע בייגעל, איך קויף תמיד ביי לייציבען

בייגעל. איך וועל ביי קיין אנדער אידינע ניט נעמען, מע זאל מיר אנשיטען א פולע שטוב מיט גאלד — גאט מעג איהר טאקי העלפען! וויפיעל זי קומט נעבאך אפ פון איהר מאן דעם שכור! ווי אזוי טראגט די ערד אויף זיך אזא נפש — פארשטעה איך נישט. נאר א בזיון דארט דעם טאטען אויף יענער וועלט... יא, וואס האב איך געוואלט זאגען? משטיינס געזאגט, דער קאפ איז מיר אזוי פארשלאגען... שא, אן געהט זי שוין, די יפהפיה. מויד! וואו ביזט דו שוין געוועז, מויד?

און דא געהט אוועק א ניי צעטעל פון קללות מיט גוואלדען פאר דער מילך פון רחל׳עס וועגען, פאר דער ציקאריע פון רחל׳עס וועגען, פאר דעם אנבייסען פון רחל׳עס וועגען — הכלל, מיט רחל׳ען האלט אין איין קאכען די גאנצע שטוב. אפילו דער שוועהר, וואס איז תמיד געוועז פערנומען מיט זיך און מיט זיינע געשעפטען, האט אויך שטענדיג נאכגעקוקט נאך איהר, נאכגעפרעגט אויף איהר.

דאס גאנצע ארומפאדקעווען מיט׳ן ארומטאנצען ארום איהר איז רחל׳ען, אייגענטליך, געווען אביסעל פריקרע, טאקי אריבער דער טבע; און דעם אמת מוז מען זאגען, אז רחל׳ע איז געווען א סך ווינציגער צוגעלאזט צו זיי, אלס זיי צו איהר.

אז מיר זאגען „זיי", מיינען מיר דאס די שוועהר־און־שוויעגער, און משה־מענדל׳ען, דעם רעכטען פארשוין, ווארפען מיר ארויס פון צעטעל, ווארום צווישען דעם יונגען פארפאלק איז געווען אזעלכע מחזקות, וואס מע קאן זיי נישט אנרופען ניט גוט, ניט שלעכט. זיי, דאס פארפאלק, האבען צווישען זיך קיין סך נישט גערעדט, און טאקי נישט געקאנט רעדען: אזא יונגערמאן, ווי משה־מענדעל, וועט זיך ניט נעמען אנידערזעצען אין מיטען בייטאג אין דער היים רעדען מיט׳ן ווייב, און אויף דער נאכט, קוים זענען זיי שוין יא געבליבען א מינוט אליין, האט דאס אבער טאקי מעהר נישט גע־דויערט, ווי איין רגע: באלד איז געקומען אדער רב אייזיק־נפתלי און האט אריינגעקוקט צו די קינדער, אדער עס האט אנגעטראגען

דוואָסי־מלכה׳ן מיט אַ קריגעל, מיט אַ טעפּעל, מיט אַ גלאָז, אָדער מיט אַ שאָל.

— אָט נעם אויף אַ ציקאָוועסט, רחל׳ע, און פּאַרזוך אָט דעם איינגעמאַכטס.

— וועה איז מיר! איך האָב דאָך שוין אַ מאָל הונדערט פאַר־זוכט אָט דעם איינגעמאַכטס, שוויגער!

— ס׳אַ גראַם! געה שוין געה, קינד, וואָס דו רעדסט! אָט דעם איינגעמאַכטס האָסט דו נאָך אַפילו נישט אָנגעקוקט אין די אויגען.

און רחל׳ע נעמט ווידער אַ מאָל פּערזוכען דעם איינגעמאַכטס, וואָס קריכט איהר שוין פון האַלז.

— אַ דונער איז מיר, רחל׳ע, ביזט דאָך פאַרחליאַנעט געוואָרען! טהו אַ קוק אַביסעל, ווי אַ מענטש עסט! פון וואָס דו לעבסט — וויים איך נישט. כלעבען, מע וועט דיך דערזעהן עמיצער פון סקווירע, וועט מען דאָס מיך אַ קאָפּ אָנשעלטען: אַ שענע שוויע־גער — אַ געשוויר איהר אין דער לעבער! — וועט מען זאָגען. — פיין אויסגעהאָדעוועט אַ שנור — אַ שטריק איהר אויפ׳ן האַלז! וועה איז מיר, עס האַטש עפּיס פון יוצא ווערען!

— לאָזט מיך, איך בעט אייך, צורוה, שוויגער! איך בין זאַט, הלואי ביז מיין לעבען.

— נו, טהו מיר צוליעב, טאָכטער! מע טהוט צוליעב אַ מאָל אַ שוויעגער אויך; עלעהיי איך בין אַ מאַמע. נעם האַטש איין פּיצעל און טהו מיר נישט אָן קיין יסורים!

און רחל׳ע ווארגט זיך מיט נאָך אַ שטיקעל און מיט נאָך אַ שטיקעל, און עס ווערד איהר נמאס אַזאַ לעבען, האַטש זי ווייסט גאַנץ גוט, אַז מע איז איהר געטריי, איבערגעגעבען ביז לעצט, און לאָז זי זאָגען, אַז זי וויל דאָס טעלערעל פונ׳ם הימעל, בעקומט זי דאָס: וואָס הייסט, ס׳איז אַ תירוץ? רחל׳ע וויל — דאַרף עס זיין!

נאָר אַ מענש איז ניט קיין אָכס, ניט קיין גאַנז, וואָס זאָל צו־פריעדען זיין נאָר מיט גוט האָדעווען. אַ מענש קאָן ווינציג־וואָס

הנאה האָבען, אַז מע זאָל איהם נאָכגעהן כסדר, אומעדום, פּיס־טריט, אָפּבלאָזען יעדען אָרט, וואו ער שטעלט אַ פוס, צעהלען זיינע טריט, אַכטונג געבען אויף יעדען ביסען, אויף יעדען שלונג, הענגען איבער איהם, ווען ער זיצט, זיצען איבער איהם, ווען ער שלאָפט — מיט איינעם וואָרט, מע זאָל האַלטען זיין לעבען אינ־גאַנצען אין פרעמדע הענד און איהם ניט איבערלאָזען גאָרנישט...

אין אַזאַ טרויעריגער לאַגע האָט זיך געפונען רחל'ע אין יענער צייט, וואָס עס קומט־פאַר די דאָזיגע געשיכטע. רחל'ע האָט נישט געהאַט אפילו פאַר ווען זיך צו קלאָגען. איהרע פאָטער און מוטער האָבען זי געהאַלטען פאַר איינע אַ גליקליכע, און זייערע בריעף צו איהר זענען תמיד געווען פול מיט נחת, מיט תענוג און מיט ברכות צו גאָט ברוך־הוא, וואָס ער האָט זיי אַזוי בעגליקט. און איהרע בריעף צו זיי זענען אויך געווען אָנגעפילט מיט „ברכה והצלחה", מיט „נחת און פערגעניגען", מיט „ברוך־השם" און מיט „הלואי אויף ווייטער ניט ערגער", און האָבען זיך שטענדיג אויס־געלאָזט מיט „גליק און פריידען" און „פרייליכע הערצער אָמן סלה".

טיעף אין הארצען האָט זי געטראָגען אַ פערדראָס אויף משה־מענדל'ען, למאי ער האָט זיך געהאַלטען ווייטליך פון איהר און עפּיס אַזוי ווי העכער פון איהר, עפּיס ניט איהר גלייכען, ווי דער שטייגער איז פון אַ אידישען יונגענמאַנטשיק אַ תכשיט; ער קאָן זיך ניט אַראָפּלאָזען אַזוי נידעריג צום ווייב, עס קומט ביי איהם אויס עפּיס נישט גלאַט, זעהר פּריקרע... אינוועניג אין הארצען אָבער האָט זי משה־מענדעל גאָר נישט פיינט געהאַט; פערקעהרט, ער איז איהר געווען געטריי, זעהר געטריי, טאַקי מיט איין אמת, גאַנץ בתמימות. איינמאָל איז רחל'ע עפּיס חרוב געוואָרען און איז געלעגען אַ פּאָר טאָג צו בעט; דעמאָלט איז משה־מענדעל נישט אָפּגעטראָטען פון איהר די גאַנצע צייט, געזיפצט, געהאַט יסורים, אויסגעגאַנגען באמת מיט אַלע כחות.

— אַ צער־בעלי־חיים! — האָט ער געזאָגט צו דער מוטער און אויף זיינע אויגען זענען געווען טרערען. — מע דאַרף רופען דעם

דופא אָדער דעם פעלדשער. איך קאָן דאָס גאָר נישט צוזעהן, ווי זי ליגט נעבאַך אין אַ העליש פייער — אַ צער־בעלי־חיים!

אויפ'ן דריטען טאָג איז רחל'ען גרינגער געוואָרען. משה־מענדעל איז דאָך ניט אָפּגעטרעטען פון איהר, און אָט דאָ, זיצענדיג ביי איהר צוקאָפּענס, האָט משה־מענדעל געהאַט אַ גוטע געלעגענהייט אַביסעל צו פערברענגען און שמועסען מיט זיין שענער ליעבער רחל'ען. דערצו האָבען זיי ביידע חשק געהאַט — מע מוז דעם אמת זאָגען. משה־מענדעל האָט זיך צוגעזעצט צו איהר גאַנץ נאָהענט, אַזוי נאָהענט, אַז איהר שענער קאָפּ, וואָס איז געווען נאָר האַלב צוגעדעקט מיט אַ ווייס טיכעלע, איז געווען כמעט ביי איהם אויף די הענד... רחל'ע האָט אויפגעהויבען איהרע בלויע אויגען אויף משה־מענדל'ען און האָט געוואַרט, טאָמער וועט ער איהר עפּיס זאָגען. משה־מענדעל האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגען אַראָפּ. נאָר אַז זי האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום פענסטער, האָט ער אויף איהר געקוקט, און אַז זי האָט אויף איהם אַ קוק געטהאָן, האָט ער אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום פענסטער. און אַזוי האָבען זיי זיך איבערגעוואָרפען מיט אויגען אַ היבש שטיקעל צייט אָהן ווערטער. אינ'ם גאַנצען יאָהר נאָך דער חתונה האָט דאָס דאָזיגע פּאָרפאָלק געהאַט אַצינד אַ געלעגענהייט צו שמועסען צווישען זיך, נאָר זיי האָבען זיך נישט געקאָנט איינשטעלען און האָבען נישט געוואוסט, ווי אַזוי אָנצוהויבען עפּיס אַ שמועס. רחל'ע, אַלס ווייבעל, האָט געהאַט רעכט צו וואַרטען, ביז ער וועט עפּיס זאָגען, און ער, משה־מענדעל, אַלס פיינער יונגערמאַן, האָט געוואַרט, ביז זי וועט עפּיס זאָגען — און דערווייל האָבען זיי ביידע געשוויגען, דורכוואַרפענדיג זיך מיט די אויגען.

— וואָס איז, משה־מענדעל?

— וואָס „וואָס איז"?

— וואָס קוקסט דו?

— ווער קוקט?

— דו קוקסט.

— איך קוק?

— ווער דען קוקט?...

רחל׳ע דרעהט זיך אוים מיט דעם פנים צו דער וואנד, און משה־מענדעל נעמט דאָס בערדעל אין די צייהן אריין און קוקט אויף רחל׳ען לאַנג־לאַנג און זיפצט, ביז זי דרעהט־אוים דעם קאָפּ צו איהם און האַפּט איהם, ווי ער קוקט אויף איהר און זיפצט.

— וואָס איז, משה־מענדעל?

— וואָס „וואָס איז״?

— וואָס זיפצסט דו אַזוי?

— ווער זיפצט?

— דו זיפצסט.

— איך זיפץ?

— ווען דען זיפצט?...

און דאָס פּאַרפּאַלק ווערד ווידער אנשוויגען. משה־מענדעל רוקט זיך צו נאָך נעהענטער, הוסט זיך אוים און וויל עפּיס אָנ־הויבען צו רעדען.

— הערסט דו, רחל׳ע, איך מיין עס אקעגען דעם, וואָס דו זאָגסט...

פּלוצים עפענט זיך די טיר און דוואָסי־מלכה לויפט אריין מיט א ליאַרם:

— וואָס זשע? איך האָב נישט געוואוסט פריהער, אַז די אינדיקעס וועלען צעברעכען וואו ס׳איז דאָ ערגיץ א שאָל אָדער א טעלער? אינדיקעס האָט זיך איהם פאַרגלוסט אין מיטען דריי־נען!... וואָס מאכסט דו עפּיס, רחל׳ע? דו ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגען? מיר דאכט, אַז ביי דיר איז די „סיניע״ (קדחת); איך זעה, אַז ס׳איז ביי דיר א מין „סיניע״. איך האָב דיר גע־זאָגט — שטעה ניט אין דרויסען אָהן א שאָל! שטעה ניט אין דרויסען אָהן א שאָל! איך האָב ווידער געשיקט צו יקותיאל דעם רופא. אייזיק־נפתלי אליין איז זיך דורכגעגאַנגען צו יקותיאל׳ען.

— למאי, שוויגער? עס וועט איבערגעהן; עס איז ביי מיר אזא איבערגאנג.

— ביי דיר איז אלסדינג איין איבערגאנג. א שען איבערגאנג! געה שוין געה, קינד, וואס דו רעדסט! מע דארף זיך אביסעל צוזעצען...

און דוואסי־מלכה רוקט זיך צו א בענקעל צום בעט און זעצט זיך אנידער.

— ווייסט דו וואס, מאמע? — רופט זיך אן פלוצים משה־מענדעל. — ווייסט דו וואס? דו געה בעסער אין קלייט אריין און איך וועל שוין זיצען אט דא.

און זיינע אויגען האבען זיך בעגעגענט מיט רחל'עס אויגען, און ער האט איבערגעלייענט אין זיי: „אוי, האסט דו, משה־מענדעל, צוגעטראפען!"...

— וויים איך וואס דו רעדסט! — ענטפערט איהם דוואסי־מלכה און רוקט זיך צו נאך נעהענטער צום בעט. — נא דיר גאר אין קלייט! וואס האב איך דארט אנגעווארען? די גרויסע פדיונות די היינטיגע, משטיינס געזאגט! איך פארגין זיי אלע מיינע שונאים מיט'ן גאנצען הארצען!... געה דו בעסער, משה־מענדעל, צו מיר אין ספאלנע און לעג זיך צו אויף'ן טאטענ'ס בעטעל שלאפען. דו ביזט דאך א גאנצע נאכט ניט געשלאפען!

און אט אזוי לעבט זיך אפ דאס גליקליכע, נאר דאס געפענ־טעטע פארפאלק, אויף אלעם גרייטען, נאר אהן א פרייער מינוט, אונטער דער בעשטענדיגער אפעקע פון גוטע פאטער־און־מוטער, פון געטרייע שוועהר־און־שוויעגער — און נישט דער מאן און נישט דאס ווייב מאכען דערפון איין עסק; נישט ער און נישט זי זענען דאס מזכיר איינם פאר'ן אנדערען. נאר משה־מענדל'ען איז נאך ווי עס איז: ער קוקט־אריין אין א ספר, מישט זיך אריין אין דעם פאטער'ס געשעפטען, האט זיך זיינע יונגעלייט, מיט וועלכע ער טהוט אמאל א שטיפ אין שוהל אדער אין מארק; מיט איינעם ווארט, משה־מענדעל לעבט ווי עס איז.

רחל'ע אָבער לעבט גאָרניט: זי עסט און טרינקט, פערזוכט צוואַנציג מאָל אַ טאָג דער שוויעגער'ס איינגעמאַכטס, טהוט נישט קיין האַנד אין קאַלט וואַסער, געהט זיך נישט צענויף מיט קיינעם, מחמת רב אייזיק-נפתלי'ס שנור קאָן זיך נישט צענויפקומען „אַבי-מיט-וועמען", און „אַבי-ווער" וועט זיך נישט צענויפקומען מיט אייזיק-נפתלי'ס שנור, וואָרום דער אַבי-ווער האַלט זיך פיעל לייטישער און רייכער און שענער פון אייזיק-נפתלי'ן, און אייזיק-נפתלי האַלט זיך לייטישער און רייכער פון אַלע מאַזעפּעווקער בעלי-בתים — און אַזוי ציהט זיך רחל'ע איהרע יאָהר און טעג, ווי אין געפּענגעניש: ווידער געגעסען, ווידער געשלאָפען, וויעדער דאָס קריגעל קאַווע, וויעדער די ליעבע שוויעגער מיט'ן איינגעמאַכטס, און אַזוי ווייטער, אַ גאַנץ יאָהר כסדר.

XII.
רחל'ע זינגט ליעדלעך.

אַט אין דער לאַגע האָט זיך געפונען אונזער רחל'ע אין יענער צייט, ווען מיר האָבען זי געזעהן ביי חיים-בנציונ'ס טאָכטער אויף דער חתונה, צום שלייער-וואַרמעס, שטעהענדיג אין דרויסען ביי דער טיר און בעטראַכטענדיג דעם מאַזעפּעווקער מאַרק מיט די קלייטען, מיט די סעדיכעס, מיט דעם וואָגען, מיט די אומגעלומפּערטע אָכסען און מיט'ן שייגעצעל מיט דעם גרויסען היטעל.

אַט אין דער לאַגע האָט זיך געפונען אונזער שענע רחל'ע אין יענער צייט, ווען זי האָט צום ערשטען מאָל דערהערט דאָס זעלטענע שפּיעלען פונ'ם געוויסען סטעמפּעניו.

הערען שפּיעלען האָט רחל'ע ליעב געהאַט — אוי, האָט זי דאָס ליעב געהאַט! כלי-זמר איז פון תמיד אָן געווען ביי איהר דאָס חיות; האָט זי געהערט ערגיץ זינגען אָדער שפּיעלען אַ נייעס, האָט זי דאָס תיכף איבערגענומען און איבערגעזונגען אויף איהר שענער, גלאַטער שטימע. דערפון האָבען איהרע עלטערען געגנוג

אנגעקוועלט און געזאָגט: „אַ מאַנסבילשער קאָפּ אויף איהר; אַ מערכה, וואָס זי איז געבאָרען געוואָרען אַ נקבה, ווען ניט — וואָלט זי געסמאַלעט אַ וועלט"...

עס ווייזט אויס, אַז איהרע עלטערען האָבען דוקא יאָ פערשטאַנען, אַז עס ליגט אין זייער טאָכטער עפּים אַ כח, עפּים אַזאַ מין זאַך, וואָס מיר אין היינטיגע צייטען רופען־אָן טאַלאַנט; נאָר זיי, רחל'עס עלטערען, אין יענער צייט, האָט זיך אויסגעוויזען, אַז דער כח איהרער פון איבערנעמען אַ זאַך און איבערזיינגען דאָס — ליגט ביי איהר אין קאָפּ, ווייל זי האָט אַ מאַנסבילשען קאָפּ. דער קאָפּ שפּיעלט ביי אונז, אידען, די גרעסטע ראָלע, מעהר אַלס אַלע צוויי־הונדערט־אַכט־און־פערציג אברים. אַ קאָפּ, אַ קעפּעלע! — אָט דאָס איז ביי אונז דער עיקר אנטיק. נאָר ווי אַזוי די מעשה איז, ביז פופצעהן־זעכצעהן יאָהר האָט רחל'ע געזונגען, ווי אַ פריי פויגעלע: וואו ערגיץ אַ חזנ'יש שטיקעל, אַ „נקדישך", אַ „כבקרת", אַזוי אויך אַ חסיד'ישער ניגון, כלי־זמר־שטיק אַלערליי, — האָט רחל'ע אויסגעזונגען אויף איהר ציכטיג קול, וואָס איז געווען אַ מחיה נפשות צו הערען. נאָר קוים איז זי אַ כלה געוואָרען, אַזוי האָט איהר די מאַמע געזאָגט:

— פע, גענוג, טאָכטער, דיר צו טערעלייקען. ווערסט קומען צום שוועהר־און־שוויגער אויף קעסט און ווערסט זיך נאָר פּלוצים אנידערזעצען ברימבלען — אַ שענעם פּנים פאַר לייטען!

רחל'ע, פערשטעהט זיך, האָט פערשטאַנען, אַז ס'איז ניט לייטיש, האָט זי געפאָלגט און האָט אויפגעהערט צו זינגען... נאָר לחלוטין אויפהערען צו זינגען האָט זי ניט אויפגעהערט, דען עס פלעגט זיך ביי איהר אַליין, אָהן איהר ווילען, אַרויסחאַפּען אַ געזאַנג, פון רגילות, אפנים, און וואָס איז זי שולדיג, אַז עס זינגט זיך פאַרט?... אַז מע זעהט, פון וואַנען דאָס וואַסער לויפט, קאָן מען דאָס נאָך פערשטעלען, אָבער אַז מע זעהט ניט, מע ווייסט ניט, פון וואַנען עס נעמט זיך — וואָס קאָן מען טהון?... ניט נאָר כלה'ווייז, אפילו שוין נאָך דער חתונה האָט זיך איהר עטליכע מאָל

געמאכט, אז זי האָט זיך גאָר פערגעסען, וואָס זי איז, און האָט זיך צעזונגען, ווי אמאָל, צעלאָזט גאָר אויפ'ן אַלטען שטייגער, ווי מיידעלווייז. רחל'ע האָט גאָר פערגעסען, אַז די שוויגער איז דאָ אין שטוב און הערט יעדעס וואָרט, ווי אזוי זי זינגט:

אוי, אָט דאָרט, אָט דאָרט,
אוי, אויף יענעם אָרט
שטעהען טייבעלעך צוויי — צוויי!
זיי שמועסען זיך, זיי קושען זיך...
נאָר וואָס פאר א טענה האָבען זיי?
זיי קושען זיך און שמועסען זיך...

— אוי, א דונער איז מיר! נאַ דיר נאָך! — האָט רחל'ע אויסגעשריגען און האָט זיך א האַפּ געטהאָן, דערזעהען פלוצים די שוויגער.

— נישקשה, נישקשה, ווייס איך! — האָט זי די שוויגער בערוהיגט און האָט זיך געמאכט תמ'עוואטע, שמאָרענדיג מיט דער נאָז און אריינקוקענדיג אין א סלאָי איינגעמאכטס. — זעהסט דו, רחל'ע, איך האָב מורא, אַז די אגרעסען אונזערע זאָלען ניט אָנהויבען צוקערען; איך האָב שוין פאר־א־יאָהרען געהאַט אזא פּסק: העכער א האַלבער פוד איינגעמאכטס איז פארפאַלען געוואָרען אָט אזוי...

און ווער רעדט, פאר משה־מענדל'ען וואָלט זי ניט געזונגען פאר קיין געלד: עס קומט אוים עפּים משונה־נאַריש און זעהר פריקרע — נעמען עפּענען א מויל פאר'ן מאַן אין די אויגען און זינגען... עס קאָן זיין, אַז משה־מענדעל וואָלט זיך ניט אָפּגעזאָגט און וואָלט אפשר א גרויסער בעלן געווען דערויף. ער האָט זי געהערט א פאָר מאָל א זינג טהון און ווייסט, אַז איהר קול איז צוקערזים. נאָר וואָס פאר א פּנים וואָלט ער געהאַט פאר זיך אַליין, אַז ער זאָל זיך פלוצים אַנידערזעצען אין דער היים — הערען דאָס ווייב זינגען ליעדלעך? א שענע עובדא פאר א לייטישען יונגענ־

מאַנטשיק! עס זאָל זיך מאַכען על פּי מקרה זי הערען — מהיכי־תיתי... און עס פלעגט זיך אַמאָל מאַכען, נאָר זעהר זעלטען; דער־מאָלט פלעגט משה־מענדעל בלייבען שטעהן, זיך גוט אָנהערען און נאָכדעם געבען אַ הוסט, צו בעווייזען, אַז ער קומט כלומרשט ערשט אָן, און זיך אריינקומען אין שטוב אריין כלא ידע...

אָט אזוי האָט זיך אָפּגעלעבט רחל׳ע אַ קיילעכיג יאָהר, איינע אליין, צווישען גוטע געטרייע לייט, איבערגעגעבענע ביז לעצט, און מע קאָן נים זאָגען, אַז ס׳איז איהר געווען גוט, און מע קאָן נים זאָגען, אַז ס׳איז איהר געווען שלעכט. זי האָט זיך געפיהלט צווישען אייגענע פרעמדע, צווישען אייגענע עלענדע, צווישען גוטע, טרייע — פערלאָזט. זיצענדיג אזוי פערזאָרגט איבער איין ארבייט, איין אויסנייהעכטס, פלעגט זיך רחל׳ע, ווי איהר שטייגער איז, אונטערזינגען, און פלוצים פלעגט זי אָננעמען אַ הארצקלעהמעניש און עס האָט זי געצויגען אהין, דאָרט, וואו זי האָט פערבראַכט איהרע קינדער־יאָהרען.

גפלויגען, געפלויגען
די גילדענע פויגעל
איבער אַלע ימ׳ען;
לאָזט זשע געריסען,
גילדענע פויגעל,
מיין ליעבער, הארציגער מאַמען!
געפלויגען, געפלויגען
די גילדענע פויגעל
איבער אַלע טייכען;
לאָזט זשע געריסען,
גילדענע פויגעל,
מיין ליעבען, הארציגען טאַטען...

דוואָסי־מלכה האָט ליעב געהאַט גאַנץ אָפט אונטער׳גנבה׳נען זיך אויף די שפּיץ־פינגער און אונטערהערען זיך וועגען וואָס זינגט די שנור.

— וואס איז דיר, רחל'ע, דו בענגסט אהיים?

— אך, ניין, שוויגער! גלאט אזוי... — ענטפערט רחל'ע שמייכלענדיג און ווישט־אויס די טרערען.

XIII.

רחל'ע האט שוין דאס גוטע בריוועל.

מיר האבען איבערגעלאזט רחל'ען בשעת דעם „שלייער־וואר־מעם" שטעהן ביי דער טיר און קוקען אויפ'ן גרויסען מארק־פלאץ פון דער שטאדט מאזעפעווקע, פערטיעפט אין איהרע מחשבות, פון וועלכע מיר האבען אויבען געשמועסט. די מחשבות איהרע זענען אבער גיך איבערגעריסען געווארען דורך אונזער וואהלען יונג — סטעמפעניו'ן.

דער דאזיגער פיינער בחור, וואס האט געווארפען איין אויג אויף רחל'ען, האט גוט בעמערקט, ווי זי איז ארויסגעגאנגען פונ'ם טיש, האט ער אביסעל צוגעוואַרט און איז אויך ארויסגעגאנגען, און האט זיך געשטעלט אין דרויסען ביי דער טיר, און האט תיכף פערבונדען מיט רחל'ען א שמועס וועגען זיין שטאדט מאזעפעווקע און וועגען איהר שטאדט סקווירע, וועלכע ער האט גוט געקענט מיט אלע בריקלעך, מיט אלע איהרע אנטיקלעך, אויסגעטונקען, ווי מע זאגט; און פון דער שטאדט יעהופעץ האט ער מיט איהר גע־רעדט; ער האט געהערט, אז זי איז אמאל געווען אין יעהופעץ. רחל'ע האט איהם געענטפערט איין ווארט איבער צעהן.

— וואס איז די מעשה — האט זי סטעמפעניו א פרעג גע־טהאן — וואס איז די מעשה, וואס מע זעהט אייך קיינמאל ניט געהן אויפ'ן שפאציער, ניט שבת, ניט יום־טוב? איהר זענט שוין דא כמעט א יאהר, העכער א יאהר, און מע זעהט אייך נאך ניט

אויף דער באַרדיטשעווער גאַס! און פאַרקלויבען האָט איהר זיך אַזוי ווייט, אין עק שטאָדט, און איך האָב גאָר ניט געוואוסט, אַז איהר זענט היע... ערשט נעכטען בין איך געוואָהר געוואָרען, ווען איך האָב אייך דערזעהן... איך האָב נאָך נעכטען געוואָלט מיט אייך אַביסעל ר'עדען, קאָן מען ניט... איהר ווייסט דען נישט אונ־זערע אידישע שטעדטלעך? באַלד הויבט מען אָן צו רעדען, מע נעמט אין די מיילער אריין... געהט זיך דורך, פאָלגט מיך, שבת בייטאָג אויף דער באַרדיטשעווער גאַס... דאָרט איז די גאַנצע שטאָדט... למען השם, הערט איהר? למען השם, שבת בייטאָג אויף דער באַרדיטשעװער גאַס!

רחל'ע האָט איהם קיין צייט ניט געהאַט צו ענטפערען, דען איהר געטרייע שוויגער דוואָסי־מלכה האָט בעמערקט, אַז די שנור איז ניטאָ ביי'ם טיש, איז זי געלאָפען זי זוכען, און אַז זי האָט זי געטראָפען שטעהן אין דרויסען ביי דער טיר מיט סטעמפּעניו'ן, האָט זי זיך אין פלוג אַביסעלע פערוואונדערט: „וואָס עפּיס אין מיטען דרינען אָט דאָ מיט איהם?" נאָר סטעמפּעניו, וואָס איז בכלל געווען אַ מזיק און אַ גרויסער בריה אין אַזעלכע ענינים, האָט זיך תיכף גענומען צו דוואָסי־מלכה'ן מיט די דאָזיגע ווערטער:

— מיר שמועסען דאָ מכח דער חתונה, מכח דעם רבינ'ס חתונה אין סקווירע... אייער שנור איז נאָך דעמאָלט געווען אַ קינד, ווען איך האָב געשפּיעלט אויף דעם רבינ'ס חתונה. זי געדענקט ניט דעם רבינ'ס חתונה...

— עס פאַרשטעהט זיך, ווי קומט צו איהר דאָס געדענקען? — האָט איהם דוואָסי־מלכה געענטפערט. — איך געדענק אָבער גוט. איך בין דעמאָלט געווען מיט מיין מאַן, און האָבען גענעכטיגט אין פעלד, — אַזאַ איין ענגשאַפט איז דעמאָלט געווען אין שטעדטעל.

— וואָס ווייסט איהר דאָס ענגשאַפט דעמאָלט! איך וועל אייך דערצעהלען שענערס... — האָט איהר סטעמפּעניו געענטפערט און האָט פערבונדען מיט דוואָסי־מלכה'ן אַ לאַנגען שמועס מכח פיעל פערשיעדענע ענינים, און אַזוי האָט ער זיך מיט איהר פער־

רעדט, און רחל׳ע האָט זיך דערוויייל אַרויסגעדרעהט און איז אַריינ־
געקומען צוריק אין שטוב אַריין צו דער כלה. מיר האָבען נאָך
אויבען געזאָגט, אַז סטעמפעניו האָט געקאָנט רעדען; מיר דאַר־
פען דערצעהלען נאָך אַ מעלה פון איהם, היינו: אויף צו רעדען
מיט אַלטע ווייבער, פּלאַפּלען, פּעררעדען זיי די צייהן, ווען מע
בעדאַרף, האָט מען איהם אויך ניט בעדאַרפט פּיקען די צונג; ער
האָט געקאָנט די מלאכה גוט. „אַ געלערענטע מכשפה — זאָגט די
וועלט — איז ערגער, ווי אַ געבאָרענע". סטעמפעניו איז אין זיין
אַרבייט געווען אַ חריף; ער איז דורכגעגאַנגען אַ גוטען חדר, ווי
מיר וועלען זעהן ווייטער.

„אַ העזה אַביסעל! — האָט זיך רחל׳ע געטראַכט אין האַרצען.—
זאָגען מיר, אַז איך זאָל, למען השם, זיין שבת בייטאָג אויף דער
באַרדיטשעווער גאַס! למען השם? אַנדערש וויל ער ניט? אַ
השגה אַביסעל! דאָס קאָן נאָר אַ כלי־זמר!"...

מיט אַזעלכע בייזע מחשבות איז רחל׳ע געקומען צוריק פון
דער חתונה, און אַז עס איז געקומען דער ליעבער שבת־קודש, אַז
דער שוועהר און די שוויעגער און אויך משה־מענדעל האָבען זיך
געלעגט רוהען און קלייבען אַביסעל עונג־שבת פון׳ם זיסען שלאָף,
פון וועלכען אידען האַלטען גאָר אַ וועלט פון כמה וכמה יאָהרען, —
דעמאָלט האָט זיך רחל׳ע, ווי איהר שטייגער איז, געזעצט איינע
אַליין ביי׳ם פענסטער און האָט געקוקט אויף דער גאַס אַרויס, צו־
ברומענדיג זיך אַ ליעדעלע אונטער דער נאָז. דאָרט, אויף דער גאַס,
האָט זי דערזעהן, ווי אַלע שבת, אויסגעצוואָגענע מיידלעך, מיט
רויטע און מיט בלויע סטיינגעלעך אין די צעפּ, מיט רויטע, געלע,
גרינע, מאָדנע קליידלעך און מיט הענטשקעלעך און מיט נייע גלאַנ־
צענדיגע שיך אויף סקריפּקעס. דאָס געהען זיי אַהין, „אויפ׳ן שפּאַ־
ציער", אויף דער באַרדיטשעווער גאַס. דאָרט וועלען זיי ווייזען,
איינע די אַנדערע, זייערע רויטע, בלויע סטיינגעלעך, מיט זייערע
רויטע, געלע, גרינע קליידלעך. דאָרט וועלען זיי האָפּען אַ קוק פון
דער ווייטענס, פערבייגעהענדיג, ווי דער מנהג איז ביי אונז, אויף

די בחורים׳לעך, אויף די שענע בחורים׳לעך מיט די קאַרטענע קאַ־פּאָטקעלעך, מיט די לאַנגע הויזלעך און מיט די גלאַנצענדיגע דאַש־קעס (קאָזיראָקלעך) פון די שבת׳דיגע קאַרטוזלעך. דאָרט וועלען זיי מיט גרויס צניעות אַראָפּלאָזען די אויגען, און די בעקלעך וועלען ביי זיי ווערען רויטליך פאַר חרפּה, און די הערצלעך... מיט איינעם וואָרט, דאָרט וועט זיין חי־געלעבט!

רחל׳ע וייסט דאָס גאַנץ גוט. פאַר וואָס זאָל זי דאָס ניט ווי־סען? זי איז דאָך אויך אַמאָל געווען אַ מיידעל מיט רויטע און בלויע סטיינגעלעך אין די צעפּ, און האָט אויך געשפּאַציערט מיט אַ סך מיידלעך שבת בייטאָג אויף דער גאַס. אָבער איצט?

רחל׳ע קוקט זיך אַרום. אַלע שלאָפען און חראָפּען געשמאַק. אַלע! נאָר זי אַליין זיצט דאָ, ווי צווישען טוידטע, ווי צווישען אמת׳ע מתים. זי שפּאַרט אָן איהר קאָפּ אויף די הענד און פער־טראַכט זיך און דערמאַנט זיך איין אַלט ליעדעלע, וואָס זי האָט געזונגען אַמאָל, מיידעלווייז:

איינע אַליין,
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען,
נאָר צו זיך אַליין,
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען...

— גוט שבת!...

רחל׳ע האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און האָט דערזעהן... סטעמפּעניו׳ן.

— אַ גוט שבת! זאָגט איך.

„וואָס איז דאָס? ! ווי קומט ער אַהער?“ — האָט רחל׳ע גע־וואָלט פרעגען און אָפּטרעטען פון׳ם פענסטער.

— גוט שבת, גוט יאָהר! — האָט זי איהם געענטפערט און איז געוואָרען רויט, ווי אַ צוויק.

— איהר האָט מיך ניט געפאָלגט און זענט נישט אַרויסגע־גאַנגען אויף דער באַרדיטשעווער גאַס? איך האָב אויף אייך אומ־זיסט אַרויסגעקוקט... איך האָב... איך בין... נאָט לייענט!...

און סטעמפעניו האָט איבערגעגעבן רחל'ען אַ צענויפגעלעג־טען בויגען פּאַפּיער און איז גיך פערשוואונדען געוואָרען פון איהרע אויגען.

רחל'ע האָט לאַנג, לאַנג געהאַלטען דעם בויגען פּאַפּיער אין איהרע הענד, ניט געוואוסט, וואָס צו טהון דערמיט, און ניט פער־שטאַנען, וואָס דאָס בעדייט, „מיט וואָס עסט מען דאָס?"... אַז די ערשטע איבעראַשונג איז איבערגעגאַנגען, האָט זי צענומען אַ גרוי־סען בויגען נאָטען־פּאַפּיער און האָט דערזעהן גרויסע אותיות, אויף פּשוט אידיש געשריבען, מיט אַ סך גרייזען.

„מיין ליבשטיר איינגיל פין הומיל ווען איח האָב דיין
„לעחטיק שטאַלד דערזוהין איז מער געוואָרין לעחטיק אָן
„מיינע בײדה עייגין אין אַ לעחטיק פייאר טיט מיין הארץ
„פרענין פין גריית ליבשעווט צי דיר מיין נעשאָמע וואָת דיי־
„נע הומיל עייגין האָבין מעח מיד דיין שיין לעחטיק שטאַלד
„צי זעח גוצויגען פין דער אורשטיר שאָ ביסד מיין לייבין פין
„מיין לייבין פין מיין הארץ מיין זיילי אין טי ניט שלאָפען אין
„חאָלים דיך זייהין אָן דיר דאָח די לעחטיקי זין פינסטיר אין
„מיינע עייגין אָב דעח ליב ווי מיין זים לייבין אין חשטאַרב
„מיד אַלי עייוועריס דעח טאָמיד זייהין פאַר מייני עייגין
„אין דעח טאָמיד ליבין אין מיד דיר טאָמיד לייבין דען דעח
„אויף אימער ליבענדיר וואָת גייט אוית נאָח דייני טרייט אין
„טיט דעח פין ווייטין קישין דייני שייני עייגין

סטעמפעניו".

XIV.

פון דער „בת־מלכה" צוריק צום „בן־מלך".

לאָמיר איבערלאָזען די „בת־מלכה" און זיך אומקעהרען צום „בן־מלך". מיר ווּעלען פערבויגען רחל'ען און שמועסען מכח סטעמפעניו'ן.

אמת, דאָס דאָזיגע בריוועל פון סטעמפעניו'ן, וואָס איז אויבען געקאָפּירט אות באות, איז נישט אזוי קונציג. נאָר וואָס קאָן מען העלפען? סטעמפעניו איז אודאי געווען א העלד, א שענער יונגאַטש, א ימח־שמו'ניק א גוטער, נאָר קיין שרייבער איז ער ניט געווען. געהט מאַכט עפּיס! זיין פּאָטער, עליו השלום, בערעל באַס, אז ער האָט דערזעהן, ווי סטעמפּעניו האָט חשק צו שפּיעלען און לערנען וויל ער ניט קיין וואָרט, האָטש בראָט איהם, האָטש ברעך איהם, האָט ער איהם גיך געגומען צו דער מלאכה און האָט איהם פריהער אויסגעפּרובט אויף אַלע כלים, ביז ער איז געבליבען שטעהן מיט דער פיעדעל, און בערעל באַס, וואָס האָט געהאַט חוץ סטעמפעניו'ן נאָך קינדער מוזיקאַנטען, האָט געזאָגט בפירוש, אז אין איהם, אין סטעמפּעניו'ן, געפינט זיך איין אָדער פון'ם זיידען, רב שמואל'קע טראָמייט (וואָס האָט זיך פערזענליך געקענט מיט'ן גרויסען פיעדלער פּ א ג א נ י נ י), אזוי, אז צו צוועלף יאָהר האָט שוין סטעמפעניו געקאָנט „בעזעצען" א כלה און מאַכי אָפּשפּיעלען א גאַנצע חתונה. דערפאַר האָט איהם בערעל באַס בעסער ליעב געהאַט פון אַלע קינדער, וואָס זענען געגאַנגען ביי איהם אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען, אָדער פּשוט נאַקעט און באָרפּיס. און האָטש בערעל באַס איז געווען א שטרענגער קאָמאַנדיר און פלעגט שלעפּען סטעמפעניו'ן פאַר'ן אויהער, אָדער אַזוי הרג'ענען, שלאָגען, ממית'ען, ברעכען די ביינער, דאָך איז סטעמפּעניו געווען ביי איהם דער אנטיק, א ציערונג, א גאַנצער מאַיאָנטעק אויף דער עלטער. בערעל האָט אַלעמען אָנגעוויזען אויף סטעמפעניו'ן און האָט געזאָגט מיט

גדלות, האַלב אויף כלי־זמר־לשון: „זעהט איהר, ממזרים, אַט דער פיטיוקעל וועט מיר געבען פאַפּע אויף דער עלטער. נישקשה, איך מעג זיך אויף איהם פאַרלאָזען".

דעם אַלטען בערעל באַס איז אָבער ניט בעשערט געווען אויף דער עלטער צו זעהן ביי זיך זיין געליעבטען זוהן. סטעמפעניו האָט זיך צו פופצעהן יאָהר אװעקגעלאָזט, מיט אַ דרייערעל אין בייטעלע און מיט איין אַלטער, צעבראָכענער פיעדעל אונטער'ן פאָדעלעק, וואַנדערען אויף דער וועלט. ער האָט זיך אויסגעוואַלגערט וואו איהר ווילט, אין אַ סך שטעדט און שטעדטלעך, צווישען פיעל פער־שיעדענע קאָמפּאַניעס כלי־זמר. מעהר ווי אַ האַלב יאָהר האָט זיך סטעמפעניו ניט געקאָנט האַלטען אויף איין אָרט. עס האָט איהם אַלץ געצויגען ווייטער און ווייטער: פון מאַזעפעווקע קיין סטעפּעווקע, פון סטעפּעווקע קיין קאָרעץ, פון קאָרעץ קיין באַלטע, פון באַלטע קיין אַלט־קאָנסטאַנטין און פון דאָרטען קיין באַרדי־טשעוו, און אַזוי ווייטער און ווייטער, ביז אָדעס. און פון אָדעס האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט צוריק — ווידער וואַנדערען איבער קליינע שטעדטלעך, וואו מע קאָן זיך לאָזען הערען, האָבען אַ נאָ־מען, זיך קונה שם זיין. און עס איז טאַקי אַזוי געווען: אין יעדען אָרט, וואוהין סטעמפעניו איז געקומען, האָט מען שוין געהערט פון איהם פריהער. אידען האָבען געהערט, אַז עס פאָהרט אַרום אויף דער וועלט אַ געוויסער סטעמפעניו, וואָס מיט זיין שפּיעלען לאָזט זיך אוים די וועלט. דעריבער איז גרינג צו פערשטעהן דעם רעש, וואָס עס איז געוואָרען אין יעדער שטאָדט, וואוהין סטעמפעניו איז געקומען מיט זיין קאַפּעליע. דען סטעמפעניו, פערשטעהט איהר, האָט צו אַכצעהן יאָהר שוין געהאַט איין אייגענע קאָמפּאַניע, און איז אַרומגעפאָהרען און האָט געשפּיעלט נאָר אויף געוויסע, רייכע חתונות, און אַזוי מיט דער צייט האָט סטעמפעניו אַוועקגעלעגט אַלע אַנדערע קאָמפּאַניעס, ווי, למשל, די „ק א נ א ט א פּ ע ר כ ל י - ז מ ר", וואָס האָבען אויך גענוג גע'שמ'ט, די „ס מ י - ל ע ר", די „ו ו י נ י צ ע ר", די „ש אַ ר אַ ג ר אַ ד ע ר" און

נאך פיעל בעריהמטע קאמפאניעס, וואס האבען זיך געלאזט הערען אויף דער וועלט.

עס פערשטעהט זיך, אז קיין גוטע פריינד האט זיך סטעמפעניו ניט געקויפט, דערפאר, וואס ער האט ארויסגעריסען דעם בעסטען ביסען פון די כלי־זמר'ס מויל, און מע פלעגט אנווינשעווען גענוג צרות מיט שלעק אויף זיין קאפ. נאר אין די אויגען האט מען איהם גע'חנפ'עט, און אין הארצען האט מען אויך געהאט גענוג אפשיי פאר איהם. יעדער כלי־זמר האט געוואוסט אינוועניג, ביי זיך אין הארצען, אז קוים נעמט סטעמפעניו דאס פיעדעלע אין האנד אריין, אזוי מעגען שוין אלע כלי־זמר זיך לעגען שלאפען.

די חברה כלי־זמר, דארפט איהר וויסען, האבען פון תמיד אן ליעב גוזמאות. ביי זיי געפינט איהר ספורי־מעשיות, וואונדערליכע ערצעהלונגען, לעגענדעס אהן א שיעור. אויף סטעמפעניו'ן האבען זיי דערצעהלט אין יעדען ארט שרעקליכע גוזמאות, און אויף זיין פיעדעלע האט מען געזאגט, אז עס וואכסט פון פאגאניני'ן אליין. אז מע האט דערהערט, אז סטעמפעניו דארף אנקומען מיט זיין „קאפעליע", האבען איהם די שטאדט־כלי־זמר, געוועהנליך, גענוג אנגעשאלטען, און ווער שמועסט זייערע ווייבער האבען פשוט גע־רעגענט מיט קללות, מע זאל גאר בעהיט ווערען.

— א גאנץ קיילעכיג יאהר, מע דארט, מע קווארט, מע בארגט מע משכונ'ט, מע עסט פון זיך די הויט. וואס איז? ראש־חודש אלול וועט זיין א חתונה ביי'ם נגיד. צום סוף קומט א רוח, א שלים־מזל פון אלדי שווארצע יאהר, א סטעמפעניו, און רייסט־ ארויס דעם ביסען פון די צייהן, פארחאפט זאל ער נאר ווערען!...

נאר קיין אמת'ע שונאים האט זיך סטעמפעניו ניט געקויפט אין ערגיץ. ער איז געווען א גוט ברודערל ביז גאר: אפגעשפיעלט די חתונה, האט ער זיך צענויפגעקאמפאניעט מיט דער חברה שטאדט־כלי־זמר און געלאזט מאכען א וואַרעמעס מיט דער ברייטער האנד, נישט געקארגט קיין שנאפס, פיין אונטערגעלעבט, זיך שען צעצאהלט, און פאר'ן אוועקפאהרען צעטיילט דעם קליינוואַרג

מתנות. מיט איינעם ווארט, ער האט זיך אויסגעשטעלט מעשה־מענש, גאר לייטיש.

— הערט איהר? — האבען די כלי־זמר'קעס נאכדעם גערעדט צווישען זיך. — הערט איהר? א אידישע נשמה טאר מען ניט שאצען.

נאר מעהר ווי ביי אלע האט סטעמפעניו געפונען חן אין די שווארצע אויגען בלויע אויגען פון די כלי־זמר'ס טעכטער, די מיידלעך, צו וועלכע ער האט זיך אומעדום געשדכנ'ט. און ווען ער האט געשווארען דעם כלי־זמר'ס טאכטער, אז ער איז אין איהר איינגעליעבט ביז לעצט, האט איהר איהם געמעגט גלויבען: בשעת מעשה איז ער באמת געווען אין איהר איינגעליעבט (צום מיינסטען, זענען ביי די כלי־זמר שענע טעכטער). נאר קוים איז סטעמפעניו אריבערגעפאהרען איבער דער ראגאטקע, אזוי איז זיין ליעבע פערשוואונדען געווארען מיט'ן ווינד און מיט'ן רויך. און געקומען אין דער צווייטער שטאדט, האט ער זיך ווידער באלד איינגעליעבט אין א דארטיגען כלי־זמר'ס טאכטער; ווידער געשווארען, געהאפט די ערד, אז ער ליעבט זי, אז ער עקט זיך, געשענקט מתנות, אפגעזעגענט זיך, אוועקגעפאהרען — און ווידער די אייגענע מעשה...

מע קאן ניט זאגען, אז אזעלכע ליעבעס האבען זיך אויסגעלאזט תמיד אהן א וויסטען סוף. — געוועהנליך, פאר איהר, פאר דער כלה... דאס איז אמת, אז פיעל פון זיינע געליעבטע האבען גיך פערגעסען אין סטעמפעניו'ן מיט זיין געביין און האבען חתונה געהאט פאר אנדערע כלי־זמר. נאר עטליכע, זעהר איינגעשפארטע מיידלעך, האבען זיך אזוי איינגעגלויבט אין דעם דאזיגען ימח־שמו'ניק, אז ער וועט קומען, ניט היינט — איז מארגען, ניט מארגען — איז איבערמארגען, ביז זיי האבען אנגעהויבען צו טריקענען און אויסגעהן, ווי א ליכט. אין דער צייט, ווען סטעמפעניו האט ערגיץ בסוד, אין א פינסטער הייזעל, זיך געקושט מיט א כלי־זמר'ס טאכטער, אין דער אייגענער מינוט איז געלעגען נישט איינע פון

זיינע כלות מיט'ן פּנים אַראָפּ, בעוויינענדיג זייער פינסטער מזל, וואָס זייער „געליעבטער" האָט זיי פערגעסען, פערלאָזט און טהוט זיי גאָר ניט דערמאַנען"...

אָט אַזעלכע אומגליקליכע כלות האָט סטעמפּעניו געלאָזט כמעט אין יעדער שטאָדט, וואו ער איז דורכגעפאָהרען מיט זיין קאָמ־פּאַניע. נאָר ניט שטענדיג גילט די הצלחה; עס מאַכט זיך אַמאָל — מע טרעפט אָן אויף אַ שלאַק, האָט מען דעמאָלט צו זינגען און צו זאָגען. סטעמפּעניו'ן האָט געטראָפען איין אומגליק, וואָס ער האָט זיך גאָר אויף אַזעלכעס ניט געריכט: ער האָט געמוזט חתונה האָבען, האָטש עס האָט זיך איהם שטאַרק ניט געוואָלט חתונה האָבען!

XV.

סטעמפּעניו פערשלייערט זיך גאָר אומגעריכט.

ויהי היום איז סטעמפּעניו געקומען מיט זיין קאַפּעליע קיין מאַזעפּעווקע און האָט אָפּגעשפּיעלט דריי חתונות מיט אַ מאָל, בשותפות מיט די שטאָדט־כלי־זמר, וואָס זענען צוגעשטאַנען צו איהם מיט חזקה־טענות און האָבען איהם פערשוואָרען, אַז באם לאו, וועט איהם חברה ברעכען די ביינער. און זיי וואָלטען עס זעהר שען מקיים געווען, ווען סטעמפּעניו, וואָס האָט געהאַט בכלל אַ גוט האַרץ, זאָל ניט געווען מרוצה ווערען אויף שותפות.

אַזוי ווי פון איין חתונה ביז דער אַנדערער האָט געדויערט אַ פּאָר טאָג, און סטעמפּעניו האָט דערווייל ניט געהאַט וואָס צו טהון, האָט ער זיך דערווייל בעקענט מיט ישעיה'קע דעם פּיעדלער'ס טאָכטער, אַ פיין מיידעל פון אַ יאָהר צוויי און צוואַנציג, אַ שוואַרצס און אַ גראָבס, און ער האָט זיך אין איהר רעכט איינ־געליעבט, ווי דער שטייגער איז ביי איהם געווען: געקושט, גע־האַלזט, געליובעט, געקויפט מתנות, קוצעניו־מוצעניו, גאָר מעשה־

חתן, און אז עס איז געקומען די צייט פון אוועקפאָהרען, האָט איהם דאָס שווארצע מיידעל (פריידעל האָט מען זי גערופען) געזאָגט, אז ער זאָל ניט מאַכען קיין שהיות און שרייבען תנאים, ווי דער מנהג איז. סטעמפעניו, וואָס איז דערצו נאָך נישט געוואָהנט גע־וואָרען, האָט זיך אביסעל געקוויינקעלט, געדרעהט מיט דער צונג אהין — אהער, נאָר עס האָט איהם נישט געהאָלפען קיין רבונו־של־עולם. פריידעל איז געווען א מיידעל א קאָזאַק און האָט איהם גענומען אין די הענד אריין גאָר קיין מעשה ניט, אזוי, אז ער האָט זיך ניט געקאָנט אויסדרעהען פון איהר, און עס איז געווען דאָס קנס־מאָל אין א מזל'דיגער שעה. חברה כלי־זמר האָבען לכבוד דעם געריהמטען חתן געמאַכט א היבשען קנאַק, און ביי'ם פיעדלער אין שטוב איז געווען ששון ושמחה דריי טאָג כסדר, ביז דער ליעבער חתן מיט אלע ליעבע געסט זענען זיך אוועקגעפאָהרען אין דער אנ־דערער שטאָדט, אין דער דריטער, און אזוי ווייטער.

געוועהנליך, האָט סטעמפעניו באַלד פערגעסען אין דער גאַנ־צער חתונה מיט די תנאים, מיט דעם שווארצען מיידעל, מיט אלע מיט איין אנדער, און האָט זיך געטהאָן זיינס, דאָס הייסט, גע־פיהרט זיינע ליעבעס אין אלע שטעדט, ווי ער איז געוואָהנט גע־ווען. און אזוי איז ער זיך געפאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט מיט זיין קאַפעליע — חתונות שפיעלען, און האָט זיך געלעבט א גוטען טאָג. נאָר פלוצים... עס איז ניטאָ קיין אייביגע זאַך אויף דער וועלט! אלץ איז ביז א צייט. אויף סטעמפעניו'ן איז אויך גע־קומען די צייט. א בייזער שלאַק האָט איהם געטראָפען און א צרה. א משולחת האָט זיך אויף זיינע יונגע יאָהרען גענומען! הערט איין אומגליק:

געשפיעלט אזוי איינמאָל א חתונה אין א קליין שטעדטעל, ערגיץ אין מאַלאָראָסיע, און געהאַלטען סאַמע אין מיטען א ליעבע מיט הערשקע דעם פלייטער'ס טאָכטער (א גאַנץ שען מיידעל), און סטעמפעניו האָט איהר צוגעזאָגט, אז ער וועט זי נעווים נעמען, — איז אריינגעקומען מעכטשי פייקלער מיט'ן שלעפעריגען פנים און

האָט אַ וואונק געטהאָן אויף סטעמפּעניו'ן און אַ מורקע געטהאָן אונטער דער נאָז אויף כלי־זמר־לשון:

— געהט, סטעמפּעניו, דאָרט אין הויז וואַרט אויף אייך אַ שעכטעל.

— אַ מיידעל? וואָסער אַ מיידעל?

— אַ שוואַרץ מיידעל מיט גרינע אויגען.

און סטעמפּעניו האָט זיך געלאָזט אין הויז אַריין און האָט דערזעהן דאָס שוואַרצע מיידעל, ישעיה'קע דעם פּיעדלער'ס טאָכ־טער, זיין כלה פריידעל!

— וואָס קוקסט דו מיך אָן, סטעמפּעניו? האָסט מיך נישט דערקענט? איאָ? זעה נאָר, ווי ער פינטעלט מיט די אויגען און קוקט זיך צו! דאָס בין איך, סטעמפּעניו, איך, פריידעל, דיין כלה פריידעל, ישעיה'קע דעם פּיעדלער'ס טאָכטער.

— האַ? איך ווייס, וואָס דען? איך ווייס נים? איך ווייס! איך ווייס! נאָר ווי קומסט דו אהער? פון וואַנען?

— ווי קום איך אהער? מיט די פיס, סטעמפּעניו, מיט די פיס. קוים דערפרעגט אהער, צו הערשקע דעם פלייטיסט. פון וואַנען, פרעגסט דו? פון דער היים קום איך אָן.

— נו, וואָס הערט זיך? ווען ביזט דו פון דער היים?

— וואָס זאָל זיך הערען, סטעמפּעניו? ניטאָ קיין נייעס. ווען בין איך פון דער היים? פון דער היים בין איך, אפּנים, אזוי גרויס, ווי אַ וואָך זעכס אָדער זיעבען. מיר זענען אויסגעווען וואו דו ווילסט. וואוהין מיר קומען צו פאָהרען, זאָגט מען אונז: גע־ווען און אוועקגעפאָהרען ווייטער. קוים, קוים מיט צרות געטראָפען אויפ'ן אמת'ען וועג... נו, וואָס מאַכסט דו עפּיס, סטעמפּעניו?

— האַ? איך? גאָרניט! וואָס זאָל איך מאַכען? קום, פריי־דעל, וואָס שטעהען מיר דאָ? — האָט ער צו איהר געזאָגט, דער־זעהען, אַז חברה כלי־זמר הויב'ן זיך אָן קלויבען אַרום זיי און בעטראַכטען דאָס שוואַרצע מיידעל מיט די גרויסע שוואַרצע צעפּ און מיט די גרינע אויגען.

— פון מיינעטווענע, לאָמיר גהן, — האָט איהם פריידעל געענטפערט.

און סטעמפעניו האָט געחאַפּט אויף זיך דעם אויבעררָאָק מיט'ן שטעקעלע אין דער האנד און האָט זיך געמאַכט אַ שפּאַציער מיט פריידעל דער שווארצער איבער דער שטאָדט. סטעמפעניו האָט זיך אַרומגעקוקט, צי קיינער הערט ניט זייער שמועס, און האָט זיך געווענדט צו איהר שוין מיט מעהר שטאַרקייט:

— זאָג מיר נאָר, איך בעט דיך, וואָס הייסט דאָס?

— וואָס הייסט „וואָס הייסט דאָס“?

— אָט דאָס, וואָס דו ביזט אַהער געקומען.

— ס'אַ גראַם! קוק איהם אָן, קלאָמפּערשט ווייסט ער ניט, מאַכט זיך גע'פּגר'ט.

— הערסט דו, פריידעל? — האָט איהר סטעמפּעניו שוין מיט האַרץ געזאָגט. — הערסט דו, פריידעל? איך האָב פיינט, אַז מע מאַכט מיט מיר אַזעלכע מחזקות! איך פרעג דיך, וואָס טהוסט דו דאָ, און דו טרייבסט מיט מיר קאַטאָוועסלעך?

פריידעל האָט אַ גלאַנץ געטהאָן מיט'ן פייערעל פון איהרע גריי־נע אויגען אויף סטעמפּעניו'ן, און פערוואָרפען מיט די הענד איהרע לאַנגע שווארצע צעפּ אַרונטער, האָט זי זיך געווענדט צו סטעמ־פּעניו'ן אויף ערנסט:

— וואָס איך טהו דאָ, ווילסט דו וויסען? איך בין געקומען צו דיר, סטעמפעניו! האָסט אונז ביי'ם קנס־מאָל געזאָגט, אַז נישט מעהר ווי אין צוויי וואָכען אַרום שרייבסט דו אונז אַריין אַ בריוועל מכח דער חתונה אָפּשטעלען; מיר האָבען געוואַרט און געוואַרט העכער צוויי חדשים און האָבען דערזעהן, אַז פון דיר איז ניטאָ קיין שום ידיעה, האָבען מיר זיך מיישב געווען און האָ־בען זיך געלאָזט אויף דער וועלט צו זוכען דעם נעכטיגען טאָג, און אַזוי זענען מיר אויסגעווען וואו די וועלט האָט איין עק, ביז קוים, קוים מיט צרות, גאָט האָט אונז געהאָלפען און מיר...

— זאג מיר נאר, פריידעל, ווער זענען די „מיר“? עפּיס זאגסט דו אלץ מ י ר זענען געפאָהרען, מ י ר זענען געקומען...

— מיר ביידע. דאס הייסט: איך און מיין מאמע.

— דיין מאמע? ! — האט סטעמפּעניו אויסגעשריגען און האט זיך אָפּגעשטעלט א דערשלאָגענער. — דיין מאמע? וואס האט זי דאָ צו טהון?

— שא, וואס שרייסט דו אזוי, סטעמפּעניו? וואס דען, אליין האסט דו געמיינט? א מיידעל פאָהרט ניט אליין. א שענע זאך, בלעבען!

— יאָ, אָבער וואס קעהר זי זיך אָן מיט מיר, די מאמע דיי־נע? — האט זי סטעמפּעניו געפרעגט, אומקעהרענדיג זיך צוריק מיט איהר.

— א מחותנת'טע, סטעמפּעניו, א מחותנת'טע קעהר זי זיך מיט דיר אָן, און שפּעטער וועט זי זיך דיר אָנקעהרען א שוויגער.

— דו מיינסט טאקי, אפּנים, איין אמת, פריידעל, חתונה האָ־בען פאר מיר?

— נו, און דו, סטעמפּעניו, מיינסט דאס אויף קאטאָוועס?

— נארישקייטען!

— פאר וואס נארישקייטען?

— אָט אזוי. איך האב עס אפילו נישט אין זינען אין דער לינקער פּיאטע.

פריידעל איז געבליבען שטעהן א מינוט און האט א קוק גע־טהאָן סטעמפּעניו'ן אין די אויגען אריין. נאָכדעם האט זי זיך ארומגעקוקט אויף אלע זייטען און האט זיך שטילערהייד גע־ווענדט צו סטעמפּעניו'ן מיט די ווערטער:

— הער נאר אויס, סטעמפּעניו! מיין ניט, אז דו האסט אָנ־געטראָפען אויף א ניונקע'לע, וואס ווייסט ניט, ווער עס האט זי געשלייערט. איך קען דיך גאנץ גוט, סטעמפּעניו! איך וויים, אז דו ביזט א היבשער שארלאטאן, האסט ליעב כלות אלע וואָך א נייע. נאר עס מאכט ניט אוים, אלץ ביז א צייט, נישקשה... ביזט

א גוטער בטבע, האסט א ווייך הארץ, ביזט א פארשוין איינער צווישען צעהן טויזענד, שפיעלסט אויסגעצייכענט אויפ׳ן פיעדעל און קאנסט געבען א ווייב ברויט, — דערפאר וויל איך דיך, און דער־פאר וועל איך פאר דיר חתונה האבען, און טאקי גיך! און דאס, וואס דו שפארסט זיך, איז אומזיסט, ארויסגעווארפען דיין טרחה, סטעמפעניו, גלויב מיר, בויג זיך אן צו מיר אהער, איך וועל דיר זאגען א סוד...

און פריידעל די שווארצע האט איינגערוימט סטעמפעניו׳ן א סוד אין אויהער, און סטעמפעניו איז פערציטערט געווארען מיט אלע אברים. ער איז געבליבען שטעהן, ווי א לעהמענער גולם, אין מיטען וועג, נישט געקאנט עפענען קיין מויל א ווארט אויסצורע־דען. און דא איז אנגעקומען מעכטשי פייקלער מיט דעם רויטען קאפ און האט איהם געזאגט, אז מע רופט איהם צום נגיד פונ׳ם שטעדטעל בעשטעלען א חתונה. סטעמפעניו האט זיך מיט א וואונק אפגעזעגענט מיט פריידל׳ען און האט אויסגערעדט מיט א זיפץ:

— מיר וועלען זיך נאך זעהן, פריידעל!

— ס׳א שאלה אביסעל, אויב מיר וועלען זיך זעהן! — האט איהם פריידעל געענטפערט און האט זיך גאנץ צופריעדען אפגע־שיידט פון איהר ליעבען חתן סטעמפעניו.

די אלע, וואס האבען אין יענער צייט געזעהן סטעמפעניו׳ן אויף דער חתונה, האבען זיך שטארק פערוואונדערט אויף זיין בלאס פנים ,מיט זיין אפגעלאזטקייט: גאר ניט דער סטעמפעניו, וואס פריהער, א שענערען לעגט מען אין אין דער ערד אר־ין! עס איז אפ־געקומען געווארען זיין פריילינקייט מיט זיין ברען, ווי מיט די הענד. יא, סטעמפעניו האט געפיהלט, אז דאס איז איין עק צו זיין זיס לעבען פון א פריי פויגעלע, אז דאס נעמט ער אויף זיך א יאך אויפ׳ן האלז אויף תמיד, אויף אייביג. אדיע, ליכטיגער זומער־אבענד מיט א ווייטען שפאציער הינטער דער שטאדט מיט׳ן כלי־

זמר'ס טעכטערל! אדיע, לאנגע שמעקענדיגע צעפ, צעלאזטע האר, גרויסע קארע אויגען! אדיע, זילבערנע לבנה!...

אמת, סטעמפעניו האט זיך נאך אביסעל געאמפערט, געוואר־פען, ווי א פיש אין דער נעץ, מיט די לעצטע כוחות, געפרובט אלע מיטלען, נאר עס האט איהם געהאלפען, ווי א טוידטען באנקעס. פריידעל מיט איהר מוטער זענען געשטאנען אקעגען איהם, ווי את יענע מתים, וואס קומען צו אונז ביינאכט אין חלום און שלעפען אונז צום בית־דין של מעלה אפגעבען דין וחשבון... און איבער־הויפט האט ער געציטערט פאר איהר, פאר דער מחותנת'טע, וואס האט צענויפגעשנירעוועט דאס שווארצע פיסקעלע, ווי מיט א בענדעלע, נאר דאס פנים האט איהר אזוי געפייערט, אז זי איז געווען גרייט אלע מינוט ארויפהאפען זיך אויף סטעמפעניו'ן, ווי א ווילדע קאץ, און ארויסרייסען איהםביידע אויגען, ווען נישט פריידעל, וואס האט זי די גאנצע צייט איינגעהאלטען.

— טשעפע ניט, מאמע, ווערסט נאך קאלי מאכען. דו קוק נאר און שוויינ, דו היט איהם נאר די טריט, ער זאל זיך ניט אויסריי־סען פון אונזערע הענט. עס וועט זיין רעכט, מאמע, סטעמפעניו איז מיינער, ער איז מיינער!...

XVI.

שמשון הגבור ביי דלילה'ן אויפ'ן שויס.

פריידעל האט זיך פער'עקשנ'ט און האט אויסגעפיהרט איהרס: זי האט חתונה געהאט פאר סטעמפעניו'ן כדת משה וישראל און האט איהם גיך ארייגגענומען אין די לאפקעס אריין גאר אויף איין אנדער אופן. אביסעל האט איהר צוגעהאלפען די מאמע איהרע, וואס זי האט קוים דערלעבט דעם נחת צו ווערען א שוויעגער, און סטעמפעניו האט פערזוכט דעם טעם פון גיהנם און האט זיך נישט גענארט. דאס פאר־פאלק איז אריבערגעפאהרען קיין מאזעפעווקע,

און סטעמפעניו האָט זיך דאָ בעזעצט מיט זיין קאָמפּאַניע, ווי אַ שטענדיגער, אויף איין אָרט.

— שוין, אוים, אוים אַרומשלעפּען זיך! געגוג, סטעמפּעניו, גענ־רייזט איבער דער וועלט, גענוג! — אַזוי האָט פריידעל געזאָגט צו איהר מאַן, וואָס איז אינגאַנצען געווען איהרער, און וואָס זי האָט געוואָלט האָט זי מיט איהם אויסגעפיהרט, און דוקא מיט גוטען.

נאָך דער חתונה האָט זיך אָנגעהויבען ביי סטעמפּעניו'ן אַ נייע לעבען, גאָר אַ שפּאָגעל־נייע לעבען. גייציג איז ביי זיך סטעמפּעניו געווען נאָר בחור'ווייז; קוים אָבער האָט ער נאָר חתונה געהאַט און איז אַריין צו פריידל'ען אין די הענד, אַזוי האָט ער אָנגעוואָרען אינגאַנצען זיין שטאַרקייט, אינגאַנצען זיין מוטה, דעם גאַנ־צען גלאַנץ. ביי זיך אין שטוב האָט סטעמפּעניו ניט געהאַט קיין ברעקעל דעה.

— דו האָב אין זינען דיינס, דיין עסק איז די קאַפּעליע מיט די חתונות, צו וואָס טויג דיר געלט, נאַרעלע? — אַזוי האָט צו איהם פריידעל געזאָגט, צוגענומען ביי איהם וואו ער האָט פערדיענט ערגיץ אַ גראָשען.

אויף געלד איז פריידעל געווען זעהר זשעדנע. זי איז אויסגע־וואַכסען ביי זעהר אָרעמע עלטערען און האָט כמעט קיינמאָל ניט געזעהען קיין גראָשען אין די אויגען. מיידעלווייז פלעגט איהר אָנקומען אַ סטיינגעלע אָדער אַ קעמעלע זעהר שווער, מיט ביטערע טרערען. ביז פופצעהן יאָהר איז פריידעל געגאַנגען באָרפיס, גע־ווען אַ ניאַנקע דער מוטער ביי די קלענערע קינדער, געחאַפּט קלעפּ גענוג אי פון דער מוטער, אי פון דעם פאָטער, ישעיה'קע דעם פיעד־לער, וואָס האָט ליעב געהאַט דעם טרונק. געגעסען האָט זי קדחת, מלובש איז זי געווען, ווי עס איז אָנגעשטאַנען צו די באָרפיסע פיס, און נאָר פורים פלעגט איהר אַריינפאַלען עטליכע קאָפּיקעס פונ'ם שלח־מנות, וואָס זי פלעגט טראָגען אין פרעמדע הייזער; די עט־ליכע גראָשען פלעגט זי בעהאַלטען וויט־וויט אין בוזעם, בכדי די מאַמע זאָל ביי איהר ניט אויסנאַרען, און אַזוי פלעגט זי שלאָפען

מיט׳ן ביסעל מינץ ביז פסח, און אויף יום־טוב קויפען זיך פאר דעם א סטיינגעלע אדער א קעמעלע. און אזוי איז פריידעל גע־וואכסען ביז אכצעהן יאהר, ביז זי איז פלוצים אויסגעוואכסען א הויכע, א שענע, א געזונדע מויד — א כלה־מויד! אז פריידעל איז א כלה געווארען פאר סטעמפעניו׳ן, האט זי אליין ניט געוואוסט וואס פאר א גליק עס האט זי געטראפען. נאר די מאמע, וואס האט דאס דוקא יא פערשטאנען, האט מיט איהר וועגען דעם גע־נוג איינגע׳טענה׳ט, אז זי זאל וויסען, אז איהר חתן איז א גאלד־שפינער, נאר א גרויסער שארלאטאן, וואס דאס קערבעל איז ביי איהם א ממזר, לכן זאל זי זיך ניט לאזען שפייען אין דער קאשע און זאל האבען ביי איהם א דעה אין אלץ, אזוי ווי זי, די מאמע, האט א דעה ביי׳ם טאטען, ישעיה׳קע דעם פיעדלער...

אז פריידעל האט חתונה געהאט פאר סטעמפעניו׳ן, האט זי ניט פערגעסען, וואס די מאמע האט איהר אנגעזאגט, און האט ביסלעכווייז, מיט שכל, אנגעהויבען לעהרנען מיט׳ן מאן הלכות „ווייב“, אז א ווייב דארף וויסען אלץ, וואס ביי׳ם מאן טהוט זיך, אז א ווייב איז ניט קיין פרעמדע, אז א אידישע טאכטער איז ניט קיין „פאליובאווניצע“, — ניין, עס איז זיין בלוט און פלייש, זי איז ער און ער איז זי. הכלל, ער דארף וויסען, ער דארף פיה־לען, אז ער האט א ווייב...

אז פריידעל איז געווארען אליין א בעל־הבית׳טע פאר זיך און האט דערזעהן אלע מאל א נייע קערבעל, וואס סטעמפעניו פער־דיענט אזוי אפט, האט זי זיך אווארף געטהאן אויף די קערבלעך, ווי א הונגעריגער, אז ער דערזעהט עפיס א מאכל. נאר עס איז איהר אבער דאס געלד ניט איינגעגאנגען. פריידעל האט זיך אליין געזארגט, טאמער וועט מארגען ניט זיין, טאמער וועט דער מאן שפעטער חלילה ניט פערדיענען, האט זי זיך געמאכט איין קניפעל און דאס אנדערע, און האט אנגעהויבען צו קלויבען א גראשען צו א גראשען.

— וואָס פראַטעסט דו אַזוי ? — האָט זי סטעמפּעניו געפרעגט, בעמערקט איהרע תנועות.

— וועסט אַלץ וועלען וויסען, וועסט דו גיך אַלט ווערען. לאָז דיך ניט אַהרען, סטעמפּעניו ! — האָט איהם פריידעל געענטפערט מיט אַ שמייכעלע, און האָט זיך געטהאָן איהרס, אָפּגעשפּאָרט, אָפּגעריסען פונ׳ם מארק, פונ׳ם קלייטעל און פון דער יאַטקע, מיט׳ן ווארמעס אויסגעקומען, ווי מיט קרעפּעל־פלייש, אָפּטמאָל ניט דער־געסען, ניט דערטרונקען, און זיך אַלץ צענויפגעשלאָגען אַ קערבעל אום אַ קערבעל. ביסלעכווייז, אַז עס האָט זיך צענויפגעשלאָגען היבשע עטליכע גילדען, האָט זי אָנגעהויבען צו מאַכען הלואות אויף אַ משכון און נעמען פּראָצענט ; דאָס ערשטע מאָל גלאַט אַזוי, דורך אַ צופאַל, וואָס אַ שכנה האָט ביי איהר געבעטען אַ גמילות־חסד און פריידעל האָט איהר אַ טובה געטהאָן — פאַר וואָס דען ניט ? — און נאָכדעם, אַז פריידעל האָט דערזעהן, אַז דאָס געלד וואַכסט גאָר, אַז פון איין קערבעל ווערד מיט דער צייט צוויי, האָט זי אָנגע־הויבען מיט איהר ביסעל קאַפּיטאַל צו מאַכען עסקים, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז זי איז געוואָרען פשוט אַ „וואַכערניצע“ מיט אַלע חן־גריבעלעך פון דער דאָזיגער פּראָפעסיע, מיט וועלכער אַ גרויסער טייל פון אונזערע נגידים, צווישען אונז רעדענדיג, פערנעמען זיך און האָבען דאָס גאָר ניט פיינט...

מערקווירדיג ! ווי קומט עס צו פריידלען אַזאַ חשק צו קלויבען געלד ? נישט ביי איהר טאַטען, ישעיה׳קע פידלער, נישט ביי קיינעם פון אַלע בעקאַנטע כלי־זמר, האָט זי דאָס געקאָנט זעהן. וואו וועט איהר דען געפינען אַ גלייכען צו דער חברה כלי־זמר, מע זאָל זיך אַזוי נישט אומקוקען אויף קיין גראָשען, עס זאָל אַזוי זיין אַ קערבעל הפקר, פשוט ווי די בלאָטע ? די אידישע כלי־זמר — און ווער שמועסט אין יענע יאָהרען — קאָן מען גלייכען צו אַ מין ציגיינער, אַ בעזונדער פאָלק, מיט אַ בעזונדערען זשאַרגאָן, מיט גאָר בעזונדערע גענג ; די דאָזיגע חברה האָט שטענדיג געלעבט אַ גוטע שעה, תמיד איז געוועזן פורים, פרייליך, לעבעדיג, תמיד נע־

רימפּעלט, געווערטעלט זיך, געשטיפּעט, געאַרבייט, זיך לוסטיג גע־מאַכט, איבערגעקעהרט וועלטען, געשמועסט מכח פריילּיכע זאַ־כען... געקומען אַהיים צום ווייב, געטריבען קאַטאָוועס, געחלעפּ־טשעט טייגלעך מיט פּאַסאָלים, אָדער גאָר געגעסען מכות, נאָר פריילּיך, מיט אַ טענצעל, מיט אַ ליצנות, הונגעריג זיך געלעגט שלאָ־פען, אויף מאָרגען געבאָרגט, געליהען, די קישעלעך פערזעצט, נאָכ־דעם אויסגעקויפט און ווידער אַ מאָל דאָס אייגענע. די כלי־זמר׳־שע טעכטער זענען אויך געווען, מיינסטענס, לופטיגע פריילּיכע נשמות; זייער לעבען, אַזוי ווי די האָר זייערע, איז נישט געווען פערדעקט מיט קיין שלייער... מיט איינעם וואָרט, ביי די כלי־זמר איז געווען אַ גן־עדן, מיט אַלע מעלות און חסרונות פון אַ גן־עדן... היינט אין אַזאַ גן־עדן ווען קאָן אַרויף אויף דער מחשבה צו זאָרגען — וואָס ווען זיין מאָרגען?

פריידעל׳ס טאַטע, פערשטעהט זיך, איז אויך ניט געווען קיין פערוויינטע נשמה. ישעיה׳קע פיעדלער איז זיך געווען אַ רעכטער קבצן, נאָר אַ לעבעדיגער, אַ פריילּיכער קבצן, און אַז ער האָט פער־דיענט דאָס קערבעל, האָט ער דאָס גאָר גיך פערלעבט, טאַקי, ווי מע זאָגט, אין איין אָטהעם. און זי, פריידעל׳ס מאַמע, האָט אויך ליעב געהאַט צו לעבען, דאָס הייסט, גוט עסען. עס איז כמעט קיין העמד נישט געווען אויפ׳ן לייב, נאָר געגעסען האָט מען כל זמן ס׳איז נאָך געווען אַ שטיקעל קישעלע צו פערזעצען. „דאָס גאַנצע דאָברע־מזל געהט אין דער קישקע אריין", „ווי זאָגט מען: בעסער דעם בעקער איידער דעם „רופא", „וואָס זשע דען איז דעם מענט־שענס לעבען?" — אַזוי פלעגט זאָגען פריידעל׳ס מאַמע, וואָס איז, אייגענטליך, געווען אפילו צווישען כלי־זמר׳קעס אַ אויסברענגערין.

ווי־זשע קומט עס פּאַרט צו פריידל׳ען אַזאַ גוסט? פון וואַנען נעמט זיך צו איהר אַזאַ קאַרגשאַפט? עס קאָן זיין, אַז די דאָזיגע מעלה איז געקומען צו איהר מחמת זשעדנאַסט, מחמת זי איז תמיד געווען ביי די עלטערען הונגעריג אויף אַ גראָשען. אָדער ס׳איז אפשר געווען ביי איהר גאָר אַ טבע־זאַך: עפּיס על־פּי טעות איז

אַ קאַרגע נשמה מגולגל געוואָרען אין דער כּלי־זמר'שער משפּחה און עס איז אויסגעוואַקסען אַזאַ פריידעל.

ווי די זאַך איז שוין, נאָר פריידעל האָט געמאַכט משונה תנועות, געשוויצט און געפּינעט, ווען זי האָט נאָר געדערט אַפילו מכּח געלד.

אויף איהר דאַליע האָבען איהר מקנא געווען אַלע כּלי־זמר'קעס.

„אַט אַ מזל!" — האָבען אויף איהר אַלע אין איין קול געזאָגט.

נאָר אין איין זאַך האָט גאָט פריידל'ען פערזעהן: ער האָט איהר קיין קינדער ניט געגעבען. און ווער ווייסט, עס קאָן זיין, אויך דעריבער איז זי געווען אַזוי אָפּגעגעבען מיט לייב און לעבען צום געלד, ווייל דאָס בעסטע פערגעניגען, פערגעניגען פון קינדער, איז פאַר איהר געווען פערבאָרגען. בכּלל זעהט מען, אַז די ווייבער, וואָס גאָט האָט זיי נישט געבענשט מיט קינדער, זענען מייגסטענס בייזע ווייבער; עפּיס פעהלט זיי די גוטסקייט, די ווייכקייט פון דעם דאָזיגען מין; אַזעלכע ווייבער קאָנען ליעב האָבען נאָר זיך אַליין.

פריידעל איז געווען פונקט אַזאַ סחורה. נאָר מע קאָן ניט זאָגען, אַז זי האָט איהם, סטעמפּעניו'ן, פיינט געהאַט: פאַר וואָס קומט דאָס איהם? אַ פאַרשוין, אַ בילד, אַ זעלטענהייט, אַ שפּיע־לער איינער צווישען טויזענד און (אַט דאָס איז דער עיקר!) אַ פערדיענער, אַ גאָלדשפּינער!

— מיין סטעמפּעניו — האָט זיך פריידעל בעריהמט פאַר איהרע בעקאַנטע ווייבער — מיין סטעמפּעניו, אַז ער טהוט אַ פיהר מיט'ן סמיק איבער'ן פידעל — איז אַ קערבעל, צוויי פיהר — איז צוויי קערבלעך, דריי פיהר — איז דריי קערבלעך. פאַרשטעהט איהר מיך?

אין דעם ענין פון „קערבעל" איז סטעמפּעניו געווען פונקט דער היפּך: דאָס קערבעל האָט ביי איהם ניט געשפּיעלט קיין ראָלע. אַט האָט ער אָפּגעשפּיעלט אַ חתונה און אָנגעשטאָפּט פולע קעשענעס מיט געלד, און אַט — פּו־פּאַ, ניטאָ אַ שילינגער! האָט

ער געהאַט — האָט ער געגעבען, געטיילט, אַנטליהען; האָט ער ניט געהאַט — האָט ער געליהען ביי יענעם. אין דעם אופן איז סטעמפעניו געווען איין ארטיסט. זיין עסק איז געווען נאָר די „קאַפּעליע“ — אויסשטעלען עפּיס אַ נייע זאַך, פונאַנדערשפּיעלען איין אָפּער־שטיק, בעשטעלען אַ חתונה און אָפּשפּיעלען זי, ווי גאָט האָט געבאָטען, אידען זאָלען לעקען די פינגער, ניט גלאַט ריפּ־סקריפּ.

סטעמפעניו האָט ליעב געהאַט מעהר פון אַלץ אין דער וועלט צוויי זאַכען: זיך און דאָס פיעדעלע. מיט זיך האָט ער געהאַט צו טהון כמעט שטענדיג, זיך געפּוצט, געשטשאָגעלט, געגרייזעלט די האָר, מיט איינעם וואָרט — זיך „גע'בחור'ט“, ווי פריידעל האָט דאָס מיט אַ שטאָך גערופען, און דעמאָלט האָט ער פערגעסען אין דעם פיעדעלע; האָט ער אָבער גענומען דאָס פיעדעלע, האָט ער פערגעסען אין זיך און אין דער גאַנצער וועלט. אַז עס איז אָנגע־פאַלען אויף איהם אַ „מרה־שחורה“, האָט ער זיך גענומען דאָס פיעדעלע, פערקייטעלט די טיר און האָט געקאַנט אוועקשפּיעלען דריי שעה כסדר אייגענע פאַנטאַזיעס; וואָס עס איז איהם אַרויף אויף דער מחשבה, דאָס האָט ער געשפּיעלט. אָט האָט ער זיך צעגאָסען מיט אַ קלאָג, אַזוי יאָמערליך, אַזוי טרויעריג, אַלע מאָל שטילער און שטילער, און אָט האָט ער זיך פּלוצים צעבייזערט און איז אוועק אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, ביז עס האָט זיך ווידער אָנגעהויבען ארויסחאַפּען ווי אַ זיפץ פונ'ם טיעפען הארצען, און דאָס פייער איז איהם אביסעל אָפּגעטראָטען, אָפּגעגאַנגען דער כעס, און ווייכע מעלאָדיעס, ליעבע זיסע געזאַנגען, וואָס ווייטער אַלץ טרויעריגער, האָבען זיך ווידער ווי געגאָסען אָהן איין עק, און נאָכ־דעם ווידער אַ ביסעל לעבעדיגער, פריילּיכער... אמת, דאָס איז גע־ווען נישט אָפּט, ניט אַלע מאָל האָט זיך איהם געשפּיעלט; נאָר קוים האָט ער זיך צעשפּיעלט, איז געווען אונמעגליך איהם אָפּ־צורייסען. סטעמפּעניו'ס פאַנטאַזיע האָט זיך צעקאָכט און געזעצט, ווי פון אַ קוואַל, וואָס ווייטער מיט מעהר פרישקייט.

א מענש מיט געפיהל, מיט א נשמה, האט זיך אין אזעלכע מי־נוטען זאט נישט געקאנט אנהערען די דאזיגע פרייע מוזיק, וואס לאזט זיך גאר ניט איבערגעבען אויף נאטען, און עס האט זיך איהם אויסגעוויזען, אז ער הערט א בקשה צום רבונו־של־עולם פון א פערביטערט הארץ, עפיס א מין תפלה צו זיין ליעבען נאר־מען אויף רחמים, אויף לייטזעליגקייט, אזא מין תפלה, וואס דארף און מוז אנגענומען ווערען אויבען, דארט פאר גאט'ס שטוהל... מע דערצעהלט, אז דער ר י ז ש י נ ע ר האט געהאט איין אייגענעם ארקעסטער, וואס פלעגט שפיעלען בשעת ער האט אפגעגעבען א שבח צו דעם וואס לעבט אייביג. אודאי איז דאס א געדאנק דוקא פון א גרויסען מענשען, א השגה גאר פון א הויכער פאעטישער נשמה.

— קיילע די גראבע, מיינע צרות אויף איהר קאפ, האט מיר אפגעבראכט דאס פראצענט פאר יענער וואך; און פאר היינטי־גער וואך, זאגט זי, לאז זיין נאך שבת!

מיט אזא מין געשפרעך, למשל, האט פריידעל מכבד געווען סטעמפעניו'ן, ווען ער פלעגט ארויסגעהן נאכ'ן שפיעלען פון זיין חדר'על, אביסעל צוגעפלאמט, מיט א גלאנץ אין זיינע שווארצע אויגען. דאס איז געווען דאס פייערעל פון זיינע אויגען, וואס האט אזוי געצויגען צו זיך. דאס פייערעל פלעגט זיך בעוויזען זעלטען, און בעגעגענט זיך מיט פריידעל'ס אויגעלעך, האט זיך דאס פיי־ערעל גיך בעהאלטען, פערשוואונדען געווארען.

אז סטעמפעניו האט אפגעשפיעלט א חתונה און איז געקומען אהיים, פלעגט איהם פריידעל בעגעגענען מיט א שמייכעלע, זיך לאשטשען, ווי א קעצעלע:

— **צו וואס טויג דיר געלט, סטעמפעניו? — פלעגט איהם פריידעל זאגען און אויסטרייסלען איהם אלע קעשענעס. — אויף וואס דארפסט דו געלט?** וואס פעהלט דיר? האסט אלסדינג, וואס דו דארפסט, ביזט ניט הונגעריג, חלילה, און נאקעט געהסט דו אויך ניט, און אז דו דארפסט אזוי עטליכע גראשען, געב איך דיר

דען ניט? גער עס בעסער אַפּ מיר, נשמה מיינע, ביי מיר וועט דאָס זיין גאַנץ. גער שוין. גער!

און סטעמפּעניו שטעהט, ווי אַ בעשטראָפט קינד, און פריידעל טהוט מיט איהם, וואָס זי וויל. ער איז אײַנגאַנצען ביי דער דאָ־זיגער שוואַרצער פריידעל'ען אין די הענד. אָך, וואָס איז דאָס מיט דיר געשעהן, סטעמפּעניו? אַזאַ גאַרנישט, ווי פריידעל, זאָל דיר טאַנצען אויפ'ן קאָפּ, און דו לאָזט זיך פיהרען ביי דער נאָז, פּונקט ווי שמשון הגבור ביי זיין געליעבטער דלילה אויפ'ן שוים?... פּע, סטעמפּעניו, אַ בזיון, כלעבען!

XVII.

סטעמפּעניו ריהרט נאָך מיט איין אבר.

אַ רחמנות אויף סטעמפּעניו'ן!...

נאָר עס איז ניט אַזוי די מעשה, ווי איהר מיינט. לעגט ניט אַזוי דעם רחמנות אויף אונער העלד. אַז סטעמפּעניו האָט ניט געהאַט קיין גרויסע דעה ביי זיך אין דער היים און איז געווען עפּיס גאָר מעשה אידינע, האָט ער אָבער דערפאַר זיך געהאַט זיין וועלטעל, זיין אייגענע וועלט, וואָס האָט זיך שוין מיט פריידעל'ען ניט אָנגעקערט לחלוטין. דאָרט, אין זיין וועלטעל, איז זיך סטעמ־פּעניו געווען אַ פּריץ פאַר זיך און איז געווען, ווי מיר וועלען באַלד זעהן, גאַנץ צופריעדען.

קודם כל איז ביי איהם אוועקגעגאַנגען אַ האַלבער טאָג אויף „רעפּעטיציע", דאָס הייסט, אויף איבערשפּיעלען מיט דער גאַנצער חברה כלי־זמר אַלע נייע שטיק, דערביי טרייבען אַביסעל קאַטאָ־וועס, אויסהערען דעם בדחנ'ס ווערטלעך און לאַכען פון מעכטשי פּייקלער, וואָס דער בדחן האָט אויף איהם ליעב געהאַט צו ווערט־לען זיך. און נאָכדעם גלאָט דערצעהלען מעשיות פון דער אָדער יענער חתונה. ווארום יעדע חתונה ביי אידען האָט זיך איהר מעשה: דאָ האָט זיך דער חתן איינגעשפּאַרט, האָטש גער איהם

א קרענק, און וויל נישט געהן צו דער חופה, ביז מע וועט איהם אָט דאָ אויפ'ן אָרט ניט אָפּצאָהלען דעם נדן אחת ואחת. „קלאַפּ און צעהל“; דאָרט האָט די כלה גע'חלש'ט פאר גרויס געוויין און מע האָט זי קוים אָפּגעמינטערט (און דערביי זאָגט אָפּ דער בדחן אביסעל ליצנות); אין א דריטען אָרט האָט זיך געטראָפען נאָך א שענערע מעשה: נאָך דער וועטשערע, אז ס'איז געקומען די צייט, וואָס מע דאַרף טאַנצען... און חברה שיסט־אוים א געלעכטער, ווי פון א הארמאַט.

— וואָס איז ביי אייך פאר אזא געלעכטער דאָרט? זעה נאָר, ווי מע ראַהאָטשעט זיך! — שרייט פריידעל פון איהר חדר.

— לאָז דיך ניט אהרען! — ענטפערט איהר סטעמפעניו מיט גדלות. — אין אונזערע ענינים זאָלסט דו זיך ניט מישען, האָב איך דיר שוין הונדערט מאָל געזאָגט!

און סטעמפעניו'ן ווייזט זיך אוים אין דער מינוט, אז ער איז דאָ א בעל־הבית, א גאַנצער סולטאַן ביי זיך.

די איבעריגע צייט האָט סטעמפעניו פערבראַכט אויף אָנטהון זיך, אויספוצען זיך, די מלבושים און די שטיוועל, זיי זאָלען גלאַנ־צען, ווי א שפּיעגעל, פערקעמען זיך גאַנץ שיקאַזנע, אונטערבויגען זיך די שענע שווארצע לאָקען, אויסגלעטען די ווייסע מאַנישקע פון דעם העמד, און נאָכדעם האָט ער זיך גענומען דאָס שטעקעלע אין דער האַנד, א שטעקעלע מיט א גאַלקע, אויסגעשניצט א פּייג פון עלפּענביין, און מיט א ברייטען שווארצען קאַשקעט אויפ'ן קאָפּ מיט א גלאַנצענדיגען קאָזיראָק, אַנגערוקט ביז די אויגען. דעם קאָפּ פּעררייסען ארויף, אזוי, אז די לאָקענס ליגען צעוואָרפען אויף די אַכסלען, געהט זיך סטעמפעניו און שפּאַציערט איבער דער שטאָדט. דאָרט האָט ער זיך שוין זיינע בעקאַנטע, מיט וועלכע ער בעגעגענט זיך, און געהענדיג פערביי די קלייטען, גריסט ער די יונגע ווייבלעך, די קרעמערקעס. די ווייבלעך ווערען רויטליך; זיי דערמאַנען זיך, אז זיי זענען אמאָל געווען מיידלעך און דעמאָלט

זענען זיי מיט סטעמפעניו'ן געווען בעקענט... דעמאָלט איז געווען א וועלט... און היינט? ווער האָט דאָס היינט אין זינען?...

דאָך געפינען זיך נאָך אזעלכע יונגע ווייבלעך, און איבער־הויפּט מיידלעך, וואָס שטעהען־אוועק מיט סטעמפּעניו'ן אין דרוי־סען ביי דער טיר א היבשע צייט; מע רעדט, מע שמועסט פון דעם און פון יענעם, מע לאַכט...

אודאי געהען אזעלכע זאכען ניט אָפּ גלאַט; דאָס דערזעהט א שכנה און טראָגט עס אָפּ גיך דער אנדערער, דער דריטער, און אזוי הויבט זיך אָן א רעדעניש, און צו אידישער מיילער אז מע האַפּט זיך אריין, נאַרט מען זיך ניט...

— וואָס איז שוין ווידער, סטעמפּעניו, פאַר א רעדעריי אין שטאָדט? שוין ווידער א מעשה?

— וואָס פאַר א מעשה, פריידעל?

— דיינע מעשיות... ער פרעגט נאָך! וואו צוויי, איז ער דער דריטער! די גאַנצע שטאָדט האָט מיט אונז צו טהון.

— איך וויים ניט וואָס דו ווילסט האָבען פון מיר, פריידעל.

— וואָס איך וויל האָבען? איך וויל, זאָלסט אוועקוואַרפען דיינע אמאָליגע גענג... שוין צייט! וואו ערגיץ א ווייבעל אָדער א מיידעל אין שטאָדט, דאַרף ער מיט איהר זיין בעקאַנט, און אוועק־שטעלען זיך מיט איהר אויף דריי זייגער שעה — ער קאָן זיך גאָר ניט אָנרעדען און גענוג!

— א? דו קעהרסט אודאי מיינען, וואָס איך האָב גערעדט מיט אסתר אברהם־יענקעל'ס?

— נו, און אז מיט אסתר אברהם־יענקעל'ס, איז וואָס? וואָס איז זי, א שמייליגע, צי וואָס?

— איך האָב דאָך געשמועסט מיט איהר מכח איין עסק.

— דיינע עסקים... איך קען דיך, סטעמפּעניו!

— זאָלסט דו טאַקי וויסען! אברהם־יענקעל'ס האָט חשק ארויסצופיהרען די חתונה קיין יעהופּעץ, אזוי איז איהם אנגעקו־מען דאָס משוגעת. נו, איך האָב דערזעהן אסתר'ען, האָב איך מיט

איהר געמאכט אַ שמועס וועגען דעם. איין עבירה, למאי זאָל איך ארויסלאָזען אַזאַ חתונה פון די הענט?

— וואָס איז איהם עפּיס ארויסגעפאַלען יעהופּעץ, דעם משוגע׳־נעם כהן? — פרעגט פריידעל, און אין איהרע גרינע אויגעלעך בעווייזט זיך אָט אַ יענם פייערעל, וואָס בעווייזט זיך ביי איהר שטענדיג, ווען זי דערשמעקט נאָר געלד...

— פרעגסט קשיות אויף אַ משוגענעם? — ענטפערט איהר סטעמפעניו, געהט־ארויס טרוקען פון דער דאָזיגער מעשה.

און אזוי ווערד צעריבען די מעשה, יענע מעשה און אַלע מעשיות. סטעמפּעניו איז אַ גרויסער בריה און ווייסט, מיט וואָס מע קאָן פריידל׳ען נעמען.

אין דער פרעמד, אַז סטעמפּעניו איז ארויסגעפאָהרען מיט זיין קאַפּעליע אין דער פרעמד, האָט איהם, געוועהנליך, נאָך מעהר גע־גאַלטען. דאָרט איז ביי איהם געווען, ווי זאָגט מען, אַ כשר׳ער טאָפּ מיט אַ כשר׳ען לעפעל, און אַז סטעמפּעניו איז געקומען ערגיץ אין אַ שטעדטעל שפּיעלען אַ חתונה, האָט זיך איהם שוין נים גע־גלוסט אוועקצופאָהרען. דאָרט זענען געווען מעשיות מיט מעשיות, פריילינע און טרויעריגע גאָר אָהן אַ שיעור. הכלל, דאָס איז זיך געווען ביי סטעמפּעניו׳ן אַ בעזונדערע וועלט, זיין אייגען וועלטעל, וואוהין ער האָט פריידל׳ען נים אריינגעלאָזט בשום אופן, חאָטש זי האָט דערויף זעהר חשק געהאַט. זי האָט אפילו שוין געפּרובט אונטערקויפען מעכטשי פייקלער, נאָר עס איז נישט געגאַנגען. דאָ, אין זיין וועלטעל, איז סטעמפּעניו געווען גאָר איין אַנדער מענש, אַ גרויסער אונטערשיעד פון יענעם סטעמפּעניו׳ן, וואָס איז געווען ביי פריידל׳ען אין שטוב... ·

XVIII.

סטעמפעניו הויבט אָן זיך איינצוליעבען.

אינ'ם דאָזיגען וועלטעל האָט ביי איהם איצט רחל'ע אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע, די גרעסטע ראָלע אין זיין לעבען. מע מעג איהם גלויבען, אַז זיין בריוועל צו איהר, וואָס מיר האָבען אויבען געזעהען, איז געווען געשריבען גאַנץ ערנסט, מיט איין אמת, דען ער האָט זיך אין רחל'ען איינגעליעבט פון דער ערשטער שעה, וואָס ער האָט זי דערזעהען ביי חיים־בנציונ'ס אויף דער חתונה.

נישט באַלד האָט סטעמפעניו איהר דאָס בריוועלע אָנגעשריבען. עס האָט געדויערט עטליכע טעג, ביז דאָס פייערעל, וואָס רחל'עס בלויע אויגען האָבען אָנגעצונדען אין זיין הארצען, האָט זיך רעכט צעברענט, צעפלאַקערט, אַזוי, אַז ער האָט זיך שוין מעהר ניט געקאָנט איינהאַלטען, האָט ער זיך פערשלאָסען ביי זיך אין חדר'על, און דאָרט, וואו ער האָט געשריבען די נאָטען, און טאַקי מיט דער אייגענער פען און אויף דעם זעלבען פּאַפּיער מיט די פאַסען, אויף וועלכע ער האָט געשריבען זיינע נאָטען, האָט ער אויך דאָס געוויסע בריוועלע געשריבען.

סטעמפעניו האָט אביסעל געשוויצט אויפ'ן בריוועל. דאָס שרייבען איז איהם אָנגעקומען שווערליך. ער האָט זיך נישט געלערענט שרייבען אין ערגיץ, נאָר פון זיך אַליין. אודאי איז קיין חידוש ניט, וואָס ער איז געווען שטומפּיג אויף דער פען.

עטליכע טאָג האָט סטעמפעניו ארומגעטראָגען דאָס בריוועל ביי זיך און האָט נישט געקאָנט געפינען קיין מיטעל איבערצוגעבען עס רחל'ען. מעבטשי פייקלער איז געווען אַ גוטער שליח אויף אַזעלכע בריוועלך נאָר אין דער פרעמד, אָבער דאָ, וואו עס געפינט זיך אַ פריידעל, איז מעכטשי אויך אַ געפעהרליכער בריעפטרעגער. סטעמפעניו האָט קוים דערלעבט שבת, האָט זיך אויסגעפּוצט, ווי אַ מויד, אָנגעטהאָן אַ הויכען קאַפּעליש נאָך דער לעצטער דערמאָלטיגער מאָדע, און איז אַרויסגעגאַנגען אויף באַרדיטשעווער גאַס,

ווי אַלע שבת, צו מאַכען אַ שפּאַציערגאַנג, גערעכענט, אַז מסתמא וועט רחל׳ע אויך זיין דאָרט. נאָר אומזיסט: אַלע ווייבלעך, אַלע מיידלעך דרעהען זיך אַרום, האַפּען אַ קוק אויף סטעמפּעניו׳ן, טהוען אַ שמייכעל און ווערען רויטליך — אַלע זענען דאָ, נאָר איין רחל׳ע איז ניטאָ! דאָס אָנגעשריבענע בריוועלע האָט איהם נישט געלאָזט רוהען. עס האָט איהם געצויגען צו איהר וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער.

„מע דאַרף זיך פּרובען דורכגעהן אַהין, אויף יענער גאַס, וואו רב אייזיק-נפתלי וואָהנט, טאָמער וועל איך זי בעגעגענען“... — אַזוי האָט זיך סטעמפּעניו געטראַכט און איז אַזוי פּאַוואָלינקע צו־געגאַנגען צום פענסטער, וואו רחל׳ע איז געזעסען פערטיעפט אין איהרע געדאַנקען און האָט זיך געזונגען דאָס בעקאַנטע ליעדעל:

איינע אַליין,
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען,
נאָר צו זיך אַליין.
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען...

תחילת, אַז זי האָט דערהערט פּלוצים דעם „גוט-שבת“ און דערזעהן פאַר זיך שטעהן סטעמפּעניו׳ן, האָט זיך איהר אויסגע־דאַכט, אַז דאָס איז אַ מין חלום (זי האָט סטעמפּעניו׳ן שוין עט־ליכע מאָל געזעהען אין חלום...). נאָר אַז זי האָט צענומען דאָס שטיקעל נאָטען-פּאַפּיער און האָט איבערגעלייענט סטעמפּעניו׳ס בריוועלע, האָט זי זיך אויפגעהויבען פונ׳ם אָרט, אַ קוק געטהאָן אין פענסטער און געזאָגט צו זיך אַליין:

— זיין גליק, וואָס ער איז אַוועקגעגאַנגען: איך וואָלט איהם אָפּגעשפּיעלט... נאַ דיר גאָר אַ סטעמפּעניו!...

זי האָט געחאַפּט דאָס בריוועל און האָט דאָס געוואָלט אַרויס־שמיצען דורך דעם פענסטער אין דרויסען אַרויס, נאָר זי האָט זיך

פערהאפט, האט דאס נאך א מאל איבערגעלייענט, צענויפגעקאַ־טשעט, ווי מע קאטשעט צענויף א מגילה, און אריינגעלעגט צו זיך אין קעשעני אריין.

רחל'עס בעס איז געווארען אלע מאל גרעסער און שטארקער, און איהר האט זיך געוואלט נאר זעהן איהם אליין, און פרעגען איהם אונטער פיער אויגען: וואס הייסט דאס? ווי אזוי רופט מען דאס? מיט וואס פאר א העזה שרייבט ער איהר אזא קוויטעלע? ווער איז ער און ווער איז זי?... זי האט גענומען צו־קלערען מיטלען, ווי אזוי בעגעגענט מען זיך מיט איהם ערגיץ אין אזא ארט, וואו קיינער זאל ניט קאנען הערען וואס זיי וועלען צווישען זיך רעדען, און איז געפאלען אויף א המצאה.

XIX.

א בייטש קארעלען ביי פריידעל סטעמפעניו'ס.

— הערט איהר, שוויגער, ווען עס זאל נישט קאסטען טייער, וואלט איך א בעלנ'טע געווען אויף א בייטש קארעלען, גוטע שווערע קארעלען.

— נו, איך האב דאך דיר שוין וויפיעל מאל געזאגט: געה זיך דורך צו פריידעל סטעמפעניו'ס, וועסט דו דיר אויסקלויבען וואס דיין הארץ גלוסט. אויב דו ווילסט, קום מיט מיר באלד. צוליעב מיר וועט זי דיר אפגעבען ניט טייער.

אונזער שווארצע פריידעל, וואס האט זיך פערנומען מיט פראַ־צענט און מיט משכונות, מיינסטענס קארעלען, האט בישלעכווייז, אזוי, אויף א געלעכטער, אנגעהויבען אונטערצוהאנדלען מיט דער דאזיגער סחורה, וואס זי האט געהאט ביד גאנץ ביליג אפצוקויפען ביי איהרע בעלי־חובות און נאכדעם דאס אראפברענגען אויך ביליגער, ווי אלע קאראלניצעס (וועלכע וואס האנדלען מיט קארעלען), אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז זי האט טאקי אנגעהויבען דער־

מיט צו האנדלען אויף איין אמת מיט אלע באַרדיטשעווער און מיט אלע בראָדער. גאַנץ מאזעפּעווקע האָט שוין געוואוסט, אז אַ רעכטע בייטש קארעלען קריגט מען ביי פריידל׳ען, ביי פריידעל סטעמ־פעניו׳ס.

אַ וואונדערליכע זאך! ווי קומט צו פריידל׳ען אזא פעהיגקייט צום מסחר, אזא בענעמונג מיט די קונים, אזוי קאָנען איינרעדען? אז דוואָסי־מלכה מיט דער שנור זענען אריינגעקומען צו איהר אין שטוב אריין, האָט זיי פריידעל אָפּגעגעבען אַ ברייטען ברוך־הבא:

— סקאָצעל קומט! וואָס מאַכט איהר, דוואָסי־מלכה? איהר ווייסט, אז איך האָב שוין אויף אייך איין אויג פון לאַנג אָן?

— וואָס זשע איז אזעלכעס, פריידעל?

— וואָס איז, פרעגט איהר? שוין אַ יאָהר, אז איהר האָט געבראַכט אזא ציערונג צו זיך אין שטוב אריין — און גאָרניט! איהר זאָלט דאָס אמאָל אריינגעהן מיט אייער שנור זיך אויס־קלויבען עפּיס אזעלכעס, וואָס איהר פּאַסט. פע, כלעבען, דוואָסי־מלכה, עס איז אזש מיר אַ בזיון!

— איהר זענט אודאי גערעכט, פריידעל־סערדצע, נאָר וואָס בין איך שולדיג, זאָגט שוין אליין, אז מיין שנור וויל ניט קיין קארעלען, וויפיעל איך בעט זי?

— נאַט אייך גאָר אַ נייעס! וואָס הייסט, זי וויל ניט? דאָס איז ביי אייך וויל מען ניט; ביי מיר, נישקשה, וויל מען!

און פריידעל האָט אין דער גיך געעפענט אַ גאַנץ גרויסען קאסטען, גרין געפארבט, און האָט אָנגעהויבען ארויסציהען פון דאָרטען איין בינטעל קארעלען נאָכ׳ן אנדערען און פאַרלעגען פאַר די קונים, מיט פיעל פערשיעדענע דבורים דערביי און מיט ווינ־שענישען, גאָר ווי אַ רעכטע סוחר׳טע.

— זעהט איהר, דוואָסי־מלכה, אז איהר זאָלט מיך פאָלגען, וואָלט איך אייער שנור געהייסען נעמען אָט די בייטש קארעלען, איך זאָל אזוי ריין זיין פון שלעכטס מיט אייך אינאיינעם, ווי מע דאַרף גאָר האָבען נאָך אזא בייטש קארעלען „אָרליאַנער“ פּערעל!

איהר טהוט זיי נאָר אָן, זייט מוחל, אויפ'ן האלז, אַט אזוי אַ — אזא יאָהר זאָל איך האָבען, ווי זיי פּאַסען אייך צו אייער ווייסען האלז! טראָגט זיי געזונטערהייד און לאָז גאָט געבען, אז אייער שוויגער זאָל אייך קאָנען קויפען איבער אַ יאָהר אין דער צייט חאָטש אזעלכע גרויסע פּערעל עפּיס אַ פינף שנירלעך. אך, ווי זיי קליידען אייך צום פּנים! זאָגט שוין איהר, דוואָסי־מלכה, איהר זענט דאָך יאָ אַ מבינ'טע אויף קארעלען, לאָם איך האָבען אזא יאָהר, רבונו של עולם!

ביי די ווערטער האָט פריידעל ארויסגעחאַפּט אַ שפּיגעלע פונ'ם קאַסטען און האָט זיך געשטעלט אַקעגען רחל'ען, און די גרינע אויגעלעך האָבען געבלישטשעט ביי פריידל'ען פאַר גרוים נחת, און אַ שוויים איז איהר ארויסגעטראָטען פון פיעל רעדעניש מיט שבועות און ווינשעניש.

— און אייער סטעמפּעניו טהוט זיך זיינס? — האָט איהר דוואָסי־מלכה געזאָגט, אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויף דעם חדר, פון וואַנען עס האָבען זיך געלאָזט הערען זעלטענע זיסע קולות.

— יאָ, ער שפּיעלט דאָרטען, — האָט פריידעל געענטפערט און האָט גענומען בעווייזען נאָך אַנדערע מינים קארעלען, אזוינע און אזוינע, און דערווייל האָט זיך צווישען פריידל'ען מיט דוואָסי־מלכה'ן פערקניפּט אַ לאַנגער שמועס, ווי עס געהער צו זיין צווישען צוויי קרעמערקעס, אז מע צערעדט זיך ווערגען געשעפט.

רחל'ע איז געזעסען אין אַ זייט און האָט דעם שמועס פון דער שוויגער מיט פריידל'ען נישט געהערט. רחל'ע האָט געהערט איין אַנדער שמועס, איין אַנדער קול, גאָר אַנדערע ווערטער, וואָס האָבען זיך געלאָזט הערען פון סטעמפּעניו'ס פיעדעלע, אזעלכע ווערטער, וואָס זענען איהר געגאַנגען גלייך אין הארצען אריין, און זי איז ערשט דעמאָלט אויפגעשטאַנען פונ'ם אָרט, אז דאָס פיעדעלע האָט אויפגעהערט צו שפּיעלען און סטעמפּעניו האָט זיך בעוויזען אויף דער טהיר. זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט און זיי זענען ביידע רויט געוואָרען, ווי פייער... סטעמפּעניו איז געבליבען שטעהן

ביי דער טיר, ניט אהין, ניט אהער. און רחל'ע האט געקוקט אויף איהם, געזאגט בשעת מעשה דער שוויגער, אז עס איז שוין צייט צו געהן אהיים. דוואסי־מלכה האט זיך א חאפ געטהאן מיט א ברעך אין די הענד:

— אוי, א דונער איז מיר! זעהט נאר, ווי מיר האבען זיך פארדרעדט! נו, וואס וועט איהר ביי מיר נעמען, פריידעל, פאר די קארעלען? ביי מיר טארט איהר ניט נעמען טייער, פריידעל. מיט מיר דארפט איהר האנדלען אויף נאמנות!

— אויף ריינע נאמנות! הערט איהר, דוואסי־מלכה, איך זאל זיך דערווערגען מיט'ן ערשטען ביסען, אויב איך זאג אייך א ליגען! סאסי האט מיר געטיקעט פאר די קארעלען אכצעהן קערבלעך, איך זאל אזוי זיין געזונט, רבונו של עולם, מיט מיין מאן! נאר גאר־ניט. איך בין זיך מיישב — סאסי איז סאסי, און איהר זענט דוואסי־מלכה. איך געב אייך זיי אפ פאר פופצעהן קערבלעך, און איך זאל עס ניט פארמאגען אויף מיין אייגענס, אויב איך פאר־דיען דערביי עפּיס, גאטעניו!

— פופצעהן יאק פופצעהן, צוועלף וועל איך אייך געבען, פריידעל. צוועלף קערבלעך מזומן געלט.

— אוי, געזונט זאל איהר מיר זיין, דוואסי־מלכה, דינגט זיך נישט! — האט פריידעל אויסגעשריגען מיט גרויס היץ און האט אנגענומען דוואסי־מלכה'ן פאר ביידע הענד אויף דעם אופן, ווי צוויי ווייבער נעמען זיך פאר די הענד בשעת זיי געהען טאנצען א פריילבס.

אין דער מינוט האבען זיך דערוויל רחל'ע מיט סטעמפעניו'ן געקאנט בחפזון איבערווארפען מיט א פאר ווערטער.

— איך האב אייך געוואלט עפּיס זאגען, סטעמפעניו.

— איך האב אייך אויך געוואלט זאגען, רחל'ע.

— איהר האט מיר שוין געזאגט.

— ווען?

— אינ'ם בריוועל.

— נאָך ווינציג.

— שוין צו־פיעל.

— ניין, קיין הונדערט־חלק אפילו.

— איהר האָט א טעות.

— איך שווער אייך ביי מיין לעבען, איך שטארב! וואו קאָן איך זיך מיט אייך זעהען?

— איך ווייס ניט, וואו מיר קאָנען זיך זעהען.

— סיידען פארנאכט?

— וואו?

— אויף דער מאָנאסטירסקער גאַס.

— ווען?

— שבת־צו־נאכטס. איהר וועט ארויסגעהן פון יענער זייט צום מאָנאסטירסקען גאָרטען.

— איך קאָן ניט, איך וויל ניט.

— איהר מוזט, רחל'ע. איך בעט אייך, געהט־ארויס אויף איין מינוט! זייט דאָרטען, איך וועל שוין ווארטען, שבת־צו־נאכטס, למען השם, רחל'ע...

— איך וועל ניט זיין.

— איהר וועט זיין, רחל'ע, איהר וועט זיין!...

— נו, טאָכטער, — האָט זיך אָנגערופען דוואָסי־מלכה, — קום, לאָמיר געהן אהיים. קוים אויסגעדונגען פאר פערצעהן קאר־בען. אָ, איך האָב גאָר ניט געוואוסט, פריידעל, אז איהר זענט אזא בריה א כוחר'טע!

— ע, דוואָסי־מלכה לעבען, געזונט זאָלט איהר מיר זיין, איהר קאָנט זיך גוט דינגען, נישקשה, א גוטען טאָג, געהט געזונט! טראָגט געזונט! פארניצט געזונט! צעררייסט געזונט!

— אויף קוליעס זאָל זי געהן, ווי זי האָט דאָס מיר אויסגע־קאָכט דאָס וואסער! — האָט פריידעל געזאָגט צו סטעמפעניו'ן,

צוגעמאכט נאָך זיי די טיר. — און זי, די שנור, די ווייסע טע־לעצע, זיצט זיך און שווייגט. עס פּאַסט איהר אַזוי די קאַרעלען, ווי אַ חזיר פּאַטשערקעס...

XX.

נאָך אַ מאָל קאַרעלען.

אַז רחל'ע איז געקומען אַהיים מיט דער בייטש קאַרעלען, האָט זי די שוויגער צוגעפיהרט צום שוועהר מיט אַזאַ גליקליכען שמייכעל, גלייך ווי זי וואָלט דאָ געוואונען מי יודע וואָס.

— וואָס זאָגסט דו, אייזיק־נפתלי, אויף די קאַרעלען? אַ מציאה, טאַקי אַ כשר'ע מציאה!

אייזיק־נפתלי איז צוגעגאַנגען נאָהענט צו רחל'ען, האָט זיך שטאַרק איינגעקוקט, ווי אַ רעכטער מבין, האָט אַ שמאַרע געטהאָן מיט דער נאָז און אַ פרעג געטהאָן:

— וואָס האָסט דו באַצאָהלט פאַר זיי, וויפיעל?

— נו, טרעף, ביזט דאָך עפּיס אַ סוחר. נו, אדרבה, טרעף? — האָט איהם דוואָסי־מלכה געזאָגט מיט אַ שמייכעלע.

— איך ווייס ניט, צי מייער, צי וואָלוועל?

— אַז איך זאָג דיר אַ מציאה, שוטה, אַ מציאה, ווי ביי אַ גנב! מאָהל דיר, איך האָב זיך געגנוג אָנגעהאַריקעט, אויסגעקאָכט דאָס וואַסער מיט דער דאָזיגער מאַכליאַרקע, די כלי־זמר'קע, אַ סיפּע איהר אין פּנים! נו־נו, זי קאָן זיך גוט דינגען, איין אמת'ע סעדיכע! דער רוח ווייסט זי, וואו און ווען זי האָט זיך עס אַזוי אויסגעלערענט! אַ פּיסקעלע ביי איהר — טאַקי נאָר אויף שרייפ־לעך, פּעך און שוועבעל אוים איהר מויל, און אַז זי רעדט מיט אַ קונה, פּינעט זי, ווי אַ העכט, אַ מיתה משונה זאָל אויף איהר קומען, אויף דער סטעמפּעניוכע!... נו, וואָס שווייגסט דו, אייזיק־נפתלי? זאָג שוין, לאָמיר הערען דיין מבינות, וואָס, אַשטייגער, דאַרפען קאָסטען אָט די קאַרעלען?

— אָט די קאַרעלען וואָס דאַרפן קאָסטען? — האָט אייזיק־נפתלי געענטפערט, אָנגענומען זיך ביי דער באָרד. — אָט די קאַ־רעלען דאַרפן קאָסטען אַזוי גרויס, אַזוי גרויס, — שאַ נאַר, לאָם איך דיר זאָגען אַקוראַט, איך זאָל מיך ניט אָפּנאַרען, — אַ מציאה, זאָגסט דו, אַ מציאה? אויב זיי זענען אַ מציאה, האָסט דו באַ־דאַרפט פאַר זיי באַצאָהלען נישט ווינציגער ווי זעכסטהאַלבען קערבלעך, נאָר ווערטה זענען זיי אַלע זיעבען.

— לאָקש!!! — האָט דוואָסי־מלכה אויסגעשאָסען, ווי פון אַ האַרמאַט, און אייזיק־נפתלי האָט אַזש אַ ציטער געטהאָן און אָפּגעטראָטען אין אַ זייט. — לאָקש איינער! בהמה בצורת פערד! אַזאַ בייטש קאַרעלען — זעכסטהאַלבען קערבלעך?! משוגענע לע־מעשקע! אַ שטומער וואָלט דאָך עס ניט אויסגערעדט אין אַ יאָהר! האָסט אויגען, צי ניין? נאַ, קוק זיך צו, דו אָפּגעריסענער נאַר!

און דוואָסי־מלכה האָט אָנגענומען רחל'ען פאַר אַ האַנד, האָט זי צוגעפיהרט צום שווער, איהר אויפגעהויבען דעם קאָפּ און בע־וויזען אייזיק־נפתלי'ן די מציאה, געשאָטען מיט שטעכווערטלעך און מיט קללות. אייזיק־נפתלי נעבאַך האָט געשמאַרעט מיט דער נאָז, געפינטעלט מיט די אויגען און מורא געהאַט שוין אויסרעדען אַ וואָרט. ביז גאָט האָט זיך אויף איהם דערבאַרעמט און ס'איז אָנגעקומען משה־מענדעל מיט'ן שטעקעלע פונ'ם מאַרק — האָט שוין משה־מענדעל גענומען שאַצען די קאַרעלען ביי רחל'ען אויפ'ן שע־נעם, ווייסען האַלז, און האָט געטראָפען, אַז זיי דאַרפען קאָסטען, בלי גוזמא, אַ דרייערעל... דאַ האָט זיך דוואָסי־מלכה אַזוי צע־פלאַמט, אַז זי האָט זיך אַזש צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, פאַר גרויס דאַסאַדע, וואָס קיינער האָט נישט פערשטאַנען, וואָס פאַר אַ גרויסע מציאה זי האָט געהאַנדעלט, און אפשר פאַר האַרצוועהטיג, וואָס סטעמפּעניוכע האָט זי אַזוי גראָב אָפּגענאַרט.

— דע אַ סוחר! — האָט זי געזאָגט צו משה־מענדל'ען. — פונקט אַזאַ מבין, ווי דער טאַטע זיינער! וואָס עפּיס אַ דרייערעל, זוהנאַ? פאַר וואָס ניט ווייניגער?

— דערפאַר, וואָס זיי זענען מעהר ניט ווערטה, דערפאַר, וואָס די קאַרעלען זענען זעהר פּשוט'ע קאַרעלען. איך האָב אויך געזעהן אַמאָל קאַרעלען, מאַמע. לאָז זיך דיר דאַכטען, אַז איך האָב שוין געזעהן אַמאָל אַ רעכטע בייטש קאַרעלען...

דעם גאַנצען טאָג האָבען זיך אַלע דריי געקריעגט און געיאַדעט פאַר די קאַרעלען.

— ער זאָל מיר בעסער געבען מיט אַ פּיסטויל אין הארצען, — האָט דוואָסי־מלכה גע'טענה'ט — וואָלט ביי מיר פיעל מעהר ניחא געווען, איידער הערען פון איהם דאָס וואָרט „זעכסטהאַלבען“! מילא, לאָז זיין די מאַכליאַרקע, די חלירע זאָל זי באַקומען היינ־טיגען טאָג, האָט מיך אָפּגענאַרט (מיך האָט נאָך קיינער ניט אָפּ־גענאַרט!), — מילא, חאַפּט זי דער שוואַרץ־פינסטער־ביטער יאָהר מיט איהר סטעמפּעניו'ן אינאיינעם! אָבער צו וואָס טויג נאָך זאַלצען יענעם אויף די וואונדען און אַרויספאָהרען מיט אַ מכּות „זעכסטהאַלבען“? נאַ דיר גאָר „זעכסטהאַלבען“! זעכסטהאַלבען טויט מכּות איהר אויפ'ן לייב און זעכסטהאַלבען קדחת'ען איהר אין דער לעבער! איך וועל, מאַהל דיר, ביי איהר מיין געלט, מיין בלוט, אַרויסרייסען, ווי ביי אַ הונט פון די צייהן, מאַהל דיר! אָבער פאַרגינען זיך זאָגען „זעכסטהאַלבען“?!

די גאַנצע סצענע איז אונזער רחל'ען אַזוי נמאס געוואָרען, אַז זי האָט די קאַרעלען פאַר'ן שלאָף אויסגעטהאָן און בעהאַלטען ביי זיך טיעף־טיעף אין קאַסטען, מיט דער דעה, אַז זי זאָל זיי שוין מעהר ניט אָנטהון ווייל זי וועט לעבען. מעהר פון אַלץ האָט אונזער רחל'ען פערדראָסען, וואָס משה־מענדעל האָט זיך פערנומען אָפּקריעגען מיט דער מוטער פאַר די קאַרעלען און איז אַפילו נישט צוגעגאַנגען צו איהר, ווי עס דאַרף צו זיין, ווי עס פיהרט זיך, זאָגען „פאַרניץ געזונט“. מע האָט זי דעם גאַנצען טאָג אַרומגעפיהרט פאַר די הענד, געקוקט אויף איהרע קאַרעלען, פּונקט ווי מע בעטראַכט

א קוה; איטליכער איז צוגעגאנגען און האָט איהר אויפגעהויבען דעם קאָפּ, געטאַפּט די קאַרעלען — און אַן איהר האָט מען גאָר פערגעסען... רחל'ע, וואָס איז בטבע ניט געווען קיין בייזע, קיין בעסנ'טע, האָט דעם גאַנצען טאָג געפייערט אויף אַלעמען, און נאָך מעהר אויף משה־מענדל'ען. דער דאָזיגער חברה־מאַן האָט זיך גאַנץ פיין אָפּגעגעסען מיטאָג און איז זיך אַוועק אין בית־מדרש אריין. און אַזוי ווי עס איז געווען יענעם אָבענד אין בית־המדרש אַ שטי־קעל שמחה, אַ סיום, לכן איז שוין משה־מענדעל איבערגעבליבען דאָרט פון נאָך מעריב ביז'ן ווייסען טאָג אריין, ווי ער פלעגט עס טהון גאַנץ אָפטליך.

רחל'ע איז גאָר אינגאַנצען געווען לאַ־עליכם'דיג, שטאַרק צע־קאָכט. דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט, ווי אַ העליש פייער, דער קאָפּ האָט איהר געטרישטשעט און אין די אויהערען האָט איהר געקלונגען און געפייפט. זי האָט גאָר ניט געוואוסט, וואָס מיט איהר טהוט זיך... קיין וועטשערע האָט זי ניט געקאָנט עסען. געוועהנליך, האָט איהר דוואָסי־מלכה געגוג געפּיקט אין קאָפּ אריין, פאַר וואָס זי עסט ניט, פאַר וואָס זי טרינקט ניט — נאָר אומזיסט: רחל'ע איז אַוועק מיט רויטע אויגען צו זיך, האָט זיך גיך אויס־געטהאָן, אריינגעלעגט אין בעט אריין, און פון איהרע אויגען האָבען זיך מיט אַ מאָל אַ גאָס געטהאָן טרערען, — װאַרעמע, הייסע טרע־רען, און אַ סך, אַ סך.

XXI.

א שווערע נאַכט.

וואָס האָט רחל'ע געוויינט? זי האָט אַליין נישט געוואוסט, וואָס זי וויינט, און האָט אפילו נישט געפיהלט, אַז זי וויינט. דאָס האַרץ איז איהר שוין פון אַ צייט געווען שווער, זעהר שווער, נאָר פּלוצים האָט זיך עס צעוויקט, צעגאָסען און אויסגעגאָסען זיך דורך טרערען. רחל'ע האָט געפיהלט, ווי מיר האָבען שוין אויבען גע־

זאגט, אז זי איז עלענד, אז עס געהט איהר עפּיס אָפּ, אז עס פעהלט איהר עפּיס, נאָר וואָס פעהלט איהר — דאָס האָט זי ניט געוואוסט און ניט געקאָנט וויסען. רחל'ע האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אז איהרע עלטערען האָבען זי חתונה געמאַכט און האָבען זי גע'פּטר'ט. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" איז שוין גענוג אויף צו פיהלען, ווי ווייט מע ווערד אָפּגעריסען: קינדער פון עלטערען און עלטערען פון קינדער. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" קומט־אויס זעהר אָפט צו הערען ביי אונז, אידען, כמעט אין יעדער משפּחה. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" איז אַ גרויסער בזיון, אַ בעלעדיגונג פאַר אונזער גאַנצער אומה, וואָס פיינט זיך אוים מיט איהר בּאַרעמהערציגקייט... מעהר פון אַלע איז איהר דערגאַנגען משה־מענדעל מיט זיינע געננ, מיט זיין פיהרעכטס קעגען איהר. רחל'ע האָט פערשטאַנען, וואָס פאַר אַ ראָלע זי שפּיעלט מיט איהר שענקייט און מיט איהר גוטסקייט, מיט איהר עהרליכקייט און מיט איהר געטריישאַפט ביי איהר מאַן דעם תכשיט. רחל'ע האָט ארויסגעזעהן, וואָס זי איז ביי איהם...

ועל כולם איז רחל'ע גלאַט געווען צעשרויפט, צערודערט און פערטומעלט די לעצטע צייט. אַ קלייניגקייט, וואָס זי האָט איבער־געטראָגען פון סטעמפּעניו'ן? רחל'ע, די פרומע רחל'ע, וואָס האָט ניט דורכגעלאָזט אויף איהר לעבען קיין האָר פון אידישקייט, נישט איבערגעטראָטען קיין מינדסטען דין פון די אַלע דינים, וואָס זענען שייך צו דער אידינע, — רחל'ע, אַ אידיש ווייבעל פון טייטש־חומש, האָט אין זינען אַ פרעמדען, בעקומט פון איהם בריוולעך, בעגעגענט זיך מיט איהם — און גאָרנישט! אדרבה, זי פיהלט, ווי עס ציהט זי צו איהם, נישט מיט עפּיס אַ שלעכטער מחשבה, חלילה! נאָר גלאַט אזוי, זעהען איהם און הערען, ווי ער שפּיעלט אויפ'ן פּיעדעל.

אַך, זיין שפּיעלען, זיין שפּיעלען! רחל'ע וואָלט אייביג ניט געגעסען, ניט געשלאָפען נאָר הערען סטעמפּעניו'ן, הערען איהם און... זעהען איהם! זיינע אויגען, אז זיי קוקען, וואַרעמען זיי, גלעטען זיי, ניעזשען זיי... אַך, זיינע אויגען!

רחל׳ע חאפט זיך אן מיט ביידע הענד פאר׳ן קאפ און הערט זיך צו, ווי די שלייפען קלאפען, ווי דאס הארץ קלאפט, און די נשמה ציהט, ציהט. זי ווייסט ניט, וואס מיט איהר טהוט זיך. זי דעקט זיך איבער מיט דער קאלדרע איבער׳ן קאפ און דערזעהט איהר אמאליגע חבר׳טע, חיה־עטעל, עליה השלום. רחל׳ע דערמאנט זיך אן יענער מעשה פון חיה־עטל׳ען מיט בנימינ׳ען, און עס געהט איהר איבער א פראסט איבער׳ן לייב. זי דעקט פון זיך אפ די קאלדרע און דערהערט פלוצים זעהר א בעקאנט געזאנג, א בעקאנט שפיעלען פון א בעקאנט פיעדעלע. רחל׳ע האט געמיינט, אז עס ווייזט זיך איהר אויס, נאר ווייטער־ווייטער האט זי אלץ נעהענטער געהערט דאס שפיעלען, וואס מע שפיעלט, געוועהנליך, ביי׳ם אפ־פיהרען פון דער חתונה די מחותנים אהיים. רחל׳ע האט שוין דערהערט און דערקענט אקוראט, וואס מע שפיעלט; רחל׳ע האט אויך ־ערקענט סטעמפעניו׳ס פערגעהן זיך אויפ׳ן פיעדעל, און עס איז ןוין פאר איהר ניט געוועז קיין ספק, אז דאס פיהרט־אפ סטעמ־פעניו די מחותנים אהיים נאך דער חופה־וועטשערע. נאר ווי קומט ער אהער? אויף דער גאס איז היינט נישט געוועז קיין חופה און דא זענען נישטא קיין מחותנים! וואס קאן דאס בעדייטען? די פויק מיט די טאצען לאזען זיך אבער הערען אלץ נעהענטער און נעהענטער. די גאנצע חברה שפיעלען געשמאק; נאר מעהר פון אלץ לאזט זיך הערען סטעמפעניו׳ס פיעדעלע, וואס פערדעקט מיט׳ן זיסען שפיעלען, מיט דעם ווייכען געזאנג אלע אנדערע כלים.

רחל׳ע קאן ניט איינליגען. זי שפרינגט־אראפ פונ׳ם בעט, געהט־צו צום פענסטער, עפענט עס אויף און בויגט זיך איבער העכער האלב אין דרויסען ארויס.

רחל׳ע האט שוין לאנג אזא נאכט נישט געזעהען. די לבנה שפאציערט אין מיטען הימעל, און ארום איהר האבען זיך אויסגע־שאטען אלפי אלפים שטערען — בריליאנטען, וואס שעמערירען אין די אויגען. די לופט איז ווארעם, גרינג און פריש. קיין שום ווינ־טעל, אזוי, אז די הויכע טאפאלים, וואס זעהען זיך פונ׳ם גרויסען

מאַנאַסטירסקען גאָרטען, שטעהען אויסגעצויגען, ווי סאָלדאַטען אויף דער וואַך. קיין בלעטעל ריהרט זיך נישט. נאָר זעלטען־זעלטען טהוט עס אַ טראָג פונ׳ם מאַנאַסטירסקען גאָרטען אַ שענעם ריח פון שמעקענדיגע גראָזען, ווי בשמים, וואָס איז אין מאַזע־פּעווקע שטאַרק אָנגעלעגט, מחמת בייטאָג הערט זיך דאָרט איין אַנדער ריח...

צו דער דאָזיגער אויסגעצייכענטער נאַכט פּאַסט אַקוראַט אונ־זער רחל׳ע די שענע, — די שענע, די ריינע, די עהרליכע רחל׳ע מיט איהר גרויסען ווייסען האַלז, אויף וועלכען עס ליגען צעשאָטען איהרע רייכע בלאָנדע האָר (אָך, רחל׳ע האָט דען געקאָנט אין אַזאַ צייט געדענקען, אַז די לבנה און דער מחבר פונ׳ם ראָמאַן קאָנען זעהען איהרע אייגענע האָר?). איהרע אויגען זענען געווען ניט ווינציגער בלוי און לויטער, ווי דער בלויער לויטערער הימעל, און איהר שען ליכטיג פּנים איז ניט געווען מיאוס׳ער פון דער שענער ליכטיגער נאַכט. נאָר רחל׳ע האָט ווינציג־וואָס געטראַכט וועגען דעם: איהר קאָפּ איז געווען דאָרטען, וואו עס האָט זיך געהערט דאָס זעלטענע שפּיעלען, און איהר האַרץ איז געווען דאָרט, וואו סטעמפּעניו׳ס פּיעדעלע.

די כלי־זמר שפּיעלען עפּיס אַזוי טרויעריג, גלייך ווי זיי וואָלטען אָט־ערשט עמיצען בעהאַלטען, אין דער ערד אַריינגעלעגט. ביי אונז אַ שמחה בעווייזט זיך אַרויס דורך אַ געוויין, און מחמת גרויס פריידמיט פערגעניגען פערגיסען מיר טרערען... נאָך אומעטיגער ווייזט־אויס דאָס שפּיעלען אים האַלבע נאַכט, ווען די גאַנצע וועלט האַלט אין איין שלאָפען, נאָר איין ביסעל אידען זענען זיך משמח מיט אַ וויינענדיגם, געהענדיג צוריק פון דער חופּה־וועטשערע מיט אַראָפּ־געלאָזטע קעפּ: וואָס איז? מע האָט גע׳פּטר׳ט אַ קינד, פערשטעהט איהר מיך, פערזאָרגט, הייסט דאָס, ברוך השם, — נו, מהכתיתי... אין דער דאָזיגער שטילער שענער זומער־נאַכט הערט זיך סטעמ־פּעניו׳ס פּיעדעלע נאָך מעהר, ווי אַלע מאָל; עס קלעהמט דאָס האַרץ, ציהט די נשמה, נעמט־אַרויס דאָס חיות — און רחל׳ע

שטעהט א האלב־נאקעטע ביי׳ם פענסטער און הערט זיך צו. זי וויל אנטלויפען פון דאנען, צומאכען דאס פענסטער און אנטלויפען, נאר עס האלט זי צו, ווי מיט אייזענס, ווי א מאגניט ציהט עס זי. זי קוקט זיך איין און הערט זיך צו אזוי ערנסט, גלייך ווי זי וואלט הערען ניט זיין פיעדעלע, גלייך ווי זי וואלט הערען, ווי ער רעדט צו איהר, ווי ער טענה׳ט, ווי ער בעט, ווי ער וויינט... און ניט נאר רחל׳ע אליין הערט זיך איין אין די דאזיגע שענע מעלאדיען פון סטעמפעניו׳ס פיעדעלע אין דער דאזיגער ליכטיגער זומער־נאכט: די לבנה מיט די שטערען, די ווייבע, פרישע לופט, די גאנצע נאטור מיט אלע איהרע בעשעפענישען האבען ווי אויפגעוואכט פון זייער דרימלען, זיך אויפגעשטעלט אויף א רגע׳לע, בכדי צו הערען, וואס איז דאס פאר א מין געזאנג אים האלבע נאכט? וואס איז דאס פאר קולות אים האלבע נאכט? דער נאכט־משורר, דער פערשפע־טיגטער סאלאוויי אינ׳ם מאנאסטירסקען גארטען, דערהערט אזא מין מוזיק, האט זיך געפרובירט פערקאטשען אויפ׳ן העלזעל, בע־ווייזען זיינע שטיקלעך, ווי זיין שטייגער איז; נאר עס איז איהם אצינד, אין סוף תמוז, נישט געראטען איבערשטשעגאליאיען סטעמ־פעניו׳ס פיעדעלע, מחמת באלד נאך וועסנע האט ער נעבאך, ווי אלע מאל, אנגעוואהרען די כלי, און פון זיין זים קול איז איהם נאר געבליבען א קווימש, ווי ביי א חזן נאך ימים נוראים, להבדיל... דער האהן, דער שרייער, דערהערט דאס שפיעלען פון די כלי־זמר און גערעכענט, אז ס׳איז שוין טאג, איז אראפ פון דער סידעלע, האט א פאטש געטהאן מיט די פליגעל, האט געזאגט דעם פסוק, אויסגעלאזט דעם געוועהנליכען „קוקוריקו“ מיט א „מונח־אתנחתא“ און איז זיך אוועק צוריק אין זיין רוה אריין א ברוגז׳ער, וואס מע האט איהם מטריח געווען אומזיסט און אומנישט... אפילו די הינד, די כלבים, פון ווייטענס, פון דער מאנאסטירסקער גאס, דערהערט די אידישע כלי־זמר אין מיטען נאכט, האבען אנגעהויבען לכתחילה, ווי זייער מנהג איז, צו בילען און צו וואיען, און זענען אויך אנ־שוויגען געווארען, געזוכט זיך איין ארט וואו צו לעגען זיך אפרוהען.

אויך די קוה, דוואָסי־מלכה׳ס בורע בהמה ביי דער שטוב, האָט אויפגעהערט צו מעלה־גרה׳ן, האָט אויפגעשטעלט די אויהערען, אַרויסגעלאָזט פונ׳ם בויך אַ טיפען קרעכץ, ווי אַ זינדיגער מענש. און דעם שכנ׳ס צוויי ציגען האָבען זיך פון גרויס התפעלות מיט אַ מאָל אויפגעהויבען פון דער ערד, זיך געביטען מיט די ערטער, בעוויזען דערווייל איינס דאָס אַנדערע, אַז זיי האָבען הערנער. הכלל, אַלץ האָט אויפגעלעבט, בעוויזען, אַז עס הערט דאָס שפּיע־לען אין דער דאָזיגער שטילער, ליכטיגער, וואַרעמער כישופ׳דיגער זומער־נאַכט.

אין דער זעלבער צייט איז אויך אונזער עהרליכע רחל׳ע גע־שטאַנען ביי׳ם פענסטער, ווי צוגעקאָוועט מיט אייזענס. זי שטעהט, ווי שטאַרק פערוואונדערט, ריהרט זיך ניט מיט קיין אבר, ווי צו־געשרויפט, און ווייסט גאָר ניט אויף וואָס פאַר אַ וועלט זי איז. „נו, אַ נאַכט! אַי, אַ נאַכט! טאַטעניו!“... זי שטעהט און הערט זיך איין מיט אַלע חושים. זי שלינגט די פרישע לופט מיט׳ן פולען מויל. זי איז אינגאַנצען פער׳כישופ׳ט. זי קוקט אין בלויען הימעל אַריין און דערמאַנט זיך אָן יענע זומער־נעכט, ווען זי פלעגט מיי־דעלווייז זיצען אין דער היים אויף דער פריזבע (זאַוואַלענקע), קו־קען־אַרויף, אויף די ווייסע פאַסען, געשפּיעלט בשעת מעשה אין צייכענס (מיילעשקעס) און געזונגען דאָס בעקאַנטע ליעדעל:

די לבנה שיינט אין מיטען דער נאַכט,
און פערעלע זיצט ביי דער טיר,
זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז שוין פערטראַכט —
אוי, אַ וועהטיג איז איהר!
זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז דאָך פערטראַכט —
אוי, אַ וועהטיג איז איהר!...

דאָס ליעדעל האָט זי דעמאָלט געזונגען, נאָר זי האָט דאָס ניט פערשטאַנען; אַצינד פערשטעהט זי דאָס יאָ, אפילו נישט אינ־

גאַנצען, דאָך פֿערשטעהט זי דאָס, זי פֿיהלט עס. זי פֿיהלט, אַז עס ציהט זי עפּיס אַהין, אין דרויסען אַרויס, אויף דער פֿרייער לופֿט. זי פֿיהלט, אַז ס'איז איהר דאָ ענג, היים און נמאָס, נמאָס!... רחל'ע דערמאַנט זיך נאָך אַ ליעדעל פֿון יענע ליעדלעך, וואָס זי פֿלעגט זינגען מיידעלווייז, זומער־לעבען, אין דרויסען ביי דער טיר.

בײ'ם ברעג וואַסער טהו איך שטעהן,
און קאָן צו דיר ניט קומען;
אוי, פֿון ווייטענס רופֿסט דו מיך —
איך קאָן אָבער נישט שווימען!
אוי, פֿון ווייטענס רופֿסט דו מיך —
איך קאָן צו דיר ניט שווימען!...

„פֿון ווייטענס?" — ער איז דאָך שוין גאָר נאָהענט! אָט איז ער, סטעמפּעניו, מיט זיין פֿידעלע, מיט זיינע לאַנגע האָר, מיט זיינע שוואַרצע, ברענענדיגע פֿייערדיגע אויגען, וואָס קוקען אויף איהר תמיד און וואַרעמען זי מיט זייער גלאַנץ, מיט זייער פֿייער. און עס ווילט זיך איהר אין דער מינוט אייביג שטעהן נאָהענט נעבען איהם, שטעהן און אייביג הערען זיין שפּיעלען, און אייביג זעהן זיינע שענע אויגען... נאָר איין זאַך קאָן רחל'ע נישט פֿער־שטעהן: ווי קומט ער אַהער, סטעמפּעניו, אים האַלבע נאַכט, מיט זיין פֿידעלע?

ווי אַרום קומט אַהער סטעמפּעניו מיט די מחותנים? — אָט דאָס האָט זי בשום אופֿן נישט געקאָנט פֿערשטעהן, וויפֿיעל זי האָט זיך ניט געבראָכען דעם מוח. רחל'ע האָט זיך דערמאָנט, אַז ערגיץ אויף דער שוהלגאַס איז היינט געווען אַ חופּה. ווי זשע קומען אַהער די מחותנים? ערשט דעמאָלט האָט זי פֿערשטאַנען דעם סוד, אַז זי האָט דערזעהען שוין גאָר נאָהענט, טאַקי כמעט נעבען זייער שטוב, די כלי־זמר מיט די מחותנים. ערשט דעמאָלט האָט זי געטראָפֿען דאָס רעטעניש, אַז זי האָט דערזעהן, ווי סטעמ־

פעניו האָט זיך פונקט נעבען זייער שטוב, גראָדע אַקעגען איהר פענסטער, אָפּגעשטעלט און האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען נאָך מיט מעהר פרישקייט, מיט מעהר חשק. ערשט דעמאָלט האָט רחל׳ע פערשטאַנען, וואָס סטעמפּעניו האָט דאָ אויפגעטהאָן: ער האָט גע־שלעפּט מיט זיך די גאַנצע חברה, אַלע מחותנים מיט׳ן גאַנצען עולם, פון דער צעהנטער גאַס אהער, פארביי זייער שטוב, און צוליעב וועמען? — לכתחילה איז דאָס איהר אַפּילו געווען זעהר אָנגענעהם, און דאָס הארץ האָט זיך איהר אַזוי געפרייידט, אַז עס איז שיער נישט ארויסגעשפּרונגען פון דער ברוסט. און נישט ווילענדיג, האָט זיך רחל׳ע צעלאַכט צו זיך אַליין מיט אַזאַ פריילינג געלעכטער, אַז זי האָט זיך איבערגעשראָקען פאַר איהר קול, האָט אַ קוק געטהאָן אויף זיך, ווי זי שטעהט דאָ האַלב־נאַקעט, מיט׳ן האַלז אין דרויסען, מיט די אייגענע האָר, — און איז געשווינד אָפּגעשפּרונגען פונ׳ם פענסטער, אין דער גיך עס צוגעמאַכט, און האָט זיך אריינגעוואָרפען אין בעט אריין.

„וועה איז מיר, וואונד איז מיר! — האָט זיך רחל׳ע גע־טראַכט. — צו וואָס מע קאָן קומען, אַז מע בעקלערט זיך ניט פריהער, וואו מען איז אין דער וועלט! שטעלען זיך אין מיטען נאַכט אַ נאַקעטע אין פענסטער פאַר אַזאַ־נ־עולם מאַנסבילען; אין זינען האָבען אַזעלכע פוסטע נארישע זאַכען, ארומגעהן מיט אַזעלכע מיאוס׳ע מחשבות וועגען אַ סטעמפּעניו... און סטעמפּעניו — מע דאַרף זיין אַ בעלן פיהרען אַ גאַנצע עדה אידען איבער צעהן גאַ־סען — צוליעב וואָס? צוליעב וועמען? מע דאַרף האָבען, פון דעסטוועגען, איין עזות אַזעלכעס צו טהון! פון וואַנען נעמט זיך עס ביי איהם אַזאַ...? איך מוז עס איהם פרעגען. מע דאַרף זעהן, ס׳זאָל האָבען אַמאָל אַ סוף. ער וויל מיך אומגליקליך מאַכען!... איין מאָל פאַר אַלע מאָל, מע דאַרף זיך מיט איהם אויסשמועסען, ווי זאָגט מען: „בעסער דער ערשטער רוגז“... ער דערצעהלט דיר אַ מעשה: „ליעב־שמיעב“! גאַנץ לייטיש, בלעבען... שבת־צו־נאַכטס, זאָגט ער, אויף דער מאַנאַסטירסקער גאַס, דאָרט וועט ער

מיר שוין קלאָר מאַכען איינגאַנצען זיין מיין... איך וואָלט שוין געהרען, דעם ליעבער שבת-צו-נאַכטס זאָל שוין קומען גיכער, לאָם מיר שוין הערען וואָס און ווען? איך וועל געווים ארויסגעהן, וואָס האָב איך מורא? פאַר וועמען? מורא דאַרף מען האָבען נאָר פאַר גאָט!... עס איז דיר נאָר איין אָנשיקעניש, איין אָפּגעטהאָנענע זאַך, און געווּג!... נים אומזיסט דערצעהלט מען זיך אָן אזוי פיעל מעשיות... נאָר וואָס האָט ער צו מיר? צו מיינע יונגע יאָהרען?... און ווער איז שולדיג, ווען נים איך אליין? מע טאָר נים ווייזען יענעם קיין וועג... משה-מענדעל זאָל אַצינד זיין, וואָלט איך איהם אַלסדינג דערצעהלט. נאָר וואו איז ער? ער הערט מיך זעהר? וואָס געהט דאָס איהם אָן, וואָס איך מוטשע מיך, ווי איינער פאַר'ן טוידט?... אָך, מע דאַרף לייענען קריאת-שמע. נישט גוט, אַז מע לייענט נישט קיין קריאת-שמע!"...

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי"...

רחל'ע בעהאַלט זיך טיעף-טיעף אין די קישענס אריין, דעקט זיך איבער שטאַרק מיט דער קאָלדרע, זי זאָל נישט הערען דאָס שפּיעלען פון די כלי-זמר, און לייענט קריאת-שמע אויף אַ קול: „לישועתך קויתי ד'"... נאָר דורכ'ן פענסטער גנבה'נען זיך אריין די זיסע געזאַנגען פון סטעמפּעניו'ס פּיעדעלע, וואָס ווערען אַלע מינוט שטילער, זעלטענער און ווייטער. און רחל'ע לייענט קריאת-שמע:

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי"...

און סטעמפּעניו'ס פּיעדעלע קוים-קוים וואָס עס הערט זיך שוין פון ווייטען, און די לעצטע קולות ווערען ווי פערשטאַרבען. און

רחל'עם אויגען ווערען ביסלעכווייז צוגעשלאָסען, און איהרע ליפּען שעפּטשען נאָך, קוים־קוים וואָס מע הערט:

„לישועתך . . . . . .
קויתי . . . . לישועתך
. . . קויתי . . . . "

און רחל'ע ווערד אנשלאָפען.

* * *

רחל'ע ווערד אנשלאָפען, און עס חלומ'ט זיך איהר, אַז סטעמפעניו טהוט איהר אָן אַ בייטש קאַרעלען... אין איין זייט שטעהט דער שוועהר אין טלית־ותפילין, און פריידעל שלאָגט איהם, פּאַטשט איהם אויף וואָס די וועלט שטעהט... משה־מענדעל איז טוידט־שכור, פאָהרט רייטענדיג אויף אַ קאָטשערע, מאַכט משוגענע העויות, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן אַ בייטש קאַרעלען... אין דער אנדערער זייט שטעהט חיה־עטעל, אָנגעטהאָן שבת'דיג, אויסגעציערט, ווי אַ בת־מלכה, שמייכעלט אַזוי פריינדליך, אַזוי ליעבליך, און צינדט־אָן אַ סך ליכט.

„וואָס טהוסט דו, חיה־עטעל? — פרעגט זי רחל'ע. — למאי צינדסט דו אָן אַזוי פיעל ליכט?"

„וואָס פאַר אַ שאלה? — ענטפערט איהר חיה־עטעל מיט אַ געלעכטער. — עס איז דאָך ערב שבת: שוין צייט ליכט בענטשען!"...

רחל'ע קוקט אויף די ליכט, ווי העל זיי ברענען און זיי לייכטען, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן אַ בייטש קאַרעלען... ער שטעהט נעבען איהר אַזוי נאָהענט, אַז זי הערט, ווי ער אָטהעמט. ער שטעהט און קוקט איהר גלייך אין די אויגען אריין און וואַרעמט זי מיט זיין קוקען אויף איהר. רחל'ע קוועלט, לאַכט און זינגט, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן אַ בייטש קאַרעלען...

פלוצים ווערען די ליכט פערלאָשען. חיה־עטעל און אַלע ארום און ארום ווערד פערשוואונדען. עס ווערד פינסטער־חושך און שטאַרק קאַלט, ווי אין אַ קעלער, ווי אין אַ קבר... דער ווינד בלאָזט און פייפט, און עס הערט זיך אַ געזאַנג, אַ טרויעריג געזאַנג: עס הערט זיך, ווי אַ פיעדעל שפּיעלט, שוין ווידער אַ בעקאַנט פיע־דעלע, סטעמפּעניו'ס פיעדעלע. סטעמפּעניו אַליין איז שוין ניטאָ, נאָר זיין פיעדעלע לאָזט זיך הערען, אָבער אזוי טרויעריג, אזוי אומעטיג, ווי דער נוסח פון „נעילה". און עס הערט זיך עפּיס, ווי עמיצער וויינט, חליפעט. דאָס וויינט חיה־עטעל אויף איהרע יונגע יאָהרען, וואָס זענען איבערגעלאָפען, ווי אַ חלום, אויף איהר ליעבהאַרציגען בנימינ'ען, וואָס ער האָט זי פערביטען אויף איין אַנדערע, פערגעסען חיה־עטל'ען, פערגעסען...

„אוי, מאַמעניו!" — שרייט־אויס רחל'ע און חאַפּט זיך אויף, קעהרט זיך איבער אויף דער אַנדערער זייט, ווערד אַנשלאָפען און זעהט ווידער אַלערליי חלומות. אַ גאַנצע נאַכט פּלאָנטעט זיך איהר, און עס דאַכט זיך איהר, אַז זי פליהט, ווי סטעמפּעניו שטעהט נעבען איהר און טהוט איהר אָן אַ בייטש קאַרעלען... נאָכדעם קומט ווידער חיה־עטעל מיט שוואַרצע ליכט, וויינט, טרויערט, לייענט אויף אַ קול תחינות פון מענה־לשון: „אַלמעכטיגער פאָטער אין הימעל, דו שטאַרקער גאָט! הערר איבער אַלע הערען, דו מלך איבער אַלע מלכים, וואָס פון אייביג ביז אייביג ביזט דו נאָר גאָט! צו דיר זאָל קומען און פון דיר זאָל בעוויליגט ווערען אונזער היים געבעט. דו זאָלסט פערנעמען די תפלות פון די ריינע נשמות, וואָס טהוען שטעהן פאַר דיין כסא־הכבוד און בעטען רחמים פון פאַר דיר פאַר אונז, און פאַר די לעבעדיגע, וואָס אויף דער ערד, וואָס זענען פול מיט זינד, ווי אַ מילגראַם, און די אָבות אבותינו..."

חיה־עטעל זאָגט די תחינות הויך. זי וויינט, זי יאָמערט, זי קלאָגט — און ווערד פערשוואונדען.

XXII

עס צינדט זיך אן א פייער.

אין דער שטאדט מאזעפעווקע איז דא א מאנאסטיר, וואס איז געבויט, ווי מע דערצעהלט, נאך פון מאזעפע'ן. א הויכע, א ווייסע געמויערטע וואנד רינגעלט ארום דעם מאנאסטיר פון אלע פיער זייטען און פערנעמט דריי חלקים פון דער שטאדט. אין איהר, אין דער וואנד, פון איין זייט געפינען זיך די געוועלבען (די גרעס־טע קלייטען), פון דער אנדערער זייט — טיעפע קעלערס, וואו עס איז אמאל געווען בעהאלטען, ווי מע זאגט, דאס גאנצע געוועהר (כלי־זין) פון די היידאמאקעס, און אצינד לעגט מען דארט אפ עפעל און אנדערע מינים סחורות. די דריטע וואנד איז בעוואכסען מיט דערנער און בעשיצט מיט די הויכע טאפאלים און אנדערע בוימער, וואס געפינען זיך פון יענער זייט וואנד אינ'ם גרויסען מאנאסטירסקען גארטען. די פיערטע וואנד איז הויל און גלאט, אין פיעל ערטער אפגעקאלופעט און אפגעפאלען די לעהם מיט די ציגעל, אזוי אז עס בעט זיך פעררעכטען שוין לאנגע יאהרען. אקעגען געפינען זיך הייזער מיט הייזעלעך, הויפען מיט הויפעלעך, אידישע און גויישע, און די שמאלע גאס, וואס איז צווישען דער הוילער מאנאסטירסקער וואנד און צווישען די הייזלעך, ווערד אנ־גערופען די מאנאסטירסקע גאס.

דארט, אויף דער מאנאסטירסקער גאס, אין ווינקעל, וואו עס הויבען זיך אן די בוימער, איז פארגעקומען דאס ערשטע זעהעניש פון אונזערע ליעבענדע — רחל'ע און סטעמפעניו.

די לעזער, וואס זענען געוואהנט געווארען צו די „העכסט־אינ־טערעסאנטע ראמאנען", האבען נעבאך גענוג אנגעליטען זיך ביז אהער פונ'ם דאזיגען ראמאן, וואס ס'איז נישטא אין איהם קיין שום ריהרענדיגע סצענעס און טרעפענישען. קיינער שיסט זיך

ניט, קיינער קומ׳ט זיך ניט. מע בעגעגענט זיך ניט מיט קיין גראפּעז און מיט מאַרקיזען. מע זעהט זיך אַלץ מיט פּראָסטע מענשלעך, מיט כלי־זמר גאָר און מיט געוועהנליכע אידישע ווייב־לעך. די דאָזיגע לעזער קוקען שוין אודאי ארוים אויף דעם שבת־צו־נאַכטס; זיי וואַרטען אויף אַ ציקאַווע־פּיקאַנטע סצענע אויף דער מאָנאַסטיר׳סקער גאַס... איך מוז אָבער פאָראויס זאָגען, אַז זייער ארויסקוקען איז אומזיסט: קיין שום ציקאַווע־פּיקאַנטע סצענעס וועט דאָ נישט זיין, וואָרום אונזער רחל׳ע איז געקומען אהער נישט חלילה ווי אַ בעל־עבירה׳ניצע, נישט ווי איין אויסגע־לאַסענע. וואָס לויפט זיך קושען אין דער פינסטער מיט איהר ליעבענדען... חס ושלום! רחל׳ע האָט נאָר געוואָלט פרעגען ביי איהם, ווי אַזוי האָט ער, סטעמפּעניו כלי־זמר, געהאַט אַ העזה, אַזאַ עזות, צו שרייבען איהר, רב אייזיק־נפתלי׳ס שנור, משה־מענדעל׳ס ווייב, אַ בריוועל, און נאָך אַזאַ בריוועל?!...

„איך מוז דאָס איהם פירהאַלטען! — האָט זי געטראַכט. — איך מוז דאָס איהם זאָגען איין מאָל פאַר אַלע מאָל! ווי זאָגט מען: „עס איז בעסער דער ערשטער רוגז“...

דער דאָזיגער געדאַנק איז איהר ניט געקומען פּלוצים. רחל׳ע האָט געהאַט צייט אַ גאַנצע וואָך, און נאָך מעהר — דעם גאַנצען טאָג שבת. אויף צו קלערען וועגען דעם, און אויר־ווערה, וואָס זי האָט איבערגעלעבט אינ׳ם דאָזיגען איינעם טאָג! וואָס פאַר אַ שרעק־ליכע מלחמה האָט זי אויסגעהאַלטען מיט׳ן יצר־הרע... ניין, דאָס וואָרט „יצר־הרע“ פּאַסט לחלוטין נישט אהער: ווי קומט דאָס צו איהר, צו אַזאַ אידיש ווייבעל, צו אַזאַ עהרליך ווייבעל, וואָס האָט קיינמאָל נישט געלעזען קיין ראָמאַנען און האָט נישט געוואוסט פון קיין ליעבעס, חוץ די מעשה מיט איהר חבר׳טע חיה־עטעל, עליה השלום, וואָס מיר האָבען וועגען איהר אויבען געשמועסט. — ווי קומט דאָס צו איהר יצר־הרע, ליעבע? — נאַרישקייטען! זי זאָל האָטש זיין אַ מיידעל, איז עפּיס אַנדערש. פּאָרט, ווי זאָגט מען, אַ פריי פויגעלע, נישט צוגעדעקט דעם קאָפּ, אַ מענשעל פאַר זיך.

אָבער אַ ווייבעל, און אַ פרום ווייבעל פון שענעם גראַד, פון הוילע יחוס! זי איז געווען אויף זיך אַליין להרוג ולאבד, פלאַם־פייער, און האָט זיך קיין אָרט ניט געקאָנט געפינען. אָט האָט זי זיך צו־געלעגט ביי זיך אויפ'ן בעט, אָט האָט דאָס זי אויפגעטראָגען, ווי איינעם, וואָס ליגט אויף אַ היציגער שלאַפקייט, עס ווערד איהם „מלאַסנע“ אויפ'ן הארצען און עס נודעט איהם אַרוים די נשמה, — ער וואָלט נאָר געלאָפען אין דער וועלט אריין... רחל'ע חאַפּט זיך אויף און נעמט זיך גאָר צום טייטש?חומש. זי עפענט?אויף די סדרה „וישלח“, און — מערקווירדיג! איהרע אויגען שטעלען זיך אָפּ אויפ'ן פּסוק: „ו ת צ א ד י נ ה ב ת ל א ה, איז דינה די טאָכטער פון לאה ארויסגעגאַנגען זעהן די טעכטער פונ'ם לאַנד, האָט זי שכם דער זוהן פון חמור גענומען מיט גוואַלד, ו ת ד ב ק נ פ ש ו ב ד י נ ה, און שכם האָט זיך בעהעפט אין דינה. דער בחיי שרייבט: שכם האָט איהר איינגערעדט...“

אזוי האָט רחל'ע אריינגעקוקט אין איהר טייטש־חומש, וואָס די שוויגער האָט איהר געשענקט נאָך בשעת זי איז געווען אַ כלה, און ביסלעכווייז האָט זי אָנגעהויבען צו פערגעסען, אַז זי זיצט איבער'ן טייטש־חומש, און איהרע געדאַנקען האָבען זי פערטראָגען אַהין, צו סטעמפעניו'ן, אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס, אונטער די בוימער, וואו ער האָט איהר צוגעזאָגט וואַרטען — און ער וועט אודאי דאָרטען וואַרטען... נאָר קוים איז סטעמפּעניו געקומען איהר אויף דער מחשבה, אזוי האָט עס זי געצויגען צו איהם, ווי אַ מאַגניט, און זי האָט נישט פערשטאַנען וואָס דאָס איז.

„איך וואָלט איהם נאָר געוואָלט פרעגען, וואָס האָט ער צו מיר און וואָס וויל ער פון מיין לעבען האָבען?“...

און דאָ דערמאָנט זיך רחל'ע אין איהר חבר'טע חיה־עטעל, עליה השלום, ווי זי האָט נעבאָך געליטען איבער איהר בנימינ'ען... נאָר חיה־עטעל איז אָבער געווען בנימינ'ס איין אייגענע און איז געווען אַ מיידעל; אָבער זי, רחל'ע, איז דאָך איין „אשת־איש“ (אוי־אוי, וואָס פאַר אַ הארב וואָרט דאָס איז פאַר אַ אידישער

מאַכטער!). און ער — ווער איז ער? אַ כלי־זמר! וואָס קען ער זיך מיט איהר אָן? וואָס פאַר אַ שמעלקע איז ער מיט איהר, וואָס ער שרייבט צו איהר בריוולעך? אַ פאַטעפאַלנאַסט פון אַ כלי־זמר'וק, אַ העזה אביסעל פון אַ יונגאַטש!

„די וועלט זאָל זיך קעהרען — האָט זי ביי זיך אָפּגעפּסק'עט — די וועלט זאָל זיך קעהרען, מוז איך דאָס איהם זאָגען! וואָס האָב איך מורא פאַר איהם? איך וועל זיך זעהן מיט איהם, איך וועל דאַרטען זיין. נישקשה, קיינער וועט מיך נישט זעהן. איך וועל זיך אַרויסחאַפּען אויף אַ מינוט, ס'איז נישט ווייט, אָט באַלד אָט דאָ אַקעגען"...

און רחל'ע קוקט דורך דעם אָפענעם פענסטער אויף דער מאָ־נאַסטירסקער גאַס אַרויס און זעהט די בוימער, די הויכע טאָפּאָלים, ווי זיי שטעהען שטאָלץ, און זי הערט די פויגעל, ווי שען זיי זינגען פונ'ם גאָרטען אַרויס. און איהרע מחשבות טראָגען זיך אינגאַנצען איבער אַהין, וואו שפּעטער מיט אַ שעה, אָדער נאָך ווינציגער, וועט זי זיך זעהן מיט איהם און וועט רעדען מיט איהם אויג אויף אויג. און זי פיהלט, ווי דאָס האַרץ הויבט איהר אָן צו קלאַפּען און צו צאַפּלען, און (דעם אמת, דעם אמת מוז מען זאָגען!) עס איז איהר גרויס די מינוטען — זי וואָלט שוין געהרען, עס זאָל שוין זיין נאַכט. דער שוועהר מיט'ן מאַן וועלען קומען פון שוהל און וועלען אָפּ־מאַכען הבדלה, די שוויגער וועט זיך נעמען איבערטהון און ליאַ־רעמען מכח דעם סאַמאָוואַר און מכח דעם באָרשט צו דער מלוה־מלכה — און אָט דעמאָלט וועט זי חאַפּען אויף זיך די שאַל און אַרויסגעהן פּאַמעליך, אויף דער טיר, אביסעל אויף דער גאַס, אַזוי, מעשה שפּאַציער, — ווער וועט זיך דאָס אַרומקוקען אויף איהר? ביז זי וועט קומען אַהין, וואו... אַך, עס ציטערט אויף איהר דאָס לייב, די בעקלעך פלאַמען איהר, און דאָס האַרץ — אוי, דאָס האַרץ! עס פאַלט איהר אָקערשט נישט אַרויס, און וואָס ווייטער ציהט דאָס זי אַלץ מעהר אַהין, אַזוי, אַז זי האָט שוין מעהר קיין זאַך נישט אין זינען. זי זעהט פאַר זיך קיין זאַך נישט, נאָר די בוימער פונ'ם

מאַנאַסטירסקען גאָרטען, נאָר סטעמפעניו'ן מיט זיינע פלאַם־פייער־דיגע אויגען. זי הערט קיין זאַך נישט, אַ חוץ דאָס שענע זינגען פון די פויגעל, וואָס דאָרט אין גאָרטען, און דאָס געטליכע שפּיע־לען — סטעמפּעניו'ס. אין דער מינוט איז רחל'ע אינגאַנצען איבער־געגעבען צו איין געדאַנק — אהין, צו סטעמפעניו'ן, מיט סטעמ־פעניו'ן, און קיין זאַך אין דער וועלט איז נישט אימשטאַנד זי אײינצוהאַלטען אין דער דאָזיגער צייט...

XXIII.

דאָס פייער ברענט און ווערד באַלד פערלאָשען.

און סטעמפעניו, קוים איז געוואָרען נאַכט, אַזוי האָט ער די חברה כלי־זמר אַרויסגע'משלח'ט אויף אַ „זמירות“,* האָט קלאָמ־פערשט גענומען דאָס פידעלע אונטער'ן אָרעם, בכדי פריידעל זאָל מיינען, אַז ער איז אויך אויף דער חתונה. נאָר אַרויסגעגאַנגען פון שטוב, האָט ער דאָס פידעלע איבערגעגעבען מעכטשי'ן, און אַליין האָט עס איהם אַוועקגעטראָגען אין דער מאָנאַסטירסקער גאַס אריין, און אַרומגעגאַנגען הין און צוריק אונטער דעם שאָטען פון די בוי־מער, האָט ער זיך אַלע מינוט אָפּגעשטעלט, געקוקט אַהין, פון וואַ־נען עס האָט בעדאַרפט אָנקומען רחל'ע די שענע. אַז זי וועט זיין — דאָס איז פאַר איהם קיין ספק ניט געוועזן. דאָס הארץ האָט איהם געזאָגט, אַז יאָ. ער האָט עס גוט אַרויסגעזעהן נאָך איהרע

---

* דעם שבת־צו־נאַכטס, וואָס פאַר דער חופּה, קלייבען זיך צענויף מיידלעך צו דער כלה טאַנצען — און דאָס הייסט „זמירות“; אין אַנדערע ערטער הייסט עס גלאַט „שבת־צו־נאַכטס“.

אויגען דעמאָלט, אַז זיי האָבען זיך געזעהן ביי פריידל'ען בעת מעסטען די קאָרעלען.

און סטעמפעניו האָט נישט געהאַט קיין טעות: עס איז ניט אוועקגעגאַנגען קיין פופצעהן מינוט, האָט ער דערזעהען פון יענער זייט גאַס שוועבט איינע מיט אַ ווייס טיכעל אויפ'ן קאָפּ. זי געהט געשווינד און קוקט זיך ארום אין אַלע זייטען. דאָס ווייסע טיכעל איז איהר אַנגערוקט ביז כמעט איבער די אויגען, און עס ציטערען איהר די הענד, די צייהן אין מויל, דאָס האַרץ אין דער ברוסט און דאָס גאַנצע לייב. זי קוקט זיך גוט איין, זי בלייבט שטעהן, זי דערזעהט סטעמפּעניו'ן און טהוט זיך אַ לאָז צו איהם מיט די ווערטער:

— מיט וואָס פאַר אַ העזה, פרעג איך אייך...

— זאָג מיר ניט „איהר", רחל'ע, זאָג מיר „דו"... — האָט איהר סטעמפעניו געענטפערט און האָט זי אָנגענומען ביי ביידע הענד און האָט איהר אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגען אַריין. רחל'ע האָט דערזעהן אין זיינע אויגען פונקט דעם זעלבען גלאַנץ פון די שטערען, וואָס האָבען אַראָפּגעקוקט אין דער דאָזיגער שענער זומער־נאַכט פונ'ם טונקעל־בלויען הימעל... אַלע מאַזעפּעווקער אידען האָבען אָפּגעמאַכט הבדלה און האָבען געזונגען, ווי דער שטייגער איז, די „אליהו'ס", געזיפצט און געטראַכט, געדאַרט דעם מוח אויף דער וויסטער פרנסה, זיך געווינשעוועט דעם זכות פון יענעם חסיד, וואָס האָט געטראָפען דאָס גליק צו בעגעגענען זיך מיט אליהו הנביא און אָפּגעבען איהם שלום און אָפּנעמען ביי איהם שלום. די מאַזעפּעווקער ווייבער וואַרפען־אַראָפּ די שלייערס פונ'ם קאָפּ, טהוען־אויס די שבת'דיגע קליידער, די ציערונג, און נעמען זיך צו דער וואָכעדיגער ארבייט. מיט איינעם וואָרט, מאַזעפּעווקע איז פערנומען אַרויסצובעגלייטען דעם ליעבען שבת־קודש — און קיינעם קומט גאָר ניט אויף די געדאַנקען, אַז אין דער צייט שטעהט רחל'ע דוואָסי־מלכה'ס שנור מיט סטעמפעניו דעם כלי־זמר אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס און האָבען צווישען זיך אַ שמועס מכח עפּיס

גאָרנישט קיין אידישע זאַכען... נאָר דער בלויער הימעל, די העלע שטערען, וואָס קוקען־אַראָפּ מיט זייער גלאַנץ, נאָר די הויכע מאָנאַס־טירסקע טאַפּאָלים, נאָר די נאַכט־פויגלען אינ׳ם גרויסען מאָנאַס־טירסקען גאָרטען, וואָס רופען זיך איבער אויף זייער לשון. — נאָר זיי הערען און זעהן דאָס אַלץ צו; נאָר זיי ווייסען, אַז אין דער דאָזיגער שענער צויבערליכער נאַכט, אונטער די מאָנאַסטירסקע בוימער, אויף דער גויישער גאַס, און אַט דאָ נעבען סטעמפעניו׳ן, האָט זיך רחל׳ע געפונען אין אַזאַ מין נייער לאַגע, אַז זי האָט זיך גאָר פערגעסען, ווער זי איז און וואָס זי איז. דאָ, אויף דער שענער פרעכטיגער נאַטור, האָט זיך רחל׳ע געפיהלט אַזוי, ווי נאָך קיינ־מאָל ניט אין איהר לעבען. דער פּחד, וואָס איז אויף איהר געפאַ־לען בשעת זי איז אַהער געגאַנגען, האָט פּלוצים אָפּגעטראָטען פון איהר, און עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז עס זענען ביי איהר אויסגעוואַכסען פליגעל און זי איז פריי, ווי אַ פויגעלע, און קאָן פליהען, פליהען... סטעמפעניו האָט זיך צוגערוקט צו איהר נעהענ־טער און האָט אַנידערגעלעגט זיינע הענד ביי איהר אויף די אַכסלען. רחל׳ע האָט אַ ציטער געטהאָן. זי האָט געוואָלט אָפּטרעטען פון איהם, נאָר זי האָט דאָס ניט געטהאָן. זי האָט נאָר אַ קוק געטהאָן אויף סטעמפעניו׳ן, און פון איהרע ליכטיגע בלויע אויגען האָבען אַראָפּגערונען צוויי טרערען.

— וואָס וויינסט דו, רחל׳ע? — האָט סטעמפּעניו אַ פרעג גע־טהאָן, אָפּווישענדיג איהר די טרערען מיט זיינע הענד.

— אַך, סטעמפעניו, עס איז מיר אַזוי גוט אַט דאָ, נעבען... אייך... נעבען... דיר, סטעמפעניו! פאַר וואָס בין איך... פאַר וואָס בין איך ניט...

— מיינע, ווילסט דו זאָגען? ביזט מיינע, רחל׳ע, ביזט מיינע!

— וואָס הייסט, איך בין דיינע, סטעמפעניו? ווי אַזוי קאָן דאָס זיין?

— דו ביזט מיינע, פארשטעהסט דו מיך, הארץ מיינס, ווייל איך בין דיינער אויף תמיד, אויף אייביג, ביז׳ן פינסטערען גרוב, ביז׳ן קבר אריין בין איך דיינער, לעבען מיינס!

— בנימין האט אויך אזוי געזאגט, האט זיך געשווארען — און צום סוף...

— וואסער בנימין? — האט זי סטעמפעניו פערוואונדערט א פרעג געטהאן, געקוקט רחל׳ען אין די אויגען אריין, ווי מע קוקט אויף א קליין קינד, ווען עס זאגט א ווילדע נארישקייט. — פון וואס פאר א בנימין רעדסט דו, נשמה מיינע?

— בנימין, חיה־עטעל׳ס געשוועסטער־קינד. מיין חבר׳טע חיה־עטעל די יתומה האט געהאט א געשוועסטער־קינד, וואס האט גע־הייסען בנימין, האבען זיי אפגערעדט פון לאנג, אז זיי זאלען זיך נעמען; ער האט איהר צוגעזאגט, געשווארען ביי זיינע הייליגע נאמנות — און צום סוף... אך, האט זי געהאט א מיאוס׳ען סוף, חיה־עטעל נעבאך, זי איז שוין לאנג געשטארבען, עליה־השלום, לאז זי מיר מוחל זיין... נאר בנימין איז ביי איהר געווען דאס חיות, זי איז אויסגעגאנגען נאך זיינע טריט. זי האט דאס מיר אליין דער־צעהלט... זי שטעהט מיר פאר די אויגען, און עס ווייזט זיך מיר אויס, אז אט זיצט זי ביי׳ם פענסטער, איך זינגט איהר ליעדלעך, און זי וויינט און זאגט אלץ: „אי, גלויב זיי ניט, מע טאר זיי ניט גלויבען, די מאנסבילען!“...

רחל׳ע דערצעהלט פון איהר חבר׳טע חיה־עטעל די יתומה, און סטעמפעניו קושט רחל׳ען די הענד, גלעט זי, האלזט זי, קוקט איהר אין די אויגען אריין — און רחל׳ע דערצעהלט אלץ פון חיה־עטל׳ען, ווי אזוי זי איז שטילערהייד אויסגעגאנגען, ווי א ליכט, נאך איהר ליעבען טייערען בנימינ׳ען...

חיה־עטעל איז שוין געווען פון עטליכע יאהר טוידט, נאר רחל׳ע האט זי גוט געדענקט. חיה־עטעל איז איהר אפטמאל גע־קומען צו חלום. אצינד האט זיך איהר אויסגעדאכט, אז חיה־עטעל שטעהט פון יענער זייט וואנד, אנגעטהאן אין תכריכים, און קוקט־

אריבער אהער און ווינקט צו איהר, אַנווייזענדיג איהר אויף סטעמ־פעניו'ן און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי איינער רעדט: „וואָס טהוסט דו דאָ?“...

— צו וואָס טויג עס דיר, רחל'ע מיין לעבען, צו וואָס טויג דיר רעדען, דערמאָנען אַזעלכע זאַכען, און נאָך אָקעגען נאַכט? טהו בעסער אַ קוק אויף מיר מיט דיינע שענע ליכטיגע אויגען, וואָס לייכטען און בלישטשען, ווי צוויי שענע בריליאַנ...

סטעמפעניו האָט נאָך ניט אויסגערעדט דאָס לעצטע וואָרט, האָט זיך רחל'ע אַרויסגעריסען פון זיינע הענד מיט אַזאַ שטאַר־קייט, אַז סטעמפעניו האָט זיך איבערגעשראָקען פאַר איהר.

— גאָט איז מיט דיר, רחל'ע, וואָס איז דיר אַזוינס געשעהן?

ער האָט זי געוואָלט האַפּען וויעדער אַ מאָל, נאָר זי האָט זיך ניט געלאָזט. זי האָט געציטערט און געשעפּטשעט: „דו זעהסט? אָן איז זי!... אָן שטעהט זי!... אָן קוקט זי אַהער, אַהער“...

— ווער שטעהט? וואו שטעהט? וואָס רעדסט דו דאָס, רחל'ע? נשמה מי נע, קום צו מיר, נאַ דיר אַ האַנד...

— אי! לאָז מיך, לאָז מיך, סטעמפעניו, לאָזט מיך! איהר זעהט, אָן שטעהט עפּיס אַ ווייס? אָך, ס'איז זי, ס'איז חיה־עטעל! חיה־עטעל!... אוי, לאָזט מיך, לאָזט מיך!... מיט וואָס פאַר אַ העזה פרעג איך אייך... אַ גוטע נאַכט! אַ גוטע...

און רחל'ע איז פערשוואונדען געוואָרען אינ'ם שאָטען פון די בוימער. סטעמפעניו האָט נאָר געקאָנט זעהן, ווי צוויי עקען פון דער וייסער שאַל, וואָס האָבען זיך צעלאָזט פונ'ם ווינד, האָבען אויסגעוויזען, ווי צוויי ווייסע פליגעל. אָט אַזוי ווערד אַנטרונען אַ גוטער מלאך, אָט אַזוי ווערד פערשוואונדען אַ גוטער חלום...

אָ, אידישע טאָכטער! אָט דאָ האָסט דו זיך בעוויזען מיט דיין עהרליכקייט, מיט אינגאַנצען דיין ריינקייט. אָ, אידישע פרוי! אָט דאָ האָסט דו זיך בעוויזען מיט דיין גאַנצער געטריישאַפט, מיט דיין גאַנצער איבערגעבענהייט!...

געקומען אהיים, האָט רחל'ע געוואָלט פאַר אַלע אויסזאָגען, אויסשרייען, וואו זי איז געווען און מיט וועמען זי האָט זיך גע־זעהן. נאָר זי האָט געטראָפען דאָס גאַנצע הויזגעזינד זיצען ארום טיש מיט נאָך עטליכע געסט ביי אַ גרויסען סאַמאָוואַר, פערטיעפט אין אַ וויכטיגען שמועס פון געשעפט, ווי דער שטייגער איז שבת־צו־נאַכטס ביי אידען צענויפקלויבען זיך ערגיץ, און נאָך דעם גאַנ־צען מעת־לעת, וואָס מע האָט גערוהט, שמועסען אַביסעל וועגען מסחר, וועגען מאָרגענדיגען יריד, און גלאַט אַזוי וועגען וועלט־זאַכען.

— איך וועל זיך ניט „טאַשען".* — האָט געזאָגט אַ גראָב אידעל, אַ שניט־קרעמער. — לאָז דאָס געהן אין דער ערד אריין! איך בין קלאָר אין די ירידים גאַנץ גענוג! נאָר גריזאָטע מיט הארצ־וועהטיג קאָן מען פון אַזעלכע ירידים האָבען!

— פאַר וואָס? — רופט זיך אָן דוואָסי־מלכה, האַלטענדיג די הענד צענויפגעלעגט אונטער'ן הארצען. — איך וויים ניט פאַר וואָס, רב יודעל, איהר זענט אַזוי ברוגז אויפ'ן יריד? פאַראַכטאָגען האָב איך ביי אייך געזעהן, קיין עין־הרע, אַ שפע, אויף אַלע אידען גע־זאָגט געוואָרען! איהר האָט, דאַכט זיך, אַ גאַנצען טאָג געלייזט געלט?

— ביי דיר הייסט אַלסדינג געלייזט געלט! — האָט זיך אָפּ־געררופען אייזיק־נפתלי, נישט קוקענדיג אויפ'ן ווייב און וואָרפענ־דיג אויף ביינדלעך פון די „שטשאָטעס".

— און איך וואָלט זיך געוואונשען ניט קיין ערגערען יריד, ווי פאַראַכטאָגען זונטאָג. — האָט זיך אָנגערופען משה־מענדעל, געקוקט אין די חשבונות אריין. — וואָס דאַרף מען דאָ לייקענען, פאַר־שטעה איך ניט?

---

* „טאַשען" הייסט אויף קרעמער־לשון — זיך שטעלען אויפ'ן יריד מיט אַ קראָם.

— אָט דאָס איז טאַקי די מעשה, — זאָגט יודעל — אז איהר ווילט ניט גלויבען יענעם. ביי אייך, אז מע דערזעהט צעהן ערלים געהען זיך צענויף און מע צעטראָגט מיר שיער די קראָם, הייסט דאָס שוין געלייזט געלט. און מע פאַרגינט שוין נישט.

— ווייסט איהר וואָס, רב יודעל? — רופט זיך אָן אַ יונגער־מאַן, אַ קאַסאָקער אויףביידע אויגען. — לאָמיר אוועקוואַרפען דעם יריד, עס איז נאָך דאָ מאָרגען אַ גוטער טאָג, און מע וועט זיך נאָך מיט איהם גוט אָנעסען; לאָמיר בעסער שמועסען פון עפּיס אַנדערש.

און דער עולם הויבט אָן צו שמועסען וועגען וועלט־זאַכען, וועגען אתרוגים, וועגען בית־המדרש־ענינים, געוועהנליך, אויך וועגען מלחמה. אַלע רעדען, אַלע רויכערען, דער סאַמאָוואַר זידט און פּאַ־רעט און די שטוב איז פול מיט רויך. אין אויווען הייצט זיך: עס קאָכט זיך אַ באָרשט מיט געגזענע פריידקעס צו דער מלוה־מלכה.

— וואו ביזט דו געווען, רחל׳ע? — האָט זיך דוואָסי־מלכה גע־ווענדט צו דער שנור.

— אָט דאָ... אויף דער מאַנאַסטירסקער גאַס...

— ווי אזוי איז אין דרויסען? שען? גאָט זאָל העלפען, עס זאָל חאָטש האַלטען ביז נאָך אַלע ירידים... וואָס איז דיר, טאָכטער, דער קאָפּ טהוט דיר וועה, וואָס דו ביזט אזוי בלייך? טאָמער וואָלסט דו זיך אַביסעל צוגעלעגט ביי זיך אויפ׳ן בעט?

ביי די ווערטער האָבען זיך אַלע אומגעדרעהט און אַ קוק גע־טהאָן אויף רחל׳עס בלייך פּנים און האָבען אַלע אין איין קול בע־שלאָסען, אז זי איז פערטשאַדעט געוואָרען פונ׳ם סאַמאָוואַר. רחל׳ע איז אוועקגעגאַנגען צו זיך אין חדר אריין זיך צולעגען אויפ׳ן בעט. און דאָ האָט דער עולם געמאַכט אַ שמועס וועגען טשאַד, וואָס אַ טשאַד, אזא קלייניגקייט, אַ גאָלע גאָרניט, דאַכט זיך, — וואָס, משטיינס געזאָגט? אַ רויך! — קאָן קוילען אַ מענשען אויף טויט. און איינער האָט דערצעהלט, אז ביי זיין זיידען עליו השלום איז אמאָל שיער דאָס גאַנצע הויזגעזינד פון דער וועלט נישט געגאַנגען

פון אַ טשאַד. דער אַנדערער האָט דערצעהלט נאָך אַ שענערע מעשה, ווי אַזוי ביי זיין פעטער האָט זיך דאָס גאַנצע הויזגעזינד שיער געסמ'ט פון אַ מין פיש, וואָס הייסט „מאַרינקע", אַזוי, אַז מע האָט זיי קוים מציל געווען פונ'ם טוידט. דער דריטער האָט דערצעהלט אויך זעהר אַ שענע מעשה פון אַ ליע, פון אַ דאָמאָוויק, פון אַ עולם־התוהו'ניק... אַזוי לאַנג, ביז מען איז אַרויף אויף דעם טוידט.

— וואָס מע זאָל ניט רעדען, אויפ'ן טוידט מוז מען דאָך אַרויפקומען! — האָט זיך אָנגערופען איינער.

— אליהו הנביא, מע דאַרף אַ קוק טהון, אליהו התשבי, וואָס טהוט עפּיס מיין פּלונית'טע? אליהו הגלעדי... — האָט זיך משה־מענדעל פּלוצים שטיל אַ זאָג געטהאָן, צוגעזונגען די אליהו'ס פון שבת־צו־נאַכטס. ער איז אויפגעשטאַנען פון טיש און איז געגאַנגען געוואָהר ווערען צו רחל'ען.

XXIV.

רחל'ע קעהרט זיך אום אויפ'ן גלייכען וועג.

— גוואַלד, אידען, ראַטעוועט! — האָט דער עולם דערהערט אַ קול פונ'ם זייטיגען חדר, און אַלע האָבען זיך געלאָזט לויפען אַהין, אין חדר אַריין, וואו רחל'ע איז געלעגען אויסגעצויגען אויפ'ן בעט, דעם קאָפּ פערוואָרפען אַרויף, און נעבען איהר איז געשטאַנען משה־מענדעל האַלב־טוידט.

— וואָס איז? ווער איז? גע'חלש'ט? וואָסער! גיכער!

— וואָסער! וואָסער! — האָבען אַלע אידען געשריגען און קיינער האָט זיך נישט גערירט פונ'ם אָרט.

— אוי, אַ מכה דער מאַמען! — האָט דוואָסי־מלכה אויסגע־שריגען און האָט געבראַכט אַ קוואָרט וואַסער, אָנגענומען אין מויל אַריין און בעשפּריצט רחל׳ען דאָס פּנים, וואָס איז געוועז טוידט, ווי די וואַנד.

— לאָז מען רופען דעם דאָקטאָר! — האָט משה־מענדעל גע־שריגען ניט מיט זיין קול.

— דעם דאָקטאָר! דעם דאָקטאָר! — האָבען ווידער אַלע אידען געשריגען, געקוקט איינער אויפ׳ן אַנדערען.

— מע באַדאַרף איהר בינדען די הענד מיט אַ פּאַטשיילע און קוועטשען די נאָז!

— די נאָז! די נאָז! — האָבען אַלע אידען געשריגען און גע־שטאַנען אויף איין אָרט.

— אָט אַזוי, דוואָסי־מלכה, שטאַרקער, שטאַרקער! — האָבען די געסט אונטערגעגעבען חשק דער בעל־הבית׳טע, וואָס האָט גע־אַרבייט מיט אַלע כלים: געריבען, געקוועטשט, געגאָסען וואַסער, געריסען די אויגען — אַזוי לאַנג, ביז מע האָט די פער׳חלש׳טע רחל׳ע אָפּגעמינטערט און אויפגעזעצט. רחל׳ע האָט זיך אַרומגע־קוקט אויף אַלע זייטען, ווי אַ פערשלאָפענע, און האָט געפרעגט: „וואו בין איך? עס איז מיר הייס, הייס!"...

— צעגעהט זיך אביסעל, עולם! צעגעהט זיך! — האָט דוואָ־סי־מלכה געזאָגט און האָט משלח געווען דעם גאַנצען עולם אין זאַל אַריין און איז אַליין מיט משה־מענדל׳ען איבערגעבליבען נעבען רחל׳ען, וואָס האָט ניט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג פון משה־מענדל׳ען.

— וואָס איז דיר, טאָכטער, געשעהן? — האָט די שוויגער געפרעגט.

— וואָס איז דיר, רחל׳ע? — האָט זי משה־מענדעל געפרעגט, אָנגעבויגען זיך שטאַרק איבער איהר קאָפּ.

— לאָז די מאַמע אַרויסגעהן פון דאַנען, — האָט איהם רחל׳ע געענטפערט שטילערהייד.

— מאמע, גנה, זיי מוחל, ארוים פון דאנען, — האט איהר משה־מענדעל געזאָגט. ער האט בעגלייט די מוטער פונ׳ם חדר און צוגעגאנגען צוריק צו רחל׳עס בעט.

— זאָג מיר, וואָס איז דיר? — האט זיך צו איהר משה־מענ־דעל געווענדט דאָס ערשטע מאָל מיט גרויס ליעבשאפט.

— אוי, משה־מענדעל, שווער מיר, אז דו וועסט קיינעם ניט זאָגען... שווער מיר, אז צווישען אונז וועט דאָס בלייבען... זאָג מיר צו, אז דו וועסט מיר מוחל זיין, וואָס איך האָב זיך אָקעגען דיר... ווען ניט חיה־עטעל, עליה השלום, זאָל מיך דערמאָנען... אך, ווען ניט חיה־עטעל... אך, משה־מענדעל, טייערער מיינער!

— באַטראַכט זיך, רחל׳ע, וואָס דו זאָגסט. דו רעדסט פון היץ! וואָסער חיה־עטעל?

— מיינע א חבר׳טע, חיה־עטעל, עליה השלום, חיה־עטעל די יתומה, זי איז שוין לאַנג אויף דער אמת׳ער וועלט! זי איז מיר שוין עטליכע מאָל געקומען צו חלום. נאָר היינט, נאָר איצט... אך, משה־מענדעל, בויג זיך צו מיר צו נאָהענט, נאָהענט... אָט אזוי... איך האָב מורא... איך האָב חרטה... אוי, איך האָב חרטה!

און רחל׳ע האט זיך וואָס ווייטער אלס נעהענטער צוגערוקט צו משה־מענדל׳ען ביז זי איז אינגאַנצען געלעגען ביי איהם אויף די הענד. אין חדר איז געוועזען פינסטער. נאָר איין ליכטיגער פּאַס האָט זיך אריינגעצויגען דורך דער טיר פון זאַל, און רחל׳ע מיט משה־מענדל׳ען האָבען קוים־קוים געקאָנט זעהן איינס דאָס אנדערע. זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט, און א פייערעל האט זיך אין זיי אָנגעצונדען, אָט דאָס פייערעל, וואָס איהר קאָנט זעהן נאָר ביי די גליקליכע געליעבטע צום ערשטען מאָל, ווען דאָס הארץ רעדט, נישט דאָס מויל, ווען מיט די אויגען שמועסט מען זיך דורך, ניט מיט׳ן מויל.

— זאָג מיר, משה־מענדעל געטרייהער, בין איך טאַקי ביי דיר אזוי טייער?

— א שאלה אביסעל? — ענטפערט איהר משה־מענדעל. — ביזט ביי מיר איינגעבאקען אין הארצען, ווי א... איך ווייס אליין ניט וואס...

אויף איין אנדער אופן האט משה־מענדעל ניט געקאנט ארויס־זאגען זיין ליעבע צו רחל׳ען. נאר מע מעג איהם גלויבען, אז ער האט עס געמיינט מיט׳ן גאנצען הארצען, אזוי ערנסט (און אפשר נאך ערנסטער), ווי דער פיינער בחור, וואס האט פיעל מעהר שטאף אויף ארויסצוגעבען זיינע געפיהלען דורך ווערטער.

נאר לאמיר זיי לאזען, דאס גליקליכע פארפאלק, אט דא אינ׳ם האלב־פינסטערען חדר, וואו אין א יאהר ארום נאך דער חתונה האבען זיי דאס ערשטע מאל געהאט די געלעגענהייט אויסצורעדען זיך אביסעל דאס הארץ איינער פאר דעם אנדערען, זיצען ווי די טייבעלעך. דאס, וואס איז א גאנץ קיילעכיג יאהר געווען פער־בארגען טיעף אין הארצען, איז פלוצים ארויסגעשוואומען ארויף, ווי בוימעל אויפ׳ן וואסער.

* * *

אבי רחל׳ען איז געווארען אביסעל גרינגער, זיצט זיך משה־מענדעל נעבען איהר און זינגט זיך שטילערהייד, אונטער דער נאז, די „אליהו׳ס“, ווי פריהער:

— אליהו הנביא... אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און רחל׳ע רופט זיך אן צו איהם:

— איך האב צו דיר א בקשה, משה־מענדעל. זאג, איך וועל ביי דיר פועל׳ען, צי ניין?

— דהיינו? וואסער א בקשה? זאג, רחל׳ע, וועסט אלץ ביי מיר פועל׳ען. אפילו דאס טעלערעל פונ׳ם הימעל וועסט דו ביי מיר פועל׳ען.

— געגוג שוין, משה־מענדעל, צו זיצען אויף קעסט. קיין בית־המדרש׳ניק ביזט דו ניט. עטליכע קערבלעך האבען מיר, דאנקען

גאָט, — לאָמיר אַרויספאָהרען אין אַ גרויסער שטאָדט אריין, קיין יעהופּעץ. דאָרטען, צווישען מיינע פריינד, מיין משפּחה, און מיט דיר — וועט מיר זיין גוט ווי די וועלט. מיר וועלען שוין זיין אַליין. גענוג שוין עסען קעסט, בלעבען, ס'איז מיר שוין אַזוי נמאס, אַזוי טריף, אַז סע געהט מיר ניט איין גאָרניט... מיר זענען דאָ צווישען דייניגע עפּים ווי פרעמדע, ווי ווילד־פרעמדע...

משה־מענדעל בלייבט זיצען און בעטראַכט אַביסעל רחל'ען פערוואונדערט. נאָכדעם צעשאָקעלט ער זיך, ווי פריהער, און זינגט זיך ווייטער די אליהו'ס.

— אָך, זעהר פיין, איש זעף, פון מיינעטוועגען? אליהו הנביא... אפילו נאָך־שבת'דיגע וואָך!

— אַלסדינג פיהר איך ביי דיר אויס, משה־מענדעל, אַלס־דינג! — זאָגט צו איהם רחל'ע מיט גרויס ליעבשאַפט. — איא? מיר וועלען זיך זיצען אַליין, איך וועל מיר זיין אַ בעל־הבית'טע און וועל דיך אָפּהיטען, ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פונ'ם אויג... אָך, משה־מענדעל, ביזט אַזאַ צעטראָגענער, אַז מע הערט פון דיר קיינ־מאָל קיין גוט וואָרט! נאָר היינט ביזט דו עפּים גאָר אַנדערש, גאָר אַנדערש...

— אליהו הנביא... — זינגט משה־מענדעל שטילערהייד. — אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און דאָרט, אין זאַל, צווישען די מאַנסבילען, געהט איין אַנדער שמועס: דער עולם פאַלט אויף פערשיעדענע המצאות, פאַר וואָס האָט דאָס אייזיק־נפתלי'ס שנור פלוצים געקאָנט חלש'ען? איינער זאָגט, אַז דאָס איז פון אַ גוט אויג; דער אַנדערער דרינגט פער־קעהרט, אַז ס'איז אַ מין ווינטעל געחאַפּט; און דער דריטער, אַ בעטאָגטער איד, וואָס האָט שוין אויסגעגעבענע קינדער, זאָגט זיך זיין המצאה:

— פאָלגט זשע מיך, איך האָב אַליין דריי שניר, בין איך שוין קלאָר אין דעם ענין; איך זאָג אייך, ס'איז „פאַסטעווקעס". איי־זיק־נפתלי, גרייט זיך אויף אַ לעקאַך־און־בראָנפען, אָדער אַ ברית...

דוואָסי־מלכה, מזל־טוב אייך! אייער שנור — נו־נו, מהכתיתי!...
וואָס שעהמט איהר זיך דאָ אזוי, דוואָסי־מלכה? נישקשה, ס'איז
אַ אידישע זאַך...

דוואָסי־מלכה שמעלצט זיך פון גרויס פערגעניגען; זי קוקט
שוין לאַנג דערויף אַרויס.

— נו־נו! — זאָגט זי כלומרשט מיט אַ בייזער. — געהט שוין
געהט מיט אייערע קאַטאָוועסלעך! מע דאַרף בעסער אַ קוק טהון,
וואָס הערט זיך מיט'ן באָרשט? עפּיס גערויערט ער היינט ביי
איהר מעהר ווי אַלע שבת־צו־נאַכטס!...

XXV.

אין אַ יאָהר אַרום.

„אַ שטילע וועטשערע!" — זאָגט דער לעזער, אפּנים, שטאַרק
ניט צופריעדען, מחמת ער איז דערצויגען געוואָרען אויף יענע
„העכסט־אינטערעסאַנטע" ראָמאַנען, וואו מע הענגט זיך און מע
טרינקט זיך, וואו מע סמ'ט זיך און מע שיסט זיך, אָדער וואו פון
אַ מלמד ווערד אַ גראַף, פון אַ דיענסטמיידעל — אַ בת־מלכה, און
פון אַ בעהעלפער — אַ פּיפּערנאָטער... וואָס זאָל איך טהון, אז ביי
אונז איז נישטאָ קיין גראַפען מיט קיין בת־מלכה'ס? ביי אונז
זענען פאַרהאַן פּראָסטע אידען, פּראָסטע ווייבלעך, אידישע טעכ־
טער און אידישע כלי־זמר... נאָר צו וואָס טויג דאָס פערענטפערען
זיך? אַצינד מעג שוין דער לעזער זאָגען וואָס ער וויל; קוים
האָב איך איהם שוין צוגעפיהרט ביז אהער, וועט ער שוין געהן
מיט מיר ווייטער און וועט וועלען וויסען דעם סוף, וואָס האָט זיך
אויסגעלאָזט מיט רחל'ען? וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט סטעמ־
פעניו'ן?

מיר לאָזען איבער אַ גאַנץ יאָהר (וואָס איז אַ יאָהר אינ'ם מענ־
שענ'ס לעבען?) און מיר קומען צו אייזיק־נפתלי'ן שבת־צו־נאַכטס

אויף מלוה־מלכה און טרעפען דאָרטען די אייגענע פּאַרשוינען, וואָס פּאַר אַ יאָהרען, און הערען די זעלבע שמועסען, וואָס פּאַר אַ יאָה־רען, נישט געמינערט אַ האָר. מע רעדט אַזוי לאַנג וועגען יריד, פּרנסה, פּדיון, קינדער, — ביז מע קומט אַרויף אויף משה־מענדל'ען מיט רחל'ען, וואָס זיצען איצט אין יעהופּעץ.

— ווייז נאָר אַהער, דוואָסי־מלכה, דאָס בריוועל, וואָס די קינ־דער שרייבען פון יעהופּעץ? — רופט זיך אָן אייזיק־נפתלי צום ווייב. — נאַט, לייענט, רב יודעל.

— לאָז ער לייענען! — זאָגט יודעל, אָנווייזענדיג אויפ'ן קאַ־סאַקען יונגענמאַן.

דער קאַסאַקער נעמט דאָס בריוועל און לייענט עס, ווי אַ וואַ־סער:

„שלום וכל טוב סלה לאהובי אָבי החכם המפורסם המופלג מופלא מוהר"ר אייזיק־נפתלי ב"ר משה יוסף ז"ל, ולאמי הצנועה החסידה והמפורסמת אשת חיל כאסתר וכאביגיל כש"ת מרת דוואַ־סי־מלכה בת משה־מענדעל ז"ל, עם כל ב"ב שלום...

„כזוהר השמש בערפלי חושך בתכלת הרקיע, שם בעליונים בגבהי שחקים מבין מחרכי אור יקרות וקפאון לטוהר..."

— ניין! — שרייען אַלע. — ניין, נים דאָס! דאָס איז גלאַט אַזוי, ווייס איך, מליצה, יונגעלשע זאַכען. זייערע נאַרישקייטען! לייענט ווייטער, אויף יענער זייט.

דער קאַסאַקער קעהרט־איבער דאָס בריוועל און לייענט:

„און אודות, וואָס דו פרעגסט מיך, אָבי היקר, איך זאָל דיר שרייבען מכח פּרנסה והמסחרים דפּה יעהופּעץ, בין איך דיר מודיע..."

— אַ, אָט דאָס מיינט דער פּסוק! — זאָגט דער עולם צופריע־דען. — לייענט, לייענט ווייטער!

„...בין איך דיר מודיע, אַז ביותר געהט דאָ אָן שניט־סחורה, גם צעלניק, רק צעלניק נישט אַזוי, כמו שניט־סחורה. גם באַקאַליע איז גם כן נים שלעכט, נישט ערגער ווי אצליכם במאַזעפּעווקע.

וואָל־ציינ איז דאָ ביוקר, טאַקי מיט גאָלד גלייך. צוקער, קמח וקלייען איז דאָ גם כן אַ מסחר, עס געהט לזאַגראַניצע, און אידען פערדיענען דערביי אַ שען קערבעל. הכלל, יעהופעץ איז איין ארץ מבורכת, די שטאָדט גופא איז מורא׳דינ גרויס, ס׳איז כדאי זי אַנצוקוקען. עס איז כלל איין אַנדער וועלט בפה יעהופעץ, איהר קאָנט בפה בעגעגענען אַזאַ אידען, וואָס איהר וועט איין לעבען ניט זאָגען, אַז ס׳איז אַ איד. גם איז דאָ אַ מסחר פּאַפּיער. פּה איז אַלס־דינג אַ מסחר. און אידען דרעהן זיך דאָ אויף דער בערזע, קויפען און פערקויפען אַלערליי אַקציעס, און מעקלערס פערדינען געלד לרוב. גם זוגתי מרת רחל׳ע לאָזט אייך אַלעמען גריסען גאָר פריינד־ליך. זי שרייבט אייך בעצמה. יעזור השי״ת, מיר זאָלען הערען פון אייך גם כן בשורות טובות — אָמן. גם אודיעכם, אַז הקלייט, וואָס איך האָב געדונגען, איז איין סאַמע פראָנט באַלעכסנדראָווסקי אולי־צאַ, און הפדיון איז, ברוך השם, גאָר ניט שלעכט. זוגתי מרת רחל׳ע שתחיה האָט זיך שוין אויסגעלערענט די מלאכה און קאָן שוין רעדען עם הקונה. רק על ירידים איינקויפען פאָהר איך בעצמי. איך האָב קרעדיט אצל הסוחרים במאָסקווע ובלאָדז. מיט מאָסקווע איז ניט שלעכט צו האַנדלען, מאָסקווע פערקויפט על סאָוועסט און האָט ליעב אַ אידישען קונה. אַפילו אַז עס מאַכט זיך איין אַנ־זעץ, האַלט מאָסקווע אונטער און לאָזט ניט פאַלען. דירות איז פּה ביוקר גדול. פאַר צוויי אַלקערס מיט אַ קיך צאָהל איך דאָ הונדערט פינף און זיעבעציג רובעל אַ משך, חוץ האָלץ און וואַסער. און דאָ איז אַלסדינג טייער מיט גאָלד גלייך. און צום מיינסטענס פערנעמען זיך דאָ אידען מיט מעקלעריי און אידישע מעקלערס זענען בפה פאַרהאַן לרוב, און אַ איד האָט דערפון אַ קערבעל בכבוד. הכלל, יעהופעץ איז אַ מקום פרנסה. געב גאָט געזונד און שטאַר־קייט און צו הערען דאָס נעמליכע פון אייך, ווי עס ווינשט אייך

ממני בנכם דורש שלומכם והצלחתכם כל הימים משה־מענדעל בלא״א מוהר״ר אייזיק־נפתלי ממאַזעפּעווקע.

גריסען לדודי היקר ולדודתי היקרה עכב״ב.

גריסען להנגיד ר׳ יודעל עכב״ב.
גריסען להנגיד ר׳ שמחה הערש עכב״ב.
גריסען להנגיד ר׳ דובער עכב״ב.
גריסען להנגידה מרת סטיסי־ביילע עכב״ב.
גם בני יוסף נ״י גריסט אייך אלעמען גאר פריינדליך.

הנ״ל״.

„אויך איך לאז גריסען מיין האכגעשעצטען שוועהר און מיי־נער ליעבער שוויגער, לעבט וואהל! איך מעלד אייך פון מיין געזונט, געב גאט אויף ווייטער ניט ערגער. אויך מיין יוסעלע לאזט אייך גריסען און דאנקט דער שוויגער לעבען פאר׳ן העמדעל פיעל מאל. ער זאגט אייך צו דערפאר, אז גאט וועט שענקען דאס לעבען און ער וועט, אם ירצה השם, אין דריי־פיער יאהר ארום אנהויבען צו געהן אין חדר, וועט ער, אם ירצה השם, לערנען מיט חשק און וועט זיין, אם ירצה השם, איין עהרליבער איד, געב גאט מיט לאנגע יאהר, אמן. שוויעגער לעבען, אויב איהר קאנט אצינד אויסארבייטען פון יוסעלע׳ס וועגען א יארמעלקעלע מיט א פאר שי־בעלעך פון בליטשקע, וואלט איך אייך זעהר געדאנקט, מחמת איך בין זעהר פערנומען אין געשעפט, און קיין אם וויל איך ניט צונעמען צו יוסעלע׳ן, עס איז נישט כדאי. איך האב נאר געדונגען א מיי־דעל און צאהל איהר פיער קערבלעך אויף מיין גאנג, וויעגט זי מיר דאס קינד און טרייבט די קוה אין טשערעדע — איהר וואלט גע־דארפט זעהן וואס פאר א קוה איך האב געקויפט! זי גיט גאנצע פיער קווארט מילך, זעהר טייערע מילך, און איך האב, ברוך־השם, פון איהר קעז און פוטער. נאר משה־מענדעל לעבען האט פלוצים פיינט בעקומען מילכיגס. שטראפט איהם אויס, איך בעט אייך, ער היט זיך כלל נישט אפ! יוסעלע רייסט זיך איצט אויף א קול, ער וויל נעבאך עסען, מיר זאל זיין פאר איהם! איך שליס מיין בריעף און לאז גריסען אלע אונזערע פריינד און ליעבע פריינד גאר הערצליך, און בעט אפשרייבען ענטפער, למען השם, און פער־

בלייב אייער גליקווינשענדע און איבערגעבענסטע שוויעגער־טאָכ־טער כ ל ת כ ם ר ח ל".

— נו? — זאָגט בערעל דער גראָבער. — הלואי אויף מיינע קינ־דער געזאָגט געוואָרען נישט ערגער!

— איהר זינדיגט, דוואָסי־מלכה, איהר זינדיגט! — זאָגט יו־דעל. — בלעבען, איהר זינדיגט!

— אודאי, אַ דאַנק זיין ליעבען נאָמען, וואָס ס'איז זיי, קיין עין־הרע, גוט. נאָר זי טהוט מיר באַנג — איך קאָן זי ניט פאַר־געסען, רב יודעל, איך קאָן זי ניט פאַרגעסען!

און דוואָסי־מלכה רעכענט־אויס יודל'ען אַלע מעלות פון איהר שנור מיט אַלע איהרע פּאַסטעמקעס און בעווייזט איהם, פאַר וואָס זי קאָן זי נישט פערגעסען. דער גאַנצער עולם רעדט, שמועסט מכח יעהופּעץ און מכח יעהופּעצער מסחרים. נאָכדעם נעמט מען צו קאָפּעלעך, מע טרינקט לחיים, האַלטענדיג דאָס קעלישעקעל אין דער האַנד גאַנץ לאַנג, און מע ווינשעוועט איינער דעם אַנדערען אַלדאָס גוט'ס, און אויף דעם כלל ישראל בשורות טובות מיט ישועות ונחמות. ביז דער באָרשט קומט אַרויף אויפ'ן טיש און צעשפּרייט אַ מחיה'דיגען ריח איבער דער גאַנצער שטוב, און דער עולם ווערד פרייליך. מע פערגעדט זיך און מע פערגעסט זיך אַן משה־מענדל'ען, מיט רחל'ען, מיט דער שטאָדט יעהופּעץ און מיט אַלע מיט איין אַנדער.

XXVI.

סטעמפעניו פערזוכט דעם אמת'ען טעם פון גיהנם.

נאָר איין מענש קאָן ניט פערגעסען די שענע רחל'ע.

דער לעזער שטויסט זיך, אַז דאָ שמועסט מען מכח סטעמ־פעניו'ן.

יאָ, מכח סטעמפעניו'ן שמועסט מען. ווער איז אימשטאַנד איבערצוגעבען זיינע גרויסע יסורים? ווער קאָן פיהלען זיין פּאַרץ און פערשטעהן זיין גרויס פערדראָס?

„סטייטש, פערדראָס! סטייטש, דאָסאַדע! — טראַכט זיך סטעמפעניו. — אַפילו ניט מזכיר געווען, נישט איבערגעקעהרט די צונג, קיין צוויי צעבראָכענע ווערטער נישט אויפגעשריבען, חאָטש פון יוצא וועגען: נאַ, וויים חאָטש, אַז איך פאָהר אַוועק — פע, בזיונות!"...

סטעמפעניו'ן האָט זיך נאָך אַזעלכעס קיינמאָל ניט געטראָפען, חאָטש טרעפען האָבען זיך איהם געטראָפען פערשיעדענע טרעפע־נישען, און אַמאָל — נאָך זעהר מיאוסע, מיט אַ בייזען סוף, ווי מיר האָבען שוין אויבען דערמאַנט. נאָר אַזאַ שלאַק, אַזאַ מפּלה, ווי מיט רחל'ען, האָט זיך איהם אַפילו ניט גע'חלומ'ט. סטעמ־פעניו, וואָס איז געווען אַזאַ חשוב ביי'ם רבי'ן אין הויף, אַז אַפילו דעם רבינ'ס טעכטער האָבען מיט איהם געטריבען קאַטאָוועס, סטעמפעניו, וואָס אַפילו די גראַפינע ברעזשעזשקאַ מיט אַלע „פּאַנעס" זענען געווען נאָך איהם די כפּרה, אַרויסגעשיקט נאָך איהם די קאַרעטע, גערעדט מיט איהם אויף פראַנצויזיש, — הכלל, סטעמפעניו זאָל האָבען אַזאַ נאַז, און נאָך אַזוי מיאוס, פון אַ פּשוט אידיש ווייבעל!

— זי טהוט מיר הארציג באַנג! — האָט זיך סטעמפעניו מודה געווען פאַר זיין קאָמפּאַניע כלי־זמר. — זי טהוט מיר הארציג באַנג, אַט דאָס ווייבעל, און איך וואָלט איהר נאָכגעפאָהרען ביז יעהופּעץ, ווען ניט... — סטעמפעניו קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטען, און חברה ווייסען שוין, וועמען ער זוכט דאָ מיט די אויגען.

די גאַנצע חברה כלי־זמר האָבען ליעב געהאַט סטעמפעניו'ן, ווי דאָס לעבען, און זענען קאַפּאַבל צו געהן פון זיינעטוועגען אין פייער און אין וואַסער. און ווי ליעב זיי האָבען געהאַט סטעמ־פעניו'ן, אַזוי האָבען זיי פיינט געהאַט פריידל'ען. זיי האָבען זי

נישט געקאָנט אָנקוקען פאַר איהר קאַרגשאַפט, פאַר איהר זשערנע־קייט צום געלד און פאַר אַלע איהרע מיאוסע תנועות.

— כל־זמן ער איז געווען אַ בחור, — האָבען חברה געשמועסט צווישען זיך, — איז אַ סמאַליער[1] געווען ביי איהם הפקר, און מע האָט זיך געקאָנט אַרום איהם פּאַזשיווען, אַמאָל חאַפּען אויף אייביג אַ גמילות־חסד אַ סטראַמערעל[2], צי אַ שפּענערעל[3], און אַמאָל אַזוי אַ מתנה. אַצינד, זינט די מרשעת, ימח־שמה, האָט איהם צוגענומען צו זיך אין די לאַפּקעס אריין, פּגר'ט ער אַליין נאָך אַ גראָשען, חאַטש הענג איהם אויף. ניטאָ אַמאָליגע יאָהרען מיט די אַמאָליגע וועטשערעס ביי סטעמפעניו'ן, מיט די אַרומפּאָה־רעבצען! היינט ליג אין דער קרענק, דאַר און קוואַר און ווער גע־שוואָלען ווי אַ באַרג פאַר הונגער. דאָס גאַנצע יאָהר זיץ אָהן אַ שטיקעל קרעל[4] און קוק־אַרויס אויפ'ן ראש־חודש אלול! זאָלסט זאָגען, זי זאָל עס פון יוצא וועגען מכבד זיין אַ גאַש־בראָט מיט אַ גלעזעל טיי, רופען אַמאָל פון דרך־ארץ וועגען עסען — עסען זאָלען ווערעם איהר לייב!

— גלויבט מיר, עס מאַכען זיך איצט אַפּט צייטען, ווען עס דאַקאַרעט זיך בעריען[5], אַז ס'איז אַ שרעק, נאָר זי זאָל מיר אָני־דערלעגען גאָלד, וואָלט איך ביי אַזאַ שלאַק נישט פאַרזוכט קיין שטיקעל קרעל.

— ווי אַזוי לעבט ער מיט איהר, מיט אַזאַ יאַשטשערקע, מיט אַזאַ נבלה? איך וואָלט שוין לאַנג אַזעלכעס גע'סמ'ט אָדער גע־האַנגען, צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, ווי איהר זעהט מיך לעבען!

— אַי, סטעמפּעניו, סטעמפּעניו, ליגסט דו נעבאַך אין דער ערד, ווי אַ באַרג, און באַקסט בייגעל!...

---

[1] סמאַליער — קערבעל. — [2] סטראַמערעל — דרייערעל. — [3] שפּענערעל — פינפערעל. — [4] קרעל — ברויט. — [5] דאַקאַרעט זיך בעריען — עס ווילט זיך עסען.

אַט אַזוי שמועסען זיך אוים וועגען סטעמפּעניו'ן זיין קאַמ־פּאַניע כלי־זמר, וואָס זעהען זיינע צרות, פיהלען זיינע וועהטיגען, האָטש ער רעדט מיט זיי ניט וועגען דעם.

אַז פריידעל איז אין מאַרק, אָדער זי איז פערנומען מיט איהרע משכונות און מיט איהרע קונים, איז נאָך ווי עס איז: סטעמפּעניו איז מכבד די חברה מיט פּאַפּיראָסען, מע זיצט, מע לצ'עוועט, מע דערצעהלט מעשיות פון אַמאָל און מע רייבט די פּאַפּיראָסען אויף וואָס די וועלט שטעהט. נאָר אַט קומט־אַריין פריידעל, ווערד אַלעמען קאַלעמוטנע אויפ'ן האַרצען, און חברה הויבט זיך אָן ארויסרוקען איינציגווייז.

— זעהט נאָר זעהט, ווי מע האָט דאָ אָנגעקורעט, ווי אין אַ קרעטשמע! — זאָגט פריידעל, שמאַרענדיג מיט דער נאָז און קו־קענדיג אויף דעם פּעקעל טאַבאַק, וואָס טאָגט שוין. — נאָר גע־רויכערט, נאָר געקורעט און געננוג! עס טהוט מיר שוין וועה מיין קאָפּ פון אייערע ציגאַרען, איהר וועט מיך קראַנק מאַכען! דו מיינסט, סטעמפּעניו, ס'איז אַ מעלה, וואָס דו רויכערסט אַזוי פיעל? פאָלג מיך, סטעמפּעניו. הער־אויף צו רויכערען, נשמה מיינע! גלויב מיר, עס שאַדט דיר צום געזונט.

— וואָס טויג דיר, פריידעל, געזונט־געשמונט? זאָג בעסער, אַז דו זשאַלעוועסט מיר אַ גילדען אויף פּאַפּיראָסען — און געננוג. צו וואָס טויג דיר אָנשטעלען?

— וואָס זאָגסט דו אויף זיין טאַטען? נאַ דיר גאָר אָנשטע־לען! איך מיין זיין טובה, און ער קומט דיר מיט זיינע אָנשטעלען! נאַ דיר נאָך, טאָמער איז קאַרג צום שענעם פריהמאָרגען, וואָס איך האָב היינט געהאַט, זיך אָנגעהאַריקעט, אויסגעקאָכט דאָס וואַסער, אָפּגעגעסען דאָס האַרץ, נישט געלייזט אַ גראָשען, און דערצו נאָך געזידעלט געוואָרען, ווי אַ דיענסט, ערגער ווי אַ דיענסט, געשוואַרצט דאָס פּנים, געמאַכט מיט בלאָטע גלייך — און סחורה ליגט און פוילט...

— איך וואָלט אַ בעלן זיין וויסען, פריידעל־סערדצע, וואָס פראַטעסטו דו אַזוי? וואָס קאַרגסטו דו? די קינדער דיינע האָבען דיך באַפאַלען?

— קוק איהם נאָר אָן אביסעל, איך בעט דיך, אַ נעבאַכעל! ער ווייסט נישט, מע דאַרף איהם פיקען די צונג דאַרף מען איהם. איך זאָג דיר! מסתמא טראַג איך דאָך דאָס אָפּ דער מאַמע מיי־נער, — איאָ, סטעמפעניו? אָדער איך עס דאָס אַליין אויף, אַזאַ פרעסערין, אַ זויפערין, ווי דיין ווייב איז, מע זאָל גאָר באַהיט און באַוואָהרענט ווערען, — איאָ, סטעמפעניו? אַנו, קוק מיר גלייך אין די אויגען אריין, סטעמפעניו, איאָ?

— איך זאָג דען, אַז דו עסט־אויף? אדרבה, איך זאָג פאַר־קעהרט. איך זאָג...

— דו זאָגסט, דו זאָגסט — איך ווייס וואָס דו זאָגסט! דו האָסט נאָך צו זאָגען, איאָ, סטעמפעניו? דו דאַרפסט נאָך האָבען טענות צו גאָט, וואָס האָט דיר צוגעשיקט אַזאַ אויסברענגערין, ווי איך, וואָס איך קאָן דיר מאַכען פון אַ גראָשען צוויי און דיך אין זינען האָבען טאָג ווי נאַכט. אדרבה, זאָג, וואָס פעהלט דיר, וואָס געהט דיר אָפּ? דו שווייגסט? איך וואָלט נאָר געוואָלט וויסען, וואו וואָלסטו דו שוין אַצינד אָנגעשפּאַרט מיט דיין פיע־דעלע, ווען דו זאָלסט מיך ניט האָבען, סטעמפעניו, פאַר אַ ווייב?

— או — וואַ!

— זאָלסט דו טאַקי וויסען, אַז „או — וואַ!" עס ווייזט־אויס, אַז דו האָסט פאַרגעסען, וואָס פאַר אַ פּנים דו האָסט געהאַט צו דער חתונה — אָהן אַ העמד אויפ'ן לייב, קיין גאַנצע פּאָר זאָקען, קיין קישעלע, קיין ציכעלע, קיין לייב און לעבען, און פאַרדיענט האָסטו דו שטיקער גאָלד — וואו איז דאָס אַהינגעקומען?

— אַט פליה איך דיר אָפּגעבען דין וחשבון פון מיינע פאַר־דיענסטען בחור'ווייז.

— אַ! אָט דאָס איז דאָך די מעשה מיט דיר, סטעמפעניו! דו קאָנסט ניט ליידען, אַז מע זאָגט דיר דעם ריינעם אמת, און

האסט נאך טענות צו יענעם, דערפאר, וואס יענער שלאגט זיך קאפ אין וואנט פאר דיר, הארעוועט, קריכט אין דער ערד, פארגינט זיך ניט קיין שטיקעל ברויט אויף צו עסען, פאראומערט זיך דאס לעבען, און אלץ צוליעב וועמען? צוליעב איהם! אלץ פון זיינעטוועגען, טאמער ווייסט דו, פאר וואסערע מעשים טובים? ער וועט מסתמא שטעלען א גילדענע מצבה נאך מיין קאפ — אז אך און וועה איז מיר...

— וואס האב איך דיר געטהאן? און ווער טשעפעט דיך?

— וואס זאלסט דו מיר טהון? האסט מיר גענוג געטהאן! האסט מיר פארוויסט מיין וועלט! האסט גענומען א יונג קינד, א מיידעל א ניונקעלע, און האסט מיט דיין ציגעלע מיך איבער־גערעדט, צוגעזאגט גאלדענע בערג, אפגעליגנערט פונ׳ם קאפ ביז די פיס. וואס וואלט מיר שלעכט געווען, איך זאל דיך נישט געוועזן קענען? איך וואלט מיר אפגעזוכט מיין גלייכען און וואלט נישט געווען סטעמפעניו׳ס ווייב — א גליק האט מיך געטראפען!

— נו, אפשר האסט דו חרטה אויפ׳ן שידוך, פריידעל? ס׳איז דא א רב אין מאזעפעווקע, און א טייך, און מע קאן שרייבען גט...

— א־א־א? אט דאס איז דיין מיין? קום א מאל זיך אויס־געקוועטשט! דו מיינסט, איך וויים ניט, אז דו קוקסט דערויף ארוים? דו ווילסט פון מיר פטור ווערען! איך וויים, סטעמפעניו, איך וויים, מיך וועסט דו ניט נארען! איך בין דיר גרוים אין די אויגען! נאר פאר וואס קומט דאס מיר, סטעמפעניו? איך פרעג דיך, אדרבה, זאג מיר, פאר וואס קומט דאס מיר? לאם איך אויך וויסען!

— עט! — ענטפערט איהר סטעמפעניו, טהוט א מאך מיט דער האנד, געהט־אוועק צו זיך אין חדר אריין און נעמט זיך אראפ דאס פיעדעלע פון דער וואנד.

דאס פיעדעלע — דאס איז איינגאנצען זיין טרייסט, זיין איינ־ציגער חבר אויף דער וועלט. מיט׳ן פיעדעלע קאן ער פערגעסען זיינע יסורים, דערמאנען זיין יוגענד, זיין פרייהייט, וואס ער האט

אנגעוואָרען אויף אייביג, אויף אייביג! פיעל פערשיעדענע פאַר־שווינען רופט איהם אַרויס דאָס געזאַנג פון זיין פיעדעלע; פיעל שענע, ליכטיגע, פריילינכע בילדער פון אַמאָל שטעלען זיך איהם פאַר, ווען ער הויבט־אָן צו שפּיעלען; זיי בעווייזען זיך — און אנטלויפען!...

צווישען די אַלע אמאָליגע בילדער ריהרט איהם אָן מעהר פון אַלע איין בילד, וואָס ער קאָן גאָר נישט פערגעסען: דאָס שענע ליעבע בילד פון רחל'ען מיט איהר ליכטיג פנים, מיט איהרע בלויע אויגען, מיט די לאַנגע ברעמען, מיט איהר ווייסען האַלז און מיט איהר זיס, גוט שמייכעלע, פאַר וועלכעס ער איז גרייט אַלץ, אַלץ אוועקצוגעבען!

סטעמפעניו שפּיעלט און שפּיעלט; ער שפּיעלט לאַנג, כדי דער שאָטען פון רחל'ען זאָל ניט פערשוואונדען ווערען, ווי תמיד. ער וויל חאָטש זעהן איהר שאָטען. די מחשבה אפילו וועגען רחל'ען איז ביי איהם טייער, זעהר טייער.

* * *

אין יענער צייט האָט סטעמפעניו געשפּיעלט אַזוי, ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געשפּיעלט. אין יענער צייט, קאָן מע זאָגען, האָט ער נעגרויכט אין זיין שפּיעלען ביז דער העכסטער מדרגה. ווער עס האָט איהם אין יענער צייט נישט געהערט שפּיעלען, דער האָט נאָך קיין גוטס נישט געהערט.

אַזוי קוועלען מיר אָן, ווען דאָס פויגעלע זינגט זיך אין שטייגעלע: עס חלומ'ט זיך דעם פויגעלע גרינע בלעטלעך, בליהענדיגע קווייטען, פרייע לופט, אַ פרייע וועלט, איין אָפענע וועלט, אַ גרויסע ברייטע וועלט, און עס בעקומט חשק צו זינגען, אויסצוגיסען דאָס ביטערע הארץ — און עס זינגט, עס וויינט, עס צעגיסט זיך! און מיר קוועלען־אָן, קלויבען דערפון תענוג, האָבען אמת פערגעניגען.

— זי טהוט מיר הארציג באַנג! — זאָגט סטעמפעניו צום הונ־דערטען מאָל פאַר זיין קאָמפּאַניע כלי־זמר. — איך בענג נאָך איהר

באמת, ווי נאָך איין אייגענער. איך וואָלט איהר נאָכגעפאָהרען ביז יעהופּעץ, ווען ניט...

און סטעמפּעניו קוקט זיך ארום אויף אַלע זייטען און דערזעהט פריידל'ען, ווי זי שטעהט און טענה'ט איבער אַ קונה'טע פון קאָ־רעלען, פון זיידענע טיכלעך און פון בליטשקע...

אונזער פריידעל האָט בּיסלעכווייז איינגעפיהרט אַ גאַנצע קראָם ביי זיך אין שטוב און איז געוואָרען אַ רעכטע סוחר'טע, גלייך מיט אַלע מאַזעפּעווקער קרעמערקעס.

גאַנץ אָפּטליך קומט צו איהר צו־גאַסט איהר מוטער, צפּורה די גראָבע. זי זאָגט, אַז ישעיה'קע בענגט זעהר נאָך דער טאָכטער און שיקט זי געוואָהר ווערען, וואָס פריידעל מאַכט. נאָר פריידעל ווייסט, אַז ס'איז אַ ליגען; זי ווייסט גאַנץ גוט, אַז די מאַמע איז זשעדנע אין דער היים אַ שטיקעל ברויט, קומט זי אהער אביסעל זיך אָפּפּאַסטען און מאַכט זיך דאָ גאָר אַ גאַנצען קימפּעט.

— ווייסט דו וואָס, טאָכטער? מאַך אַזעלכע פּוטערבולקעס, ווי איך פלעג אַמאָל מאַכען, געפּלאָכטענע און גוט אויסגעטריקענט. דאָס מיט ציקאָריע איז זעהר געזונט, און ווער עס קאָן פאַרדייען מיט אַ סך פּוטער — איז גאָר גוט. און אויף אָנבייסען היים צו־פּרעגלען די פּלאָטערען פון די געגנז מיט אַ ציבעלקע. דער טאַטע, אויב דו געדענקסט, האָט דאָס ליעב פון תמיד אָן. געזונט, טאָכ־טער, זאָל מען זובען אין שיסעל...

און צפּורה בעלעקט זיך אַזש און טראַכט־צו אַלע טאָג אַ נייעם אָנבייסען מיט אַ נייעם וואַרמעס מיט אַ מיטאָג און מיט אַ ווע־טשערע, — און מע קאָן נישט זאָגען, אַז פריידעל איז דערפון שטאַרק צופריעדען. די ערשטע וואָך טראָגט זי דאָס ווי עס איז איבער, נאָר אויף דער אַנדערער וואָך הויבט זי זיך אָן צו בלאָזען אויף דער מאַמע'ן, די מאַמע — אויף איהר, ביז מע צעאַמפּערט זיך און מע לאָזט־אויס דעם גאַנצען כעס צו סטעמפּעניו'ן, וואָס וויל זיך אריינמישען און מאַכען שלום צווישען ווייב מיט דער שוויגער.

— ס'איז נישט דיין עסק! — זאָגט צו איהם פריידעל. — דו האָב נאָר קיין יסורים ניט. איך וועל מיין מאַמען דיין ירושה ניט אוועקגעבען. זיי רוהיג, סטעמפּעניו!

— אַ שענער געניידעם! — זאָגט די שוויגער פון איהר זייט מיט אַ שמאָך. — איין אָכס האָט אַ לאַנגע צונג און קאָן קיין שופר ניט בלאָזען! ביי לייטען אַ שוויגער האָט כבוד גלייך ווי איין אייגענע מאַמע. ער זעהט, דאכט זיך, גאַנץ גוט, וואָס פאַר אַ כבוד איך האָב פון מיין טעכטערעל, ווי זאָגט מען: שנייץ די נאָז און שמיר דאָס פּנים. — און ער זאָל עס איהר אפילו איבערקעהרען די צונג. אויך מיר אַ מאַן, משטיינס געזאָגט, אַבי געריםפּעלט אויפ'ן פיעדעל. איך פאַרשטעה דאָס גאָר ניט, ווי אַזוי ווערד דאָס איהם ניט נמאס, טאַטעניו! וואָס מיין טאָכטער נעמט זיך אַזוי איבער — ווייס איך ניט: אַז דאָס מזל געהט, קעלבט זיך איין אָכס אויך. מע האָט שוין געזעהן אַזעלכע בריות, ווי דו! דיין שוועהר איז אַמאָל געוועזן אַזאַ שענער פיעדלער, ווי דו, נאָר גאָר ניט, ווי זאָגט מען: אַ נייער בעזעם קעהרט ריין. צו אַלסדינג דאַרף מען האָבען מזל, און אַז גאָט וויל, שיסט אַ בעזעם. ברוגז, סטעמפּעניו, דאַרפסט דו אויף מיר ניט זיין, וואָס איך זאָג דיר דעם ריינעם אמת, און חאָטש יעדער הונט איז אודאי אַ בעל־הבית אויף זיין שוועל, נאָר קיין פרעמדע בין איך דיר ניט, פאַרט אַ שוויגער, און אַז מע שפּיעלט זיך מיט דער קאַץ, נעמט מען פאַר ליעב איהר קראַץ...

און צפורה שיט מיט ווערטלעך, ווי פון אַ זאַק, ווי איהר שטיינער איז, אַז זי צערעדט זיך. נאָר סטעמפּעניו הערט נישט אויס ביז'ן סוף: ער נעמט זיך צו דער פיעדעל, ווי תמיד, ווי אַלע מאָל, ווען ס'איז איהם שוין גוט אָנגעזאָלעט אויפ'ן הארצען — און דעמאָלט פערגעסט ער דאָס ווייב מיט דער שוויגער מיט אַלע צרות. און עס שטעלט זיך איהם פאַר אַלץ יענע רחל'ע מיט די בלויע אויגען...

„זי טהוט מיר הארציג, הארצעדיג באנג!" — טראכט זיך סטעמפעניו און קלערט אלץ תחבולות, ווי ארום קומט מען צו איהר, ווי אזוי און וואו קאן מען זי זעהן נאך א מאל...

פוסטע מחשבות! ער ווייסט ניט, אז זיין ליעדעל האט ער שוין אט באלד־באלד אפגעזונגען, אז זיין וועלטעל האט ער שוין כמעט אפגעקומען: ער זעהט ניט, ווי זיינע שענע שווארצע לאָקענס ווערען וואס ווייטער שיטערער, ווי זיינע פייערדיגע אויגען ווערען־אן ביסלעכווייז דעם גלאנץ, אזוי ווי אויף זיין ווייסען שטערן לעגען זיך שוין קנייטשען.

נארישער גבור! פערגעס זיך נישט. זעה, ווי ביי דער זייט שטעהט דיין דלילה, דיין ווייב פריידעל. די דאזיגע דלילה האט דיך פערוויעגט, פערשלעפערט ביי זיך אויפ'ן שויס, שטילערהייד אפגעשוירען דיינע לאנגע האר און צוגענומען ביי דיר דעם כח, אינגאנצען דיין כח, ווי יענע דלילה ביי שמשון הגבור... דיר איז געבליבען איצטער איין טרייסט אויף דער וועלט — די פיעדעל.

שפיעל, סטעמפעניו, שפיעל אויפ'ן פיעדעל! שפיעל, און מיר וועלען הארכען...